

BORTZIRIAK SOLASEAN
AHOZKO TRADIZIOAREN BILDUMA

Izenburua:

Bortziriak solasean. Ahozko tradizioaren bilduma

Bekaren egileak:

Nora Iriarte Oses

Maite Lakar Iraizoz

Argitalpen honen egileak:

Maite Lakar Iraizoz

Nerea Amigot Leatxe

Aritz Ibañez Lusarreta

Mikel Haranburu Bergua

Asier Esparza Santesteban

Diseinua eta maketazioa:

M. Josune Iturzaeta Barno (Kulturkari)

Argazkiak:

Jon Abril, Altxata kultur elkartea, Iñaki Alustiza, Amaia Apalauza, Pello Apezetxea, Patri Arburua, Rafael Eneterreaga, Rosa Mari Errandonea, Gabi Goia, Lucía Iparragirre, Nora Iriarte, Joxema Irigoien, Maite Lakar, Patxi Larretxea, Mirari Maiz, Maitane Maritorea, Ordoki jatexea, Gotzone Rekondo, Amaia Telletxea, Ana Telletxea, Ttipi-Ttapa aldizkaria eta Oskar Txoperena

Argitaratzailea:

EUSKOKULTUR FUNDAZIOA

Sustatzaileak:

Bortzirietako Euskara Mankomunitatea

Nafarroako Gobernua
Gobierno de Navarra

Lan honek Nafarroako Gobernuaren dirulaguntza bat izan du,
Kultura, Kirol eta Gazteria Departamentuak egiten duen
Argitalpenetarako Laguntzen deialdiaren bidez emana

Lan honek Nafarroako Gobernuaren dirulaguntza bat izan du,
Euskarabideak egiten duen Euskara Sustatzeko
Jardueretarako Laguntzen deialdiaren bidez emana

Lehen argitaraldia:

Bortzirietan, 2019ko maiatzean

ISBN: 978-84-09-10704-9

Lege Gordailua: NA 1107-2019

Inprenta: Graficas Lizarra

Lehenik bildu, gero berriz itzultzeko. Horixe izan zen hasiera-hasieratik mankomunitate honen helburua duela ia bi hamarkada Bortzirietako ahozko ondarea biltzen hasi zelarik. Helburu bikoitza, beraz.

Mankomunitatea jakitun zen euren baitan urrezko altxorra zeukaten belaunaldiak joaten ari zirela, eta haien jakituria eta bizipenak biltzearen garrantziaz jabetuta, lanari ekin zion. Bilketa lan hori bi fasetan egin zuen: lehena, 2000. urtean, Bortzirietako ahozko tradizioa biltzeko beka deialdia antolatu zuelarik; eta, bigarrena, 2006. urtean, Euskokultur Fundazioarekin hitzarmena sinatuta, erakunde horrekin batera, Nafarroako Ahozko Ondarearen Artxiboa osatzeko egiten ari zen bilketaren barne, Bortzirietako ondarea biltzeko ardura hartu zuelarik.

Ondare hori guztia biltzearen garrantzia baztertu gabe, bildutakoa berriz gizarteratzea izan da egitasmo horien bigarren hanka; gure arbasoek ahoz aho transmititutakoa herritarrei gaur egungo bizimodu eta ohiturekin bat datozen formatuetan ematea. Horri dagokionez, bildutako materiala hainbat bidetatik argitaratzen ahalegindu da mankomunitatea.

Lehena, *Bortzirietan aditutakoak* liburua eta CDa, 2004an argitaratu zuen, 2000. urteko beka deialdiaren ondotik bildutako materialean oinarrituta. Hamarkada bat beranduago, 2014an, *Xaldun Kortin. Jolastu gurekin!* haurrentzako eta familientzako argitalpen multimedien parte hartu zuen bertze zenbaitekin batera, kasu honetan Nafarroa osoan herriz herri eta etxez etxe aitaxi-amatxien txikitako kantuak, kontuak, jolasak, ipuinak... argitara emanez. Haren ondotik etorri zen *Bortziriak, uraren magaletik* dokumentala. Eta, azkenik, esku artean duzuen hau, *Bortziriak solasean*.

Mankomunitateak bere esku izan dituen baliabide ekonomikoak nahiz giza baliabideak jarri ditu egitasmo horiek aitzinera ateratzeko. Halere, bada horiek guztiak lotzen dituen hari bat, aipamen berezia merezi duena: Maite Lakar Iraizoz. Ikasketak bukatu berri zituen gaztetxo bat bertzerik ez zen 2000. urtean, Nora Iriarterekin batera, mankomunitateak eskainitako beka eskuratu zuenean. Gerora, modu batean edo bertzean, beti presente egon da mankomunitateak ahozko ondarearekin lotuta izan dituen egitasmo guztiekin, izan ondarea biltzen jarraitzeko, edo izan horiek gizarteratzeko. Hortaz, mankomunitatetik gure eskerrik beroenak eman nahi dizkiogu Maiteri gai honekiko izan duen fideltasunagatik eta bere lanerako jarrera eta gogoagatik.

Esku artean duzuen materiala ere, zalantzarik gabe, haren erabakimenari, lanerako gogoari eta borondateari zor zaio. Goza dezazuela.

Ander Almandoz Indakoetxea
Bortzirietako Euskara Mankomunitatea

AURKIBIDEA

AITZINSOLASA	9
EGILEAK ETA LEKUKOAK	13
JORRATUTAKO GAIAK	17
AHOZKO TESTUAK TRANSKRIBATZEKO IRIZPIDEAK	21
1. ETXEA-FAMILIA	30
1.1. Etxea	32
1.2. Garbiketa	36
1.3. Janzkera eta orrazkera	39
1.4. Elikadura	42
2. HERRIKO BIZITZA	62
2.1. Herrien arteko harremanak	65
2.2. Klase sozialak	69
2.3. Auzolana / bizilagunen arteko jarduerak / lur komunalak	70
2.4. Pertsonaia bereziak	71
2.5. Toki zenbait	74
3. BIZITZAREN FASEAK	76
3.1. Sortzea eta bataioa	79
3.2. Haurtzaroa/gaztaroa	82
3.3. Ezkongaiak, ezkontza, senar-emazteak eta ezkongabeak	89
3.4. Heriotza	94

4. EKONOMIA	98
4.1. Lana, lanbideak eta zaletasunak	101
4.2. Industria	121
4.3. Garraiobideak	123
4.4. Kontrabandoa	126
4.5. Feriak, azokak, merkatuak eta saltzaile ibiltariak	138
5. HISTORIA/POLITIKA	140
5.1. Karlistak	143
5.2. 1936ko gerra	145
5.3. 1936ko gerraren ondokoak	148
5.5. Bertze gerra batzuk	149
5.6. Soldadu denbora	151
6. KULTURA	156
6.1. Erlijioa	159
6.2. Eskola	176
6.3. Besta egunak	178
6.4. Aisialdia	189
6.5. Sinesmenak eta beldurra	196
6.6. Musika	232
6.7. Erran zaharrak	246
6.8. Istorio barregarriak	248
6.9. Eritasunak eta erremedioak	257
7. EUSKARA/GAZTELANIA HARREMANA	270
BIBLIOGRAFIA	277

2000. urtean Bortzirietako Euskara Mankomunitateak ahozko tradizioa biltzeko beka sortu zuen eta hori izan zen, hain zuzen, ondotik bide luzea izanen zuen proiektu baten hasiera, hainbat eskualdek horrelako ekimenak martxan paratu baitzituzten. Urte batzuk beranduago, berriz, NUPek eta Euskokultur Fundazioak ondare materiagabea biltzeko proiektua martxan paratu zuten. Egun, Labrit Multimedia ere aritzen da bilketa horretan.

Beka hura Nora Iriarte Osesek eta Maite Lakar Iraizozek eskuratu genuen, eta bi urtez lanean aritu ginen grabazioak egiten, informazio guztia antolatzen eta transkripzioak egiten.

Lana entregatu ondotik ikusi genuen egindakoa osatzeko beharra; izan ere, Malerrekan eta Baztanen egin genituen lanetan transkribatzeko irizpideak aldatu eta osatu genituen, informazio guztia datu base banatan antolatu genuen eta Bortzirietan hondarrean grabatutako zenbait lekukoren grabazioak (hiztun onak gainera) transkribatu genituen, hasierako hartan letretara ekarri gabe gelditu baitziren. Hortaz, estreinako hutsune horiek betetzeko asmoz, 100 orrialde gehiago transkribatu genituen, transkripzio guztiak zuzendu eta batu genituen Baztan-Bidasoko bertze eskualdetakoekin bat egiteko, eta abar.

Izan ere, orduan 60 orrialdeko liburu bat argitaratu zen, *Bortzirietan aditutakoak* (2004), baina hainbertzeko lana eginda zegoenez, Malerrekan eta Baztanen argitaratu ziren *Malerreka solasean* (2005) eta *Baztan solasean* (2007) gisako lan baten beharra ikusi genuen Euskokultur Fundazioan. Hori da, hain zuzen ere, lana hasi eta hemeretzi urte beranduago, Euskokultur Fundazioak argitaratu duena Euskarabidearen eta Bortzirietako Euskara Mankomunitatearen laguntzaz. Bigarren lan honetan, Bortzirietako transkribapen gehiago agertzeaz gain, bertan egin genituen eta bertako jendeak utzitako hainbat argazki ere gehitu ditugu. Horiez gain, argitalpen honek ere, Baztangoak eta Malerrekakoak bezala, DVD¹ bat dakar eta bertan hautatutako pasarteak aditzen ahal dira lekukoan ahotik. Pasarte horiek ikurra daramate izenburuaren ondoan, irakurleak jakin dezan DVDan aditzen ahal duela. Era berean, DVDan azpitoluetan ageri diren testuak ere gehitu ditugu PDF formatuan, euskalkian nahiz euskara batuan, batez ere ikastetxe nahiz euskaltegietan, bertako euskara landu nahi izanez gero, modu errazean eskura dezaten bertako materiala.

Erran beharra dago ahozko tradizioa biltzea lan biziki zabala dela, aztergaiak berak eremu handia besarkatzen baitu. Lana ezin da literatura (bertsoak, ipuinak, erran zaharrak...) jasotzera mugatu; ahozko tradizioaren eremua anitzez ere zabalagoa baita. Horrelakoez gain, bertze edozein kontakizun ere interesgarria izan daiteke etnografia

1 DVD hau irakurgailu zaharretan agian ezin da ongi ikusi, berrietan eta ordenagailuetan, aldiz, arazorik gabe ikusten ahal da

nahiz antropologiaren ikuspuntutik: zerri-hiltzea, artazuriketa, herrien eta soroen mugak, arreoak, koplak kantatzea, gaztaina biltzea, eritasunak sendatzeko erremedioak, sinesmen eta ohitura bereziak, otoitzak eta erritu bereziak (trumoietatik babesteko otoitzak, hainbat sainduri otoitzak...), erromeriak, etab. Azken batean, bertako pertsona baten bizitza osatzen duten atalak dira ahozko tradizioaren mintzagaiak; herriaren esperientzia edo esperientzia soziala eta pertsona bakoitzaren bizipenak, hain zuzen.

Arestian erran bezala, ahozko tradizioa literatura baino gehiago da. Nabaria da ahozko tradizioaren garrantzia eta, era berean, hau jasotzearena. Beharrezkoa da belaunaldi belaunaldi eta ahoz aho transmititu den herri jakintza idatziz jasotzea, herri edo komunitate baten iragana, eta ondorioz, oraina eta izaera hobeki interpretatzeko, bere literatura eta mundu-ikuskerak sakonago ezagutzeko, etab. Azken batean, belaunaldiak desagertuz doaz eta horiekin batera baita memoria kolektiboa ere. Hortaz, ahozko tradizioa idatziz jasotzeko beharra azpimarratu nahiko genuke. Honekin lotutako bertze alderdi aipagarri bat ere badu bilketa honek: ahozko tradizioarekin batera, honen garraiolari edo hedatzaile den euskara eta euskarazko testuak biltzea.

Begi-bistakoa da tradizio hori denboran zehar transmititu eta gureganaino iristeko bitarteko nagusia hizkuntza dela. Beraz, nabarmendu beharrekoa da ahozko tradizioak eta bertako euskarak osatzen duten bikote erakargarria gizarteari ezagutarazi behar zaiola, beti ere tradizioaren -eta bide batez hizkuntzaren- biziberritzeko pauso gisa.

Prozesua hagitz luzea izan da. Lehenbizi bi urtez jendea grabatzen aritu ginen eta, horretarako, jendea ezagutzea beharrezkoa izan zen, bai laguntzaileak eta baita lekukoak ere. Bortz herrietan urrats berberak eman genituen gure helburua gauzatzeko. Lehenik, herri bakoitzeko laguntzailearekin hitzordua egin genuen, laguntzailea bera ezagutzeko eta gure asmo nahiz helburuak azaltzeko: zertan ari ginen, nolako hitzunik behar genituen, gaiak nondik norakoak izan zitezkeen, herri bakoitzean zer zen garrantzitsua...

Horren ondotik, laguntzaileak bere ustez egokiak ziren lekukoekin hitzordua prestatu eta goiz edo arratsalde batean aurkezten zizkigun. Horren bidez, konfiantza giroa sortzeaz gain, hitzun horrek jorratzen ahal zituen gaiak zein izan zitezkeen ezagutzeko aukera paregabea genuen. Bildutako informazioarekin, eta zenbaitetan bibliografiak lagunduta, grabazioaren egunean lekukoari egin beharreko galderak prestatzen genituen. Horrela, hitzunek garbi zuten zer eskatzen zitzairen, nahiz grabatzeko mementoan bertze kontu batzuk ere sartu, une horretan burura heldu zitzaielako edota lehendabiziko hartu-emanen gure asmoak argi geldituta, gauza gehiago pentsatu zituztelako. Grabatzen hasi aitzinetik, prestatutako galdetegia azaltzen genien (horrek ziurtasun handia ematen baitzien hitzunei, alde batetik, grabazioa nondik nora joanen zen bazekitelako, eta bertzetik, gai horiei buruz bazekitelako ohartzen zirelako; azken batean, gehienak lehendabiziko harremanen ateratako gaiak izaten baitziren).

Hauxe izan zen, beraz, materiala biltzeko jarraitu genuen bidea. Hurrengo pausoa bildutakoa antolatzea izan zen. Erran beharra dago Bortzirietako ahozko tradizioa jasotzeko lana izan dela gainerako lanen aitzindaria eta oinarria, baina Malerrekakoan nahiz Baztangoan zenbait aldaketa egin genituen. Hortaz, bigarren itzuli honetan irizpideak berdindu ditugu, Baztan-Bidasoan egin diren hiru lanetan batasuna izan dadin.

Lan honetan, alde batetik, lekuko guztien zerrenda aurkituko dugu herriz herri sailkatuta, eta, bertetik, haiek errandakoa. Pasarte horietan guztietan ez da ageri bakoitzak zer erran duen, hori izan baitzen haiekin adostu genuena grabatzera joan ginelarik; hortaz, irakurleak jakinen du pasarte bakoitza nongoa den, baina ez nork kontatu duen. Honekin lotuta, erran beharra dago zenbait pasartetan ez dela ageri zer herritakoa den kontakizun hori, izan ere, pertsona bera gai berari buruz luze mintzo denean, kontakizunaren bukaeran adierazi dugu herria.

Arestian erran dugun moduan, argitalpen honek DVD bat dakar; bertan, lekukoaren ahotsa aditu ahal izanen da zuzenean. Audio horietan ere ez da lekukoaren izenik ageri, nahiz posible den herri bakoitzean bertakoek jakitea nor den pasarte hori kontatzen ari dena.

Hasieratik alderdi etikoa zorrotz zaintzearen beharra argi izan dugu. Cook ikerlariak (1980) dioen bezala, bi dira ikertzailearen eginkizunak: ezagutza aitzinaraztea, baina betiere ikerketako informatzaileen duintasunari eta intimitateari kalte egin gabe. Lagun urkoarenganako begirunea edota pertsonen arteko konfiantza espektatibak -gizartean oinarritzko direnak- ezin dira hondatu. Informatzaileari xeheki eta garbi azaldu behar zaio zer nahi dugun berarengandik eta zertarako erabiliko den gero bere jakintza. Azken batean, ikerketaren esperientziak ez du oroitzapen edo sentimendu txarrik utzi behar informatzailearengan; erran genezake informatzaile hori bertze ikerketa batean parte hartzeko prest egoteko moduan atera beharko litzatekeela lehen esperientziatik. Ikerketaren baldintzez erran liteke ikertzaileak bere senideren bat parte hartzen ikusteko eragozpenik ez izateko modukoak behar dutela izan. Ikertzaileak patxadaz eta ongi prestatu behar ditu galderak eta bitartekoak, ikerketaren zeinahi ondorio iraunkorri etorkizunean aurre egin ahal izateko eran, eta gerora arazoak sor diezazkiokeen jokabideak saihestuz.

Hondar ohar bat egin nahi genuke lekukoak zein herritan sailkatu erabakitzeko orduan jarraitutako irizpidez. Hiztunak sortu ziren herrian sartu ditugu, ez bizi diren herrian, eskatutako kasu batean izan ezik (Zalain Zoko eta Alkaiaga auzoetan, erraterako, hiru lagun grabatu genituen. Jose Esteban Telletxea eta Pakita Etxarte senar-emazteek Lesakakoak zirela erran zuten, baina Jose Fagoagak beratartzat zuen bere burua, beraz, Beran sartu genuen).

Ez genuke erran gabe utzi nahi grabazio guztiak garbitzea hagitx garrantzitsua dela. Izan ere, anitzetan gaiarekin zerikusirik ez duten eta arazoak sortzen ahal dituzten komentarioak ager daitezke; konparazio batera, norberaren intimitatea kolokan paratzen ahal dituztenak edota elkarrizketatzaileei buruzko galderak. Grabatzen hasi baino lehen, gogoratzen genien izenik ez errateko, grabazioa zein mementotan hasi eta bukatu zen, eta abar, baina, hala ere, nolabaiteko konfiantza giroan egotean, izenak, bizipen txarrak, gaiarekin zerikusirik ez zuten kontuak (nobiorik dugun; gazteak nolakoak diren; beren familien gaineko kontu eta arazoak...) erraten zituzten, eta hauek guztiak kendu behar izan genituen, etorkizunean arazorik gerta ez zedin.

Era berean, ahozko testuak transkribatzeko zenbait irizpide finkatu behar izan genituen, eta, horretarako, Bortzirietan, Malerrekan eta Baztanen gure irakasle izan zen Iñaki Caminoren laguntza ezinbertzekoa izan zen.

Irizpideak finkatzeko orduan bi helburu nagusi izan ditugu: batetik, Bortzirietako euskararekiko ahalik eta fidelen izatea eta, bertzetik, testuak ahalik eta modurik ulergarrienean ematea, helburua jakintza hori guztia berriz gizaritari itzultzea baita. Koherente izaten saiatu gara, baina zaila izan da, eredu garbirik ez baitugu izan esku artean. Kontuan izan behar da ahozketasunaz ari garela eta ez dela lan samurra ahoz errandakoa paperera ekartzea, transkribatu beharrekoa hizkuntza mintzaturik baita eta anitz urruntzen baita idatzizkotik. Hizkuntza mintzaturik berezko ezaugarriak ditu eta gehientsuenak lastertasun azkarrari loturik daude. Azkartze horrek nolabaiteko kaosa dakar, errate baterako, inkestariak eta lekukoak batera solas egitea, ahoskera okerrak sartzeari, hitzen arteko loturak egitea, zenbait hots galtzea, inguruko asotsa, hiztunaren ahoskatzeko zailtasunak, aldi berean etorri berri den batek edota grabazioan dagoen batek solas egitea.... Horiek guztiek zenbaitetan oztupoak sortzen dituzte erraten dena ulertzeko, eta horrenbertzez, transkribatzeko ere zailtasunak dakartzate.

Grabaturikotako lekukoak 50 izan ziren, erran bezala, nahiz batzuk behin baino gehiagotan grabatu genituen; dena den, kasuren batean senar-emazteak, anai-arrebak... elkarrekin grabatu genituenez, osotara 53 grabazio egin genituen.

Giza bitartekoen artean, alde batetik, herri bakoitzean laguntzaileak izan genituen; hauek laguntzaile izateko ezaugarri jakin batzuk bete behar zituzten: herrikoak izan behar zuten, lehen harremana lortzeko bidea emateaz gain, hiztunari ziurtasuna ematen baitzion ondoan ezaguna zen norbait edukitzeak. Gainera, laguntzaileak berak hiztun ona nor den badaki, bakoitzak zer dakien... Erran behar dugu laguntzaileen parte hartzerik gabe ezin izanen genukeela lana behar bezala egin; hortaz, bihotzez eskertzen diegu emandako laguntza. Horrez gain, hiztunekin beraiekin eta herriko jendearekin lekukoek zerranda osatu genuen; hortaz, laguntzaileez gain, gure lekukoek eta zenbaitetan bertako biztanleek ere lagundu ziguten lekukorik egokienak hautatzen.

Bertze alde batetik, gure lanean lekukoek dute giza bitartekoetan pisurik handiena. Ahalik eta jenderik helduena lortzen saiatu ginen, 65 urtetik goitikoak gutxienez, bertakoak (eta ahal zen neurrian gurasoak ere bertakoak zituztenak) eta erreferentzia kulturalak Bortzirietan jaso zituztenak. Hala ere, profil hori betetzen ez zuten lekukoekin ere izan ginen eta zekitena hagitz interesgarria eta bildu beharrekoa izanik, grabatu egin genituen (gazteagoak, hizkera guztiz Bortzirietakoa ez zutenak...).

Ustekabeak onak eta txarrak izan ziren. Anitzetan, hiztunek espero baino hobeki erantzun zieten gure galderei, xehetasun ugari emanez, elkar ezagutu genuen egunean baino sakonkiago kontatuz. Bertze batzuetan, berriz, aurkezpenean gauza ugari kontatu zizkiguten, eta ongi kontatu gainera, baina grabazioaren egunean ez ziren aritu uste bezain ongi. Edozein modutan, guretzat saio oro aberasgarria eta lagungarria izan zen; izan ere, edozein grabaziok, baita hagitz ona ez denak ere, bertze baterako datu edo xehetasun jakin batzuk lortzeko aukera ematen baitu. Dena den, erran beharra dago, oro har, hiztunek gurekin izan zuten jarrera eta erantzuna hagitz ona izan zela (badira gehiago inplikatu eta erran behar zutena paperean idatzi zutenak; laguntzaileari berriz joateko erran ziotenak, etab.).

EGILEAK ETA LEKUKOAK

Eskuartean duzun lana gauzatzeko, alde batetik, Bortzirietako ahozko tradizioa biltzen duela hemeretzi urte parte hartu genuen lagun guztiak daude, eta bertetik, hondar bi urteotan, lan hau egituratzen, pasarteak hautatzen eta mozten, argazkiak lortzen eta sailkatzen, azpitoluak egiten... egon garen guztiok.

Jarraian, lehenbizi 2000-2001 urteetan gurekin batera aritu ziren pertsonak zerrendatuko ditugu, eta ondotik, lan hau gauzatu dutenena. Azpimarratzekoa da bai orduan, eta baita orain ere jendearen prestutasuna, laguntza... Zuek gabe lan hau ez litzateke posible izanen, hortaz, gure eskerrik beroenak eman nahi dizkizuegu deniei.

Azkenik, aipamen berezia egin nahi genieke dagoeneko gure artean ez dauden guztiei, hain jarrera onarekin haien jakintzaren parte bat ondokoei utzi izanagatik. Mila-mila esker!!!

Egileak:

MAITE LAKAR IRAIZOZ

Elizondon sortu zen 1978an eta euskal filologian lizentziaduna da. Egun, Berako Toki Ona institutuko Euskal Hizkuntza eta Literaturako irakaslea da.

2016ko apirilaren 29an Euskaltzain urgazle izendatu zuten eta Euskokultur Fundazioko patronatukidea da.

Argitaratutako lanak, bertzeak bertze: *Bortzirietan aditutakoak* [elkarlanean] (2004), *Malerreka solasean: ahozko tradizioaren bilduma* [elkarlanean] (2005), *Baztan solasean: ahozko tradizioaren bilduma* [elkarlanean] (2007), *Baztango mintzoa erabiltzeko gida* (2013), *Xaldun kortin, jolastu gurekin!* [elkarlanean] (2014)...

NORA IRIARTE OSES

Iruñean jaio zen 1977an eta euskal filologian lizentziaduna da. Egun EIBZko zuzendaria da.

Argitaratutako lanak, bertzeak bertze: *Bortzirietan aditutakoak* [elkarlanean] (2004), *Zangozaldea: ibilbide historiko bat* [elkarlanean] (1998)

Laguntzaileak eta lekukoak:

ARANTZA

Laguntzaileak:

Maixe Fagoaga eta Amaia Telletxea

Lekukoak:

Mari Juli Almandoz Etxeberria
Ramon Elizondo Elizondo
José Ignacio Fagoaga Altamira
Clementina Irigoien Almandoz
Juan Bautista Irigoien Jorajuria
Inaxi Iparragirre Almandoz
Roman Iparragirre Altamira
Patziku Larretxea Bereau
Fermin Larretxea Biurrarena
Juanita Leiza Zugarramurdi
Carmen Madariaga Matxikote
Luis Madariaga Matxikote
Joxe Mari Ordoki Almandoz
Nicolas Telletxea Fagoaga

ETXALAR

Laguntzailea: Pello Apezetxea

Lekukoak:

Kontxesi Arangoa Arburua
Juanita Ariztegi Sanzberro
Gerardo Danboriena Danboriena
Joxe Mari Danboriena Etxeberria
Puri Danboriena Etxeberria
Javier Indaburu Irisarri
Isabel Iturria Martikorena
Juan Maia Sanzberro
Santiago Mitxeltoarena Mitxeltoarena
Javier Sansiñena Sanzberro
Jesusa Sanzberro Elizalde

BERA

Laguntzailea: Jon Abril

Lekukoak:

Agustin Agirre Irazoki
Dolores Errandonea Alzuguren
Joxe Fagoaga Goia
Anttonio Irazoki Matxikote
Rosario Irazoki Matxikote
Cayo Lazkanotegi Rubio
Bittoriano Mariezkurrena Irazoki
Patziku Martikorena Arribillaga

IGANTZI

Laguntzaileak:

Patri Arburua eta Oskar Txoperena

Lekukoak:

Anizeto Etxeberria Telletxea
Martzelino Etxeberria Telletxea
Elvira Iturria Madariaga
Antonio Lizardi Yanci
Dionisia Matxikote Ordoki
Jexux Mari Sein Larretxea
Manuela Sein Sansinena
Mari Paz Tranche Etxeberria
Patxi Txoperena Urrutia

LESAKA

Laguntzailea: Eduardo Conde

Lekukoak:

Dolores Apeztegia Etxeberria
Agustin Etxabide Irigoien
Pakita Etxarte Tapia
Santiago Irigoien Igoa
Pedro Lanz Antxordoki
Carmelo Orube Iparragirre
Jose Esteban Telletxea Mindegia
Mañula Yanci Telletxea

Argitaratzeko, berriz, lehenik, lantalde bat osatu genuen Euskokultur Fundazioko patronatukide garen Jon Abrilek eta Maite Lakarrek batetik, eta, bertzetik, Euskokultur Fundazioan lan egiten duten Nerea Amigotek, Asier Esparzak, Aritz Ibañezek, Mikel Haranburuk eta Xabier Lozanok. Euskokulturreko langileen lan itzela azpimarratzekoa da, pasarte guztiak bilatu eta moztu baitituzte, argazkiak sailkatu, material eta eduki guztiak txukun antolatu... Haiek izan dira argitalpen honen gidari nagusiak.

Halaber, Kulturkarik, bereziki Josune Iturzaetak, egindako lan bikaina eta prestutasuna ere eskertu nahi ditugu.

Horiez gain, garai bateko edota toki edo gauza jakinei buruzko argazkiak lortzeko nahiz bertzelako zalantzak argitzeko hainbertze lagun izan ditugu denetarako prest. Bertzeak bertze: Jon Abril, Altxata kultur elkarte¹, Iñaki Alustiza, Pello Apezetxea, Patri Arburua, Rafael Eneverreaga, Rosa Mari Errandonea, Lucía Iparragirre, Joxema Irigoien, Patxi Larretxea, Maitane Maritorea, Oskar Txoperena eta Ttipi-Ttapa aldizkaria.

Era berean, liburu honetako argazki bilduma osatzeko, arestian aipatutakoez gain, alde batetik ditugu, Nora Iriartek eta Maite Lakarrek ateratako argazkiak (baita Malerrekan Amaia Apalauzarekin eta Baztanen Ana Telletxearekin ateratakoak ere); eta bertzetik, falta zitzaizkigun lekuko argazkiak lortzen lagundu diguten guztiak: Gabi Goia, Mirari Maiz, Ordoki jatetxea, Gotzone Rekondo, Amaia Telletxea eta Ana Telletxea.

Akabatzeko, bertzelako zalantzak-eta argitzen aritu diren hainbertze lagun aipatu nahiko genituzke, eta horien artean, bereziki Martin Subizar, Patri Arburua, Paxkual Rekalde eta Toki Ona ikastetxeko lankideak nabarmendu nahi genituzke, edozertarako prest agertu baitira beti.

Mila-mila esker denei!

---

1 *Etxalarko xoko eta jendeak erretratoetan* liburutik Etxalarko hainbat argazki jaso ditugu.

JORRATUTAKO GAIAK

Arestian adierazi dugun moduan, anitz dira osatu dugun bilduman aurki daitezkeen gaiak. Jarraian, labur-labur azalduko ditugu:

1. Etxea-familia

Etxeari loturiko gaiak (egitura, sukaldea, ura, argia, ohiturak...); etxean sortzen diren harremanak; gorputza, arropa (bokata) nahiz etxea garbitzea; janzkera eta orrazkera (lihoa eta artilea barne); elikadura (eguneroko zein besta egunetako otorduak, ogia, zerri hiltzea eta mondongoak, esnekiak, errezetak...) eta denborari buruzko jakingai guztiak (ordu zaharra...) biltzen dira atal honetan.

2. Herriko bizitza

Hemen, Bortzirietako biztanleek inguruko herriein duten harremana (haserrealdiak, hizkeren arteko ezberdintasunak edota siseroak barne); klase sozialak (maizterrak, agotak...); bizilagunen arteko jarduerak (auzolana, gisua...); herriko etxea eta bertze erakunde batzuk; pertsonaia bereziak; toki berezi zenbait... jasotzen dituzten gaiak aurkituko ditugu.

3. Bizitzaren faseak

Edozein pertsonaren bizitzan dauden faseak biltzen dira atal honetan: sortzea eta bataioa (ama ezkongabeak, teila buruan eraman beharra, elizan sartzea, atso bisita...); haurtzaroa (jostetak, zotz egiteko moduak, hizkuntza formulak, asmakizunak, burlak...) eta gaztaroa; ezkongaiak, ezkontza, senar-emazteak eta ezkongabeak (pregoia, tobera jotzea, arreo eta dotea, ezkontza tratuak, ezkontza eguna...) eta heriotza (ohiturak, lutoa...).

4. Ekonomia

Laugarren atal honetan, alde batetik, lana, lanbideak eta zaletasunak ditugu (nekazaritzari loturik daudenak, onddoak, ehiza, arrantza, artisauak, ikazkinak, bertzelako lanbideak...). Bertzetik, industria (fabrikak, zentralak eta trenak); kontrabandoa, feriak eta azokak ere hizpide dira.

5. Historia eta politika

Atal honetan gerrak (1936koa, haren ondokoak, karlistak, bertzelakoak...), soldadu garaia eta herriko istorio politiko zaharrak bildu ditugu.

6. Kultura

Erligioaren barnean sailka daitezkeen gaiak (apezak eta mojak, serorak, meza laguntzaileak, sakristauak, ezkilak, ohiturak...); eskola; urte guztiko besta egunak (Eguberriak, inauteak eta bertze batzuk); aisialdia (ostatuak, musika, kirolak eta apustuak, dantzak...); musika (mota guztietako bertsoak eta kantak...); sinesmenak (sorgin eta lamien istorioak, animenak, animalienak, eguraldia igartzeko moduak, ilargiaren eragina, bertzelako sinesmenak...); ipuinak eta legendak; irri egiteko kontakizunak; eritasunak eta erremedioak... eta baita erran zaharrak ere aurki daitezke kulturaren atalaren barnean.

7. Euskara/gaztelania harremana

Elkarrekin bizi diren hizkuntzen arteko harremanaren ingurukoak dira mintzagai atal honetan: hanka-sartzeak, gaizki ulertzeak, euskaraz egitea debekatua izan zeneko pasarteak, herriz herri mintzoen arteko aldea...

Ikus daitekeen moduan, Bortzirietako jendearen bizitza osatzen duten arlo guztiak biltzen ahalegindu ginen eta, erran beharra dago, neurri handi batean lortu bagenuen ere, zenbaitetan lan zaila izan zela. Errate baterako, oikonimia eta toponimiari dagokienez, galderak egin genituen, baina ez genuen anitz sakondu. Literaturaren arloan ere, bilduma polita osatu genuela uste dugu; izan ere, kanta sail koxkorra dago bildurik, baina gehiago ere izan zitezkeen. Ipuinekin, sorginen istorioekin, laminekin, erran zaharrekin, sinesmenekin... gauza bera gertatu zitzaigun. Lotsagatik batzuetan, mementoko memoria faltagatik bertzeetan, zaila izaten da horiek jasotzea. Gainera, sinesmenen kasuan, adibidez, bilketa zaila izaten da, sinesmenak errateko eskatuta ere, adibideak guk eman behar genituelako, haiek zirikatu eta memoria nolabait freskatzeko. Gainerako atalak ongi osaturik gelditu zirelakoan gaude.

Bilketa lan honek ez luke zentzu handirik izanen armairu batean betiko gordeta geldituko balitz. Hagitz garrantzitsua da jakintza hori guztia Bortzirietako bizilagunek ezagutzea eta horretarako, gizarteratze prozesu egokia martxan paratzea beharrezkoa da. Bistan denez, material ugari dago eta dena ez da argitaratzeko modukoa. Gure ustez, kulturari dagozkion pasarteak izan litezke gizarteratzeko gairik interesgarri eta aproposenak, han agertzen baitira galdu diren edo galtzear dauden kontuak (jostetak, erran zaharrak, ipuinak, legendak, ohiturak, erremedioak, sinesmenak, bestak, erlijioa...). Atal guztietatik pasarte interesgarrienak transkribatu genituen, baina eskuartean duzun hau bildutako guztiaren lagin bat baino ez da.

Jende anitz inplikatu da gurekin lan honetan eta alde horretatik, eskertzekoa da lekukoen, laguntzaileen eta herriko jendearen laguntza. Edozein modutan ere, gurea hasiera bertzerik ez da izan, lan handia baitago oraindik egiteko eta espero dugu lan honekin ilusio eta gogo handiz jarraitzea.

AHOZKO TESTUAK TRANSKRIBATZEKO IRIZPIDEAK

Lehenik eta behin, azpimarratu nahi genuke ez dagoela ahozko testuak transkribatzeko arau ezarririk. Gisa honetako hainbat lanetan ikusi ahal izan dugunez, badira transkribatzeko zenbait arau orokor, baina ez dira xehetasunetan sartzen. Xehetasun horietarako norberak bere irizpideak erabiltzen ditu, eta horrek hainbat buruhauste sortu digu lana bideratzekoan. Gainera, kontuan izan behar dugu euskalki eta hizkera bakoitzak bere ezaugarriak dituela; beraz, zaila izanzen litzateke horientzat guztientzat irizpide bateratuak finkatzea (nahiz gauza orokorretarako irizpide berak erabili). Bortzirietako transkribapenak egiteko, Malerrekan eta Baztanen ahozko testuak transkribatzeko erabilitako irizpideetan oinarritu gara, baina Bortzirietako mintzoari egokituta. Hortaz, Bortzirietako euskararen ezaugarriak zein diren aintzat hartuta, gure lanerako egokien iruditu zaizkigun irizpideak aukeratu ditugu, hiztunak erraten duenarekiko eta bere hizkerarekiko ahalik eta modu fidelenean emateko.

Gurea transkribatze “ortografiko moldatua” izan da, eta ez fonetiko edo filologikoa, transkribatze ortografikotik hurbil egon bagara ere, ortografia arauak ez baititugu beti jarraitu. Hau da, hiztunek ahoskatutakoa euskal alfabetoko letren bidez adierazten saiatu gara, erran bezala, Bortzirietako mintzoarekiko ahalik eta modu fidelenean, baina betiere ulergarritasunaren alde, transkribapenak ulertterazak izan daitezten. Oroit gaitezen gure helburu nagusia testuak edozein motatako hartzailek irakurtzeko eta ulertzeko eran ematea dela.

Ahoskeraz ari garela, zenbaitetan, lekukoek erdarazko hitzak edota esaldiak tartekatzen dituzte eta gehienetan (ez beti) euskal ahoskerara egokitzen dituzte ekoizpenok. Konparazio batera, erdarazko frikari ahoskabea (/θ/ fonema, “zapato” edota “haçer” hitzetan ageri dena, erraterako) euskal erara ahoskatu ohi dute (hau da, /s/ bizkarhobietako txistukari frikariaren bitartez); edo dardarkari bakuna (/r/), berriz, dardarkari anizkun gisara (/rr/). Gaztelaniaz <z> idazten diren eta euskaraz /s/ ahoskatzen diren adibideetan [euskal ahoskera] jarri dugu, euskarazko ahoskera erabiltzen dela adierazteko, ez gaztelaniazkoa.

Transkribatu beharrekoa hizkuntza mintzatua da eta agerikoa da idatzitik urruntzen dela. Hizkuntza mintzatuak berezko ezaugarriak ditu eta gehientsuenak mintzo lasterrarekin loturik daude. Lastertasun horrek nolabaiteko nahastea dakar, adibidez, inkestagileak eta lekukoak batera solas egitea, ahoskera okerrak sartzea, gauza bat pentsatu eta gogora bertze bat etortzean bi ideiak nahastea, hitzen arteko loturak egitea, zenbait hots galtzea, kontakizun bat irriz kontaktzea, eta abar. Horiek guztiek zenbaitetan oztopoak sortzen dituzte erraten dena ulertzeko, eta horrenbertez, transkribatzeko ere zailtasunak dakartzate. Berebiziko garrantzia du horretaz guztiaz jabetzeak, aurkeztu ditugun transkribapenak hobeki ulertzeko.

Bortzirietan elkarrizketatu ditugu pertsonen ahozko ekoizpena paperera ekartzeko erabili ditugun irizpideak jarraian azalduko ditugu:

Letra moldea

Letra arrunta lekukoaren testua emateko erabili dugu: kontaketak, kantzak eta erran zaharrak. Abesti eta bertsoei dagokienez, lekukoak abesten ari direnean, gelditu egiten dira batzuetan (pentsatzeko, eztula egiteko, ura edateko...); guk ez ditugu hutsune horiek aintzat hartu, kantzak osatu eta osorik eman baititugu. Hortaz, bi alditan abesten badu, eta batean hasiera osorik ematen badu eta bigarreanean bukaera, dena batera eman dugu, baita guk hasiera eman eta haiek jarraitu dutenean ere.

Letra etzana, berriz, alde batetik, inkestagilearen galdera adierazteko erabili dugu; eta bertzetik, hiztunak erdaraz tartekatzen dituen hitzak eta esaldiak adierazteko. Dena dela, hiztunak erabat barneraturik eta bere hizkeran nolabait lexikalizaturik dauden hitzak letra arruntaz eman ditugu, bertzeak bertze:

puesaparte

eskesegun

igual (iual...)esto

bastantebueno (bono, beno...)

osea(ke)porke

klaro (klao...) porejenplo (pojenplo...)

yastaya

asikeseguro

Bertzalde, erdal hitzak direnean, baina euskararen sisteman hagitz sartuak daudenean (deklinatuz ageri direnean, erraterako) letra arrunta erabili dugu, baita euskal alfabeto sistema ere; adibidez: *dizienbren*, *nobienbren*, *setienbren*, *treintaiseisin*... Hala ere, batzuetan gaztelaniazko hitzetara jotzen dute euskaraz deklinatuz, eta erdal hitz horiek euskarazko baliokiderik dutenean erdarazko zatia letra etzanez eman dugu eta ondotik, gidoi batekin bereiziz, letra arruntean euskarazko deklinazio marka: *Hijas de Maria*-ko, *Orfeón Pamplones*-eko...

Letra beltza, berriz, lekukoa ez den bertze bat elkarrizketan sartzen delarik, dagokion laburdura edo izendapena emateko erabili dugu: **Ink.** (inkestagilea), **Alaba**, **Emaztea**, **Senarra**, **Erraina**...

Inkestagilearena izan ezik, bertze guztiak errandakoak letra arruntaz idatzi ditugu.

Ikurrak

( ) edo parentesia

Hots bat aditzen denean, baina erabat gauzatu gabe gelditzen denean erabili dugu. Horrez gain, gure belarriak aditzen duenaz erabat ziur ez gaudenean, nahiz hitzunik apal ahoskatu duenean ere, parentesia tartekatu dugu.

[ ] edo claudator-a

Hitz baten barnean, hotsa aditu ez, baina hitzaren erranahia ulertzeko beharrezkoa baldin bada, falta den hori claudator [ ] artean eman dugu. Adibidez: *ematten men dio sal[da], gau[za] xuri...* Ergatiboak, aditzaren morfemak, eta abar falta direnean edo aldaketa fonologikoen ondorioz aldatzen direnean ere, ikur hori erabili dugu: *neri[k] pazun, bertsolari ba[t] pazen, oañi[k] pizi, gaixtuk [g]iñen, zarra[k] pai, oie[k] pai, are[k] perriz, Irundi[k] parna...*

Testuaren lagungarri izateko egoerari buruzko zenbait azalpen eman dugularik ere claudator artean eman dugu: *[irriz], [apal-apal], [behatz lodia ondoko bi behatzen artean], eu'mun [egunen buruan]...* baita lekukoak zerbait indar handiz erraten duenean ere: *[indarrez]*.

... edo hiru puntutxoak

Hitzuna nahasiz gero edo pentsatzen geldituz gero erabili ditugu, isiluneak adierazteko. Errate baterako: *zarti...in*.

(...) edo parentesi arteko hiru puntutxoak

Transkribatu gabeko testu zatia edo hitza islatzen dute; dela interesgarria ez delako; dela algarak, hitz alferrak (*pues, este, karo, e...*) edo bertzelako soinuak daudelako; argi entzuten edo ulertzen ez delako; gure komentario baliogabeak tartean direlako; etab. Hala ere, komentario txiki hauek (elkarrizketan inolako eraginik ez dutenak), edo ondoko norbaitek hitz egiten badu baina ulertzen ez bada, ez ditugu beti transkribatu, kontakizuna moztuko lukeelako, hortaz, ez ditugu kasu guztietan parentesi arteko hiru puntutxoak erabili; beraz, batzuetan ez da deus ere agertuko transkribapenean, nahiz grabazioan zer edo zer aditu.

(?) edo galdera marka

Marka honen bidez lekukoaren nahasteen berri eman dugu, izan ere, zenbaitetan lekukoek berek bi ideia nahasi edo gaizki erran eta, azkenean, forma nahasiak erabiltzen dituzte. Adibidez: *barrabiu (?) bat, aek iatun (?) ez, errin eradio (?) torri...*

Bertzalde, bi hotsen artean zalantza izan dugunean, baten aldeko apustua egin dugu, hortaz, batzuetan *zulo, dena...* agertuko da, bertzeetan *zolo, dana...* Batzuetan, hitzen bat argi aditu arren, ez dakigu hitz hori zuzena den eta zalantza horren aurrean ere (?) erabili dugu. Nahaste izatetik haratago baldin badoa, hau da, akats gramatikal izatera ailegatuz gero, (sic) izendapena gehitu dugu: *kañoi bat erauten du (sic) zortzi manduk; guk (sic) ola oittuketu gara, eztakit nola da (sic)...*

"" edo bi komatxoak

Hiztunak bere jardunean tartekaturiko elkarrizketak islatzeko erabili ditugu. Erraterako: *Neska-mutil ta bono: "Guaze artaxuritze duten lekutara, iji ta aja"; erratten tziuten gurasuk: "Garbereko parin pasatzin au paratu, gurutzia!"*

' edo komatxoa

' komatxoari dagokionez, batetik, bi hitzen mugan bokal edo silabaren bat erortzen denean ageri da. Adibidez: *ateik' zun* 'aterako zuen', *segittk' izut zuri* 'segituko dizut zuri', *Ama'rjiñak* 'Ama Birjinak', *barax' zopa* 'baratxuri zopa', *bras' ura* 'brasa hura', *patat' ttiki bat* 'patat ttiki bat'... Bertze aldetik, hitz baten barnean bokal edo silabaren bat galdu eta errandakoa ulertzeko silaben egitura mantentzea beharrezkoa delarik ere ' agertuko da: *best'tan* 'bestetan, *bat'tikan* 'batetikan'... Horrez gain, 'Lesakako' errateko *Les(k)ko* moduko zer edo zer ahoskatzen dute zenbait hiztunek, baina guk denak k bakar batez eman ditugu. Azkenik, bitxia bada ere, eta Azkuek berak dakarrenari eutsiz, bertsoetan hitz baten bukaeran eta bertze hitzaren hasieran bi bokal jarraian agertzen badira, bigarren bokalaren aitzinetik [y] bat ahoskatu ohi dute gure lekukoek. Hori adierazteko y' erabili dugu: *Argiya y'asten danian; deklaratzera joanda y'atian; biotza y'alimatze...*

----- edo marra

Gutxitan erabili dugun arren, gure belarriak lekukoak erran duena ulertzen ez duenean, _____ erabili dugu.

Ortografia

Hasteko, /h/ fonema hasperenduna ez transkribatzea erabaki dugu, Bortzirietako hizkeran ez baita ahoskatzen. Ez dugu ahaztu behar bertze hizkera batzuetan fonema hori ahoskatu egiten dutela, beraz, zentzugabekeria litzateke gure lanean halakorik erabiltzea. Hitzunen batek /h/ antzeko hotsa egitean /h/ bera erabili dugu hots hori adierazteko. Adibideak: *hendia, baduhun...*

[j]-ri dagokionez, badakigu Bortzirietan /y/ ahoskatzen dela, hortaz, hori da hain zuzen guk erabili duguna: *yan, yakin...* Dena dela, zenbaitetan, /x/ erdarazko ahoskera ere aurkitu izan dugu, izen berezietan eta erdarazko maileguetan batik bat. Kasu horretan, [j] letra erabiltzea erabaki dugu: *ajarika, juradun, traji, fijorik, kolejiua, jenealin, bajutikan, jituk, kontsejuok, kontzejal, fjiaixte, imajinaziu, Juan, Joxepa...*

Era berean, [dd] erabiltzea ere zilegi da zenbait kasutan: *onddua, manddirikin...* Adierazi nahiko genuke, era berean, batzuetan [dd] eta [y]-ren (eta zenbaitetan [ll]-ren) arteko muga ez dela hagitz garbia: *onddo-onddun, inddartsua, urbilddu, ddenak, amilddu, zikinddu, bilddu / billu, monddongo...*

Hiatoetako /i/ eta /y/ hotsen arteko muga bereiztea ere anitzetan zaila da. Lekukoak *anaia* edo *anaya* erran duen asmatzea ez da erraza, hortaz, ulergarritasunaren aldeko apustua eginez, horrelako adibideetarako [i] erabiltzeari iritzia diogu egokien: *garraio, beia, oiek...* Gure salbuespen nagusiak, bertzeak bertze, lexikalizaturik dauden *ya* eta *yasta* dira. Horiez gain, hitzari –a mugatzailea erantsitakoan [y] epentetikoa gehitzen zaiolarik, egokia iruditu zaigu [y] bera erabiltzea: *zerriya, guriya, gorriya, baserriyan, oriya, xuriya, ogiya...* Are gehiago, epentesia hitzari erakuslea gehitzerakoan mantendu denean, horrela transkribatu dugu: *oriy'ura, mendiy'ori, aundiy'oitikan, paziy'ura...*

[np] eta [nb] kontsonante multzoei erreparatuz gero, gu euskara batuaren grafiari lotu gatzazkio. Beraz: *denborin, kanbiaztera, kostunbriak...*

Bokal luze edo geminatuek ere zalantzak sortu dizkigute, batzuetan argi bereizten badira ere, bertze batzuetan bereizketa ez baita aski garbia. Horregatik, zalantza genuen kasuetan bigarren bokala parentesi artean adierazi dugu: *le(e)n, dife(e)ntzia, bate(e)...*

Akabatzeke, zenbakiak euskara batuaren arauetara begiratuta idatzi ditugu: *irutn oei, oeita bi, amalau...*

Hitzen arteko loturak

---

la kasu guztietan aditz nagusia eta aditz laguntzailea bereiz eman ditugu. Dena den, batzuetan biek osagai bakarra eratzen dute, hitz muga kontuan hartu gabe aldaketak jasan dituztelako. Horrelakoetan, zaila da bitan banatzea eta guk bakar batean bildu ditugu: *kuidatzeunte, gordetzeunten, kartzeunte, fusiltzeunte, arrautzeunte...*

Bertzalde, aipatu beharko genuke aginterazko adizkiek sintaktikoki ezberdin jokatzeko dutela, beraz, hauek ere elkarrekin eman ditugu: *alde intzak* 'alde egin ezak', *bialtzak* 'bidal ezak', *artzazu* 'har ezazu'...

Sandhiegi begiratzeko badiegu, guk ahoskerarekiko fidagarritasunaren alde egin dugu: *saltzen t_zuten, izanen t_zen...*

Baina badira bertzelako sandhiak ere. Alde batetik, "ez" partikulak eragiten dituenak ditugu. Horrelakoetan ere ahoskeraren alde egin dugu, partikula hori eta hari segitzen dion elementua elkarrekin idatziz. Era honetan, honelako emaitzak lortu ditugu:

- ez + z-: *et_zen, et_zekin, et_zenun...*
- ez + n-: *en_zun, en_zaizela...*
- ez + d-: *ez_takit, ez_tugu, ez_tute...*
- ez + g-: *ez_genittun, ez_genun...*
- ez + bait-: *ez_paitu, ez_paigintugun, ez_paitakit...*
- ez + ba-: *ez_padu, ez_pada, ez_pazen, ez_palitz...*
- ez + baldin: *ez_palin baziñen, ez_palin bazen...*

Edozein kasutan, hitzuna bien arteko banaketa garbi egin duenean, guk ere banaturik idatzi dugu: *ez dute, ez nakigun, ez zenun...*

Horrekin lotuta, [z]-z bukatzen diren hitz batzuen ondotik [y] agertzen denean ere, [y] hori [x] bezala ahoskatzen da; horrelako adibideak, betiere ulergarritasunaren alde, bereiz idatzi ditugu eta claudator artean aldaketa eragiten duen kontsonantea paratu dugu: *enai[z] xoaten al* 'ez naiz joaten ahal', *xuri[z] xauntzitzen* 'zuriz janzen', *e[z] xooan* 'ez joan', *e[z] xakinki* 'ez jakinki', *e[z] xakiñez* 'ez jakinez', *e[z] xittula* 'ez zituela', *e[z] xaiz* 'ez haiz'...

Halaber, “baldin ba-”, “behar” eta “bait-” partikula edo egiturek aldaketa ugari eragin ohi dute fonologian. Guk horrela eman ditugu:

- Baldin ba-: *bali'madu* ‘baldin badu’, *bali'mazuen* ‘baldin bazuen’, *bali'mazen* ‘baldin bazen’, *bali'mada* ‘baldin bada’... Era honetan, garbi eta arazorik gabe bereiz daitezke aditz nagusia alde batetik eta aditz laguntzailea bertzetik.
- Behar: *i'mar* ‘egin behar’, *yua'mar* ‘joan behar’, *ma'mar* ‘eman behar’, *ego'mar* ‘egon behar’... Hitz mugan aldaketa eragin du “behar” partikulak, partikula hori bera eta aitzinetik duen aditz forma ere aldatuz; hortaz, komatxoa erabiltzeari egoki iritzi diogu.
- Bait: *zulatze'maitu* ‘zulatzen baitu’, *(i)zatte'maita* ‘izaten baita’, *eramatte'maitu* ‘eramaten baitu’, *ibiltze'maitu* ‘ibiltzen baitu’, *oztutze'maita* ‘hoztutzen baita’... Modu honetan “bait + aditz laguntzailea” egitura garbi gelditzen da.

“Omen” eta bere aldaeren kasuan (*men*, *emen*), bereiz idatzi dugu: *ez men tzien atrebitzen*, *ez men dire agertu*, *ez men tzen goartu*... Salbuespena da, ordea: *ezpen* (*ezpen tzien*, *ezpen tzion*, *ezpen da*...).

Bertzalde, erran beharrik ez dago “bait-” partikula aditzari itsatsirik doala: *baita*, *baitzen*, *baigiñen*, *bainun*...

“Bat” zenbatzaileak ere aldaketa fonologikoak eragiten ditu maiz. Guk horrela transkribatu ditugu horiek: *ebaki'mat* ‘ebakiren bat’, *gizo'mat* ‘gizonen bat’, *puntu'mat* ‘punturen bat’, *desgrazi'mat* ‘desgraziaren bat’... Izan ere, ulertu egiten dela uste dugu eta sobera konplexua izanen litzateke claudator artean galdu diren hotsak adieraztea.

Hitz baten azken hotsa eta hurrengo hitzaren lehendabiziko hotsa berdinak direnean, aldiz, biak adierazi ditugu (biak entzuten direnean, bakarra entzuten denean nahiz bokal luze bat aditzen denean): *ta ama*, *gatza atzapar*, *do ola*, *ze enugun*, *itten nugun*... Horri dagokionez, kontuan izan dugu hizkera honetan zenbait aditzen lehendabiziko bokala erori egin ohi dela (*kusi*, *torri*, *man*...), baina erran beharra dago aferesi hau ez dela sistematikoa. Hortaz, eta arestian errandakoarekin jarraituz, horrelakoetan aitzineko solasaren azken hotsa eta aditz hauetakoren baten lehendabizikoa berdinak direnean, parentesi artean adierazi dugu: *eske (e)tortzen*, *parte (e)manen*, *beti (i)zatte'maita*... Hitzunak hagitz garbi bereiziz gero, ordea, biak eman ditugu: *ere etzen*, *bere eztiyakín*, *arei itten*, *ogi iriña*...

Ikus ditzagun orain bokal erorketak. Hizkera honen ezaugarrietarik bat berezko artikulua erortzea da, baina berezko artikulua erori beharrean, izenaren beraren azken bokala erortzean ere, ' jartzea erabaki dugu: *paet' zulon, lanpar' ura, kurb' ura, tel' fuertikin, txaket' ura, zapat' txarolak, arrop' zarrak, peñ' ortan, kuadr' ura, ill' kuxkurra, kudri' guzi, katxar' oi, guar' zibillek...*

Zenbaitetan, komatxoa erabilia erran nahi dena ongi ulertzen ez denean, falta den hotsa claudator artean eman dugu, irakurleak hobeki uler dezan zer den lekukoak erran duena: *ezki[l] yotzeko, minu[tu] [ba]tzun barrenin...*

Kontsonanteak galtzen direnean, berriz, lehengo adibideetan bezala, gure irizpide nagusia ulergarritasunarena izan da. Horrela, beharrezkoa dela ikusi dugularik, eta arestian erran dugunari eutsiz, batzuetan galdutako kontsonantea claudator artean eman dugu, batez ere ergatiboak, aditz markak... galtzean, garrantzizko aldaketak gertatzean edota zer erran den ulertzeko beharrezkoa denean: *plaza[n], are[k] perriz, batengati[k] pai, betik [g]otti...* Baina, erraten dena garbi ulertzen denean, ordea, ' erabili dugu.

Azkenik, "ere (ez)" partikularen gainean hausnarketa egin ondoren, bereiz idaztea jo dugu egokientzat. Era honetan:

- *zerbatt ere, nonbatt ere, zerbatt e...*
- *yaus ere, yaus e, yous ere, yeus e, daus ere, daus e, deus ere, deus e...*
- *batere, bate(re)...*

"Pixka bat" egituraren kasua ere antzekoa da: *pixko bat, pixko at...* baina: *pixkot, pixkat...*

1

Etxea-familia

BORTZIRIAK SOLASEAN
AHOZKO TRADIZIOAREN BILDUMA

Etxea-familia

1

1.1. Etxea

EGITURA

Labeak ◉

Ink.: *Bueno, eta... etxearen inguruan ta orrela, e... etxe guzietan izaten zen labea, ez?*

Labia itxe guzitan, denian...

Ink.: *Eta nolakoa zen, ta ze iten tzenuten ta...?*

Labia zatn tzen buztiñikin eiña, zatn tzen tella puskakin ta buztiñakin eiña, aolko redondo bat, zatn tzun aek, zenbatsu zanen zun? *Ochenta? Ochenta*, altura *ochenta* ola? Geixo? Ba! Ola-ola. Ta zatn tzen red... redondua, ura buztiñakin iña zatn tzen. Buztin xuriyikin. Buztiña badi bi klase: bata oriya ta bertzi xuriya. Ta xuriy'ura da gogorrogua, or se... eaksten da geigo. Ta itten zuten teill puskakiñ ta ladrillu puskakin ta itte ozten. Zola ladrillugin, ta gero arekin gaintikan. Ta gero, aba, ate ttiki bat zatn tzuen, ta gero sua iñ an, sua, e(z)taki[t] zemat, ori xurittu arte erratten zten, eztakit, barrena xuittu arte. Eztakit nola zatn tzen ura. Ta ge... gero, sua akautzen tzenin, bueno, akautzen, bi azpertar bota gero, ya erretzen tzenin egurra, erretzen tzenian, alde guzitara bota. Ta orduan garbi-garbi iñ, eskoba gisko bat pasatu. Eskoba zatten tzen belarrakin iña, berdikin. Karo, idorrrakin eitten tzenin, itten tzen sua artu...

Ink.: *Erre.*

Ta, eitten tzen berdi(i)kin, ta berdikin alde guzitara bota, ta, artua do ogiya artu jene... ogiya, al-ala sartzen zten. Artua zaten tzen ogiyan forman eitten zutena, arto iriñakin.

Ink.: *Eta, izaten zenuten maindire artean, guatzean berotzeko ta ola?*

Bai, bai, ura zate uzten, bai. Guatzin berotzeko patze uzten manddirikin, ta gero iña uzten ogiya egin ta redonduk itte uxten. Ta artu ure postura, forma bera-berakuak, bera-bera, bakarrik ogiyak zaten zun lebadura, ta artuak ez. Artu gabi(a) zen. Ta, artu sartzen tzen, azpi(y)an gaztaña ostua pa(a)tu, ta gaztaña ostu aren gañian parat tzuzten artua. Ogiya ez, ogi(y)a al-ala sartzen tzen, ta bertzia, gaztaiñ ostuakiñ sartzen tzen, gaztaiñ ostuan gañin patze zten, ra! Al-ala. Ta bo... nik eztakit, denak batian, orixe enaiz oroitzen ez nola... zemat denboraz erreten tzen edo ze, beittu itten zanen zuten, segur aski ere, begituz. Ta gero gañera an dana, aren ondotikan sagar puskak sartu, saskiatsa sartu. Ta ura aste guziko, astin beiñ eitten baitzen...

Ink.: *Ogia.*

Ogiya (astian bein), zatn tzen larumtatan, jeneralin, igandeko ogi frexkua zatteko...

Ta artua itten tzen, berriz, gero, aundiya zaitten baitzen, ola... lodiya. Ta itten tzen ogiya bezala xerraka e... iñ, ta su onduan **iraltxi**, ose... iraltxi erratten genion. Ttentte pa(a)tu, zatn tzen su onduan, lurko sua, bueltan zatn tzen olko aroko burne bat, xangukin ta egoten tzena, ta aren kontra patu ttentte, zerreka-zerreka. Ta suk itn zun gorri-gorri-gorri-gorri in, ta arto xigorra erratten genion. Ura esniri bota...

(Bera)

Ogia egiteko labea

Etxalarko dantzariak

GURE HITZAK

Iraltxi: Txigortu.

SUKALDEA

Lehengo sukaldea

Ink.: *Laratzarekin lotua, kantak eta gauzak izaten dira.*

Bai:

“Anda Miranda
Laratz gotti yuan da
Ameketako urran da
Amabitako igan da”
Erratn tzuten mño...

Ink.: *Ta ori zertako zen? zertako kantatzen zen?*

Ezpaitakit. Aurra... aurrari ibiltzen asi, asi kantatzen ta... Miranda or da, itxe bat.

(Bera)

URA

Ura ekartzeko tresnak ☉

Ori, subilla ta... nola da bertzia? Pedarra. Pe... **pedarra** eztut iku... pedarrakin oroitzen naiz ikuskaturikan, itturriya, ola, bestatako-do, yendi[k] geo edaten ta, gero gañera matten tzen bestan, yoatian, **boladu** bar... boladuk zatten tzien olko zuri batzuek, azukreko gauz batzuek, kao, ori baso aundi batin ek sartu ta ura despeida zatten tzen ta, artako ura freskua ekarri ta, aretan, or... orretaz oroitzen naiz. Eta or izatten tzen, ni[k] eztakit, izena rarua, arka, len(o)go... ola, aundiya zen, armario gisara, ta arat artuak ta ogiyak ta altxatzeko. Ta, aren gañian, alturan, an baizen tutu aretikan maitu ta aisa edaten baitzen, ta an kontzen tzen ori.

Ink.: *Eta ze diferentzia zegoen pedarra eta subillaren artean?*

Bueno, **subilla** zurezku zen, ola, redondoa, beitik zabalago ta gotti miarra, kono do... nola erranen diogu... Eta bertzi zen berritikan ola, miar-miar-miarrian gero eiña, ta ura gañera ori zen, lurrez do... artzilla do... oitikan, bai.

Ink.: *Eta buruttia erabiltzen zen subillaren azpian?*

Azpiyan bai, buruan, ura paratn tzen, olko eztaki[t] barrena ze izatten zue(n), trapo zar betia baldin bazuen e, baña erdian utsakiñ, e! Ola, redondua bakarria otan, eta gañera denak kolore difentik zanen xttun ola arek, bai.

(Bera)

GURE HITZAK

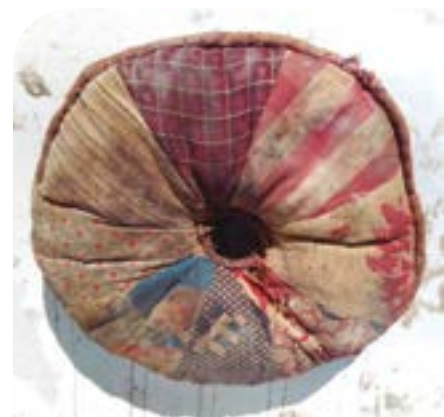
Pedarra: Ura garraiatzeko erabiltzen zen lurrezko ontzia.

Boladoa: Urari gehitzen zitzaion azukre gisako bola, freskagarri gisa edaten zen.

Subilla: Suil. Isurkariak, ura batez ere, garraiatzeko zurezko ontzia, oinarria ahoa baino zabalagoa duena eta burdinazko uztaiak dituena.

Iturrira ur eske

Pedarra buru gainean garraiatzeko burutea

1.1. Etxea

GURE HITZAK

Lastargiya: Lastargi.
Linterna gisara, lastoz egindako argia.

Etxea babesteko erramua

ARGIA

Argia nola egin gauzez ibiltzeko ◉

Eta gero ura nik ikusi dut, an gottiko gizon bat fabrikara yuaten tzen, eta lastu ura lotu, o... ola, fuerte, estu-estu, eta argitako, **lastargi(y)a** izatten tzen. Argi iteko ibiltzen tzuen unaño bideño tortzeko.

(Bera)

SAN JOAN EGUNA ◉

Bezperan, San Juan bezperan, arrats-illunabarrin iten dugu. Emen tella bat ekarri sukaldera, erramu bedeiktua, yuan den urtekua, ez aurtengua. Yuan den urteko erramu karri aat, brasa bat bot... paatu an, ta ura asitzen da ekia daila. Garrakin eztu baliyo, nere, bueno, guretzat. Kostunbria(k) dira, tonteria(k) dira, bueno, igual da. Eta euttia dala (?) erretzekin, ordun denak pasa, iru aldiz, e! "Sarna fuera, ona barrena, gaxtu kanp(o)ra" ori kantatu, batek kantatu eta denak pasatzen die, denak.

Ta gero, tell' ura bere aekin, erramu arekin eamin ta ortxen, baratz ixkiñin ortxe utzi ta erre... erretzen da ura. Ta bueno, ura akautzen da San Juan ga... gero atin iten te ok su aundi bat, ta or ibiltzen di saltoka, biño eztute yaus erretzen, ez.

Iloba: Baño erramu ondarra denak bota...

Bai erramua, as... atziñeko urtekua, emen errez gañekua, sobratzen dena su areri bota, ta an erre.

(Etxalar)

Belar zahar on ◉

Bai, belar xar on, San Juan. San Juan eguneko... bedeikazioa. Orañ ere izatten da. Ta, Zalain Zokon izatten ta... itxez itxe ibiltzen omen dire: "Belar xar on! Belar xar on!" galdeka, lenoko xarrak erretzeko.

(Bera)

Alorrak bedeinkatzea

Ink.: *Eta gero, primaberan e... bedeinkatu bear dire... zelaiak.*

Kanpuak. Bai, miño oraiñ eztire tortzen, miño leno etortzen tziren. Ta etortzen tziren ori...

bueno, bakotxa(k) bere... bere itxia zunara, eta maixterrarengana etziren yuaten.

Ink.: *A ez, e!*

Maixterrari ori, nagusin itxeti(k) bota. Eta ematten tzen gasna, eta ematten gunun ba kafe bat eta nai baldin bazuten, ba... gure itxin ola itten gunun, aizu! oain, bertze itxetan ezattut erratten al!

(Bera)

ETXEETAKO OHITURA ERLIJIOSOAK

Etxea tximisten kontra babesteko... ☉

Erramu re kuidau! Oi re gauz bat aiz delikadu zen, e! Oi genek ibilzen zen trumoiak, ba(ki)zu zer den trumoiak? Trumoi(a) ta ola zielikan, tximista[k] ta ola, pues, yendi ikazen da, ta segidin [indarrez] erramua... erramua paratzera an. Bixtu kandela bat ta erramua, bai. Ta erramua aunizta erre, usai ura, usai ura, ta trumoiak ta... itzaltzeko, tximistak ta zea itteko, e... gua artzen tzen. Goaiñ e, goan e baa kostunbria ekartzeko trumoi o... erramuk itxetara, Erramo eunin bedeinktu ta itxera ekartzeko orik, goan e bada kostunbri uri.

Ink.: *A, trumoiak uxatzeko!*

Ba, bai, bai, tru... trumoiengatikan.

Or bada errana (b)at ere, Santa Barbara, ba ori:

*“Santa Bárbara bendita
uste[d] está escrita
con papel y agua bendita”*

Oi... oi erratten genun:

*“Santa Bárbara bendita
en el tzielo estás escrito
con papel y agua bend...”*

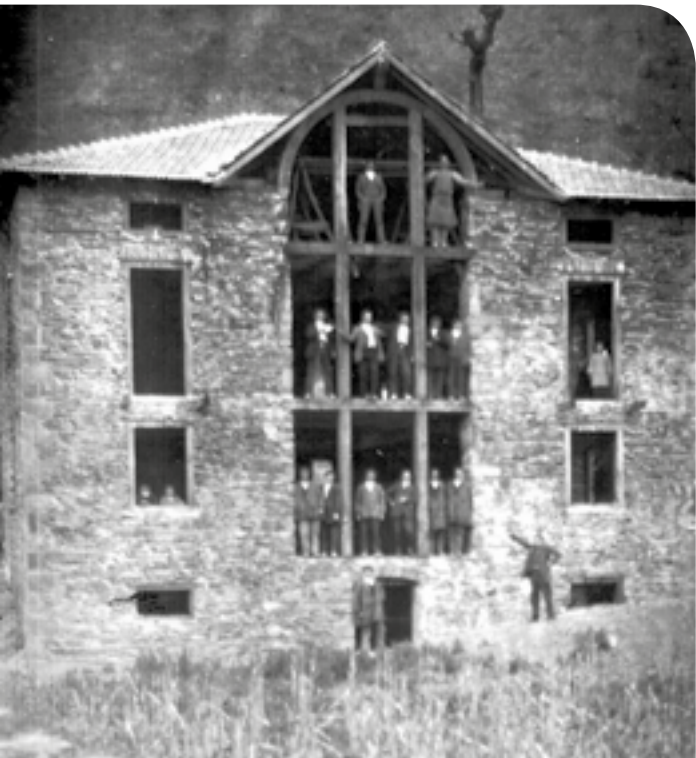
Ink.: *¿Y agua bendita?*

“Y agua bendita”, bai.

Emakumeak josten

(Igantzi)

Etxea eraikitzen

Bizkar besta ☉

Bai, zerbatt obra itten tzen denborian **bizkar-besta** itten tze(n); afari bat do matten tzen itxian auniztan, ezpazien obrero ola... mor... mordo bat, ez? Ta bertze... bertzen itxian miño ordu... orduko afaiya(k), oain, etzen kapritxo aundiik [g]abe, etzen entremesik eta orkori(k) zanen. Zaten tzen zopa, garbantzua, gauza... ori; eta gero ba! zer? ollo zarre'mat... orrekin, arrozakin do egiñak, gisaz... gero postre zerbait ta pa! usatu[k], denak kontent. Afari eerra.

(Bera)

GURE HITZAK

Bizkar-besta:

Teilatua akitzean lanean aritu zirenen artean egiten zen ospakizuna.

Lesakako latsagia

Bokata egiteko konporta

1.2. Garbiketa

1.2. Garbiketa

GARBIKETA ◉

Ha! yendia garbitzen tzen uda partian a(g)itz ongi, zertaz an garbittu labaderuan arropa eta garbiya gelditzen tzen, e! Eta soin zar bat yauntzi, edo galtza zar batzue(k) yauntzi ta... ala! Bai, itten giñen freskatu ta gañera garbittu, m? Eta... bueno, o... orrela moldatzen tzen yendea. Ta oaiñ, itxe batzu(e)k izanen ziren difeente iñen tzutenak ta obeki iñen tzutenak ta (bueno), negu partian bada ura epeldu eta barreño batin artu ta garbittu, biño ez egunero, e! gorputza, garbitzen giñen... e!

Ink.: *Onbre, etzen posible!*

Etzen pos... etzen. Gañera, igual bedetzi... ama... amekataño bizittuketu gera itxian, da zuk ateizu kontu, denantzat nondikan garbittu bar gunun!

(Bera)

BOKATA ◉

Bueno, zuek **bokata** yakin nai zue nola itten tzen? Bokata. Ta, ze izatten tzen... arraska, bettiko arraska etzate guartu nolku den?

Ink.: *Bai.*

Ori da lenaoko arraska, lenaoko *fregadera*. Ta, orretan paratzen tzen... orretan eitten tziren ori... ontziya(k) garbittu ta zerri bazka izatten zen tiña(a)kua, zerri bazkantzat. Tiñakua izatten tzen barrika kokkor bat bazala, bakarra... xabala, iru... ankan gañian. Eta, aretara botatzen ziren zerri bazka(k) gero artatik ittko, ta ura re arraskan izatten tzen.

Ta izaten tzen pendarra, ta izatten tzen subilla. Oiek urentzat, ura garbiya... artzeko.

Eta gero... egitten tzen bokata, orretan. Ta bok... bokata egitten tzen ori... lixiba egosten tzen paze aundi batzue... letoi orizko... **paze** aundi betzuk izatten ziren ta e... badire oañikan gottien ere bakarra zulatuk ta... Eta etan egitten tzen autsa. Autsa xuriya gordetzen zen, orrena... sagar egurrana, xuri-xuria izatten tzelakotz. Eta gero areri xagoi kokkorak ta gauzak ematen zizazki(y)on, eta bittartian bokata... bueno, maindirik ta garbittuk izatten tziren, dena(k) garbi-garbi (e)giñak ta zagoittuak, ta ek paratuak... orretan (...), kubelan paratuk izatten ziren denak, bat banaka. Ta gero izatten tzen trapu xuri bat ekin gañian, trapo xuri fin bat. Ta gero izatten tzen autsakua, zakozko... autsakua, aretan irazteko. Ta botatzen zen arat... egosten tzenien, ori dena egosten tzenien, eta, antxen garbi-garbi itten tziren, xuri-xuriak [indarrez] gelditzen ziren. Ta itxe guzi(y)an barna laño on [indarrez] bat ek... korritzen tzen. Ta gero garbittu ta edatu, izatten tzen... edatzko tokiya buru-buruiñeko alanbria... baratz eskiñian, ta, izatten zeren amar... amabi manddire! Eta ek denak idortzen tzirenian, denak plegatzen tziren bi lagunen artian, ta boka-saskii (i)zatten tzen, boka-saski zabal bat. Uañikan... berriki samar emen izatten zen, bi **eskutxeke**kin, eta onako... ok bezala egiñak, **ot-naski**(e)k ta **miraski**(e)k ta ok bazala egiñak, bakarra zabalak, aztal zabalakin egiñak izatten tziren, egurrezko, igual-igual gaztañezkua(k). Eta aretan plegatu ta paratzen ziren, dena plega-plega egiñak, eta ek urrengo bokata in

GURE HITZAK

Bokata: Bortzirietan eta Iparraldeko zenbait tokitan garai batean arropa garbitzeko moduari deitzen ziztaion. Bertze toki batzuetan lixiba izenez deitzen zaio.

Paze: Pazia. Pertza.

Ondaski: Saski edo zare handia.

Miaski: Saski edo zare txikia.

Esku txeke: Esku txiki deitzen zaie, giderrak beharrean, saskietan eskuak sartzeko izaten diren zuloei.

bittartiño, antxen geo... egotten tziren, xuri-xuriak, usaia darioa, erramu ri ematten tztzaion tartian.

Ink.: *Eta errekan izaten zen arri bereziren bat, ez? Garbitzeko...*

Bokata-arriya. Bokata-arri ederrak izatten genittuen an, emen ta or ere bai, bertze ur ortan, ura azkarki zatten zen ta bokata-arri ederrak izatten ziren. Udan, presara sartu ta antxen urian garbitzen tziren, ta negu(a)n berriz eskintikan. Bokata-arriyik zatten tziren.

Ink.: *Eta ematen zen zerbatt ere usai ona izattek? Arropari?*

Bai, erramu matten genion, erramu... bai.

Ink.: *Biyo ze, ola, oston... bat edo...?*

Bai, erramu adaska matten tzaion... paziri egostian.

(...) Auts pusko at eman paziiri, ta xaboiak ere bai denak xerratuk ematten tztizazkion, xaboi kokkor guziyek gorde, ta ek xerratu ta eman. Eta, gero pazi artan desegitten tzen ta ura bota, ur ura. Aski bokata ederrak itten tziren.

(Bera)

A, bokata? Pues arropak bildu, zikiñak, eta... xagoitu, ta urin pasatu pixkot, xaboi pixko at eman ta bota arat, kuela do arat.

Ink.: *Kuela.*

Bai, **kuela** erraiten genion guk, eztakit. Eta an paratu ongi, or, pliegun, pliegun ori, ta gero paratu inportak [g]abeko zerak, trapuk ta ola gañian, aen gañin ta ero aeken gañian zera bez... bertze autsa bat zaiten tzien **utsakuk**... zakuk, estuak. Ta ort-zako, ort-zakuk erraiten gintion, ta bota an autsa eta au... auts ura ongi paratu, ta beno... poliki maiten tzaion autsa aunitz, e! maiten tzen. Eta gero, an bertan zera, ura berotu, ta guttika-guttika-guttika beroten zen ura, ura gero ta geixio, gero ta geixio... andik azpitik ateitzen tzen ura, ta ura bildu ta berriz ere bota eltz' zeratart, ta xagoi ura ta egosten tzen. Ura dena, arropa dena ongi berot arte, pues egosi arropa. Ungi yorat arte ura, ta gero... utzi ala, ta biamun goizian edo arras goizin inta, arrasaldian, ez biaun... jenealin biaunin zait... gu ala aitzen giñen... biaun goizian. Artu arropak ta ara, astua do kargatu arroppez, ta yuan ta... garbitu arropak an. Ta garbitzen zen, e! Ongi garbitzen zen arropak, aiz ongi iten zen.

Ink.: *Bai, seguro, ez? Xuri- xuria.*

Bai. Bai, bai xuriya gel zen, gero azulete pixko at emaiten tzaion areri ta...

Ink.: *A... azulete.*

Ta... bai, ongi, ongi geltzen zen arropa, aitz ongi.

Ink.: *Eta koloreko arropa aparte garbitzen zen?*

Bai, bai, bai, koloreku(a) bai. Ori xuriya ta... ba, printzipaleskunak iten tzien ola. Gero... kolozkua ez. Ura... ez ek etzien egosita iten.

Ink.: *Ez?*

Ez, ek ez. Ek eskuz inta, eskuz.

Bokata egiteko harria

GURE HITZAK

● **Kuela:** Bokata egiteko erabiltzen zen ontzia.

● **Utsakua:** Hauts-zaku. Errautsa erabiltzen zen bokata egiteko eta arriopa zuri-zuri uzteko.

Etxegaraia baserria. Bera

1.2. Garbiketa

GURE HITZAK

Uriña: Urin. Gantza, koipea.

Zaulitu: Zalutu. Malgutu, arindu.

Astamenta: Astamenda (*Mentha sp.*). Menda belarrari deitzen zaio. Usain goxoa emateko, lurrari pasatzeko eta kukusoak uxatzeko erabiltzen zen.

Etxean egindako xaboa

Berako bestetan

Ink.: *Eta egostera... egosteko, ura ze egosten zen, pazin batean?*

Paze batian.

Ink.: *Ola, pazin aundi batean?*

Bai, paze koskor batian. Ta... suan, olko tximenea, ori zu, ez ori bezalkuk, bertze tximene batzuk, zera bat zaiten tzen, zilintzaka zera batekin, burne bat paratu an espres gañin, ta andik artu ta... zera bat pues, paratua olko olxka batekin, ta an paatzen zen pazia, ta berotzen tzen ura, aitz ongi. Ta esniak ta denak ola egosten gintun, gaztañak ta denak, gaztañak erre re bai. Ola paratu an ta su aundiyan dena... Jo! Ola, tzaiten tzen orduan...

(Etxalar)

Xaboa etxean egin

Xagoia? **Uriña**, urin tzarrak zaiten die sobrantiak, eta... ek zetu, egosi, bueno ez... ura epel... ez ber... ezen o ez da berotu bar fuerte, ura epeldu, gogortu zaiten baitzen, ta ura **zaulitu** pixko (b)at ta zazpi litro uri[ñ] eta bertze zazpi litro ura. Ura palanga batin paratu, biño eternu da egitia, e! Bi ordu igual, o iru, igual. Ta sosa kaustika kilo bat. Biño boten tzen ura, sosa kaustika ura guttika-guttika-guttika. Pixko at eman, ta ordu kuarto baten burun bertze pixko bat... ta ola. Ondar aldera ez, ya maixizio biño minbere izaiten tzen aitz. Ta iten ginun xaboa, xaboa ona, e! arropa garbitzen du, garbitzen tzun arropa. Bai, bai, xaboi ona. Ta, ola, iten tzen gauza denak probexten tzen, oain biño obekio.

(Etxalar)

ETXEA

Etxea garbitzea

Ink.: *Eta len astamenta-edo ez... etzen...?*

A bai! ori... arekiñ itten gunuen garbittu, lenogo, e! Beñon gero ya ba utzi gunun, zertaz gure ama zenak eitten tzuen aitz eskoba politak itten tzituen, bueno eskobak, redondo-redonduak eta irauten tzuten; gero areri sartu makill bat, punta zuna, zertaz biar zen, eta arekin garbitzen tzen agitz ongi. Ai ona! oi! bai, ta ze... ze erratten da? [Anttoniori erraten dio]

Anaia: Ezpela! [apal-apal, grabazioan aditu ez dadin]

Ezpela, ez eskoba! Ai, eskoba da erdaraz eta eus... ezpela, bueno, ezpela itten gunun.

Ink.: *Eta gero xagona-ta erabiltzen zen garbitzeko edo... etxea garbitzeko?*
Ze, (ze)?

Ink.: *Xagonen bat edo?*

Saboa? Ez, saboa ori, ok, ok eztute zaboi bearrikan, bueno, tablak ezta zaboia bearrikan, e! Bear da... bear da argia... argizegiya man, erosten gunuen plazan, edo bertzenaz ori, erliak tzittunak ere itten tzuen argizegiya, ta ura e... zera virgen erratten tztizai... erratten ginion, e! Eta, orrela eitten genun.

(Bera)

Kukuso belarra solairuari ◉

Gero, **kukusu belarra**. Aitza baduzue? Kukusu belarra ibiltzen genun, gu(k) benpin ibil(i) izandukatu dugu solairuri emaitako. (...)

Kukusu belarra(k) badu olko urin gisako pixka bat. Ta ori emaiten genugun solairuan ta brillo... brillo ateitzen tzun, e! Bai, bai, bai.

Ink.: *Eta usaia? Kukuxu belar...*

Usaia zaite zun ona, bai.

(Etxalar)

GURE HITZAK

Kukusu belarra:
Kukuso belarra
(*Mentha sp.*). Menda
belarrari deitzen zaio.
Bertzeak bertze, kuku-
soak uxatzeko erabil-
tzen zen.

1.3. Janzkera eta orrazkera

JANZKERA ◉

Ez, soñak erosik ez, itxin egin, zertaz nere... gu, orduan tzen emen oitura, ori... yuateko e... mo(n)jak, kolejiua, bazen... eskola bat, eskola zen, biñon bazen... berze bat erausten zizutena *Corte (y) confezi3n*. Eta... eta egitten tzenuen, an ikasten tzenun pixko (b)at eta an ori, biño gure... nere bi aizpa zaarnak-ta ba! poliki eitten tzuten yosi, (bai), galtzak eta atorrak gizonanak eta... gureztat, zertaz ordun gañera asi sostentikan asi ta braga dena, dena itxinin bear tzen, e!

Ink.: *A ba! eta bragak nola?*

Oi! telazkuk! A seguro! (ai ei!) Gure denbo... gure denboran ba gu ola bizittu gera! Eta...

Ink.: *Eta sujetadoreak ere ola?*

Ta sujetadoreiek ere...

Ink.: *Telakin?*

Telakiñ eitten geni... itten genittun, bai, bai.

Ink.: *Joe, ze artistak!*

Biarko, etzen... etzen saltzekorikan. Eta aur bat yaio bear baldin bazen, yaiotzeko zelikan, bada ein bear zenittun ator ttiki-ttikiyak, eta kamiseta... -eztaki[t] kamiseta, enaiz oroitze, akaso bazen saltzeko, eztakit-eta dena, dena erosi itten tzen. Dena erosi ez, dena itxian egin, ez, tela erosi.

Ink.: *Tela erosi, ez?*

Tela erosi. Ta tela zatten gunun eta... eta pañuluak bolsakuk, bai, itxian egin bainika eta... etta egitten genittuen.

Agustin Agirre - Bera

Asto gainean

1.3. Jantzera eta orrazkera

Emakumeak lutoz jantzita

GURE HITZAK

Eskimel:

Kateorraz. Orratz modukoa, tolestua, mutur puntaduna, bertze muturreko itxituraren kakoan sartuz, lotua gelditzen dena.

Erristan eman:

Errieta eman.

Haria egiteko tresna

Zapatak eta espartinak

Adin batetik goiti beltzez

A! gu... gu ez e... gu ezkara ala ibilli, biño gure antzinkuak, gure izeba at, izeba bagunun itxian soltera, eta... ama zena ta beti beltz-beltz-beltza[z] xauntziyak ibilli ziren, beti. Et... eta, eta gu, bada... lutua, nik ogeita iru urte nittulik atta il tzen eta... bi urte, beltz-beltz-beltz-beltzaz. Eta gañera urte batez manto bat, bueno mantua, ori... paratu or eta or **eskimel** batekin, eta... unela artu [burua ukituz] ta elizera yuaten giñen, egunero elizera ori... urte... bi urtez yuaten giñen, beñon urte bat mantukiñ, e! Ya gero manteliña.

Ink.: Ori etxeko emakume guztiak? edo...

Ez, ez, ez, bat, bat yuaten tzen elizera; bat yuaten tzen mantukiñ, e! bat.

(Bera)

OINETAKOAK

Mezarako zapatak

Beno, yuate giñuken e... bi... bi do iru elkarrekin ba... batzutan, ta bertze batzutan aldiyin bat yuate giñen, ta gero ointakuk, bat pa... beti erosten tzittuzten bi numero aundiguk, nere... neretzat, nik ba nere anka beño bi numero aundigua, bertze anaia bainun zargua, ta bertzia banun ttigigua, eta, neretzat beti erosten tzittuzten bi numeroz aundiguk ta nik in b(e)ar nittion anaia... eliztik... elizera yuateko ni yuaten nitzen zazpit(a)ko mezara, yuaten giñen, eta, nere anaia torko zen bedeztako ura igual, eta nere zapat' ek areri man bar nittion ura berriz etortzko elizera; gañera ezkenittun etxin yauntzitzen, beko karreteran yartzen genittun zapatak. Ba!

Semea: Eta arek bertze anaiari.

Gero arek bertze anaiari, txandaka yuate giñen, ba.

Semea: Oñetako berakin, bai, espartziñak; zapatak eztakit, espartziñak benpin.

Bai, bai, bai. Espartziñak, bai, zapatek! zapatek ze! Zapatak nik ez nittun emezortzi urte arte ikusi re! Oñutsik, ni beti oñutsik ibiltze nitzen.

Semea: Frain kaskora ira... Frain kaskora iratze ittera nola yuaten tziñeten?

Bai, ta Frain kaskoa jexten, oiko mendiy'ori da, e! Eta... bueno, yuate giñen arat, oñutsikan yuan, yuan ta torri larrez larre gañera, e!

Semea: Iratze ittera oñutsik, iratze pikatzera.

Beño, gero ni tor nitzenin onat, aizu, onat etorri nitzela ogei urtetan, bizitzera, eta ez nittun jakitten ointukuk non ttuzten, paratzen nittun emen, **erristan ematten** tziaten, ori... emen isuski zela, e! oñutsik ez ibiltzko, itsuski zela ta, paratzen nittun biño neonek eztakitelik utzi ta: "Oi, non ttut?! -denak billa- non utzi ttut nik zapatillak?!". Ezin nittun ibilli, gero yartu nitzen, ba(i). (...)

Ba, goiañ ere oñutsik aitzen naiz beti, uda guziyin, bai. Eta... biño, izatte (g) enittun kalluk, kristonak zatten genittun, denak, e! Baziren lagunak, neska lagunak, bagenittun lau aizpa baziren bertze baserrin, ta... beko errotan bertzia... bertze bi

baziren, denak ola gutti gottibetti... adin iualtsukuk, denak oñutsik. Beño gero zatte... aritze giñen igande arrasaldetan, t'orrales neska kozkorak giñenin, e! Ori, bastarratzak artu ta anka-zoltikan elkarreri ateitzen sastorkak.

Semea: Arantzik.

Elorri **sastorkak** eta denak, aizu! Miño zatten genun unemertzeko kallua aizu, ta, beti oñutsik ibillik; beño eri egundaño ezkiñen egotten, beñ ere, ta ebaki'mat edo eitten baldin bagenun ra! ebaki'mat o orrela, itxin zatn zuten belar bat, ebaki belarra. Ori... eitten tzen ta zatten tzen gizen-gizena belar ura; ta, ura itten tzuten xanpa-xanpa-xanpa in eta ura, axal bat, brintx' ura, gainko ura, kendu ta ola oliyukin ttip! pixkot ola untatu ta ura tak! eridetan patu. Miño medikurik nik ez nun kusi au yaio zen bitartín, ez, lemiziko mutikua in nun bitartín ez nun kusi medikurik egundaño, ta fijaixte ze sa... nola ibiltzen giñen, e!

(Lesaka)

Ink.: *Eta zapatak? Bueno, espartziñak edo...*

Bai, espartziñak o abarkak. Ta... geienbat konpontzen giñen gu ortik, Frantzia aldetik, or beti emen biño aitzintuguk zandu die ta... ortik kartzen tzien ointako gomak, egunoroko ointakuak; ortik kartzen tzie(n) ek, ekin konpontzen giñen. Or, baserri batkua[k] bagintun ezagunak eta, ekeri karrazi, numerua man, ta ekeri karrazi ta ortikan. Ala konpontzen giñen ointakoz franko dezente, ta bueno, ola yoatn tzen biziya.

(Etxalar)

ARROPA EGITEN

Gerra denboran zakuekin jantzi ☉

Orduan denbor etan tiendatan etzen oain bezala paketatua tortzen gauza, dena tortzen tzen zakotan: garbantzuak, illarrak, lentejak, azukriak, denak oiek. Ta klaro, zaku ek ustu ta an gelditzen tzien, ta etik erosi, eta kla(r)o, koloria zakuana jeneral itsusi samarra da, ta aldatzeko pues... xuriya nai bazen lejiakin eiten da, ta bertzela, pues, gar... ungi garbitu ta tintatu, koloretan. Makarrrik tintatzen baduzu, gero arek garbaldi guztia tinta botatzen do, ta bakarrik garbitu biar tzu beti porke beti tinta botatzen du ta gañera koloria galtzen du. Ta bueno, arekin konpontzen tziñen, ta gero gañeako galtzerdiyak-ta, oiek itxin ein, **zapiña** erraitn tzaion ardi illetik. Illi ura garbitu ta... gero, pues, geurek eiten nun, alko ma... erreminta tx... makina txar ba[t] pazen, ta ariya eiñ arekin, ta zapiñak egin ta (g)altzerdiyak, ta txaketak ere bai, bakarrik faldak zandukatu nituen ni biño txarra da aitz, pikatzen do, pikatzen do aiz fuerte. Ta bueno, ala bez... yauntziyena, pues, ala konpontzen tzen jeneralian baserriyan.

(Etxalar)

Kubiartz egindako abarkak eta eskalapoiak

GURE HITZAK

Sastorka: Arantza. Landare batzuetan sortzen diren ziri zorrotzetako bakoitza.

Zapiña: Txapin. Artilez egindako galtzerdi lodia.

Etxalarko familia

1.4. Elikadura

Kuleroak

Ink.: *Eta kuleroak-eta, bragak, nola egiten zenituzten? Mairidire zarrekin edo...?*

Telatik... telatik egiñ, braga... maindire zartikan, maindiria bakizu beti nola autsitzen den erditik edo zangotik edo... gelditzen die pedazo batzuek obexiguak, ta etik egin bragak eta gonazpikuk ta... oiti... oie[k] denak. Ta blusak ere bai, gañe(a)kua re... falda egin ta, klaro, goiti zerbai(t) biar da, eta, gañekuak ariya arekin pikatzen do andi[k] goiti, ta, ori, pues, etik, maindire punta etik eta... ola. Denbora ek aix txarrak izandu zien yaunzkeran gañian, (es)ke etzen yeus e arrautzen al bee plantan, guziz pixko at yauntzi nai bazenuen, egunokua... bueno, oañik, biño pixko at yauntzi nai bazenuen... errira yuateko-ta aitz zalla zen ura, bai.

(Etxalar)

Bai, artillikin, ardiyikin, ura garbitu ongi ardiya ura, gero arrotzen tzen ola ongi ariyan-ariyan, aitz zera, aitz ongi arrotzen tzen, ta gero iten tzun attak ariya. Diabolo bat paatuko zuen ta ola ariyi in ta diabol' ura bueltaka ibiltzen tzuen. Ura gelditzen bota berriz, eta bota ariya ta... zapiñ iten, zanpiñ ariya, bai iten tzuen. Lan aundiya, astiy'aundiya biar zen, bai.

Eta galtzerdi iten pues orduan denak bazekiten. Oain ezu [ez du] yakiñen iñork ere, oaingo yendik... gaztik.

(Etxalar)

Baserriko lanetan

Mari Juli Almandoz - Arantza

1.4. Elikadura

EGUNEROKO MENUA

Ink.: *Eta... e... yateko? Nola ye... ze yaten zenuten leen?*

O...! Zardin zarra ta bakallu bazen azkarki!

Ink.: *Bai, e!*

Bai, bai. Bakallua, oain bakallua pixko bat(er) artzen diogu gustua, ez? Biño orduan bakalluz ornitu zaiten giñen, ura egiye.

Ink.: *Bai, e!*

Bai, bakallua merke zen, ura zen merkina. Zardin zarra re bai, ta oi gerra ondotikan etzen yana, zardin zarrak bazien, antzintu zanen tzien, nunbait e almazen oitan ta... zardin zarrak, eztut ni(k) benpen, erraten dut, eztut zardin zarra yateko go(g)orik pizarrik ere! Ez opilla eta ez zardinzarrak! Ederki ornituak, opillaz ere!

Ink.: *Eta, e... ola eltzaria, legunbrea izaten... aunitz ere bai, ez?*

A, bai, illarrak. A, bai, **eltzariya** bai, bai, bai, oie[k] pai. Eltzari zaiten tzen, eltzari ona, ta gero zerriya iltzen tzen itxian, ta... zerriyikin ta bakallua, ta tomate pixko atekin, ta pata[ta]k prexitu(k) ta, bai, ez, yateko moldatzen tzen nolbait e! Ez oain bezalkuk, klaro, oain bezala ez, miño bai, bai, yatekoa iten tzen.

(Etxalar)

GURE HITZAK

Eltzariya: Eltzari.
Eltzekaria; Eltzean,
barazkiekin eta
kidekoekin prestatzen
den janaria.

Opilak jan

Ta gero zate (?) tzera errota, ta dena errota, gari yotzkua, errota berin bi, bi erro tzaten tzien, garia yotzkua ta artua yotzkua. Ta, a, garia yotzku artan yotzen genun garia, ta itten tzen pues... esnia zaten zen beti itxin naikua, pues, **aia**. Papilla, uain papilla erraten den ori itten tzen, iñakin aski ona itten zen gañera.

Erraina: Aurrantzat bakarrik, do...?

E, geonentzat! Joe, bos, sei litroko eltze bat esne egosi, ta bota areri iriñ ura ta nas-nas-nasi inta lodizen zelikan, pues, ura yan ta lo ittera.

Ink.: *A, afaltzeko bale, bale.*

Afaltzeko, afaltzeko, afaltzeko zaten zen. Pues opillak itten tzien, ta opilla pixko at nasi areri ta etzen txarra zatten, e! Aitz gusto ona zaten zun arto, o... iriñ arek. Ura zaten tzen guretzat lautik irutan afaria. Pues leen nola etzen zatten ogirik, pues, gu... guk zanen ginttun amabi, amairu urte ogi yaten asi orduko, plantan. Gu eskolan ibiltzen giñelikan ee, beti oroitzen naiz ni zako ttiki batin, arto iriña kartzen nun goiztan. Lau baldin giñen, lau senide, xako batin. Errentan yaten genun, or eltzari maten tziuten, ta or opillak ittko iña. Za... zenbat opillna zanen zen aren neurria? Lau opillana, opill bana. Ta gu yuaten giñen bazkalzera ta Mayi, Mari, jesus ze meritua! Igal gu ta Argatxartikuk ta igual bos-sei lagun, o zazpi-zortzi aur. Yoan ta opillak, opillak itten arizen zen, gu yuaten giñelik opillak itten igual tla-ta-ta-ta-ta... artzen tzun opilla eskutara oltxen, eskutan yoka, kozinara pla! kozina gañera ta kozina, sukaldia dana ketan [indarrez]. Opillak an **nabal** aundi batkin flak! buelta man, flak! bertzaldera, ta arrika zuri. “A, to, iretzat!” ta, “To, bertz ia iretzat!” ta plater bat eltzaria an zatten genun, plater ya... eltzari ura yana zatten genun, ta itxetik karri zatten genun txokolte pastil’ bat, do gazta puxkan bat, o zerbatt ere. Pues, opill arekin gazta puxka ura yan ta plazara, pillotan aitzera. Ura zaten zen gure biziya.

(Igantzi)

Lanean ari zirenei bazkaria eramateko modua

Bai ta bazkariyak ta leno nola erauten tzien la... iaulkorat... pentsazu, ura re iratz pikatzen ta... emendik bazkariya iraulka aaño yuaten tzen, klaro. Andik torri ta biel... lana aunitz galzen zen. Eta bazkariya, paatu ola zea bat, buruttia erraiten genion, ola tin. (...).

Ink.: *Buruttia, ze emen trapo bat?*

Bai, trapo bat paatu ola... ola in ta... in ta an. Ta bazkariya erauten zten. Nik eztut eraunkatu, ez. Kontu gabe, e! Kontu gabe. Pentsazu nola domatuk zaiten tzien, nola ikasiyak, e! Nik ura ez nun iñen, ez nun iten. Kontu gabe, enitzen saiatzen e duikabe, ez biño igual nun ez saiatzia. Biño saskiyak, e!

(Etxalar)

Errota

GURE HITZAK

Aia: Ahi. Edozein irin egosirik, bereziki esnetan, egiten den jateko ore arina.

Nabal: Nabala. Labana.

1.4. Elikadura

Lehenbiziko gisatua

Eltzaria

Ni amairu urtetko gelditu nitzen bakarra txin, ta, ba! Aizu, Jesus Maria! beti oroitzen naiz lemeziko gixadu in nunin; le(n)biziko gixadu. Nun anai bat ibilzen tzena barkutan, e... an Tarbesera ill tzen gero. Eta, ori, barkutan ibiltz zen bakallo... arrantzan; ta, ura torzen tzen, pues, tortzen tzen igual, yuaten tziren bi illautko do iru illautko, ta beño (g)ero torzen tzen, gero illaute bat ta geigo pasazen zittun (i)txin. Ta bueno, tor tzen ura, ta nik ez nittun amairu urte do orrela ta, ori: "Ba! nik in bar dit bazkaria zerbatt ere ona". Eltzaria itten banekin, e... ori banekin zazpi urtetako, bazka... eltzaria itten: eltzi paratu, ta an illarrak-ta paratu ta gero bota tipul pixko (b)at, eta oliyo ttantta... oliyu re kupika, e! Aro, agiz gutti zatten baizen; eta zerriya zen bitartin manteka zatten genun arekin, zerriya iltzen tzenin, ta, ura akautzen baizen urte azkeneko gañera, ta nik pentsatu nun, b'ori: "Gaur anaia torria in bar dit gisadua". Ta, pues, goot tziten, bueno, yuan nun (sic) eta kar nun aragia, eman tziten dirua attak aragia itteko, garnea gisadua in bar nula ta:

- Ta bai, eiñen dun?

Ta:

- Bai! Eiñen dut nik gisadua!

Eta, kar nun aragia, eta, xetu nun aragia, ta paratu nun eltze batin, eta xurittu nittun patatak, sartu nittun bertze patata batzuk an, bota nion baratzetik ar(tu)ta perresilla, ta ura artika(n) pixko[t] pota nion, bueno, arrautu nittun guziti[k] pota nittion! Oliyua ere bai bota nion gaintikan por-por-por, ta gero paratu nun sun ta egosi ta egosi ta egosi ta egosi ta egosi, eta gero, aizu, ateitzen dut fuente, orrela, fuente aundira ta, eltzia dena ta, kriston gisadua, ta anaia: "Biño ze ona egin dunen!" ta "Ze ona egin dunen!". Fijaixte nola egiña zen, e! Ta akaso ona zen!

(Lesaka)

Merienda mendian

Eguneroko bazkaria ●

Guk ostatun, ps guk ongi, guk itxian ez. E, guk itxian lenogo, ni ezkondu antziñin nizelikan itxian, astian ez nugun beñ ere yaten... guk erraten dugu yakia, *razión*. Beti yaten nugun edo eltzaria: illarra do aza do oritikan, ta gero konpota do ola, sagarrak e[k] danak egosi, ta ura. Eta gero iganditako altxatzen nugun, zerriya iltzen nugun, lukainka, beti tomatin, lukainka ttik... puxka ttiki bat tomatikin ta arraultze laurden bat egosia... t'ura zatten tzen, oi! ordun besta iganditan.

(Igantzi)

BESTA EGUNETAKO MENUA ◉

Ta gero Sanfermintan ta orrela zatten genun kriston besta. Ordun oi ei... eitten tzuten, Sanfermintan eitin tzuten, eiten tziren ollaskuk baserrin, Sanfermintako, ta aski onak, **galdurro** gorri-gorri-gorri eginda, ez oaingo orko oritikan ez! aski onak, ola artu ortzekin ta ezur guziya tiraka aragia ezin kenduz; ollasko onak itn tziren agi(z), diferentik, e! oaingutikan. Eta ollasko itn gisadun ta gero bildotsa ere, guk ardiyik ezkenun zatten, biño bildots bat azizen tzen beti San Fermintako, eta b(u) eno, Sanfermintan ek iltzen tziren ta kanpotarrak ba! tortzen tziren kriston tokitikan pariente guziyek yategatikan, ordun; yategatik etortzen tziren! Ta ba(i) senidik eta osabak eta... orik denak. Ta, gero, ura... bildots ura iltzen zen eta ura besta guzietako, eta ordun, nik eztakit nondik, nomaitikan karzen zten olako trogo... troko batuk, Irundikan do; nik aizpa za(a)rna Irunen neskato ogei urtez eondu baitut ta oai onek erran du urtik, zenbat urte? Noventa y...

Semea: Larogeita amairu, laroeta amairu.

Bai, kunplittu ittu Notxebuenin ta, ta ori... ori yuana zen neskato Irunan toki... an tziren abetsan etxin arittu zen neskato ori; oei urte eondu zen kozinera. Ta gero orrek, klaro, orrek baziaken gu[k] piño auniz geigo ta an zatten zin ormak, orma trozo batzuk orrela, orrek ekarzen zittun andikan Sanfermintako. Ta ek paratzen tziren orrela barreñutan, zatten tzien barreñuk, eta etan ola xeetu ta paratu ta bildots ura trapo xuri batin billua, puskak, denak an konserbazen zuten usandu gabe, bertzela Sanfermintan bero itten baizun; ta gañera oan biño auniz berogu itten zun ordun Sanfermintan. Ta an konserbatu arekin, ormarekin, ori... ori zelakoz, ori... arek bazekin gu[k] piño auniz geigo an Irunan neskato zegona, au, guain *noventa y tres año[s]* ittuen orrek. Ta, gero, pues, ura itten tzen ordun, itten tzen lenbiziko el... eltze aundi bat eitin tzuten aza; aza zuriyak eitten tzien Sanfermint(a)ko, **altxatuk** (i)gual azak-ta baatzin, aalik eta onenak. Ta, gero garbantzua nai zen diña, ta aza, aza ta garbantzua; ta gero ondotikan zatn tzen **xuri-beltzak** edo... -xuri-beltzak zatn die bildotsan tripak kendu itten direnak-, eta... ollaskua, ta gero berriz bildots erria, ta arrozkonletxe, zatn tzen postria, arrozkonletxe, biño arrozkonletxekin zatten genun, egunin batek eitten genun arroz ari begitu. Ordun zatn tzen su... ezen kozinika, ta ezkenun ola... bazien ornillo ttiki batzu k, brasa bete, kao, bras' ura, sutikan, bajutikan, ta gero, an aren gañin patu, itn xiuzten gauza(k), beño, ura etzen yeus ere. Eta... parazen zen laratza, zattn tzen ola zintzillikan tximenetikan kate bat, ta gero andikan laratza zintzillik paatzeko gantxo bat orrela, orrela, e! orrela; eta, andik parazen zen **paziya**, esne paziya zatn tzen esnia egostekua-ta, ta paziya parazen zen andik zintzillik orrela. Ta gero an esnia, barrenin, ta gero arrozakin ola parazen zuten, eta ura guk, pues, iru do lau senide ttikinak, an (i)biltzen giñen arrantzan, zeñeri tokatuko zen ibiltzko ura; ura ibili bar tzen, arrozkonletxe ura, eztakit zemat denborin bueltan, bueltan, bueltan, pixkan, pixkan, pixkan, pixkan, bueltaka, bueltaka, bueltaka, bueltka. Ta ya arrozkonletxe akauzen zenin, eiña, ordun, pues e... nee aizpak eta amak, gero ni aizpakin geldittu nitzen ama ilita, miño ura dena ateizen zuten fuentitara, arroz ura, eta paziy'ura geldizen zen ura ibiltzen tzunontzat. Bueltaka esnia ibiltzen zunontzat paziya.

GURE HITZAK

Galdurro:
Gandor. Hainbat hegaztik buru gainean duten konkor haragitsua.

Altxatu:
Gorde.

Xuri-beltzak:
Bertzeekin batera besta bezperan jaten den jaki tipikoa.

Paziya: Pazia. Eltze edo lapiko handia.

Agustin Etxabide - Lesaka

Familia bazkaltzen

(Lesaka)

1.4. Elikadura

GURE HITZAK

Maira: Orea egiteko erabiltzen den aska modukoa.

Arbazta: Zuhaitzetik eroritako adar xeheak.

Otatxa: Otatza. Otadia, ote multzoa.

Urtxilla: Urkila. Goialdea "V" formakoa duen euskarria edo tresna. Ogia labetik ateratzeko burdinazko tresna.

OGIA, OPILAK, TALOAK, SUTOPILAK

Ogia gerra denboran ◉

Ogiya, beno, ogiya nik amairu urte nittunko dena kendua zen; ta gerra, gerra zen, ta gerra denborian, pues e... iten tzen opilla, ta gañera opilla ere etziuten utzitzen nai zen diña egittea, zetaz itxi zittuzten errotak. Errotak itxi ta ezin genun... ezin genun egiñ og... iriñikan, eta b(u)eno, ba, errotak itxi ta, pues, ein bar zatten zen gañea, itten zuten ordun, *registro* erratten zuten; kar bar tzen errira urtin eitten genun art... illarratikan eta artotikan ta denikan ematten tziuten ek ori... zemat ekarri, eta unenbertze kilo errira. Eta artori... artorik [g]abe eitten tzuten, ogiya ematten tzen erriyin, biño erratten tzuten iña zela ezkurakin -ezkurra da aritzak botatzen duen potoko bat-, ta ura iriña eiñ arekin ta arekin... Kanpotik ekartzen zute, erami ta ekarri atzera itten tzuten an nomatt ere iriña einta. Ta arekin eiña, etzen posible zatten ura yatia, bu! Itten genittun opillak, b(u)eno, iriña genula.

(Lesaka)

Ogia

Ogia ◉

Maira izatten zen, maira. Ta alko... makil leun bat, aretan irristeko... galbaia irristeko. Eta, ori itten tzenian, egiñ orantza an. Ekartzen genuen legamia, orantza erratten diote zenbait tokitan, legamia ekartzen genuen ta arekin masa egiñ, ta lo itten paratu, arrotu bittartian. Ta gero paratu ogiyak, olako tabla espres bat izatten tzen bere manddire arizkukin, aretan paratu, ogiy'ek paratu bat banaka, eta, ematten tzioten arraultzi gaintikan... bai, bai, presumittuk zatten tziren, bai, ori zatteko... kolore ona zatteko, aurraultze pixko atkin pasatzen zuten. Ta ek labian sartu, labia bittartin berotu iduki, **arbazta**kin berotzen tzen. **Otatxa** obena. Otatxa ta gero, ura garbi-garbi (e)gin ta aretan sartu bat banaka. Izatten tzen **urtxilla**, oiek sartzeko.

Ink.: *Urtxilla zer da?*

Urtxilla... olko... ori bat. Lemizko pala aundi batkin sartzen zuten, ta gero ateitzko urtxilla. Urtxilla da...

Ink.: *Ze bi mutur... ola, bi...*

Ink.: *Bi punta dittuena?*

Ink.: *Bi punta?*

Ez, ez, leuna izatten da, pala bat bazala biñon bikua. Ura... burnezkua izatten da. Arekiñ artu ta ogiak ateizen ziren.

Ta jaro, arren ondotikan auniztan sagarrak sartzen genittuen. Onak izatten dire sagarrak erretzeko.

(Bera)

Baserriko lanetan

Errotak gerra denboran ☉

Gero orretako nik anai ba[t] panun, zarna, o... mekaniko agitz ongi yakitten tzun, eta arek egin tzigun...

Semea: Antonio.

Berak ein men tzun, gure anai Anttonio bai -ta Ameriketari il tzen, geo Ameikara yuan tzen-, eta arek egin tzigun, orrela... bettin, kuadrari, beian gibelk'aldin, toki bat sekretun, e! zertaz arrautzen bazioten ordun ura fusiltzeunte segittun nere anaia. Egin tzun ola arriyak paratu, bat azpiyin ta bertzia gañin, eta gero areri in tzion zerbatt ere... nik eztakit nola, bi lagunek ola... ola ibillita, itten genun orrela ibillita, bi aldetikan. Ta bazun batek artzeko(a) ta bertzik artzekoa, *rueda* bat egin tzun ta an paratu zittun bi arri, bai, ta bi... aizu, bi arri, bat azpin ta bertzia (gañin) ta aren ta(r)tera botatzen genun artua exkin batetikan. Ta ara[t] pota ta arek arriyak panpa! planpa! planpa! ibiltzen tziren guk ibiltzen genunin bueltaka *rueda* ura, e! Ola katxa... e... eiña zun burniyakin orrela... e... pedala bizikletan e nola zatn da? pues, alkoa bi aldetik ibiltzeko. Ta arekin an itten tzun, an itten tzun, a[n] itten tzun ta, bueno, pues, an xeetzen zun bastante. Ta gero izatten genun **iralkia**, iriña iralkitzkoa eta arekin xiuro dena kendu ta arekin aaia ein ta ura yaten genun. Ta bolada... bolada artan ezkenun zatten... iriñik ezkenun zandu. Gero emen Aranztan -Arantza da bertze erri bat emendikan bos kilometrora do e(z)takit zer-, eta arat gabaz ixilka yuate giñen, an norbattek yozen zula ta yuaten tziren nee anaiak-ta, eta... ura sumatu zuten ta anguk erami zittuzten kartzelera ta errota etxi, ura itten tzulako. Ta, pues, ordun...

Semea: "Artua yo" da "xetu".

Bai, artua yo, ba; artua yozen zen, ba(i). Artua an xezen zen, patu ta... errota, errotak yo itn zun artua, ta yoka, yoka, yoka, yoka itn tzuna, xetu artua. Ta, pues, ori, iriñ itko gure anaiak itten tzun ura, biño egin tzigun bettin, zoko batin, ta iñ... ez erratkeko iñori gero, e! ez gero erratkeko! Etzen libre. Eta, bueno, ura ordun arrautzeunte ta kentzen diote lepua segittun, ori... ura... errota ura arrautzen badiote an iña, ta... pues, orrela. Ta gero beian azpiyak ateri, beiak itzi, ta denak eitten genittun, baserrin.

Semea: Gero, aixtion erran tzu yuaten ziñetela baserritikan itturria, biño ez (d)uzu erran ze izena zun baserrik eta ze izena zun itturrik.

A, ba, Itturri beltz(e)tik ekartzen genun, tturria... Tturri beltza da maldan gotti yuan ta itturri agitz ona doaie, biño... beño, bai, bastante urruti; ta andikan baldikin garraitzen genun.

Semea: Ta baserri[k] nola izena do?

Buxkon borda, Buxkon bordatikan, Buxkon bordatikan Itturri beltzera yuaten giñen. (...)

Gero berriz errotak ideki zittuzten ta ordun fu! ordun kriston bazka! Ta, opilla nai zen diña! Ta opillak nik itten nittun beti, nei erratte(n) ziaten nik itten nittula obenak, beño, enganttu itten niñuten, ni bialtzen nin(du)ten opillak ittera, karo, beti ateri kontent, onak nik itten nittulako, itten nittulako onak, e! nik ori... pentsa! ta ori erraten zen, biño... zenbat opill, aizu! Ainbertze lagunentzat itten gintun opillak bazkaltzeko eta opillak afaltzko, ek erre... su baju zatte genun, ta su baju su eerra in ta gero an lemiziko unela zatten tzen, forma ontakua **opil burnia** erratten ginion areri, opil burniya.

Artoa biltzen

Galbaheak

GURE HITZAK

Iralkia: Eralki. Eralkitzeko tresna, galbahea.

Opil burnia: Talo burdina. Taloak erretzeko erabiltzen den burdinazko xafla giderduna.

1.4. Elikadura

Talo burdina

Semea: Tala burni(y)a.

Opil burnia erratten ginion guk. Ta gero... are... aretan lemiziko buelta eman ta ura **xiali** sun. Ta gero zatn tzen bertzea **talomantenua**, unela bertze bat bielin, brastik bielera. Ta an denak pillin-pillin-pillin paratu ta (g)ero bueltaka-bueltaka-bueltaka-buelta denak erre. Bu! Olkok iten tziren. Ta gero ura eltzarikin ta gazta barrenin paratu, ta, gazta ta opill ura agitz ona zatten tzen ura re. (...) Ta ura... orretako bear zatten tzen opillak e... erretzeko bear zatten genun ordu bat eta geigo, ordu t'erdi igual, zetaz an bueltaka-bueltaka in bar tzuten, biño onak agitz onak, e! eitten tziren opillak. Gero... zatten tzen e... eltzaria zatten genun, ta opilla ta esnia, opilla ta esnia, ta gazta ta... opilla zatten genun.

(Lesaka)

Ink.: A, eta opilla nola egiten zenuten? Erran duzu leen...

Opilla? Iten genun pues zaiten tzen...

Ink.: Galbaia batetik...

Galbaitiken iriña obena berexiya, dena.

Ink.: Nola egite... asieratik nola egiten zen opilla...?

Eta gero zen... tzaiten tzen olko maai bat... o-maira erraiten dro, opilla iteko. Olko zera bat zaiten tzen maia eta zulo batekin. Eta aat ortzen tzen pues opilla... o... iriña, ta olko xulo batin iñire, iriñ areri ta arei bota ura, ta guttika-guttika oriya in, ta ura ongi. Gero, ou... naasten tzaion ogi iriña igual, tiendan tzaiten tzen ogi iriña ta saldu ta ura goxugo zaiten tzen, etzen ain bortitza zaiten. Biño gerra denboran etzen olkorik... Eta egiñ opilla, ongi goratu, ura ongi... aal bezain leun paratu... ura ongi, da gero... ba zetu, artu bolo bat ta gero zetu [eskuekin taloa zanpatzen ari delako keinua eginez] ta ek tipi-tapa bi aldetan xabal-txabal egiten da... tzen ura, eta... bertzela trapo bat paratu ta aren gañian igual, eta gero iten tzen suan erre, opil burnia erraiten tzen olko zera bat... aro bat... kurdi... kirte... kirten batekin eta aren gañian paratu eta suri begira kixkartu. Ba... leno bero... kixkartu ta arei buelta eman ta berriz bertze aldi ura igual. Ta gero, zaiten tzen oñik... oañik ez dakit ote den, olko redondo batekin zaiten tzen sua onduan, ta an txutik paratu suri begira ta...

Ink.: A, nola zen? Mantenu... talo mantenua, edo nola zen?

Ba, eztaki[t] nola zun izena.

Ink.: Bai, bai.

Eta an...

Ink.: Ola kontzeko, ez?

Bai, ola kontzeko, opilla txutik kontzeko. Lenik kixkalta ura, beroto eta gogortzen tzanen tzen duike pixko bat. Ta ura txutikan egoiteko, ta bai, ona zaiten tzen opilla egin berriya ta... bai, bai, ona zaiten tzen. Biño yanen podez aspertuk.

(Etxalar)

GURE HITZAK

Xiali: Txirali. Opilak erretzeari deitzen zaio.

Talomantenua: Opilak suaren aitzinean zutik paratzeko burdinazko tresna.

Jaun Battit errotazaina

Yaun Battit errotzaia frantzea izatten tzen, Yan Battit. Eta errotzaia ibiltzen tzen itxez itxe kanti bidi (?) biltzen. Kantia da zako... zakozko bat beti iriñanzat ibiltzen dena, kantiya. Eta, etxez itxe mandukin ibiltzen tzen billa. Ta, astirtetan da astizkentan da ola izatten tzen bere... ni yuxtu-yuxtun oroitzen naiz biño...

Eta, gero, artuaga... artua **miaurtzen** tzen ta kanti(y)a egin. Artua, batzuek eskuz, manddire aundi bat paratzen zen, lurrian, eta batzuk eskuz, ta bertziak o... ori, gerrenakin badugu alkixua, gerrena... lenagoko gerrena bat paratuketua ta arekin ta kantiya egitten tzen. Lemiziko orrekin, baiian... galbaian ez baiian, galbaian badratu, ezkama dena kendu. Ori da ba... badratzia, ezkama dena kendu. Eta gero kanti(y)a egin, ta eramtten tzuen. Eta kantiya egittian, berriz entregatzen tzuen. Itxez itxe ibiltzen tzen... Yan Battitta izatten tzen, ura, manduakin ibiltzen tzena, manduan bi aldetan kantiyak izatten zittuez, itxez itxe bildduta.

(Bera)

Ink.: *Eta labean ogia nola egiten zenuten? edo zenbatero?*

Zemat? Aste guzikua it(t)en tzen; ze yanen tzen gar... kalkultzen zan oiztena (?) eta, iten zen. Eztaki[t] ni(k), ekartzen tzen legamia eta itten tzen masa emen ta, gero guatzian kontzen zen berotzen, ori oroitzen naiz, gauz oitaz; bueno, ikus ttut, biño! enaiz aittu. Eta, gero ura iten tzen labian berotu, arbaztak o otaxta, ura zen otaxta erraten tzaio, ote erria, igartua, bueno, ifhen... eta antxe iten tzen. Ta sagar urtia baldin bazen, ogiya ta oik ateri ta, botatn zen sagar pilla bat barrenera(t) ta errezen tziren, ta andikan makill bat itzia puntian ala gaink! kax! artu ba sagarra ta...

(Bera)

ZERRI-HILTZEA

Ni(k) bezperan prestatzen dut tipula xe-xe-xe inta, ta zenbaitzuk iten te kazulian ura, e... pateko z... erraxu da, e! Nik eztut ala iten, porke etzait gustatzen. Ura kazulin paatu oliyu pixko atekin ta or egiten, egiten txapan gañin kontu ta ura geltzen da arroza bazala masa bat iña, ez idorra, guri-guri-guriya. Nik ura eztut nai. Nik zartagin prexitzten tut, tipula, xeetu, bezperan xeetu eta zartagian prexitu, oliyu pittu-petti bat man ta or guttika-guttika, ura, ola onen koloria erri arte, gorix-gorritxo yarri arte. Usai on bat botatzen du arek, pues ala iñ artio. Pues nik zer dakit, e... eun ta berroei bat kiloko zerriyantzat, pues, e... sei-zazpi kilo tipul maiten tut nik, dena xe-xe-xe, dena ongi xetua, e! Ura, tipul ura ala prestatzen dut, xe-xe in ta geo prexito. Ua utzi, bazter batea oztuta. Ta gero baratxuriya, baratxuri xuitzen dut, xistork-**xistorka** xuritu eta xe(e)to, oitan, katxarru oitan. Oitan xe-xe-xe in, patu kazulu batin ura.

GURE HITZAK

- **Miaurtu:** Mihurtu. Arto aleak bereizi, artoa zuritu.
- **Xistorka:** Txistorka. Baratxurien kasuan, pikor edo ale bakoitza.

Ereiteko lurra prestatzen

Zerri-hiltzea. Zerria husten

1.4. Elikadura

Zerri-hiltze eguna

GURE HITZAK

Arrika: Harrika. Harriak jaurtitzen diren bezala bota.

Zumia: Zume (*Salix sp.*). Sahatsa. Salix generoko zenbait zuhaitz edo zuhaixkaren izen arrunta.

Zerri-hiltzea

(...)

Bai, eta ura xe-xe-xe-xe in, kazula aundisko batian paatu bizpairu litro ura eta zerriya aundi orrentzat, nik erran ten berroei, berroeita amar, eun ta berroeita amar kiloko zerri orrentzat, bedetzi-amar buru, or ibiltzen... eztut e... kaso aundirik iten. Beetzi-amar buru, ura xuritu, xetu, ongi xeetu eta paatu, ura bezperan paatzen dut, e! tipula eta ura, kazula artan bizpairu bat litro ura paatu eta ura, ek utziya, ura pres da, yasta. Ondoko eunin zerriyi ill, odola artu ta odol

ura pues, kuaja... kuajutzen da ezpazu ibiltzen. Ura ibilliz, ibilliz, ibilliz, ibilliz ongi oztu artian, ta arek zaiten du aako espuma bat, grumo a... zar batzuk odola kai... ura dena botatze ut nik **arrika**, e! Odol au garbi, garbi, garbiya artu. Ura utzi oztutzero.

Bueno, gero zerriya garbitzen te iatzikin, erre. Gero garbitu, triapak ateri, ta gero tripek, klaro, ek garbitu bar die, bueno garbitu barra, nik ala iten tut, gue itxin eztute nai erosiko ertzikin odolkia iña. Txistorra(k) bai. Yuaten naiz orra, beko ur ortara, sartu erdi-erdin ta or garbitun dut ertzia, biar diena(k) odolki itko. Ta bueno, gero odolkiak in, Miren ta biyek iten tugu. Unek lotu, ta odolki aikeri emaiten diot a... tipul ura, odol areri, tipul ura, e... zerri burua gero ero... egosten dut, lengaldian erran nizun, magrua utsa, dena, gizen ua dena fuera. Magrua utsa, egoiten da auniz magra emen bi aldetan, ta zaiten du zerriyak auniz buruan, badu zerbait. Ura xe-xe iñ, ura. Ura, tipula, e... arroz pixko at, espezieak, kanela eta... ori.

Ink.: Baratxuria.

E... baratxuri(a) ez. Kanela ta... piper beltza, piper beltza. Ta zemaitzuk maitn diote porrua ta eztakit ze. Nik eztiot yaus maitten olkorik, yaus e.

Ink.: Eta baduzu truko bat, ez? Bezperako tipulen azala...

Bueno, ura ge... gero egosteko, gero ura egosteko. Gero odolkiaken ura nasi eta geo proatu bar da [behatza odoletan sartzeko eta gero probatzeko keinua egin]. (...)

Bai, ezta utzitzen al porke eztakit espeziearen gustua, biño gatza? Gatzia nola azertu bar tzu? Gero eztaike gatzik man areri, ura iten, odol ura masa iña delik biar tzu garat... gatza man.

Eta, bueno, ua proatu, geo odolkitan sartu, ta gero lenogo bezala iten ut nik. Eztakit zuek konprentuko nauzun, zumia . Eztakizu zer den? Zumia da odolki xintxilka pa... artu ta paatzeko aako arbuxta luze bat ola, ta aekin a... a... aro bat egin, nik itn ut aro bat arei lemizko ta gero aru artan au sartu ola, mutu... odolki sartu gabe eta geo ola sartu ta geltzen da odolki xintxilka.

Ink.: Egosteko...

Egosteko.

Zumia (...) bueno artan egosi, ta egosteko ur areri, burua egosten duten ur arekin eztut egosten odolkirik, porke arek badu grasa aundiya utzitzen du an, ta eztut, ez... gue itxin ezta gustatzen grasa klasi ori. Ordun gu(k) ura botatzen dugu. Guk garbi-garbi paatu eta botazen diot areri tipul azalek eta baratxui azalek. An zaiten tut, boltsan bilduak. Ta ek ateitzen, eztakit gustua emait o nere mania den, etzaitut erranen, igual nere mania da, biño nik ori iten dut. (...)

Ta gero odolkia ateitzen da ertz... garbi-garbi, xuri-xuriya ta usai on batekin. Ta miño egosi, odolki ongi egosi, e! Gogor-gogor iñ arte. Ez sartu ateri in ta segidun. Ez, ez, odolki gue... nee... gue etxin lokainka(k) bazala, xerra pikatu ta xerra ateiko da, ateitzen zartagin, prexitura. Da sekua, ezta grasik ta ezta deus e, ezta mugitzen ura. Bueno, ta gero ura adik egosi ta paatzen dut txintxilka, lemizko egosi ta karri goiti ta pazn dut txaparen burun. Ongi idor dattezila, ta idortzekin xintxilka patzen tut despentsan. Bueno, yasta, odolkin negoziua iña da.

Ink.: *Eta gero xistorrak ta xolomuak ta...*

Bueno, ta gero xistorra, gero oi... lenoo iten gintun makina batin itxin xeetu, biño uaiñ erauten tugu karnizerira ta an eletrikukin, be... bien... bos, utziten tu ta total ezta... ezta kobratzen... ba! Ezta berroi duro kobratzen, total ezta baliyo, ezta merezi emen aitzia. Gero arratsian, andiken ori, freskatu zaitn da aragi ura, eta arei, aragi areri maiten diot e... barreño baten deliken, bezperan prestatuko ura, baratxurin ur ura. Biño koladore batian pasato ura utsa, ez baratxuriya. Zemaitzuk mait diote baratxui ura, ala dena! Biño nik eztiot ala maiten, nik ura bakarrik mait diot. Gatza emann diot, nola idui zaiten ainbertzentzat, pues ainbertze gatz. Eta ur ura, eta gero ongi masa egin, ungi gozatu ura barreñuaren barrenin. Eta yasta, utzi or ondoko egun artio. Goian freskatzen utzitzen dut, an badut goian baut bertze (d)espentsa aundi bat, ta an utzitzen du(t) ura freskatzen. Ondoko goizian, pues, lop... txistorrak iten asitzeko, beti probato. Artik artu pixko bat eta zartagi batin pixko(t) prexitu, ez oliyu ta ez yaus e, ura bera, al-ala, oliyu yaus gabe. Ura prexitzen da, bera earki xe... xeetu izaiten baita aragi ura ongi, ta prexitzen da ederki ura. Ura, deus ere, oliyu ta deus e man gabe, ura. Uf! Ori. Eta karo, ordun probatu ura eta ya ordun ya gatz aski dun do eztaun, exkaxko baldi'ma pues man pixko at, ta geo xistorrak eiñ. Egin, lotu ta ementxe xintxilka paatu, ortxe paatzen dut agaia aundi bat ta zintzilka ortxe paatu.

Sukaldin ementxen, ortxe patzen tut. Sukaldin, nee negoziuk beti sukaldian. Bai, bai, klaro. Etzizkit niri idortzen bertzela! Nik a... non, non paratu bar dut? Or goian badut despentsa aundi bat gasnak an ta kaun... konjeladore ta gauzak an tut, biño an ezta surik, ez, ez, ez. Nik... etzizkit ongi oiek... ezte idortzen sekulatan! Eta sukaldin denborara guziyan, negua izangatik, yateko sua ix... etxitzen dugu sukaldeko atia, biño bertzenaz egun guziya sukaldeko atia idekia, e! ta gaba osua. Ta sua. Ta lokainkak seguro bortz egun miño geigo eztaute maiten, idortzen dire. Ta ordun ya sartu. Ta ni[r] i lukainkak bai, bai, aski ungi egoit'izkit, aski ungi egoit'izkit.

(Etxalar)

Ui! Zerriya iltzeko lenego... lenego artzen genuen lana! Lenaoko a... emakumiak, gaizuak!

Lebizko lana, arroza egosten zuten. Izatten genuen eltze aundi tente bat, ta ura alanbrikin moldatu za... lurrazku zatten zen, ta alanbrikin konpondua izatten tzen, agitz ongi, e! Norbattek eitten tzuen lana alanbrikiñ ura konpontzeko. Alanbre sari ori bazala izatten zen biñon berari agitz ongi paratua. Ura izatten genuen arroza egosteko. Ta arroza egosten ere, bere... orrekin, kutxare zurezkukin kuido aundiya izatten zuten. Zertaz pasatzen bali'mada, gero odolki beratzak gelditzen dire. Ta biar du punto bat alletu gero odolki egostian ori egitteko... bera egosteko, ta gogor-gogorra gelditzeko.

Aniceto Etxeberria - Igantzi

Lesakako San Anton ermita

1.4. Elikadura

Haragia xehatzen

GURE HITZAK

Sanpirollo:

Hertze itsuari deitzen zaio.

Muskil:

Adaxka gaztea.

Begixta: Begizta.

Biribil gisako batekin edo birekin egiten den korapiloa, muturretako bati tiratzean desegiten dena.

Ura, antzinko egunian. Tipulak xetu antzinko egunian. Tipulak xetu dena... dena ori, nabalaz eitten zen. Azala paratu buruz gotti begiyak ez erretzeko.

Ink.: *Buruz gotti nola?*

Azal bat, tipulen azal bat artu, ta ura paratu buruan.

Ink.: *Buruan buruz gotti?*

Ura, imajinaziu izanen tzen, biñon begiyak ez erretzeko.

Ink.: *Ala! Eta ala zen?*

Ink.: *Eta zenbat tipul ta zenbat...*

Oi, tipul aunitz izatten tzen. Ta arroz...

Ink.: *Zenbat?*

Bai, segun zenbat eitten tzen. Zerriyek itten tziren astu aiñekuak, aizu. Ze, berreun kilotik gottiko... iru beitzen loditasuneko zingarra ta izatten tzuten. Agitz aundiyak eitten tzeren. Bai, itxetan zerri ederrak iltzen ziren, agitz ederrak.

Ink.: *Ta ze, kilo bat arroz edo geixago?*

Ui! Ui! Ui! Ek ez, ez, geigo, geigo. Geigo. Odolki aunitz egitten zeren. Ze, betetzen genittuen ertze itsu ta guziek, **sanpirollo** ertze itsua da, ta sanpirollo erratten genion areri. Ura da ertze... zulo bateko ertzia da. Ori zanen da akaso apendizet? Ori (i)zanen da, e! Igual ori (i)zanen da. Eta areri, orrekiñ egitten genion... Bueno, lemiziko erranen dizut nola... lemizko karzen genittuen antzinko eguntikan zumiak. Badakizu zumia zer den?

Ink.: *Makil gisako bat, bai. Adar bat o...*

Mimbre, mimbre izanen da ori, ñon, ori urtero mozten zuten **muskil** freskuk izatteko. Ta ori biguintze'maita fuerte, ta egitten genittuen **begixtak** lemiziko. Begixtak zumiekeri. Dozena bat edo orrela ekarri ta begixtak egin. Eta gero ura odolkeri ezkenion lokarririkan ibiltzen, ura odolkeri itteko ura izatten tzen. Paratu, ura pasatu, eta zintzillika pazetik paratzeko... laratzetik paratzeko bertze aro batekin, ta aretik zintzillik izatten tzen.

Ink.: *Odolkik ordun zera gabe?*

Lokarri punta lotzen g(e)nion, ez lokarritik zintzillika, zumetik zintzillika. Zumiatik zintzillika. Zumiarri begixta egin, puntt...

Ink.: *Zer... nol... zerekin egiten zen begixta?*

Punttien egin *redondo* bat, ta ura pasatuz-pasatuz-pasatuz begista egiña, gero aretikan ori pasatzeko... zume osu(a) pasatzeko.

Ta gur(e) amak eitten tzuen, antzinko eguntikan olko zume... koxkor bat artu, ta aren punttian orratza paratu, eta ariyakin ongi-ongi-ongi, ongi ura itxeki, xulatzeko... ori, aizi(a) zen tokian xulatzeko. Ta lukainkak ere ala itten tzituen. Zumiakin denak eitten tziren.

Ink.: *Ta ori bezperin dena...*

Ori bezperan pres-pres paratu, ta gero zerriya iltzen zenian, bueno! Etzen alkirikan izatten, karro gañera ta gurdi gañerat, katazka gizonak: "Ui! Eskautu zaigu! Ui!". Eztakit, sekulako katazka aldii ber zatten zuten, arat bota antziña. Zerri aundiyak ta... bueno, zauli(y)ak.

Gero, gantxorikan ez... gure osabak ibilzen zuen, gantxorikan etzuten zatten, muturtzar aundi batzuek ezin segutuz. Leer egiñak an aritzen ziren. Eta gero, xiraltxi zerriya, eta ireki, eta puskatu. Eta gantzak, erranen izuet, gantza(k), nik eztut ikusi iñon adittu bai, gantzak nola itten tzittuzten. Gantza aundi batzuk izatten zittuzten. Ta, gantza bat urtutzen tzuten, **gantxigorra** gero... itten tziren, gantz ura... eta bertzia gordetzen tzuten. Ta gantz arek izatten du... alde bat'tikan... **brintxa** bat. Ura... zingartiken kentzen da, dena, oso-osorikan, ta arek brintxa bat izatt du, tela bat izatten du. (...) Eta arek, ura, bat gordetzen tzuten, bat urinddu, gantxigorra, ura lukainkak ta sartzeko. Ta bertzia berriz, ola doblatu, nik eztut ikusi biñon adittu bai, ura artu, eta ola doblatu.

Ink.: Erditik?

Doblatu.

Ink.: Buelta eman.

Buelta eman. Eta gero, exkiñak, izatte'maitire ori, ura yosi ta exkiñ ek gelditzen dire... libre, airian, eta ura supalak, supalak zatt(e)n zittuzten burnezkuak. Ura... ori... gorittu, eta ura zirra dena ongi pasatu. Ura ongi, ongi ori... egin, ongi kortxitu, ura. Eta ura urte osua pasako, antxen gordetzen omen zuten. Eta ura, azari xerrenda bat artu, ura prexittu... baratxuriikin ta azari matten omen zioten. Ta nik auzu untako andre bateri aittu diot, arek beti izatten tzutela, ta erratten tzuen: "Aza oliyukin eiña yan edo kaka yan igual izatten da". Ño, orrekiñ egiñ ta gustatzen zitziola, kusten tzu? Ala itten zuten. Bat. Eztut nik ikusi, e! Adittu bakarra.

Odolkiak

Odola artu, eta gero ura oztu bittartiño buelt(a)ka-buelt(a)ka ibilli bar zatten tzen. Ariyak, zenbait ari itten zazkiyo, ek kendu. Ta gero trapo xuri batekin tapatu, ta utzi oztutzen. Ta gero itten tziren ertziak... ertzi ek berexi, miak ta lodiyak. Ta lodiyen tartian olko zerritzarrek izatten zuten sekulako uriña. Ta ek odolkiak gorde. Eta, bertze miiyena izatten tzen ertze artekoa, izena (i)zatten tzuen arek. Eta, ura ya bereix izatten tzeren ori, **andrerraiak** erratten zittozten areri, ertz(e) artko ori, andrerraiak. Eta gero odolki(i)ntzat masa egiñ, eta... ek guri ek, uriñ ek guri-guriek onak (i)zatten dire... orren tartian, odolkin tartian. Egostian, dena deseitte'maita, eta agitz onak izatten dire ek.

Ta masa egitten tziren, ori... Jesus! Ze etzizaion ematten! Tipula, arroza, expexiak ematten zitzazkion: piper beltza, piper xuriya, kanela, ta perrexilla re bai. Perrexilla, orduan ze ormak itten tziren! Eziñ arrautuz aritzen giñen perrexilla! Ta yuan den... yuan den udan ta pe... o, yuan den negun perrexilla[k] ederki iraun du. Ta, orduan orma aundiyak itten tzituen agitz, e! Agitz aundiyak itten zituen! Eta ori egiñ, ungi-ongi-ongi-ongi na(a)si, ta ertzi ek bete, ta egosi.

Ink.: Ta oreganoa botatzen zenioten?

E, oregano? Expexi oiek ekartzen yuzte... denak, oregano ta... unako... oregano, ta gero **zarpota** ta oiek denak karrik izatten ttuzte eben... saltsa oitan, eben pottu oitan. Zarpota itxin zatten dugu, oregano nonai izatten da, oregano... *no todo el campo es orégano*.

Hertzeak betetzen

GURE HITZAK

Gantxigorra:

Txerriaren gantza frijitu ondoren gelditzen diren hondakin txigortuak.

Brintxa:

Gaineko azala. Esne gainari ere deitzen zaio.

Andrerraiak:

Andaerri, pleura.

Zarpota:

Xarbot. Ezkaia.

Sukaldeko tresnak

1.4. Elikadura

Odolkiak zintzilikatzen

Odolkiak idortzen

Eta ori egin, bete, umilla batekin bete, eta egosi. Ta paratu, laratzen zintzillika paratzen zittuzten, ta gero lukainka aiek xeetu ta ura re piper gorriakin eta baratxuriyan... baratxuri azkarki xetu, ta ura ur pixko atin iduki ta ura... ura botatn tzitzaion. Ta gatza eman, eta ongi nasi, agiz gauz bearra ongi nasia. Ta, egitten genittuen, kas... bolada batian ze ezkenittuen eitten! Ardi zarran... ardi zarrak iltzen genittuen udazkenian, bueno, eta ekin ertziek gorde, eta, zerriyen ertziekin ezta egitten, miñon,

pipper gorriya man barrian pipper beltz(a) eman, eta ura bete, ta orrela bueltaka-bueltaka-bueltaka-bueltaka egin, ori, eta agitz gauza ona itten a. Ta gero, sobratzen tziren ertze zar guziyekin, ori bai, ori... orko... frantzes batek erakutsi zigun egitten, *un... una* zikinkeriya izatten da. Ertze guziyek gatza azkarki man, ertze guziek ongi xetu, sobratzen derenak, gatza azkarki man, eta... pipper beltzaz ongi tapatu. Ta ura ertze etan sartu, eta paratu ortikan, larazetikan zintzillika, dagola an. Zuri-zuri(y)ak antxen egotten tziren aantziyak. Bion, ek egosi gero ta onak! Agitz onak! Sarako batek erakutsi zigun. Agitz onak geldizen dire, egosita.

(...) Xixtorrak eztute biarrikan ori, xixtorrak baratxuriyan... ur ura bai, biar te biñon... eztute... orretan iduki biarrikan. Solomuak, ta solomilloak, eta... oriyek, xaixkiyak itten tziren. Ek gero... iduki, garbi-garbi egin, ta zintzillika paratu. Ta solomuak, nik izautukatu ttut solomuak ala sartuak, bai. Gure ama zenak kartze... karrazten zittun Arraneri, Donostitikan ertze itsuak, ñon aundiya, beienak ola, aundiya, erde... eta etan solomuk idortuk sartu, solomuak idortu ta sartu oso-osorikan, eta uriña bota. Eta uriñakin ugandittuk gelditzen tziren, eta ek gero mai baten gañian urte osuan. Asitzen tzirenian xerra bere orrekin kenduta, agitz onak (i)zatten tziren! Agitz onak! (...)

Ink.: *Odolkik egostekin urari botatzen zaioten porrua do... tipulan azalak do gustoa mateko?*

Tipulan azalak. Tipulan azalak botatzen genittion.

Ink.: *Ur orreri? Bai.*

Bai, urari bai, egostian.

Ink.: *Eta ertzi(k) garbitzeko? Ola... ozpiñakin ta...*

Errekarat, *hija mía*. Errekara yuan ta ongi garbittu!

Ink.: *Bai, biño gero? Etxean?*

Bai, pasatu orrekin, ozpiñakin pasatu, bai. Biñon errekan ongi garbittu, agitz ongi gañera, agitz ongi. (...)

Xingarra gazittu, zingarra gazittu ta gazitzen tzirenian zintzillika paratu. Orduan etzen oaingo kontserbanterikan izatten, ta ematten genion pipper gorri... pipper gorri miña, ozpiñakin. Ora-ora egiñ ta paratu, zintzillika paratu ta idortu. Orduan sukaldian kiakin egitten baitziren... milagruk itten tziren kiekin. Kia agitz ona da gauztako, e! Lukainkak ta idortzeko ta, solomuk ta, xaixkiyak ta, u!

Ink.: *Sukaldin bezala ez omen da iñon idortzen, ez?*

Segur aski ez, segur aski.

Gantxigorak

Uriñ ek prexitzen dire ta gantxigorak gelditzen dire. Uriña ongi irazi trapo garbi-garbi batian ongi irazi, ek gero lukainkak sartzeko, lukainkak kontserban sartzeko. Eta... gantxigorakin pastela itten genuen, bai.

Ink.: *Azukri bota...*

Azukria ta kanela ta... iriña ta az... ta... arraultzikin. Denak yaten genittun, orainkuk eztiten daus ere yaten!

Patea

Ta, patea oraiñ eztugu egitten ere, badakizu? Eztugu egitten. Umiak baittugu sekulakuk ta... xerratu gibela ta partittu denakeri ta... denak yaten ttuzte ta yasta.

Ink.: *Biño len patea nola egiten ziñuten?*

Pate? Ori... papada (e)matten tzaio gibelari, zerriyen papada ura. Eta... gero ura **manitu**, baizu, gatza ta... arraultzik ere matten tzazkiyo, ta esne pixkot ere matten tzaio. Bai, bai. Eta ura egosi baño marian, masa eñ ondotikan.

Zerri puskak banatzea

Eramatten tzen bi odolki... me eta **mondongo** bat. Ta gero ezur kokkor bat eta gibela barasarien bilddua. Barasaria zabaltzen zen, zabaldu, ta gelditzen da tela bat. Eta aretan bilddu, gibel puxko at ta bialtzen tzen.

Ink.: *Eta nori? Barrideri edo familikuri do nori?*

Familiakukeri, ta urbillen itxekuri re bai, bañon... ez, ez, familekuk zatten tzeren.

Ink.: *Eta aurrak yuaten tziren beti banatzera?*

Aurrak, bai noski. Gu ri yuaten giñen gogotikan. Ematten ziyuten saria ta...

(Bera)

Haragia nola mantentzen zen ☉

Ink.: *Eta, e... aragia nola mantentzen zenuten?*

(...) Lukainka itten gunun ordun idorzen tzelikan patu zartagi batin oliyua, zarti...in erdiya do ola oliyua, ta baratxuri at bota arat, ta ura gorrizen zelik, zerriyan manteka. Ura yuzn da lenootikan urtua, bertze eltze batin, ta e[k] biek nasi, ta eltze batin paratu... dena puxkatu ola lukainkak, ta danak an, ta fila bat paatu ta a(r)etik pixko[t] pota, oliyu ta uriñ artiken. Ta gero bertze fila patu ta berriz bertze pixkot uriña artiken. Ta itten tzen ura gero gogortu, uriña ola go(g)orzen zelikan, ta gero aldiyin puxko at do bi, eltzi aetikan do, zertaz yauntzita paazen zenun, ura ateri. Ta bertzia geldizn zen an.

Ta azpiya[k] perriz ittn tziren, pues, sartu gatzin, kajon batin, ta, gatzakin ongi tapatu, ta arri aundi bat pa(r)atu odola ateitzko. Gero buelta man bi egunez, bi eunez ala iduki ta buelta man. Ta berriz gatzakin ongi tapatu. Da bi eguntikan, ya... be, ogei bat egunez do ola ibilli ta gero ateri, urin garbittu, ta zintzilka patu. Ta gero uliyak ez

GURE HITZAK

Manitu:

Maneatu. Normalean entsalada konpontzeari deitzen zaio. Kasu honetan pate oreaga egitean osagaiak gehitu eta nahasteari deitzen zaio.

Mondongoa:

Mondongo.
Odolki mota.

Zerria puskatan banatzen

Bittoriano Mariezkurrena - Bera

1.4. Elikadura

ittko zako batzuk zaten tziren, uliyak bertzenaz itteunte ondatu. Ta ordun zakotan sartu, ta lotu zaku ura ta, (gero) biar tzelik andikan puska kendu ta, yan.

Ink.: *A, eta... puskak nola ba... banatzen zenituzten? Ola...*

Puskak berriz, zerriya ilzn zelikan bi odolke, ta kostil pixko at, ezur ttiki bat, ta ek papera batin bilddu, ta boltsa batin arekin itxea bat(e)ra. Bertze itxera igual, bertze bi odolke edo zer tziren, ek artu ta bertzia bertze itxera. Ta itxe orta yuatin, pues, (ek e...) art... artu zinzten puxkak ta matten tzuten dirua zerbatt ere. Ematte uzten diru ura, puxkakin yuaten tzena, arentzat tzaten tzen, itxe batzutan gexio, bertzetan gutxixio...

Ink.: *Eta aurrak yuaten ziren, ez?*

Beti aurrak yuaten tzien, ta aurrak zein itxetan matten tzuten geixkuna, pss, denak yuan nai ta ya artaño zatten genun arat. Antxe aitzen giñen.

(Igantzi)

Kaikuak

GURE HITZAK

Goporra:

Gosaltzeko erabiltzen zen egurrezko ontzia.

Abatza:

Gaztanbera edo mamia egiteko erabiltzen zen egurrezko ontzia.

ESNEKIAK: GAZTA, GAZTANBERA...

Gatzagia leen, leen gordetzen genuen bildotsan gazagiya. Ta, arek izatten du... xualo bat... esne kallatu bezalkua, eta ura trapu batian bilddu, ta garbi-garbi arekiñ matten tzen.

(Bera)

Kaikuak, **goporrak** eta **abatzak**

Gaztanbera itteko ta ola, ardi guti... bi d'iru do iru do lau, zea itteko... eizteko... iru do lau ola zanez kero, geio ez.

(...)

Ink.: *Gero oporrak zertako ziren?*

Ja! Oporrak guretako, yateko.

Ink.: *Kafesnia do esnia talukin ta i...*

Talo... talukin esni yateko.

Ink.: *Abatzak? Zertako erabiltzen ziren?*

Abatza, berriz, zera itteko, (...) orrekin, gaztanb(e)ra.

Ink.: *Gaztanbera? Orduan kaiku(k) bezala?*

Aunitzek oañik e Bortz erritan, or, kaiku batendako igual bi olakuk galdetuko zte.

(Arantza)

Berako bestetan

BERTZELAKOAK

Sagardoa ☉

Bueno pues sagar ura bildu, seetu maza batzugin, ta bota makina orren barren(e) ra. Ta arek berak estutuz, estutuz, estutuz, zeba betik, azpitik xurruxta batian botatzen tzun. Geo **egazki** batzutan pasatu, inbudo aundi bat paatu, eza egazki... ta barrikara bota, egurrezko barrika aundiy'oiiek, pues etara bota, t'utzi al-ala. Ura utzitzen tzen ala. Kao, igual betetzen gintun iru-lau barrika do ola, pues bai. Biño gero arek, e... utzi bar da ura astiyakin, arek iten do gero, botatzen do aako apar zuri bat, ta denborak ta denborak maiten du igual illaute bat botatzen. Ordun apar ura botatzian, bajatzen da barrikara, biño ura pixko at man areri. Ta gero bera asitz... geltzen da botatzetiken, bera kuratzen da ura, ya ona yarritzen da orduan. Orduan, tapatu. Ordun tapa batzuk in eta buztña, badakizu zer den?

Ink.: Bai.

Buztña ta bei kakakin, bei kakakin in masa bat. Masa bat arekin iñ, eskukin ura masa iñ, ta barrika areri taparen gañin ongi tapatu ura, ola buleta bat in. Ungi tapat(u) ura, ungi tapatu, e! Porke a... artutzen baldi'ma aizia, txarra ateitzen da, mingortzen da. Ta ura ongi tapatu, ta ura ez geigo ideki.

Gero, etakit nik, gero botiltzen genun abril, ori s... ori badakit seguro, abrilan botiltu. Botiltu, batzuk andik ateri, probatu pixko at, botil... botillin sartu, bertze batzuk kortxu man, ta gero botill' ura ez txutik, ez txutik utzi, ola, etzanta, bai. Ta ura utzitzen (g)enun, **eiean** iratzia baigenun, zoko batin iatzia, bueno badakizue zer den, bueno erran tzue aixtion, oaintxe, eta iratzi aen azpiyan, freskoz ooitoko. Ta terrible izaiten genun sagardo ona. Txanpaña bazala ateitzen tzen ura, kon... kortxu kendu ta pum! iten tzun arek.

(Etxalar)

Erraina: Ta zertako ibiltzen tzen sagar ori?

Sagardua ittko. Sagardua ittko sagarra, bertzela ezin da in, sagardua ittko sagarra iten tzen arkin (...).

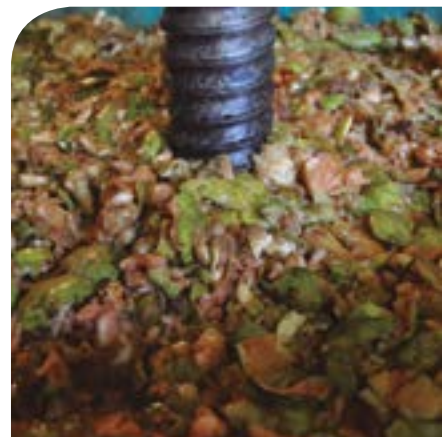
Ink.: Zuek bazenuten tolarea?

Guk ez biño nola zen bi itx... bi bizitzeko itxia, bertze ald(in) zaten tzen tolaria, ta sagarra re zatten uzten bertze aldeku aunitz, baserri aundiya zen. Ta gero, bertze baserritikan zatn zen sagarra pilleka. Ta ordun, zuk edozer baldin bazenun, neurri ura zaten tzen. Ura bete, onemertze karga. Biar zinttun zuk amar karga sagar barrika betetzko, pues amar alkuk zakun artu ta itxera karri, ta sagardu iñ. Ta onemertze zaten tzen pagat barra dudik gabe ordun, karga sagarra, bai.

Ink.: Karga sagarra, a, ori da. Ta ola neurtzen zen gero tolarean ongi sartzeko, ez?

O, ola sartzan tzen, zuk baakzenun ainbertze karga sagarkin zenbatsu sagardu atezen tzen. Makur aitz aundirik ez. Zuk berreun litro sagardo nai zinttun, pues onemertze sagar. Ta ya arkin bazenekizun seguro zemat sagardo ate bar zen. Ta karo, an nola zien tolarik an, pues, iten xttun iru-lau itxek sagarduk an. Ordun itten zen pilloa, urte guzikua. Gure bertze aldin [etxearen bertze aldin] iten tzien igual... ba, milla litro, milla ta berriun litro, milla ta irueun litro igual, sagardua.

GURE HITZAK

Egazkia:
Iragazki.**Eiean:** Heian. Heia,
ukuilua, abeltogia.

Sagarrak xehatzen

Sagardoa

1.4. Elikadura

Sagardoa egiteko
sagarrek xehatzen

GURE HITZAK

Pisoia:

Sagardoa egiterakoan, sagarrak xehatzeko tresna.

Unilla:

Onil. Inbutua.

kupel zarra zen, guretzat, bua! Ura betetzen asitzen (g)ihelikan, mekasuen diez! Dena, eskuz xiatu bar zatten genun sagarra! Makina bat ibiltzen genun eskukin. An xeetu sagarra ta sartzen zen tolaritan; gero buelt(a)ka moztu ateri, palanka aundi batzuekin bueltka-bueltka tornu batin sartzen zen ta an muztua ateri ta bete. Urik tantik gabe, ondar-ondarrin pixkot maten zion ta gañekun sagardo terriblik atezen tzien, joe.... Oain torzn dien oken aldin, kolore... ori-oriyak, arront difentik, ek edan ta ok edan! Oain denak igualak die, biño ordun, ordun barri(k) guzik difentik atezen zien. Geo sagarra re ordun zaten zen klasik, ba, espresak sagardua ittko. Oaindik pena bat (d)a emen akautu dela dena, akautu da dena. Oain zuk nai duzu lengo sagarratik bat? Ezta. (Igantzi)

Sagardoa nola egin

Pisoiekin itten genuen, pisoiekin. Yartzen tzen gizon lerro bat, eta bota sagarra, eta denak pra! pra! bat-batian pra! itten tzuten, pra! dena(k) batin. Baten batek konpasa galtzen... zuen, oi u itten tzuten, dene(k), konpasa.

Ink.: Eta gero?

Eta, gero, ura paratu pixkot gozaten. Eta ura gero pillatzen tzuten, biño kuadratu itten tzuten, e! Nik e... gero azken aldera gu(k) prentsa izatten genuen biñon ura... kuadratu paratzen zuten, ta izatten tziren zurazko kaño ttiki batzuek tartin sartzen zazkietenak, ek, gero ardatzakin estutzen zittuzten, denak ardatzakin. Eta... ko... ura... ura botatzen tzuenin tiñera yuaten tzen. Tiña izatten tzen, ta andikan bete.

Dena, dena zurazkua. Ori... **unilla**, unilla badakizu zer den? Enbu... enbudua da unilla (...). Enbudo aundi bat, olko... kuadratu (i)zatten tzen, zurazkua, dena zurazkua. Palak ere zurazkuk izatten tziren, palekiek ere bai. Palekiek bulkatzeko ta, dena zurazkua, dena zurazkua ibiltzen zuten.

Besta giroa Larrategainan

Ink.: *Ta ya egin ori (ta) kupelin sartu.*

Ura kupelin sartu, ta, ura... tamaña noiz alletzn tzitzaion botiltzeko... denak kortxitu ta gorde, urte pasako.

Demontrin kupelak (i)zatten genittuen. Ta kupelak, bettiko itxe batin izatten tziren gure kupelak bonba batean. Duikabe lenogo... sagardua saltzen zanen zuten. Bettiko plazko itxetan izatten tziren... baserritako kupelak.

Gero, botiltzeko izatten genuen... sagardo ona. Ura, ba, sagardo purua, botiltzeko. Gure attak kuido aundiya izatten tzen beri arek; egitten tzion xulo ttiki bat orrekin, **kinpalta**kin, eta andikan botatzen tzuen ttirri! xiri bat prest izatten tzuen ta andikan probatu.

(Bera)

GURE HITZAK

Kinpalta:

Zura zulatzeko tresna.
Kasu honetan kupelari zulo txiki bat egiteko erabiltzen zen tresna.

Postrea: mustillua

Ta... ori... sagardua egosia. Sagardua ontzi aundi batin paratu, sagardo... utsa, e! Ori, nasi biarra, urikan gabia. Eta arako lemeziko ateitzen den ura an naasi, o... artu, eta barriño aundi bat izatten genuen bi... adarko barreño aundi bat, demontrin ontziya (i)zatten tzen. Eta ura igual zortzi egun egosten! Baizu. Ta ura gelditzen da pixar-pixar bat, ta areri iltxaurrak nasi, ta mustillua ura izatten genun, basotan paratuta.

(Bera)

Katu jateak

Ink.: *Eta katuak ere arrapatzen zenituzten, ez?*

Bai, katu yatik in ttugu ordun! Katu aunitz, bai, ori... panaderiya emen izatn tzen, ta panadero aizin tzen mutilla, lesakar bat, laguna zatte gunun, ta, katu baldi... gazti baldin bazen an erretze gunun, labin, panaderiyin. Ta, zartxio baldin bazen, saltsan, gisadua, patatakin ta...

Ink.: *Ze, gogorragoa zelako, ez? Igual...*

Egotten e... iduktzen genun, larrutu ta gixena dena kendu, gustu ura ez zattko, gixena dena nabalakin kendu ta, e... bizpairu eunez do zintzilka, ta or(dun) etzen frigorifiku(k) zatten, miño, negu aldin ta, bue, pixkot xamurtz(e)ko. Ta ge(r)o emen mediko bat, mediko gazte bat Donostikua, ta... ura re gurekin ibilze ze aunitz, ta, gabin eon tzen gañea gure itxin, ta, baserrik... te, baserritan ta yaten ttula, ta arei matte zkioten, katuk, medikuri, bixitaa ta yuaten tzelik eriya ikustera ta... [irriz], ta, aek (sic) ere anxe yaten gurekin... Loidi.

(Arantza)

Bazkalondoa

Ori [irriz] itn tzun zerak, an, gure izeba Benita, ta amatxi, an Marinin bizi zerelik, oaiñ erraunten lekun, or itxia erre in tzen gero, arara, ta an yat(e) tzen tartin katua illa. Ori, ka... katua prestazen zen gisadua... gisatua. Ori iduk bar tzunun il ta... biño il

1.4. Elikadura

bar da ola, gaztia, ederra do... katua ederra dena. Ta ill, ta ongi era... zertu ta zintzilka iduk bar tzu iru-lau bat egunez, yuatko, bertzela usaia badu katu(k). Ta, gero koneju bezaltxen prestazen zun! Amatzik aitz ongi prestazen zun, gure amatxi Joxepak. Ta [irriz], nozpatt ere ola aipatu, "que... sí", katua yan barra ta orrela ta: "Ui!", bazen ori, esni eske (e)torzen tzen, orrara, maña bat, mañika bat, majagoa! ta, esto...:

- Sí, vamos a preparar co... esto... gato.

Ta (...):

- ¡Ai, ojala nor comería!... ¡Ui, me parece que me está arañando! -ta orrela ori-

Ta:

- ¡A, no, no, nosotras bien a gusto comemos! -ta orrela-

Ta, gero enpin noispatt ere ok prestatu barra, ta prestatu ute, ta, ura alletu ta:

- ¡Ui, qué olor má[s] rico!

Ta eztakit zer. (...) Ta... gero ori, esto... etor da ta:

- Sí, hemos matau un conejo -konejuk ere bai (i)zatten baitzittuzten- y la madre ha preparau y ahora vamos a cenar [euskal ahoskera] con conejo y... ¿quieres probar?

Tia Benita, gure izeba, oaiñ Iruñin bizi da, bere alabakin-ta Iruñin bizi da. Ta, arek, elementa baita ura, (...) ta artu (zun):

- ¡Toma!

Pat zion, ta:

- ¡Ui, qué rico! -ta-: ¡Qué rico! -ta be geixio, ta geixio, ta arek ere:

- Yan tzan!

Ta, berriz ere:

- ¡Qué rico! -ta bizkorki yan.

Ta gero, esto...:

- ¡Bueno, gracias! [euskal ahoskera]

Ta orrela, ta yoan da etxera, ta, biaunin:

- ¿Qué, te sentó bien el conejo?

Y:

- ¡Sí, qué rico! -ta eztakit zer-

Ta:

- ¡Ai si supieras! jera gato!

- ¡No me digas!

Gero:

- ¡Ai me va a arañar!

- ¡Sí arañar, ahora te va a arañar! ¡Ya ha pasau, eso ya no te araña!

Tia Benita lertu(a) irriz:

- ¡Ves qué rico!

- ¡Pues sí, era rico!

Katuk ezpaitu deus e, katua... ungi prestatuz kero, katua yatn tzen, jesus! katua yatn tzuten... katoa yatik itn tzeren emen! Ordun gauza aunitzik ere etzen, ta katoa yatik bueno!

(Arantza)

Lagun giroan bazkaltzen

2

Herriko bizitza

BORTZIRIAK SOLASEAN
AHOZKO TRADIZIOAREN BILDUMA

Herriko bizitza

2

2.1. Herrien arteko harremanak

Zalain Zoko eta Alkaiaga¹ Ⓞ

Ink.: *Zalain Zoko eta Alkaiaga zer dira, Bera edo Lesaka? Ze gatazka dago or?*
Lesaka.

Ink.: *Lesaka?*
Lesaka.

Ink.: *Baño batzuek esaten dute Bera dela...*
Bueno, ala nai duenak ala esango du, miño(n) nik ez.

Ink.: *Zu lesakarra.*
Ni lesakarra; Lesakan jaiua naiz ta nik benti... beti esango det lesakarra. Oain, beste aunitz gauztako Berara geigo o... biartzen naizela? Bueno.

Ink.: *Kao, Bera urbillago dago eta bizitza aunitz itten duzue Beran!*
Urbillo... urbillago... urbillago daolakoz ta komodidade geio badelakotz, ori. Beño, guk Aiuntamentua ta... juzgadua dauzkazgu Lesakan; oain, gañeakua, elizaz... elizaz ta... dena, Bera, Bera dua.

Ink.: *Medikua.*
Medikua ta...

Ink.: *Eta eskola ta...*
Medikua ta betenaria... ta eskola ta dena. Gañeakua dena, biñon!

Ink.: *Eta noi... noiz asi zen... oi, bueno, batzuk Bera... batzuk beratarrak izan nai zutela, bertze batzuk lesakarrak emen... Noiz asi zen oi? Bueno... ge... bueno, gerra ez baño...*

Ummm... mill... ba, bertsuak badire:

“Milla bederatzieun berrogeita bostian
okasio bat jarri digute atian
berentzat mesede ta
gureztat kaltian
bañan etzan artzaia
lo egon bitartian”.

(...) Oiek... paratu zittuzten, ordun ein tzuten... emen bazen bersolari bat Lesakan, ola, ez e... bertsoan aitzen tzena ola, miño bertsuak jartzen tzittuena, ta arek paratu zittuen bertsu oiek, bai.

(Lesaka)

Zalain Zoko auzoa

Alkaiaga auzoa

Arantza XX. mende hasieran

1 Pasarte honetan bere euskararen normalak ez diren formak erabiltzen ditu, gure eraginez.

2.1. Herrien arteko harremanak

Alkaiaga: Bera edo Lesaka?

Ink.: *Joxe, eta zu Alkaiagan bizi zarenez, zer tzara lesakarra edo beratarra?*

Pues ni naiz alkaigara... ta na bauzu zuk erranen tzu lesakarra naizela, biño ni(k) nere burua beratarra, lesakarra biño geigo ya, arrautzen dut. Yaioz kero Berara yuan naiz, ta pues laixter igual yua'marko dut betiko e(r)e Berara. Zertikan ya... ya zartzen ai naiz ta an zann da nere otela, an zann da ez, an da.

Ink.: *Beran duzue otela? A...*

Bai, bai, bai. Ta onegatikan pues... nik ze erra... ze erranen tzut? Paper... paperetan alletuk(o) naiz lesakarra naizela, biño ni(k) nere burua lesaka baño, beratarra geigo.

Ink.: *Bizitza erabat Beran eiten duzue, ez?*

Karo, karo.

(Bera)

Aranibar. Arantza

Aranibar eta Ibarla ◉

Bai, ori, biyek e... bi baserri urbillegi in tzirela, asertuko zirela... lemiziko Aranibar in tzuten, baserri zarna ori da, ura etxerik zarrena Arantzko erriyan, ta gero Ibarla. Ori, erreka gora yuan ta... krixton biajitan dago. Da ño! urbillegi in zittuztela, aserretuko ote ziren bi familik!

(Arantza)

Zubigaineko dantza. Lesaka

Zubigaineko dantzaren jatorria

Bi auzo ziren, Lesakan zanen tzen leno bi auzo; uratik gotti bat, ta uratik betti bertzia, m? Ta klaio, beti elkarrekin “Bai, i bayaiz ta ni banauk”, e... konpontzen eziñ e konponduz ta beti elkarrekin foyonak eta bua, ta, azkeneko, norbattek in bar tzun, ta iñ uzte: “Bueno, i, au” –tor zann tzen burua nozpatt ere ta- “Bueno, au... au ze?”. Ta in tzuten, asi zien *Tratados* [euskal ahoskera] *políticos* elkarrekin iñez, e! Ta konpondu ziren. Ta: “Bueno, oaiñ in bar diu besta bat, Sa Martiñ eguna”. Oaiñ San Fermiñ itn (d)a emen besta, ba Lesako da Sa Martin.

Ink.: *Ori patroia o...?*

Patroia Lesakua Sa Martin da. Ta, gero in tzuten ganbitu, San Martin da normalki negua zatte'maita, ta in zten Sa Martiñari kanbiat tzion Fermin. Santo bat do bertzi izan berdin nola baiten, e! Sa Fermin.

Ta orduan in tzuten ori, ta “In bar diu besta”. Ta in tzuten besta bat organizat tzuten, arbola... arbol o... arbol ban... bandera badu Lesakak, beria, dena(k) uten bezala, ta in tzuten best(a) ori. Lemiziko *cultural...mente* pentsatu, dantza in, zortziko dantza ori, zorziko dantza zubi gañeku ori, ta gero gañera, prestazen da erriya, bada(ki)zu, erriko... orko... zera, zubi ttikiya ortan, emendik ateitako bigarren zubiya orretan, bandera itn da arboldu. Ta in tzuten bandera ura, bandera bat, buelta osun denantzat bandera bat, eta bi auzotakuk dantza bat, ta ya in tzen erriya unittu, un... yuntatu zien erriya. Oi da erriy'onek dun istoriua.

(Lesaka)

Bastida baserria ◉

Bastida baserriyan e... ematten tzioten **eskazali**ri, eskazali erratten ginion, eta ematten tzioten ori... lo itteko tokiya, bein eian, eta... eta arrastan, arrastan ematten tzioten ori, eltzariya, eta goiztan desaiunoa, bueno, kafesnia do esne utsa do nik eztakit zer emanen tzioten, miño ematten tzioten. Ta... eta yuntatzen tziren miñoñ aunitz, e! Etzen beñ ere okasiorikan izandu, zertaz fiyatu bear tzu ez? e ori... bakotxa bere lekuko yendia etortzen tzen, eta, batzuk agitz izaunak [g]enittun, beño bertze batzuk ez, eta... Ez, ez, egitten tzuten lan izugarriya itten zuten. Eta an jito batzuek ere egondu ziren, egunak or pasatu zittuzten; da azpik'aldin bazuten olko etxe ttiki bat eta aretan egondu ziren, eta, ez, ez, izugarrizko ori ziren, ospedaji(a) ematten tzutenak, bueno!

Zelaia baserria

Ink.: *Eta Zelaia baserriak ere bazuen zerbait berezia, ez?*

Ori, ori erratten te, baita barrentikan, etxe barrenian a... pasa... pasadizu(a) badela, pasatzen aal dela ori, toki... emen, bigelk'aldetikan antzink'aldera, ta antzink'aldetikan bigelk'aldera bertze... bertze auzu ba[t] da, ya Itzea da bertze... e! ta orrat pasatzen... pasatzeko deretxu badela.

Ink.: *Eta orduan or yendea pasten zen normal, ez? pastu bear bazen...*

Pasatu bai, pasatzen tze(n)... pasatzen omen tzen, e ni... ni ez, ez naiz pasatu biño pasatzen omen tzen.

(Bera)

Ubiria baserriak erregeek emandako pribilejioak zituen ◉

Ta bertze gerra batin, berriz, gerra bertze okasio batin, mengo... mengo zeran bezala bertzek gerran ai zielikan, urrengun bertzikin yuan zien, bertzen onen kontra *Sancho el Fuerte* do *Sancho el Sabio*, eztakit zein oitakun kontra. Ta, berriz irauz zun berak, emengu lemizi irauz zuna. Ta ordun, kastig... ein zittun Iruñitik onatxio bada Miazubi, zubi bat men da, izena duna ori. Eskudua orretaz da eskudo... Mia... Miazubin. Ta an in z(i)ttun itto zintzillik pat zittun emengo soldau denak, errege orrek. Ta kendu zion, amabostik... zortzitik barrin merkatua, amabostik patu zion gero.

Bai, ta gero bazen, tarti orretan, ipurdi erretzalle geigo zanen tz(i)en ordun ere! Ta ordun bazen gizon abetsa, bono, bakarran bat... bakarran bat erregikin ongi etorzen zena, e! Ta areri erran tzion erregik ze nai zuen. Ta eskatu zion arek, difuntua, baserri artako difuntua ekarri barrin errira, ta gero emendik elizera nola añaen tzen... billa yuatekua, m? Ta ordun, Ubiri baserrin, nik neone(k) kusi ut bi aldiz eme, eta iltzen bazen angu(a) Ubilgua, oi zen Ubiri, ta iltze'mazen yuaten tzen eliza...ko apeza ta dena bertara difuntua eske ta kartze uzten elizara, ta elizan meza... man, difuntun meza ta geo kanposantura lagunzen zioten berriz. Oi zen pribilejio bat erregik emana Ubiriko baserriri. Ta eztakit ezen emen pasatu zelakoz erregia ta eman tziotelko gosaltzen, ni(k) eztakit zertaz biño bazun pribilejiu ori.

(Lesaka)

GURE HITZAK

Eskazali:
Eskazale. Eskale.

Carmelo Orube - Lesaka

Berako ikuspegia

2.1. Herrien arteko harremanak

GURE HITZAK

Elutsa: Elurtegi.
Urte guztian zehar
horma izateko, elurra
zamatatu eta gordetzen
zuten tokia.

Ink.: *Eta gero, badago Elutsa emen, ez? Beran.*

Elutsa bai.

Ink.: *Bo, Labigan edo nun da?*

Labigan, biñon eztakitt... eztakit non den, e! Eztakitt.

Ink.: *Eta zer da ori? Zertaz du izena?*

Ori... ala erratten tzuten, aizu, an pillatzen tzutela elurra, ta ongi zanpatu, gero...
ormatako eramtteko.

(Bera)

Besta egunerako jantzita

Herrian nork agindu

Oi ama! Ordun! Oaiñ... oaiñ apezekin bertze bat
geigo uzu, eztuzu... konfiantza guzi... biño ordun ez,
ez, orik, [a]peza ta... sekretayua eta mediku zatn tziren
erriyan orik, iru jauntxuk. Ekin etzen iñor sartzen.

(Igantzi)

HERRIEN FAMA-EPISTOLAK

Beratarrak orgullosuk
Lesakarrak mozkorrak
Etxelartarrak enbidiosuk
Yanziarrak yakintsuk
Ta arantzarrak arrikalarik.

(Etxalar)

Lesakarrak tripazaiak (...)
Igantziarrak enbisiosuk
Biño bueno, ori... eurek reformatu ute, zertik etorri zen obispo bat ta atei zien
esaminatan aitz ongi, ta erra... orduk obispu arek paat tzion jakintsuk, jakintsuk
paratu zion.

Ink.: *A! Eta len etzen jakintsu?*

Ez, lemiziko... ordun tzen:

Igantziarre (sic) enbidiosuk.

Ta:

Arantzarrak arrikalariyak (...)

Etxalarku(k) fantasiosuk

Ta Berakuk orgullosuk

Total altso.

(Lesaka)

Joareak

SISEROAK

...aren amak artu bi mutil koxkor, famil' aundiya, eta gaztañak billu ta zako ttikitan paratu. Eta iruek, zako koxkor banakin segi Donionerat. Ta Muxtingorri zatten tzen... ori, Muxtingorri or da oraiñ ere, ori (i)zatten tzen Aduana, Frantziko Aduana. Ta an pagatu bear zatten omen tzuten Aduana. Eta, egitten omen tzuen Aduanat alletu antziñian, iru... iru sakukin bat bete, ta Aduanan bat pagatu. Ta gero arat(e)nko aldera pasatzen tzirenian berriz bete, ta aurr'eki(ri) eramanazi.

2.2. Klase sozialak**Jende ikasiak ez ikasiak mespretxatu** Ⓞ

Beti ola... eske yende karreradunak uste zuten gu tontuk do ola giñela beti, karo, miño ezkiñen tontuk, ez nekigun biño tontuk ez. Karo ez nugalakoz ikasi, biño... Ta beti ola... despreziatu bezala zattn tzen yende pobria. Miño leku auniztan, e! Ez or bakarrin, denin, bai. Eske... beti ola zandu da, denbor etan, gauz guzitan.

(Igantzi)

Aldaira, aldaira, aldaira, bai; San Martin bai, San Martiñ egunakin zatten zen, bai. Oai, gure denborako ori ere guttitua, ya aitz gutti kusi (d)uu guk aldairak, e! Miño oañikan oeita lauina-ta, bakizu? Sail bat in tzela, au da, aldatu zela, bai.

(Bera)

GURE HITZAK

Siseroa:
Zerga biltzailea.

Matxarda

AGOTAK

Agotak errat tzen nii amatxik: "Agotak ttuk yende nano batzuk –nanu errat tzio ttikiyari, nanua. Nanua, euskaraz-. Nano txar batzuk, ttiki batzuk ttuk". (...) "Eta gañera baute usaia, ikaragarrizko [indarrez] usaia bozen tek. Agotak. Esttuk, e[z] xiztek il ta emengo lurrin sartzen, lurren aparte sartzen iztek!". Ta ala itten men zuten gañea.

Ala kontatua neri, bai. "Ta oiek e[z] xistek yendik kus(i) nai ere! Eta orik lapurre ein in ta ola ibilzen ttuk bidin ateita", ta ola, agotak omen ziela, elizan etzizten amaitzen, segun amatxik, oi kontazen ziun, ta oitxe kontatu ziun amatxik.

Ink.: *Eta belarria bazuten ola itxekia... edo...?*

A belarrik bai, ola... belarrik motx batzuk iratxik ola elkarrerri itxekik.

(Lesaka)

Etxalar

2.3. Auzolana / bizilagunen arteko jarduerak / lur komunalak

Auzolanean

Auzolana ☉

Sei eun zatn tzen ordun, plantaziutan ta... ta gu ma... mandua, mandua zatn tzunak mandukin itn tzun, ta sartzen xun e... eun bat yuaten bazin mandukin, iru eun. Biño... ibilli re bai, e! Ordun planta garraio ola tokatu nai[z] ni frankotan. An e, Itxelarko kruzetik onat'txio plantadilla zatn tzen. Oaiñ ola... baita Brunon txia ta zatn dana an aparkadero bat, aren gaink'aldia... oaiñ e ola plantak ola die, zera. Ta, aat yuan mandukin, ta an kargatu, ta betxkora... bi biaje, goizin bat ta arrasin bertzia. Ta, iru e(g)un.

Ink.: *Eta noiz izaten tzen auzolana?*

Ori, plantaziu zatn da negu azkena o... primabera aldera, plantak, ori, berritzko.

Ink.: *Eta ez... norbaitek ez bazuen egiten ordaindu bear zuen...*

Etakit ordun ze... zenbat zatn tzun baloria eztakit, biño geo berzik biditan, bidik, ordun galtzada zatn tzen aunitz, ta galtzada zaten tzien trozu(k) urrazen tzienak, ausizn tzienak, ta, ek berritzen, bat eitten aik' zien ta bertzik arri garraio, ta...

(Arantza)

Lanerako tresnak

Ta, auzolanak izaiten tziren, ni Aitutamentun nitzen denborin bi egun zaiten tziren, biño uste dut iru eguntaraño ere izandu zirela. Ta egun bat in bar zaiten tzuten Aitutamentuntzat, ura mendiyan **mindegitan**. Ta ezpazuten egiten kobratzen tzen; nere denbo... ni Aitutamentuan nitzen denboran berrogei duro, berreun pezeta kobratzen tzen. Ura zaiten tzen kastigua, auniz etzen yuaten, biño auni[z] xoan ere bai. Ta iten genugun plantazoniak, egun artan, plantazonik... urte batin alde batian, bertzin bertzian.

(...)

Ta bidetan ere bai; gero zaiten tzen bertze eguna bide txarrak konpontzen. Ta bide txarrak konpontzian ere batzuk abillak zaiten tziren, ta Aitutamentuak erne xamar ego'mar tzuen, beti ba(k)jizu, irri iteat etzen utzi biar! Papera emaite'maldi'mazenion egurdi antziñin, igual, baziren arraslin etortzen etzirenak, eta ori, arat arraslin yuaten tzenak erraiten tziuten guri:

- Aizak! Ik orreri eman diok papera, arraslin eztuk torri!

GURE HITZAK

Mindegitan:

Mintegietan. Mintegia, lursaila, bertze toki batean birlandatuko diren landareen haziak ereiteko prestatzen dena.

Eta:

- Bueno, ez aputu! Eldu e [den] urtian baakit noiz torri! Torko naiz illunabarri[n]!

Kao, denak ezpainin... ezpaigintugun kontrolatzen al! Ta denen gañi(a)n egon!

Batzuk bide batin, bertzik bertzin ta, batek zona (b)at artzen genugun ta yuan ta ordu erdi bat edo ordu bat iten nun grupo batekin, ta bertze bidera yuan ta bertzian ai zienak, ta, ola iten genugun.

Ink.: *Eta grupoak nola egiten zenituzten?*

Ez, baziren kostunbriak. Auzo bateku(k) billutzen tzien dena(k) puntu baterat, eta orduan erraten du, bueno, e... auzoku(k) berak, erraten te:

- Bueno, olko lekutan agiz gaizki du bidia.

- Bueno, ala goazen! Zoazte, arizte an zuek! Gero torko nai(z) bertze buelta bat emaitera(t)!

(Etxalar)

Egur garraioan

2.4. Pertsonaia bereziak

Olako Carmenen istorioa

Eta ola oikin istori ttiki bat badut, ta ori at... gure gurasuk auniz [indarrez] kontatzen tzuten, eta añaen sartua dut, au benpin kontatu bar zaiztet. Baserri bat bazen Errotxarkorda izena zuena, ta ango yend... familiak lan egiten tzun ola oitikan urbillian. Ta pasatzen (da) erreka aundi bat onduan, erreka aundiya da, erreka kozkor bat. Eta... familia bat bizi zen Errotxarko borda ortan, badie baserriak geio ere urbill artan, oain zemaite ustu dire, biñon oañikan ere aste ondarko ta... itxe rural otikan ta paratu tuzte, naiz ezten kontinun an bizi, oañik badie, badie baserrik, ta, oitukuk ta... iten tzuten lana ola oitan, iten omen tzuten. Ta baserri ortoku(k) benpin, Errotxarkordako baserriku oiek, seguro naiz, gure gu(r)asuk erraiten tzuten an lan iten tzutela. Ta bazuten familia, ta, omen tzuten nixka bat benpin zanen tzuten, ek etzuten erraiten ze famili zuten, biñon nixka bat izena Carmen zuena. Eta, *riada*, uri... ekaizti bat izandu zen, uelde bat, eta nixka faltatu, ueldi artan nixka faltatu; faltatu ta faltatu ta akabo! ta akabo! Biño! jitung ere pasatu ziela, ta nixka ze in tzuten? Gure gurasuk erraiten zten ori beti lanekuk zarrak kontatzen tziotenak, nixka ura jitung eramin! Eta gero, atei zen nixka ura, duik[e] izanen tzen kokkorra, amar(ren) bat urte edo zazpi-zortzi-do... Etxelar beti oroitzen, Etxelarrez oroitzen, eta Etxelar ta Etxelar, eta, jitung eraun tzuten Sebillerat, ta Sebillan jituak, pues, egin tzuten, pues, artista bat atei zen artikan. Miño ori... ori egiya da, e! Oañikan ere ixtorietan ekartzen du ori! Miño agiz artista famosa gañerat omen tzen, Carmen... eztakit nola, eta flamenka dantzatzeko ta bueno... biñon artista-artista, Parisan barna ta... agiz artista ona.

(Etxalar)

Esne ontziak

2.4. Pertsonaia bereziak

Agustin zelebrea

Bai, bazen zelebrea bat bai, emen, Agustin izena zuna, bai, zelebrequeri aundiyak itten xuna(k). (...) Gizon ori zen, agiz mattia, matti(a) zen gizona, bai, trastada batzuek ola tartin itte zanen xttun, miño... bai.

Batian Amerikatik etorritako bateri re, sumatu nuen, gure ama urbillin txekua ta:
- Agustiñ igual-igual arrautu dut, Maria –erran tzion gure amari.

Ta:

- Ze bada? –ta- ze bada? Zer diok Agustin?

Ta :

- Osasunaz ongi, mño diruz ez –erran omen tzion.

Ta:

- Zer du[k] ba?

(Ta):

- Bai, problema aundiya diat; duro dutenian Zalañaño yoa’mar diat ura kanbiatzera.

- Ba! duro bategatik, eztite kanbiatuko ori ta!

- Ez, bertze guzitan zorra baittiat, ta bueltik etziattek ematten.

Bai ta... bertzia emen, ostatu batin ere:

- Frantxixka, atei zian ardo... baso (a)t ardo!

Etxalartarrak besta giroan

(Ta):

- Pagatzik lenguak!

- Fras... Frantxixka, gaxua! Agitz egarri nio(k)!

(Ta):

- Pagatzik lenguak!

Bueno, kanpora ateri ta, yoan ori, Agustin, ta pixko baten buruan:

- Frantxixka, atei zian baso at ardo!

Ta:

- Pagatzik lenguak!

Ta arraultze bat irautsi, eta, arraultzia... ardu(k) man:

- Oain kitto!

Ta:

- Bai, kitto, zorra pagatua!

Eta, andikan beila alaba:

- Ama, arraultze bat biar dut!

Ta:

- Ortxe badun otaskan.

Ta:

- Ama, emen ezta arraultzerikan!

Eta:

- Bai Faxio, or dun arraultzi bat!

Ta:

Carmen Madariaga eta Ramon Elizondo - Arantza

- Eztela emen arraultzerik!
 - A zerriya! Agustiñek engainttu ni, nere arraultzikin ardua edan, zorra pagatu ta yoan du[n].

Olko gauzak. Mño iñor ez... iñor etzaion asertzen, ori da, ta ostatu ortan bertan, goiz batez, etorte (o)men tzen olko sakam... sakamuelas edo olko bat ta, ori: "Eztukela...", alegia, ta:

- Ni kopa bat anisen alde nik paatuko zioat aba!

Ta bertzia yoan ta:

- *A ver ¿cuál?* –erran tzion erdaraz, ta erdaraz yeus ez yakin (ta)-, *¿cuál?*

- *¡Las cualesquieras!*

Ta bertzik... bertzik artu trraa! ortz bat kendu. (Bueno), koñaka o... anis edan ta konfo... konforme ai zala. Bai, bueno, ez, ez, ezin sinets bezalkuk egiña... egiña dela ori, bai. Ta etzaion iñor asertzen gañera, kao, ez, ez, ez, ez, ez. Geo lagun biar tzen ola Agustin beti prest, auzun ta ere bai, bai, laguntzalle ikagarriya, bueno, yende ona omen tzen ta ala ya... segittu te, raza arek ala segitzen du gañera, bai.

(...) Saran yuan ta, orko arrantzaliak, arrai... arrai saltzalliak, Doniona ta Ziburu ta oitakuak, neskatxak, arrai saltzen aiz...ta buruan ibiltze(n) xuzte(n), geo pedar yokua ite uzten buruan, itten omen tzuten, eta, len buru zen alkate mediko famatu bat, eta, arek gizonik ez... ez libre biño, ori, eman tzion Agustiñeri: "l..." bueno, permisori. Ta atei men tzen bi neskatx ederren tartian pendarra buruan, yende guziyak antxe irriz ta aja... **ajarika** ta esperuan zerbait eifien zula, ta, juradun aintziñea alleatu zenian ya! iñor ez men tzen goartu re zein zen ta, iru pedarrak lurrian pa! xeetu ta, Agustin lasterka ta, itxelartar neskatxa bateri bota omen tzion buruttia erratten tzena: "**No zan**, ureketako baliyoko din!" ta, eskapo, larrutuko omen tzuten bai ordun ura arrautu zan bazuten.

Ink.: *Ta emakume orrei... oiei nola deitzen zitzaien?*

A! **kazkabotak** erratten zioten, bai, bai, orretara, etortn tzienak ola, arrai saltzalli ekik kazkabota(k), joe! Eztait ze erran nai dun biño...

Ink.: *Arraia buruan esan duzu eramate(n) zutela?*

Bai, bai, arraia buruan ibilzen zutenak, bai. Bai, men ere oroitzen naiz karretillan-ta Be(r)an-ta partitzen ala ibiltzen tzien, Emexortxi ta Demetri... trenan... trenan tortzen tziren eta batek karretilla zatten zuen, karretillun katu us... kato pilla bat ondotikan ta miauka. Ez, e(z), ori ola ikusi dut arraia, e! Ta emen barna re a... arraiakin tortzn tzen egunero emakume bat.

Ink.: *Onaño?*

Bai, bai, korrittu xttuen bua! emakume alegina (?), alargundu zen ta gero areri

GURE HITZAK

Ajarika:

Irrika, barrezka.

No zan:

Emakumeei hiketan "tori" errateko modua. Gizonezkoei "to zak" erraten zaie.

Kazkabotak:

Treanean arraina saltzera joaten ziren emakumeei deitzen zieten.

Arto ereiten

Etxalar XX. mende hasieran

2.5. Toki zenbait

familia ordun gostatzen tzen bai ederki, ta ekartzen tzuen ori, pasa... paratua kiloka bezala gauzak an, ta kilu unemertzetan man ta kartzen xun orrek ta oai emen barna ta aatako Zubietan barna, ba! paliza ederra aguantzen tzuen emakumik, bai. Ta gero oañik baserritan lanin geldittuko zen igual arrasaldian zematt itxetan eo

ola, eta... Bai, bai, arraia bai, arraia beti.

(Bera)

Eskaleak

Santo Domingo bai! Santo Domingo izautu nun!

Ink.: *Nor tzen ori?*

Ori zen, eskezal... eskin tortzen tzen, atez ate (i)biltzen zen! Ta dena [indarrez], arropa guziya dena medallaz betia. Ta, otan (e)re, eskutan ere alanbrikin ola, sartuak alanbrik beatz(e)tan barrenera ta, den... txakur txiki-txiki batkin ta, tortzen tzen ta, atia yo ta bueno, baziren emengu bertakuk ere (e)tortzen tzirenak limosna eskeka baserritara ta erriyin bertan-ta limosnatikan bizi zirena(k) baziren. Ta ura torzen zen uste dut zela Urrozkua, ta, unara torzen tzen... eskin, ta, torri ta igual bazkaltzera do ematten ginion, ta, gañekun limosna pixko bat man ta kontu-kontari aitin tzen: "Ni naiz Domingo santua!", berak erran... nai zatten tzun errattia santu zela. Mño dena [indarrez], bai! igual berreun medalla bedere bai! denak alanbrikin yosiyak arropari, ta ola klin-klin-klin-klin-glin-glin! beitzen tzutelikan. Domingo santua ta... bertze bat e zatten tzen a... ura biño za(a)rgua guañikan, Madalen zako. Ura re zikiña [indarrez] ta dena... baserriz baserri ibilzen tzen.

Lag.: *Madalen zako?*

Madalen zako. Zako aundi [indarrez] bat bizkarrin, ta antxen nolpaitt e biziya atetzen zuten, limosna ematten genion, zer edo zer ta... antxen, an bizizen tziren ek. Ta Domingo santu ori bai, ori... ibiltzen tzen aunitz, maiz tortzen tzen onara.

(Arantza)

Zartagin ondokoa

2.5. Toki zenbait

Pariseko putzua

Bueno, Parisko putzuna... nik eztakit, niaunek eztut ikusi, eztut ikusi nik, biñon fuerte aditua da. Ta nik aditu dutena da, dela putzu aundi bat, erreka kozkor bat [d]a, eta paraje txarrian da, eta nik aditu dut eztela zolikan arrautzen an, biño, iduitzen tzait inposiblia dela ori, mño aiñin da toki txarra, pues, ezta iñor an... an... an... an... itxelartarrak sartu dienak izanen dire... kontatuk izanen dire, nik (sic) ez naiz sartu, aiz paraje txarra da.

(Etxalar)

3

Bizitzaren faseak

BORTZIRIAK SOLASEAN
AHOZKO TRADIZIOAREN BILDUMA

Bizitzaren faseak

3

3.1. Sortzea eta bataioa

AMATASUNA (AMA EZKONGABEAK, TEILA BURUAN, ELIZAN SARTZEA, ATSO BISITA...)

Ama ezkongabeen haurrak gauzez bataiatu ☉

Matrimoniotik jaiotzen tzirenak bataiatzen tziren eguerdiko amaiketan, amaiketako erra egiñez, apaizak eta attautxi-amatxik eta... *e(n) fin*; ta beste batzuk atsaldin merendu eer iñez. Ta, ni gaueko amaiketan o amabitan bataiatu ninduten, ya... *reljion katoliko* ori lotsatu zen ni inozenti ura reljio orren barrenin artzia eunez, e!

(Arantza)

Cayo Lazkanotegi - Bera

Ama ezkongabeen haurrak noiz bataiatu

Batzutan arrastan bataitzen zittuzen... solteatan zatten zittuztenak gabaz bataiua.

(Igantzi)

Inklusa ☉

Denbora batin umiak, izatten xuna soltera batek, delito ba[t] paitzen ba, e! Apezak nagusi zienin delito bat tzen ori. Ta ordun itte uzten: “Bueno, au gorde bar dik nondik do andikan”. Oaiñ Inklusa nola battiu umia in ta karri, ori gurasu(k) matte baldi’madu, eitn du umia an utzi, leno ori, e! Ta umia atzera karri, bueno... alaba itxera karri. Ta gero denboraz, denboraz aurra adoptatu, alegi ta bertze batena izaki, ta da etxekua.

Oi zen eitten ztena Inklusatan.

Aunitzek, bertze aunitzek utzi.

Miño **Eulata** zen ekin amantzako, ta ekin ama(k) sarzen zien komento batin bezala, ta antxe egotten tzien arropa garbittu ta ango lanak eiñez itxetik at... andik atei gae, mojak biño uañik ukerrago. Ori zen *Eulatas*. (...)

Biño ezpazuten gurasu oiek denbora orren barrenin reklamatzten aur ori, ordun mojak **partitzen** zten, alegik ta ogi... ogiya zaki. Partitze uzten mojak, orik ere ezpaizten beurek eifña.

(Lesaka)

GURE HITZAK

Eulata:

- Ama bakar batzuek erabakitzen zuten haurra Inklusan utzi eta bertan gelditzea haiek ere, lanean.
- Eulata deitzen zieten emakume horiei.

Partitzen:

- Partitu. Banatu.

Arantzako inauteriak

3.1. Sortzea eta bataioa

Argizaiola

Elizan sartzea

Gero bertze... oitura a[t] pazen, bataiun ta ondotik, aurrán ama, karo, esok oañik indarrrik gabe, ta bixita... erraten bazen regaluk kartzen zuzten, oyua [oiloa]. Ta ordun bizkortzeko, man ba ollo salda, artu bar zun, maiz, egunin ez dakit zenbak aldiz. Ta... "Ara, yan zan ollo salda, orrekin bizkortuko yaz!". Bueno, bakizu, *aproximadamente* bi aste do ola, bi aste. Ta ordun, bertze oitura zen ordun, este... ama... aurrán ama orrek oaintxe ongi yarri zenin, elizan sarzia. Ori ez... eztuzue aittu ori? Elizan sartu. Yua'mar zen, aur ori artu... este... berriz attautxi ta amatxi, ta aurrari ber... ber... ber... bertze batek, bertze... familiako batek ola, ta ama gori zeraikin, bi **kantelekin**. Ori elizan sartziat, ta an otoitza bat, o... otoi... orazio bazuk ta izen zion men, roketi ta estola paatu apaizak, ta ite... ezanen zen *se[g]uramente*

Emaztea: *De purificación*, purifikatzeko.

Este... pekatu iñak igual, au... aurra in zulkoz ta o...

(...) Ta elizan sartu, ta buelta eña ta dena egiña. Ore elizan sartu bar tzen.

Ta aldi batin miño geigo oroitzen naiz, no... baizu yendia murmurazio ola. Ze... ze kanbiua in dun oaiñ, e! Igual, batek eztakit, erriktarra zen ya illauti pasatu ta: "Aizan, olko emaki [emakumea] oañik eliza sartzekua dun", asike kargua artzen, ola... Ta oañik ezen... sendatzen tzen gauza zanen eliza yuateko.

(Lesaka)

Elizan sartu arte teila buruan

... zortzigarren egunin do orrela... elizan sartzia itten gunun. Yuaten giñen arra... ori, ap ezakin egon ta... aurrakin ura egittera. Uain... uaiñ ezta itten ori, antza utzi zen, bai... (...) Alizan sartuzen ziñen bittartiño, ezin ziñen tellatupetik ateri, ta, atei bar baldin bazunun, tellatu o... teil... teill oietik pat burun patuta. (...) Ta elizan sartzi ura... ta ordun ya aurrakin ta elizan sartzen tzilikan, orduan ya... libre ateitzko...

(Igantzi)

Atso bisita

Aurra... yaioz tzelik e... se... besta bisita erautn tzioten ordun, ordun asiya ta uaiñik segi, uaiñ ya galduxe da pixko at, piño, ordun nola etzen zatten yat(e)ku ta gauzak, mixeria, itn tzioten eramen ollua ta ollo salda ta arek e... amak arzeko, bizkortzko ura, kina ta ollua, ollo salda... salda ordun famosua, bere... ollua gantza guziyikin, guain kendu itn tzio, lemizko fuertina, miño ordun ura zen obena...

Lag.: Indarra mattko...

Bai, ta gero ollua... egosi ura saltsan, ta, bizkortz(e)ko... alimentua...

(...)

Alaba: Bisita orreri nola deitzen?

Atso bisita.

Ink.: *Emakumeek bakarrik eiten zuten, ez?*

Bueno, e... gero itte uzten ola... bazkaria man, bixita euna. Oain berri[z] xuatn ie,

Teila

GURE HITZAK

Kantel: Kandela.

Atso bisita: Ama erditu berriari emakumeek egiten zioten bisitari deitzen zaio. Oiloa eramaten zioten, uste baitzen oilo saldak ama bizkortzen zuela.

edozein eguntan yuatn dire uaiñ... uaiñ ezta... bixita besta ura itxin itte uzten, lenuo, miño uaiñ yuatn dire puska artu ta eozein euntan, igual bi d'iru yuntazn die, oaiñ e abixten te igual:

- Zu torko zara kotxikin? E... yuan bar duu olko etxetara.

Ta, bixitakin iru-lau yuntatu ta gero an matn diote berentzera ta, ori guain. Leno bixita, atso bisita, oi besta, denak egun batin yuan.

(Arantza)

Atso bisita

Ori zatten tzen, pues, ar... aur bat yaiozen zen denboran, auzuk ta Lesakatik ta ere gure itxera azkarki tortzen tzen yendia, bueno, gure itxera diña noski iñon ere ez, e!, iñot (e)re. Berrogei... igandekin zatz tzien, ta berrogei... makume torsen ziren.

Biloba: Beti emakumi[k] zatten tzien.

Emakumi, emakumik! Atso bisitara emakumi zaten tzen, beti.

Ink.: *Ta ze iten tzenuten?*

Ta gero, pues, ori, iltzen genun zikiro bat, eta arekin dena gisadu patu, kozinera Lesaku zatten genun, ta gisadu arekin patu, gero ollaskuk iltzen ginttun, ura zeatu, zopa berriz, ollo salda zopa arekin eiñ, eta antxen, *vivir la vida*, ardua, eta [irriz]...

Ink.: *Juerga ederra!*

Bai. Bai! Juerga... bueno, kristo(n) juerga pasazen zen! Onako Argiñordako andri urak, arek ere zatten zittun, aiz laguna[k] tziren arront, Argiñordaku[k] ta... orik, ok Antsonen... Iketarrok ta... Elbiran ama ta ok denak lagunak zatten tziren, ta ok denak altxe ibiltzen tziren, bai. Oi, ta guri amari ez kendu ori, e! Jesus! Bai! Juerga... auzotikan kartzen ginttion platerak ta... zea, ezpaitzen aski zatten (i)txin! [irriz]

Atso bisitarako abisatzea

Abixtu bai, bai! Ura ibiltzen tzen a... ama, ni ez nitzen ibiltzen, miño ama ibiltzen tzen dentan, Arantzan ta... bueno, Arantzan ez, Lesakan, Lesakan, bera lesakarra zen, ta ango parienti pilla bazittun. Ta arat eki denei abixen tzion, ta gero emen ere bera ibiltzen den toki... bixita ibiltzen zena, berriz erratten tzion, ta, denak an biltzen tzi(e) n gero.

Ink.: *Eta nork abixten tzuen?*

Are[k], nere ama... o nere **amagerruk**, arek abixten tzion deneri, orik, atso bisita ze eguntan **ingo genun**, ta, ordun denak (e)tortzen tziren.

Ink.: *Eta norbait ez... ez bazen abixatzen, ze pasten zen?*

Asertzen tziren, oi ama!

Emakumeak solasean

GURE HITZAK

Amagerru:

Amaginarreba.

Ingo genun:

Egin gogo genuen, egin nahi genuen. Baztan-Bidasoan N letraz akabatzen diren aditzek -EN hartzen dute geroaldia egiteko, ez -GO: eginen, *egin-go, emanen, *emango, janen, *jango, etab.

(Igantzi)

Dionisi Matxikote - Igantzi

3.2. Haurtzaroa/gaztaroa

HAURTZAROA

Haurtzaroko bizimodua baserrian ☉

Haurrak uztaiekin jostetan

Bueno, pues, ni... konpaziora nitzen amekagarren umia, eta, bueno, leemizikuk denak yuaten tziren, ta ya kasik ezkenittun izautzen ere lemizikuk gero kozkortu giñenin, zetaz azi aala yuate'maiziren, ta egiya da, e! ori, yuaten tziren denak ta ttikinak beti geldizen tziren gurasukin ta bertzik e... azi ala bialtzen zenittuzten (sic), ordun erratten tzen "mantenu truk" yuaten tziren. Bialtzen tzittuten baserritara, ta bialtzen tzittuzten al den tokira, manteittu ta beaunzten bazittuzten kontent, e! Ta ni, bueno, ni emen erriyin yaiua naiz, biño gero yuan nitzen zazpi urtetan baserrira, ta an baserrin, pues, bizittu giñen, pues, zatten genittun beiak, zerri(y)ak, eta... baserri(a)n, pues, etzen zatten etxin urik, ta etzen komunik, oaiñ erratte ute ango Indikuk o nola dire orik! Orikintzat errate tek pobri[k] tiela, beño gu... pobrik zanen giñen... gu biño pobrigo ere omen tziren oaiñikan, e! eztakit zemat tzanen tziren, beñon guk ezkenun zatten baserritan iñon ere, e! Ori auzo bat aundiya da emengo au dena, eta auzu ortan iñon ere etxea batin bakarra in tzen komuna, ta ori an amerikano bat etor tzen, nik e... nittuenean amabi urte do orrela ta arek ein tzun ola kanpora zelo bat in ta gero txabola ba[t] pezala in barrentikan, ta an in zun komuna, ta andikan itten zuten landara in bar zutena, ta olluk ibiltzen tzien libre, ek manteitzen ziren gañera, arekin, egiya da ori, e! (E)txe batin zen, Kuttunan txia. Eta, jolin! ek ori... amerikanua torri baizen ta amerikanuk ein tzun komuna. Bertzetan baserritan iñor ezen komunikan, ta, pues e... urik ere ez, eta ura ekartzen genugun... an baziren baserrik orrela, urbil tzutena

urak, miño gure baserriti[k] zen bastante urruti zen, ta, bai, naiko urruti zen, bide koxkorra bazen ta an garraiatzen genun ura, ori... balditan. Ta gañera emen makill bat paratu bizkarrin -oain txinuk ibiltze... kusten ttut nik, errate ut: "Orra, gu bezala bizi ttuk orik ere!"-, eta punta batin balde bat eta bertzin bertze balde bat, ta gero al bazen bertzia eskutan kartzen genun, eta ur arekin, ta gero zerriyak zatten genittun, zerrik bazkatzko, beiak, ta... beiak, pues, e... bakizu, gu neska kozkorak bei zaitzera yuate giñen, landatara, an kontu beiar. Gero arrastan e gazterik asi nitzen ni itzitzen, beiak itzitzen.

(Lesaka)

Haur eta helduak Berako Dornaku auzoan

JOSTETAK

Ola, ttottoika yarri, **ttottoriko** yarri, ta: "Ollanda ollaskotan kikirriki! Ollanda ollaskotan kikirriki!".

(Arantza)

Hamar gir-gir-gir

Au jolasa zen, bueno, egiten dugun "Zubiri-zubiri" bezala meño nik ori ez nuen lenogo ikasia, ta nik au erakusten nien. Orañi egiten dituzte aunitz, nik au... asiz keroztikan au:

"Amar gir-gir-gir
Noren yendiak? Zatozte atozte
Zubi txar onetan pasa zaiztez
Aurrak, aurrak: norenak zerate?
Erregearen portalekoak gerade.
Ongi, ongi pasa zaizte
Ongi!"

A or bazegon partizipazioa, asitzen tzen, bueno, ola daudenik orrela [zubi bat egiten], ta kantari asi eta "Norena[k] zerate?" ta gero "Erregearen..." bertzik denak erreldoan daudenek e... orrela erantzunta. Eztakit, nik uste dut goain ya da bat arrontin galdua dela, eztela erabiltzen au ya, ezta.

(Etxalar)

Zaku lasterketa

ZOTZ EGITEKO

Bat, bida, iru, lau
Ezkontzen da mundu au
Arratoia fraile
Kuku meza emaille
Zu[k] pika
Ni[k] pika
Kuku!

(Igantzi)

"Don don ite saketi fuera
Tú quisieras ir afuera
Por la puerta de madera
Kris! kras! ¡Afuera estás!"
T(a) ura kanpora.

"Gallinita kikiri salda
erun klerun klik!"

(Bera)

"Minttini manttana
sobera barbara betia"

"An butz iretako
aren butz"

(Lesaka)

"Gaztaña gora bera
txiptu[n] txaptun fuera!"

(Arantza)

GURE HITZAK

Ttottoriko:
Gorputza beheiti
bildu, belaunak
tolestuta, pisua
hanka puntetan
kontuz.

Haragia erretzekoa

Errekan bainatzen

3.2. Haurtzaroa/gaztaroa

Atxa mitxa zilarra

Bea, nik uste dut emen lotua dagola ba Etxalarren dagon Olalde orrekin, olak zirela or eta ori, ba pensazen dut orrekin:

“Atxa mitxa zillarran
Yuan, yuan olara
Ardi beltzan² billara
O Piltxon biribiltxon
Txin, txan, txon!”

Xirristi mirrixti

Zotz egiteko eta au ere bai
Etxalarkoa dena:
“Xirristi mirrixti
Gerrena pla
Olio zopa
Kikiri salda
Urrup, edan edo klik
Ikimilikiliklik!

Xango mango

Xango mango
Aurra nongo
Ona bada etxerako
Gaiztoa bada kan-po-ra-ko!
(Etxalar)

Kubiertekin egindako abarkak

Dona dona

“Dona dona
ka ke ku xe
duli, duli frantx
petri, petri, xantx
petri xaramelo
attona Martzelo
purpuru purua
zardin zarren burua”.

(...) Ori re banaketa egiteko: “Tti... minttini manttana!... ori... gauza bera, gaztañen... gauza bera:

“Minttini, manttana, sobera, barbara, betia”.
Ta betia baldin bazenun... ordun irabazi.

(Arantza)

2 Bitan kantatzen du eta lehenbizikoan *beltzan* erraten du, baina bigarreanean *beltzen*-etik hurbilago dago.

FORMULAK

Min hartzean haurrak lasaitzeko ◉

“Senda miña
butz urdiña
yuan da zure miña”.

Ink.: *Eta orrekin lasaitzen da?*

Lasaitzen da aurra, bai. Ta gero... gero trapo batkin tapatu, ta... yasta.

(Arantza)

Hortza erortzean... ◉

Xagu xarra
To ortza xarra
Ekarra(k) berriya!

(Bera)

ASMAKIZUNAK

Itxe ttiki batian lau maxter, ta dentara dire lau xixer. (Intxaurra).
Buru xabala ta barren goxua, ta yateko kentzen tzaio buztan oxua. (Pikua).

(Bera)

HAURRAK ZAINTEA ◉

...oain bai, aspaldiko urtetan bañua, beño orduan etzen, barreño batian garbitu, ta... klaro, barreño aundi batin patu ur epela ta an garbitu.

Senarra: Pañalik etzen usatzen...

Bai, pañalak... difentiak, *usar y tirar ez*, ori ya aiz berriya da! Oain klaro, oaiñ aunitz gurasoi aitzen diogu: “Oi ama, bai aurak lana!”. Bai, leno bezala denak [g]arbitu bear balie! Ta klao, labadora re noiz?! Arron berandu, an eskuz garbitu biar zen arropa dena! Ta... difente, aitz difentia zen, biziya auniz nekosogua zen oai miño.

(...)

Bai, pañuak ziren. Paño ttiki bat paratu bere partetan, eta gero zaiten tzien pues... goainko aldian arron difentiak, paño aundi batzuek aurra inguru-inguru iñ, ta gero **paxa** bat, paz... uaiñ *en cambio* eztuela estuto biar, ta ordun... ordun estuto zaitn tzen berriz. Bai, zabala, ola, paxa bat tzabal-tzabala, trapozkua, ta ekiñ inguru-inguru in ta bere partetaño ta petxoaño. Ta gero aek kuerda batzu(k) bazituen, ta ekin lotu, biño, klaro, paño ura gero beti garbitu biar tzen. Aurra eunian, ttikiya delaik benpin, aldatu bear tzu aldi multsuan, eta... gero, pues, beti garbitu bear tzu ek, garbitu ta idortu ta... berriz parato, martxan. Oainku oiek ez, oaiñ aber! Oain bildu-bildu in ta basurara, yasta! Biño!

(Etxalar)

Tortolosak

Ama eta amatxi hurrekin

GURE HITZAK

Paxa: Gerriaren bueltan paratzen den arropa.

3.2. Haurtzaroa/gaztaroa

Amatxi ilobekin

Troxa eta pixoihala

Ink.: *Eta gero ze erran... e... troxa eta pañala eta nola yartzen zitzaion?*

Gero, gero bueno, atorra eta kamiseta paratzen zitzaion, an gero paratzen tzizaion troxa e... oiek artzen tziren emendikan, bueno, besazpittikan asi ta troxa paratzen tzen, luzia zatten tzen, e! Eta zen, ura erosi itten tzen, ori... eztakitt nola esplikatu, ori, puntozko xe-xe-xia baliz bezala, puntuaz egiña bezala, eta... eta gero ba o(r)rekin aurra gelditzeko yerto-yertua, eta gero paratzen tzen trapua, (ta) gero paratzen tzen, a! gero xilkuan paratzen tzitzaion... baita ere ori, paño bat, ori... gasa bat, eta... ez a... ez **asertzeko xilkua**. Eta gero, pues, paratzen tzitzaion trapua eta gero pañala gainti[k], pañala, tro... pañala gaintikan.

(Bera)

GURE HITZAK

Asertzeko:

Haserretzeko.
Infektatzeko.

Xilkua:

Xilko. Zilborra.

GAZTAROA

Politenari maiatza paratu ☉

Bueno, maiatzen zattn tzien, bakizu neskak ta mutillak beti zandu diela, ta zatn tzien neska bat denantzat ederra ta polita, edo geienantzat, e! Ta ordun areri paaz zioten maiatza. Ta zen txopua, txopo arbola, txopo arbola... landare gazte bat, moztu ta paazn zioten gora leiura patua, izn zuten txopu arbol ura. Ta: "Bai, olko neskari paatu men tziotek maiatza", ta bua! Bertzik inbidiz, karo. Joe! Ori berexi, mutilla guziyak oi berextea!

Ta bertze(k) berriz burlaz, gaixto samarra, idor xamarra do, ta ari berriz idorra... arbol id... idarra'mat. Ta are[k] perriz, goizin argittu biño len, meka! Paa... paatu bali'maute gorde, klaro.

Biño, txopua ederra baldin bazen, kus dezaten denak.

(Lesaka)

Zirtoak ☉

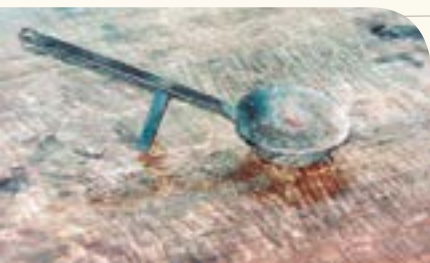
Jose Mari miri-mari
Nun duk andria?
Kutxin gordia.
An ezpada, sun erria.
Ai, urdia!

Jose, Jose kitarra
Auntzaren bizarra
Zopa gutti yanta
Gizon kaxkarra.

Jose,
Yan ta ase,
Edan ta lo,
Jose ipurtzulo.

Martin tin-tin
Errektan sorgin
Tipula ta gatza
Fermiñ ipurdi latza.

(Arantza)

Zartagina

Antton Borda begi gorri
Zer egin dirak neri
Aduanan paketak sartu zizkiyo
Atso begi gorriyari.

(...)

Joxe, Joxe gitarra
Auntzak añako bizarra
Zopa gutti yanta
Beti gizon kaxkarra.

Joxe, yan ta eziñ ase
Jose, yan ta lo
Jose, ipurtzulo!

Ink.: *Eta gero, burla egiteko: Joxe, Joxe...?*

“[Joxe Joxe] kitarra
Auntzaren bizarra
Zopa gutti yanta
Gizon kaxkarra.”

Ink.: (...) *Margaritarekin bazenuen bat!*

Margaritarekin bai?

Lag.: Bergara...

A bai!

“Margarita Bergara
Aitzurra artuta landara
Kak’ ittera bordara” [irriz]

Lag.: “Jose Inazio palazio

Pin pon pazio
Errekan despazio
Purra purra purra

Jose (I)gnazio lapurra”

[Irriz] Ori ez, ez, ez, ori ez dut adittu, beño Margaitari bai, kantat tzan diu eskolan
beñ’e... geigotan [behin baino gehiagotan].

Lag.: Ta Martin?

“Martin tin tiñ
Erreka ta sorgin
Tipula ta gatza
Martitiñ ipurdi latza.”

Andres,
Trikillun tres,
Bolsa aundiya
Ta dirurik ez.

Ai! ai! mutilla
Txapela gorriya
Nola duk izena?
Ipurdi gizena
Nola du(k) nonbria?
Ziztorran kalia.

(Bera)

Akordeoiarekin parrandan

Gazteak besta egiten

(Arantza)

Berako gizonak

3.2. Hautzaroa/gaztaroa

Frantsesentzat burla

Frantzes, mala kabeza
Urak erami
Larre(k) geldittu
Otsuk iretsi.

(Bera)

Señorita eta señoritoei harrika

Ta gañera gero zatn tziren ordun etzen iñotara yuaten bertko yendia, señoritak ta orrela zatn tziren ibiltzen tzi(r)enak ordun karreteran, emen erritik ateï ta an e... zubiya Beriyuku baita, je... karretera jenerala Iruña alderdia yoatn dela, arañeko yuan ta etortze(a)n pasiatzen ibiltzen tziren ta, gu enteintzen giñen, kuadrillak, ta neska ta mutillak, denak naasik, kozkorak, orrela, amabi urtekuk ta ameka urtekuk ta amairu urtekuk ta an auzokuk denak, ta prest egotten giñen lenaotikan sagardo egunin igual sagar ustelak eta gaink'aldetikan ta (...) ta andik arrika ikartzen genittun señorito fin guziyak lasterka errira. Gaixtuk [g]iñen bai, gaixtuk.

(Lesaka)

Nola ligatzen zuten ☺

Iñautiak e... iñautik ere kenduk eon tzien puska batin, biño gero asi zien berriz, iñautik. Biño... etzen libre. Ta alkatik yous eztakin bezala... ta itn tzun despistatu, areri ez ziotela galdetu permisurik, ori... ori errattko, mozorruk yuaten tzin galdetzera, biño ori errattko arek eztakin bezala yaus e(r)e...

Ink.: *Eta noiz ziren iñauteak leen? Noiz asten tziren iñauteak? Igandean?*

(...) Len-lenoo, emen len-lenoo, gerra aitzintik asizn zien e... igandikin, ta, gero astelna ta astirtia... gauti(k) igandia, astelna ta astirtia, ta gero austerri, astizkena, austerri... autsa mattko euna, ta ya sarzen zen Garizma, iru illaute... e(z) berroei eun. Berroei eun, ez kordionik ta yaus (e)re, ta iñun e ordun musikik yotzen.

Ta neskaxa or(d)un pilla zatn tzen emen, ta, pasitzen, karreten otzak iltzen or iiltzen tzien, ostatun etzien sartzen...

Lag.: Neskak etziren iundaño ostatura sartzen...?

Ez, ez, ez. (...)

Lag.: Ordun, zitak ta non itten tzin?

Zitak gero konpaintzera, baserri(t)ara...

Lag.: Laundu?

Laundu, bai. Ori... Aientsa ta Azkilarria, *salida* zatte o Xuantenia ordun, ta an ointkuk aldatu ta itn tziuzten neskak. Gero batzuk Arruzpi aldera ta bertzik Azkilarriera, ta oint(u)ku aldatzen da mutilla(k)... a(r)at yuaten tzien, tragua matte uzten Xuantonin, bueno... ostatu bazala, ta, gero neskak abizen zielik ondotik yuan ta, "Faborez".

Haria egiteko gorua

Lag.: Faborez eskatu?

Faborez eskatu. Ta, ez torri aunitz: “Ez, ez, e(z)tut biarrrik eztut... eztut nai”.

Ta, buelta mutillak [irriz], ta, ez bazio ezetz erratten konpaintzera baserrira... Ori, aunitzek ezkoa.

(Arantza)

3.3. Ezkongaiak, ezkontza, senar-emazteak eta ezkongabeak

Ama izatearekin batera, akabo nire gazte denbora ☉

Bai, amazpi urtetako banun nobiua, ta ogei urte gabe espostu nitzen, bai, ta... orrela; ta beño, izandu nitzen, karo, gelditt ziten denbora ttikiya niri kanpoko bestetara yuateko. Berako bestak, Itxelarko bestak ta Arantzako bestak zatn tzien ta ek onat igual, Lesakara, torzen tziren, emengo bestatan iru erriy'oritakuk tortzen tzien Lesakara, ta emenguk berriztikan yuate giñen ango bestetan txandaka, dentara. Ta ni Berara zandu nitzen urte batez, eta Itxelarrera bertze urte batez ta Arantzara bertze urte batez, iru urtez zandu nitzen bakarra bestetara; ta, oñaz, Arantzara oñaz.

Ya gero autobusa, bai, autobusa... Arantzara zatn tzen autobus zar-zar bat trun-trun-trun-trun Arrondo, (i)biltzen zena, ta ura betezen zen ta gero gañekuk yuate giñen gañin. Ta gu auniztan ere batere dirurika ta xi-xil abitzen tzenin yuaten giñen gañera, ta gañera emendik Arantzara yuate giñen onela betia. Eta arbolak zatten baizien, fijaixte, abuztun, Ama Birjiñ egunin zatn dire bestak Arantzan, ta aintzenguk artzen tzun adar bat orrela, ta gero tirante-ti(rante) zapa! uzten tzun ta gu gibelkuri kriston zapetakuk ematte izkiuten adarrek, ta egundaño etzen iñor erori ta yeus ere, aizu, eta... orrela ibiltze giñen.

Bertze... bertze urte batin Berara, ta Beran, bueno baziren men mutillak *chulos* (...) txuluk erratten genion ordun, bizikleta zutenak, eta etikan arrautzen bagenun, jolin! eta arrautzen genittun... (...) eta bizikletan yuate giñen biño barra, bizikletak nola zatn du barra, ta an yarria onela [trabeska], ta gero mutilla onela emendikan giatzen ti-ti-ti-ti-ti Berara, ta gero buelta ere bizikletan (itte genun). Ori zatn tzen gurea. Ta Itxelarrera bertze beiñ, oñaz, Itxelarrera yuan ta torri oñaz, bai; ta Arantzara autobus zar artan, ta Berara bizikleta ortan, ni iru urtez... iru urtetako bestak in nittunak. Gero espostu nitzen, au zandu nun, ta gero andik urte bat gabea zan nun bertzia, ta gero bertzia eztakit zemat denbora burun...

Semea: Iru urte... bi urte t'erdi'murun iruek.

Bi urte t'erdi onek zittunin irugarrena banun, ta gero, izorradi! Akabo! Akabo nere gazte denbora!

(Lesaka)

Neska gazteak bizikletekin

Dolores Apeztegia - Lesaka

GURE HITZAK

Tobera: Ezkondu behar zuen andregaiaren etxera pregoi egunean joaten ziren burdinazko palaka batzuekin, toberak jo eta kantatzera.

Palanka: Burdinazko barra.

Tobera jotzen

Berako armarrria

PREGOI EGUNA

Tobera jotzea ⦿

Berzi gero... ordun kostunbri... uaiñ, uain ez da noski itten, toberak...
(...) Tobera yotzia arek e... are nobian i... itxera yuatn tzen tobe(a) yotzera...

Ink.: *Eta ez, e... nobiak ez baldin bazuen nai tobera yotzea, in bear tzen zerbait berezia? Elizara eraman bear tzuen zerbait?*

Ezpazun nai itxera yuatia, eitin tzen ardua partittu plazan. Igende arraslin, e... bailia delik, yuann tzin bi mutill, garrafoi bat ardo artu, eta pastelak, ta... ola, edo gazta ta ogi(y)a do zerbait ta an, partittu, ura señalia gero itxera es yuat(e)ko. Ta, ura ezpazun matten, itxeera yuatn tzen.

Ink.: *Eta, nola abixten tzen ezkondu bar tzela... pareja bat? Elizan esaten zuen apezak ta gero tirua bota, edo...?*

Apezak, bai... tiazan tzen ordun apeza kulpittutik erratten ai zelik aiken izena, kanpun Pelle Ttiki, kanp(o)ko ori... kubierto ori, Pelle Txiki erraten diou (g)uk, an egoten tzen eskopetakin, ta tiatzen xun bi tiro pau! pau! Apeza, e... izena erratten bat, ori... atia ola pixkot iyeki ta aditzen, ta aek señu in, ta ordun, biin izena errattin bira tiro. Pregoa eguna.

Ink.: *Eta zer egiten zenuten pregoi egunean ta ola, emen? Zerbait berezia do...?*

Bueno, ori... itte uzten e... guain den bezala ordun ee, ezin bodara gonbitu etzienak o familikuk do zarrak do, itxin bazkare bat man. Berzi(k) boda... biño boda re... txin itn tzen geina! Emen zenbapatt e itn tzien biño e... diru re gutxi zen ta, bakotxak bere itxin eitte uzten e... prestatu. Basijak ta emendik eauten tziuzten gure itxetik aunitz... itxin ittko, maiak ta...

(Arantza)

Toberak ⦿

Pues tobera(k) ziren bat (sic) e... espustu bar tzulikan, neskan atin, pues, auzokuk edo lagunak edo sartzen tzituzten bi **palanka**, bi burne, ola, luzik, *palancas*.

Lag.: Bai.

Bai orik, palankak. T'ura ek denak adornatzen tzituzten... ura... papera klase guziyakin, kolore guziyakin. Ek ongi [indarrez] zetzen tzituzten, ta agiz politik paratzen tzituzten bezpa arraslin ola, despeida zenun egunin, bueno... proklamak.

Ink.: *Pregoian egunin?*

Pregoian egunin [baieztatuz]. Eta, ek paratzen tzituen dena zetua, ta gero etorko ziren kuadrilla dena... arratsin. Zuk o... eitten tzenun, bueno, apezak erratten tzulikan esposten tziñela, arratsin etortzen tzien kordionakin ta, eta, eitten tzuten burniak ateri eta kantatu ta... geo ek, burni ek kan! kan! kan! kan! ta kordiona yo. Ta kordiona yo ta bersu batzu[k] potatzen tziz...ttuzten. Eta... kantatzen tzuten:

“Sa Martin de la monja

Monja de San Martin

Tobera jo dezagun

Birjiña Amarekin

Birjiña Amarekin ta

Berso berriyekin

Oia jantzirik dago

Lau almudarekin

Lau almudarekin ta

Gure Jaunarekin

Nobiya etziteko

Nobiyo jaunakin”

Ta kordiona yotzen tzuten, t’ura yotzen tzuten.

Ink.: *A, ta bersu orik zer dire emenguk baita ere?*

Eme... emenguk, bersuk, o Mattinarku ta Zamunbordakuk ta ziren erin... Ta gero gaua guziyin pues e... kordiona ta dantzan.

Lag.: Ta ze itten tzenuten, itxin berendu man do...?

Andregaian etxin.

Ink.: *Berendua do ola, o ze...?*

Bai, gero, pus, ardua, ta kafik, eta kopak, eta denak nobian etxin artzen tzittuzten denak, eta besta ein, ya argittu arte.

(Igantzi)

Bat esposten tzenin tobera arratsin yuate iñen kantatzera (...):

“San Martin de la monja

Monja de San Martin

Tobera jo dezagun

Birjina Amarekin

Oia jauntzirik dago

Bi almudarekin

Nobiya y’etziteko

Nobiyo jaunakin”.

(Arantza)

EZKONTZA TRATUAK

Gizasemi bat(e)ri egin zioten, Ameiketan ibillia ta torria ta aretik diru pusko bat baitzun, ta, ola, benpeñ bakarren batek nai zun, gizona ola... zera, eta, antol(a)tu zioten benpen zein... zein itxetan, nol... nola zen, nola(k)o itxetan, nola... baziela iru... iru neskatxa ta... ezda iz bat. Ta, ta arena... nol(a) zen? Maria? Bai, noski ba, (baño zera). Ta yuan tzen, gizon ori itxi art(a)ra, ta yuan ta ek sukaldin an zaezin denak, eta: “Zein da neetako bear dena?”.

(Arantza)

Berako neska taldea

Emakume taldea haurrekin

3.3. Ezkongaiak, ezkontza, senar-emazteak eta ezkongabeak

Iñaxio saltzaileak ezkontza tratuak egin

Mando batekin ibilzen zen. Yuat tzen goizin, taka-taka-taka-taka, zaldiya zaten tzun, bi rueda...ko karro bee toldukin ta, yuat tzen astelena goizin, tor zen laruntin. Onat(a)kun kartzen xun sekolako arroltzik, sekolako arrop... o... zera, ollasko, ta... ostatua baizuen berak, restauranti zun, ta astin burun karzen zun. Ordun zer tzun, itxera kartzen xun zerak...

Ezkontza Etxalarren

Ink.: *Ze, ordaintzen zioten trukean, ez?*

Bai, trukin klaro. Koño, batxuk ta bi ollasko ta... bot' pare bat nik, ta arek au, ta ola. Inaxio Bastreru zen ori.

Ink.: *Ta zer saltzen zun, arropa bakarra do...?*

Bai, bai.

Ink.: *Zapatak ta...?*

Ez, arropa normalki, e! arropa. Mainddire ta... bueno, oitakuk, bai.

Ink.: *Eta, atso traton ibiltzen zela...*

Bai. Ta gero, bakizu, ainbertze lekutan ta artakua gizona, e! Artakua izanez keo pues: "Bai, ortxe bai. Berrogei urte allet zkio, orra" –bakizu, ango solasa- "Berrogei urte da soltera, orra. Ta ementxe, ikusten tzu alaba". Ta bertzik, berriz:

- Koño, nik banuke orrentzat toki ona. Bai, itxe ona gañera, itxe ona. Sei bei, ta eztakit zer, ta...

- Bai, igual, e!

Ta, ixtantin elkarri:

- Nik eramin yaut i izautzera.

Ta, bittartin, kao, biartin... bittartekuk ek aparte, ta gero ezkontzak. Nik bi d'iru badazkit arek iñak. Bai, Inaxio zen ori, Inaxio.

(Lesaka)

GURE HITZAK

Maixter: Maizter. Baseri, lur, etxe edo bizileku bat errentan hartzen duen pertsona.

Etxaldekoa: Nekazaritzako edo abeltzaintzako lurak dituen etxea, familia bat bizi dena.

EZKONTZA EGUNA

Ezkontzetan ere ezberdintasunak

Ink.: *Eta bodetan len egonen tzen diferentzia aundia etxe batetik bertzera, ez? Batzuk maixter, beste batzuk...?*

Bai, bazen bai ordun desfazn zen, geigo, itxealdekoa erraten tzion yabe zena, txaldekoa. Ta ek beti zatte uzten e... o, fama gexio, obekxio yan o... ta boda (b)at ittko re, txaldekuk beti igual ollaskua, bodan, ta berzi(k) berriz a... zikirua. Zikirua da... ori... beldotsa biño... iru lau urtekua, txikitua, ta earrak itn die. Ta, eiktik, atautxi-amatxik itn tzioten erreglo, nobiuri, ta kartzeunzten zintak, aixtin erran dun iñautit(a)ko zinta orik patuk zikiruri zintzilka bi aldetara...

Ink.: *Adornatuak.*

Bai...

Ink.: Ori ze egunetan eramaten tzen?

Ori, e... karzen zen e... bi egun lenoo ola, boda biño...

Ink.: Eta bodan ze geiago bazkaltzen zen? Zein tzen menua normalean?

Ordun, bua!, entremesa pillaka... ordun zatn tzen lemizko zopa, zopa fideo o...

Lag.: Ollo zopa?

E... ollo zopa, salda, ollo saldakin iña. Ta gero garbantzua, garbantzua e(e)ra aza, bi fuentetan ori atezen tzen... salla. Ta gero, zikirua, aren parte bat gisadua, saltsan, patatakin, ta gero berze partia, obena, izterrak eo... ura berriz erria, labin erria. Zikiro... printzipio ta... [irriz] printzipio ta ze... fi... fin ere bai.

Lag.: Ta postria?

Postria seun. Bali'mazen e... ardiyarik itzitzko denbora, ordun gaztanbra. Ta, bertzela berriz, tarta itn tzen emen, tarta arro bat, yaus e kremik ta yaus gabe, idor bat, ola bizkotxua ola. Eitte uzten Apeznin aizen zien itten, Apezenkuk. Ta Alfontso Pottunkuk eitn tzun. Ta ola arro bat, etziten niri, ezin nin ietsi, idorra, kremik ta yaus e(z)paizun.

Ta gero... ondotik kafik, ta agurdiente gorriya ta agurdient' txuriya. Ordun etzen e... botilla markakurik, ta gero asi zien orik, Terri, Terri artzen asi zen, Osborne, ta Terri bi tipo, *malla blanca* ta *malla amarilla*... zatn tzen, *malla amarilla*-k kategori gexio...

(Arantza)

Dolores Errandonea - Bera

Sanfermintan pentsatu genun, biño gero nobienbre eztaikit zengatik es... bera... biel ori, iru illaute orik gibeltu giñen, ta erro... espostu giñen gerogo, biño bestatan, Sanfermiñ ondun seittun espostia. Ta bueno, (nik) erran nion:

- Espostu bar dugu ta... zerbatt ere prestatu bar dut.

Ta man zkiten milla pezeta, ta milla pezetakin yuan nitzen Irunara, nere koñata bat, oain ya illa da, Porttun arreba, gizonan arreba, ta eros nun, nik nai nun soña nai nun urdiña do orrela, biño etziateen utzi, gure aizpak, etziten utzik aizpa arek (sic):

- Ezta pentsatu re!

Semea: Enbraz zaki ta.

Bai, haa! enteatu baizen, nere lagun Margaritak erran tzion ze pasatu zen, ta, nik ez nion errana, biño gero klaro, aittortu nion, berak erran baizten nere laguna(k) erran baizion:

- Badu bi illabeteko-do faltakin dago.

Ta:

- Aibala!

Ta, bueno, pues, segittun, ordun segittun espostu bar zela, espostu. Ta, man zkiten milla pezeta. Yuan giñen Irunera, ta an gizonan arreba batekin, eros nun soña, nik nai nun urdiña, urdin klaro bat edo orrela:

- Ezta pentsatu re! Beltza!

Ordun beltzaz itn zen gañera geiena, e! Beño nik ale nai nun... nai nun... edo ez nun nai beltza, eta:

- Ez! Bueno, abrigua re beltza! -eros nun abrigua, eta...- abrigu re beltza!

Ta nik:

Txistulariak ezkonberrien aitzinean

3.4. Heriotza

- Abrigua beltza ez! –ni **kaxkarrun yarría**- abrigo beltza ez! Nik ez dut abrigo beltzik erosko!

Ta beno, gero, ordun, ogi azalan koloria erratten genion, bexa ori, ogi azalan koloria, ta an eros nun, abrigo ura utzi ziten erostera. Ta eros nittun zapatak, *topolinos* zuten izena; orduan zatn tziren ola bi... bi takoialdi edo burun-buruko zatn ze, *topolinos*, eta galtzerdik gasazkuk eros nittun. Milla pezeta ta al ere ogei duro-do sobra zazkiten.

(Lesaka)

Hileta elizkizuna

3.4. Heriotza

Hildakoak nola jantzi ☉

A! E... este... jantzi guaiñ itteunte re bai, biño ai, uai... ez, ez, ordun, ordu... este... emakumia zena igual e... ezkondu zen arropakin. Eta... gero... (...) nere aita... amaz enaiz ongi oroitzen nola yauntzi zen biñon... aitez bai. Ezkondu z... zen ordun traje beltzakin, ta ura entierro eguneko altxatzen zuten.

Ibilko zuten urtin bein, Ortziral Santuaren prozesiua. Ba! Geigo ez, e!

(Lesaka)

Hildakoen bideak ☉

Bueno, prexiski ez baserri bakoixtikan ez bide bat direkto arentzat [elizara], e! Biño auzoko, auzoko eta baita baserri partikular do bakarrak daezinak, ek e bazuten eben bidia. Biño zen bidaxkak. Bidaxka bakizu zer den, ez? Onako... tamañ ontako... bai, meta erdi bat do olko bide bat, t'ura in bar tzen errespetatu. Kuidau ura, bidi ura zerratu, zetikan bazenun ordun... Aiuntamentui parte (e)manen tzinion ta... bazien baserritara bidaxkak. Nunaiko [indarrez] landatikan yuate(n) ze, goanik Igantzín, goan ai die galtzen, zetikan guain ezpaita biaxka bearrikan. Oan tratorikin ein dire pistak eta guañ ezta oieken bearrikan. Miño bidaxkak, an. Ta bidaxkatan, landako lanak itteko, zuk biaxka pasatu ta aratio uzu landa ura, pues, pasatu (b)ar zenun bei bat aldiyin. Bi bei izatn dire goldikin buelta ematteko ta lurrari, pues, bei bat ean bar zenun, an nomatt e... terreno komun batin, an bei at lixatu, buztarritik kendu, batek buztarria dau... duen bei aeri kontu, ta bertze beiak sokatik erami bidaxka ori akautu yuateko bee landa sartzin. Geo beia, **buztarrikin** dun ori, ta erauten tzun, ta an lotu berriz, an lan egin. Ta geo bueltan igual. Asike bi beiak etzien pasatu... pasatzen al bidaxka arretan, zetikan ya bertzin terrenu artzen baitzun. Bidaxkan yuan bar tzen... bat (sic) yoan bar tzun. Te gizonak ee bat, bat antzin ta bertzia bielin, ola, fila indian yuan bar tzen. Beazu, ta goañ ai di... goañi galdu die, goantxen da... pf! e... iru-lau urtiotan do bortz urtiotan galdu die, lentik asi zien galtze(n) aspaldixkon, biño ya ondarra galdu da oain, ya arrontin, ezta goain...

(Igantzi)

GURE HITZAK

Kaxkarrun yarría:
Kaskagogortuta.

Buztarri: Uztarri.
Zurezko atal sendoa eta landua, idi, behi edo kidekoei, lanerako lotzeko, lepo gainean ezartzen zaiena.

Hildakoak janzen

Ni gañera ibiltzen nitzen difuntuk yauntzitzen ere! Itxe auniztan, e! Izandu naiz orrela... Ba, ordun etzen uain bezala, oain Lesakatik torzen dire...

Ink.: *Funeraria.*

Bai, funeraria. Ordun bakotxa(k) beria yauntzi bar zatten tzun, bere... gañera bere arropakin, ez maindirikin ta oain bezala. Ta, ba, leku aunitzeta ni yuaten nitzen difuntuk yauntzitzera.

Ink.: *Eta ze iten zenuen? yauntzi ta...*

Yauntzi. PUES illa zelikan...

Ink.: *Ta orraxtu ta...*

Bai, yauntzi, paratu trajia do ek ematten tzutena, ieurek, itxekuk, etziren atrebitzen eta... yauntzi, bai, gogortu biño lenogo. Bai, *un poco serio...*

Ink.: *Gogorra, ez?*

Gogorra, bai, biño enizen batere izitzen. Ori bada! Eske gustatzen tzaiten enfermera izattia, t'ez nitzen izitzen yeusekin ere, yeus ere. (...)

Pues, itxe auniztan izandu nitzen. U! Ola, laguntzen, yauntzitzen ta... Ta atta, atta re, atta re giounek yauntzi nugun ta... Ee[z], ezta... ezta izitzen orrela. Yartzen tzara dentara, ezta biarra bezalkorik [irriz]. (...)

Ink.: *Eta e... len iltzen zena, ze go... gordetzen zen etxean?*

Bai, itxin idukitzen tzen, guatzin gañin gero paratzen tzen. Ola, tabla ba(t) do patu azpiyin ta... aren gañin, etzen kajik, ez, kajak... eztakit noiz ekartzen tzen kaja. Kaja kartzen tzanen tzen...

Senarra: Ondoko egunin.

Bai, (i)txian bai. Bai, gero denak Arrosaiuk erreztu, ta, gaba guzin igual yendia, Arrosaio errezten, eta gero ein bar zenitton kafiak, eta, bueno, besta bezala kasik. Ni[k] uste erreztu barrin...

Senarra: Kafia ta anis.(...)

Eske ara(t) yuaten tzena yuaten tzen laguntzera, biño, beti iltzen den itxeku... bai, familia, pues, beti dago erigo, onbre! Ta bertzik eztire orren... olko miñik eztute, eta... bai. Bai, bai, ola zatten tzen gabaz dena, jesus!

Ink.: *Ta gero ze, urrengo egunean enterratu ta dena?*

Gero ondo... urrengo egunian enterratu, bai. Enterratu ta, pues, balin bazen primerokua primeran, segundoku balin bazen segundan, ta, pobri balin bazen igual... batere ez igual, ez nai eta... orrela.

(Igantzi)

Defuntua hilerrira eramaten

3.4. Heriotza

Arantzan gizon bat hiltzen ari zela gertatutakoa

Pues Arantzan bein pasatu omen tzen (...) gizon bat gaizki. Eta gañera ordun itn tzen, gaizki zen denborin, aitz gaizki zen denborin pues e... eitten tzen, tzien e... yuatn tzien auzokuk laguntzera ta eitin tzen ola... besta, eitten tzen besta. Eta, iltzen tzenin afaria amabitan, matten tzen afaria. Biyo an, yendia auzua... Arrosariura errezero yuatn tzien, Errosaiua errezten gau guzin. Pa... ji, ji ta ja, ja batzuk ajari, ta bertzik Arrosariu errezten eta... eta benpen gaba an pasazn ten. Biño an yuatn tzien matn tzen afaria. Eta... ordun al... al den bezala, ardiya(k) baldin bazien iltzen zen ardi zar bat, eta ardiy'arekin prestazen zuten afaria ta itn zuten, ta... eta Arantzan ya elizkuk ema... ten zen, goizin emana, gizon ori. Ta ya "Bai, gaurko eztu aguantuko". Ta bueno, portzikaso re itxi ortan il tzuten ardiya, eta egin tzuten salda, ta in tzuten gisadua krixtona, ta, eziñ illez gizona guatzin, eziñ illez gizona guatzi(a)n. Ta, ori... ba, ori...

- Aa! Ai, usaia, adittu ze usaia, ze usai ona!

Ta... ta:

- Ze... ze... ze bada? Ze bada?

Ta:

- Artuko zenuke? –auzoku'matek- Artuko zenuke? Salda itten ai dire, salda itten.

Ta ori:

- Arratseko salda itten ai dire, ta, artuko zenuke?

- Bai, pixkot guaxik.

Ta, eramatzen men dio, kutxarikin ta kattillukin pixu ta eria, iltzen ai zenari ematten men dio sal[da] ta arek artzen omen du kattillu salda ta:

- Ai! –ixtantin- Bertze pixko at, bertze pixko at, bertze pixko at.

Ta:

- Ai, ama! Etzanala man! –etxeko bertze atsuk- Etzanala man! Eztun ilko!

(Lesaka)

Berako Zelaia baserrian, apezaren esperoan

4

Ekonomia

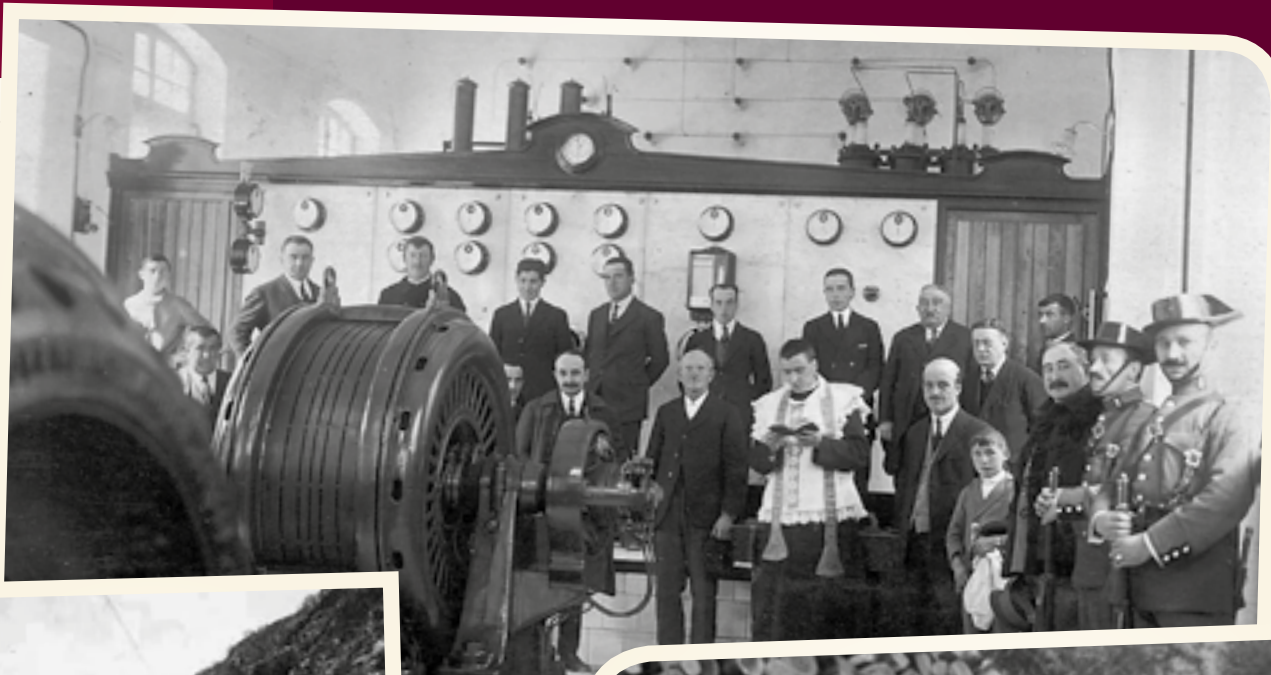

BORTZIRIAK SOLASEAN AHOZKO TRADIZIOAREN BILDUMA

Ekonomia

4

4.1. Lana, lanbideak eta zaletasunak

Trukea

Lenogo, lana itten tzenun, eztakit nik, dirua, etzen dirurik, iñork etzun. Ta, lana itten tzenun, ta igual karko zizun pues... bueno, gure oroimenen, oañik sos batzuk baziren, biño gure atta o attonatikan ya kasik etzen sosik eta odun batek karz zun bar zela illar pixkat, bertzik takit tzer, o artua o, ba(t) bertzin **trukadan**, ba(t) bertzin laguntzakin, auzolana ordun tzen, o e... ba(t) bertzin laguntza lana. Oain ya akautu da ori. Anaitasun oiek ta denak akautu die, oain dena sosa da bakarra, ta lanik ez in gañera, al bada.

(Lesaka)

NEKAZARITZA/ABELTZAINITZA

Muxintxo eguna

Otsangon izatten tzen eztakit zer illauten, ot... urrirun zan bar zun noski, eztakit zein illautetan e... erriyak utzitzen tzu iratzi ittera. Eta ordun, baserriku oiek Muxintxu e(g)una da, Muxintxu deizen zioten. Muxintxo egun orretan, igandia zan bar zun, igandia, Muxintxo igandia, ordun artu zuzten baserriku urik pionak, ta itteunzten krixton iratze lerruk ebaki.

(Lesaka)

Emakume baseritarren bizitza

Pues, goizian yeki, ta zazpi bei bali'mazien eiean, eta zazpitik bortz itzi bar bazien, **bida** do iru emakumianak zanen tzien, oi fijo. Ta gero andik itorri ta pues... nada, gosai txikiya in, ta gero zerriya[k] paldi'mazien e(k) bazkato, ollua(k) bazkato, ta gero gosai prestatzen asi. Ta gero... pues, egurdiko martxa paratu, eltzariya do eltzia erraitn tzaio men, kostunbria ala da, ta ura paratu ta, uda bali'mazen, pues, belar pikatzera, do arto yorrera, do... oitara gizonak yuanak zaiten tzien ta ekin batin yuan; ta orduan nola zen ordua ordu zarra do erraiten tzena, oai miño bi ordu bielogo, amekak aldea artio ola ari, ta, orduan bazkari ondarra prestatzera torri. Ta bueno, berriz e beia(k) bazkatu, bazkari ondarra prestatu ta gizonak torri orduko pues... maira.

Ink.: Orduan emakumeek gizonen lana gei...

O! Orrengatik erran tzaitut nik; ni(k) berris yaio bear banu, emakumia *jni pensar!* Zuek biarbada tokat zaitzuen denbora otan bizitzia, nik alaba ba[t] padut ta aek ala erraiten u: "Oj, ni emakumia zanian satisfetxo nago!"; bai, tutzuen... tutzuen galakin! Aber! Bueno, lanin ta bizi bai, oañi ere ni (e)naiz bate(re) kontra lana, oain lana yendiak lan aunitz iten do nee iduriz, biño... onbre! Lan in ta dirua, labrantza

GURE HITZAK

Trukada:

Trukada. Trukea, trukatzea.

Muxintxo eguna:

Urri aldera herriak baimena ematen zuen igande batez herriko lurretako iratzea egiteko. Muxintxo igandea deitzen zitzaion egun horri.

Bida:

Biga. Bi zenbatzailea izenordaina denean, hau da, bakarrik doanean, izenik gabe ondoan, biga erabiltzen da.

Emakumeak baserriko lanetan

Alorrean lanean

4.1. Lana, lanbideak eta zaletasunak

ezta ori, e! Agiz difentia da! Ta emakumia gañera beti... klaro, gizonak zandu die beti pixko at... oainko gizonak nik uste pixko at bajatu dien kategoriz, norbait e biar badute, biarko noski! ¡*Anda no!* Makumia pixko at e... nere iduriz ai zate zeben... zeben tutzuen posibilidadez balitzen. Miño guk ori ezkenun, labrantza batian ateitzen den dirua biyena bai, biño ff! etakit; biyena den gauz bat beñ e ezta zuria, e! Ta... ola. Gero, pues, andik aitzñera, pues, bazkaldu ta uda bali'mezen siesta in, ta arraslian, pues, berdiñ, gauza bera, berriz e...

(Etxalar)

Elvira Iturria - Igantzi

Jorrak

A, zeekin? Artua ola koxkortzen tzenian, ez? Ura lerroka zaiten tzen ta bueno, zerin e bai, parrastin ere igual. Biño lerroka zen artan pasatzen tzen bost ortza erraiten genion, astukin, arrotzko ura. Ta difentzi aundiya zaiten tzun, aekin. Ta ura pasatu, egunian pixko at pasatu ta ura yorratu iten genun. Ta gero: "Oi, belarreko denbora ederra da", ta ura utzi ta belarrera. Bano ze uste zu? Bai, nungi ataktuk, tenore txarra zaiten tzen, oain tenori au. Artuak ta belarrak. Ta denak egin biar. Da, artua belarrez yosia, orituan aunditzen ez, eta... zera, belarra denbora denin arat, belarrera. Ura re ondatu gabe biar tzen neguko gauz... gauza, eta artua ta oltxen ibiltzen giñen. Benga, ta ere bai, ezta ez eloi... yuat... yuan ta artua bi lerro iten bagintun ura iñ, ta gero "Belarreko iruzkia eldu da... bai eldu da belarre o... belarreko denbora, eldu da iruzkia" ta... belarra, pues belarrera yuan. Ta ola aitzen giñen (...).

Ink.: *Eta erran duzu, bi buelta ematen zen e... artoari bi buelta, ez? Lenbizi arbia...*

Lenbiziyan yorratu eta gero arbiya ereitko bertze zera at. Eta artun ereite antziñin go(r)otzak ateri. Ongarriya o zera oitik, gorotza. Ura dena aratua, dena zera ura, gorotz ura dena edatu, ta gero ura... ereiñ artua ta gero... artua ereiten tzen tenorez, denborak nola laguntzen tzun. Ala zen kontu(k), bai.

Eta... artua urun ta inxtantin iten tzen orrenbertze eta ara, arto yorratzera oain. Zirenak, lan guzik ta arto yorratzera! Ta gero nolbait eiten ginun, nolbait e moldatzen ginen. Geo ama ta... zaiten tzien, xarrak ta zaiten tzien... ta ek inen zuzten otorduk eta... ta ola... ola moldatzen giñen.

(Etxalar)

GURE HITZAK

Xori nigarra:

Txori negar. Zuhaitzek botatako erretsina.

ZUHAITZAK ETA FRUITUAK

Txori negarra

Eta... unako melokotoi ta mixika ta ok kuido geigo izatten te, izatteunte **xori nigarra**.

Ink.: *Al Zer da ori?*

Xori xingarra... alko sustantzi bat botatzen du, eztakit goartu z(a)ten alko muki bat botatzen te... oiek, eta arek kuido geigo izatten du, arek galazten dio geigo xertu(a) artzia.

(Bera)

Txertoak

Ink.: *Eta... txertaketak, nola egiten zenituzten?*

Pues, txertaketak, gu... aitzen giñen elorrikin igual udaria plantatzen. Azkeki gure etxin bazien planta saill ederra... Elor zuriyak mendiyin bilddu, plantatu, ta andik bi urten burun do, ya **muskilla** pollita botazen zutelikan, txertatu, udaria. Ta udarik etziren aundiak itten plantak, geldizen zien nanuk arront ttikik geldizen die. Bai, ta eztire, adaxkak ere ttikik itten ttuzte biño udarik maten zuten. Udarik denak gure etxin, denak elorrikin iñak zaten tzien, bakar guziyak. Ta gu unat tor giñenikan ere, antxen geldittu zien denak. Oaiñ iñok eztu iten bakarrik ere.

Ink.: *Eta, elor zuriari...*

Pues, elo... elor zuriari eraxten tzio udaria, bizpira ta perilla do madaria, ta orik eraxt zizkio elor zuriari.

Ink.: *Eta... eta beltzari ere bertze...*

Beltzari, nik beti adittu dut, pues, z... arana, t'ok ongi artzen ttula elor beltzak, arana ta...

(Igantzi)

Gaztainak nola mantendu

Ink.: *Eta Senberro etxean, ze... egiten zuten ilargiarekin zerbait berezia e... gaztañekin lotuta...*

Bai, or kuidatze uzten gaztaña ongi, ta kontzen tzioten Ama Birjiñak arte, Ama'rjiñ imengo bestak. Ordun a... afana, bo zatteunztana, eun batin postria gaztaña yatko. Amabortza... abuztun amabortzin, ezpaitu aguantzen orrenbertze, biño, idortu itn da, ifu... patzen ba(d)uzue solairun, sekazn da, peña bezala yartzen da go(g)orra. Biño, ori an... ori **mixmaurra** erratn tzio gaztain morkotsa orren ondarra, zaborra, ta aretan nasia, an denak a... bereix gabe, garbittu gabe, artan konzn zioten, ta astiñ e... beñ e o buelta matten men tzioten gaztaiñ areri, segun illargia nola den. Bai... ta kozn zioten abuztu arte, bestatan yat(e)ko.

(Arantza)

Zerriak mendian gaztanez gizendu

Ink.: *Ta leno zatten tzien, zerriyak itten tzien utzi, gaztainttara yuatko... zerriyak, mendiyin...*

Bai, leno... etzen guain bezala, oain saltzen (d)ie zerrikumik, batzuk e... yatko ttikiyak, erreta, ta bertzik berriz itxitan gizentzko, umik eautn ie. Lenoo berriz zatn tzen **bargua**. Bargua... zen zerriya... urtekua o... ola, ta, oik itn tzien txikitu, gero gizentzko, ta gaztañin gizezn tzien, da **bagatxa**... bagatxa urtik tokazn zien bagua...

Alaba: Biño gero zatten tzen ori, e... ya erriko itxik itzatten tzun, matten tzun al... o... erratten zuten ya zerriya biltzeko ta geigo ez utzitzko...

A, bueno, ori ordun emin gaztaña inportanti zen, joe, gaztain denboran esperun eoten tzen, zetik e... leno erran duna... mixeria zatn tzen. Ta, gaztaña bilddu, ta gaztaña saldu. Arekin pagazn zien tiendatko zorrak ta... ta erosi re bai, ordun, konpaziotara oint(a)kuk, abarkak berriya(k), galtzerdi txapiño... berriyak, ta erosi ta, joe, ordun

Txertoa nola egiten den

GURE HITZAK

Muskilla: Kimu.

Mixmaurra:
Mismaur.
Gaztaina luze mantentzen zen morkotsaren barrenean. Morkots horrek sortzen zuen hondarrari mismaurra deitzen zaio.

Bargua:
Bargo.
Txerri ar gaztea.

Bagatxa:
Pagatxa.
Pago ezkurra.

4.1. Lana, lanbideak eta zaletasunak

Zerriak mendian

GURE HITZAK

Baikuntza:

Bahikuntza.
Aziendek ezarritako muga pasatuz gero, jabeei paratzen zitzaien denuntziari edo isunari deitzen zaio.

Albintia: Almirante.
Aguazila.

Aizegua: Haize hego.
Hego haizea.

Miauria: Mihuri.
Bihia, alea.

gaztañakin moldazn zen. Ta, yana igual, itxin ere otordua, igual afaria gaztañakin, zerriya gizentzko, ta... serbizio terribli zen gaztaña.

Alaba: Eta ori nola deitzen tzion, Aiuntamientuk erratten tzulikan...

A, gero, orretaz e... bakotxak bere terrenu zatn tzun, (g)aztaindegiya, bere mugarrikin, bee terrenua. Ta, **baikuntza** bai yarzen tzen, mendi(y)in azinda zatn tzen: ardiyak ta... zerriyak e... baserritan ta libre, ba erriyin e bai, ordun erriyin e zerriya den libre zatn tzen. Ta, yuatn

tzien gaztainditara, ta gaztaña yaten baizten, ta... jolin, partikularrak bilddu bar tzuna azindak yaten! Pazn zen baikuntza, baikuntza. **Albintia** ta zatn tzen ordun mendiko... guardamontia deitze tziona erriyin, bono, gure denboan zatn tzen Santus emen Martiñonin, ta orik itte uzten multatu, multatu... bilddu, ta gero unenberze multa pagatu bar zunun, ek bilze... biltze uzten orrat, baxtterni orretara, Aiuntamientuna zatn tzen.

Lag.: Ta baikuntza ori zer tzen?

Ta oixen, baikuntza erratn nio bai, baikuntza A... A(l)fontsok meza ondun, ordun bandua yozn tzun, abisuk ta ola:

- Ta, bueno, eldu den e... biartikan, igual astelnatik zann da baikuntza (g)aztaindiyin.

Ta, fo! Lan pollita zatn tzen ba azindari kontzen! Ardiyak ta, la martxa pollittin menditik ta, ori... **aizegua** ta asizn tzulik ta... ta, onat tor... ta emen multatu. Ta... partikularrak, yendik ere biltzen ai zenak ta igual arrika ta miña man ta... dentik. Biño baikuntza ori zatn tzen, multa, eztakit zenbat zatn tzen ordun mño... mño... naiku zatn tzen. Ta or pasatze (g)enun, ni ooitzen naiz e, baikunz denbo guziyin Miakan, au, Tomas Kaltxku au, gure itxin artua ori zerbatt e, pagatu do eztakit, do. Ta bazkaria... amak erauten tziun Miakara ta gu ardi zai, gaztaindita sartu gabe.

(Arantza)

Gaztaina klaseak eta hagak

A! Bueno... nabaittu pikortik ere itn a gutti (g)otti-(b)etti, e! Biño, bazenakin, bueno, "Oain tsanmigel gaztaña ya..." ta bijilzn tzenun.

Lag.: Tenporadaka?

Bai, ta gero segido... gaztaña ura, sanmigela bildduz keo, xba... xuria... xuriya re aszen zen ta, gan bar zenun, ta ustu. **Miauria** asizn tzen lurra, gaztaña ustela, a(g)a erratte genion, makil luze bat...

Lag.: Aga.

Aga, edo zauriyak ibilzen zienak, miia(k) ta luzik biar zten, da muturra ibi(l)zen tzena. Muinta ifi ta yuatn tziren e... trebi zena, aiz trebi zena arbola gañin muturraño yuatn tzen, ta arek artzen tzun gotti-betti ttipi-tapa lemizko aga ttiyakin, bertzik e... berriz a... trebi oi, guttixio trebi zenak aga aundigukin beittiotik itn tzun.

Lag.: Nik aga ederra biarko nuke, ez?

Bai, men torzn tzien... emen torzn tzien Sunbiltikan, Sunbiltikan saltzera, a... Iparrikordakuk, ez Iparrikorda ez, Ziborkorda. Atta, ta alaba, neska bat, ta mutilla.

Hagak idortzen

Irukin tortzn tzien bizkarrin Sunbilko ori, emin e... beka (e)rrekan baserria, ta, andikan, agak saltzera Arantzara, ta or yarzen zien igande goizin elizko atin.

Lag.: Agak saltzera?

Agak saltzera andik...

Lag.: Agak saldu? Raru da...

Bai, emen e... biar tzu material polita arrautu, e! Ta etzen emen ola zatten, Sunbillak zatn tzun **tsara** do, gaztain tsara ordun zarik ittko ta ibizn zen, **eskaia** ori ittko, ta tsara, paetan orik biltzen zten, agak, ta unat saltzera. Ta emen yendia, igande... meztik ateri, ta probatzen. Bai. Yo! ta:

- Bo, auxe biar dut nik.

Ta... ta ek eskola re, ordun eskolik ere ez, ta zatteunzten preziua a(g)ari bek' ixkiñin, e... duro bat do... ordun pezeta, e... iru (pe)zeta bali(o) bazun do... lau, lauko iskiñak, o... iru koxka, bai.

Lag.: Preziuk.

Bai.

Onenbertze pezeta, ez, ara bakotxak aen tiendatan ta nola pazn da preziua? Ta ek koxk[ak] iñak:

- A, onek lau pezeta.

Ta:

- Onek bi pezeta –e... ttikigu bada-.

(Arantza)

Gaztaina biltzea

Biyo gaztaña ongi biltzeko biar du bota. Uantxo ontzin, agakin yoka bota, ta gero biltzen dire ura zerekin, arbazta bat ola billu, pintza bezala in ta a(r)ekin biltzen da, bertzelaz zulatze'maitu ba.

Ink.: *Matxardak, ez?*

Bai. Aekin biltzen da, morkotxakin. Ta gero itten da pilla batin patu, e! pillak izena du **eskortia**. Ura da arriz buelta billua, eskortia, eta karo, artara irauten du gaztañak, bertzela beila... arrak eta bela ondazen da gaztaña. Ta ola eot da beti bustiyin, iratzikin tapatu eskorti ura, ta gero biar den aña ateri baztertikan, arraztelu batekin tiatu, xu... berexi, ta itten tzu erre anboliñin. Ordun da (g)aztaña ona. Ta arti(k) irauten tzu pues igual nik eztakit, martxu arte igual. Oi da gaztañan izaera. Eta gero, ori gaztañak duenak (sic), ta bertze aunitzek eitteunte kandelan artu, subastan, e! Kandela deizn da gaztañana, e! Konpaziotara, pues e... nik ze erran dut, Ifernuko errekan, konpaziotara, Ifernuko erreka Itxelarra da, baia bueno, Ifernuko errekan pues bueno, amar gaztañondo olako ta olko ta olko onemerze dirutan. Gaztaña biltzeko, klaro, bere denbora bear du, plazua. Ta "Ya nork mejotzen dun!", emen ola zatn tzien subastak. Ori itn tzun guardamontik, mendiko... zea, guardak. Lenoko guardak, oainguk tz... oain ezta olakoik. Lemiziko yotz uzten bi kanpana elizan, tun! tun! Ta, "Koño, gau[r] kandela duk". Or(d)un yuaten tzien Erriko Etxera, ta Erriko Etxeko sala aundiyyin subasta, kandela zaten tzen. Ta ordun guardamontik (...): "Olko errekan

Berako Altzate auzoa

GURE HITZAK

Tsara: Txara.

Zuhaixka, zuhaitz gaztea.

Eskaia: Heskai.

Landareez egindako hesia.

Eskortia: Eskorta.

Gaztainak gordetzeko esparru hesitua eta sabairik gabea.

4.1. Lana, lanbideak eta zaletasunak

onemertze gaztañondo, onebertze dirutan. Ya nor(k) mejotzen duen!”. Ta batek eskeintza bat itn du, bertzik bertzia, ta ola gaztaña... bix kosia oi... gosia do biarra zen, ta ordun eitten tzen pues bueno, zeñek... emat tzio pues taka, pun! mallukin yotzeunte, juezak bezala, igual. Paum! “Erran dut beiñ!”, ta, iru aldiz errattin iru al... “Iru aldiz erran dut!”. Ta pum! “Orrenzat gelditzen da”. Ta ordun, gaztañ ek, gaztañ ek zuk artu baldin bazittu, pues gero pagazen zu gaztañ ura ta itten tzu billu. Ta karrukin do karri ta gero eskortin ein. Oi da gaztañan afera.

(Lesaka)

Gaztainak

Gaztainak kandelan hartu ⦿

Gaztañekin itt uxten e... deizen diote kandela yozen zioten, kandela da subasta, euskaraz kandela erraten tzaio, ezenekin? Bai, kandelan, e! itten zen ateri gaztañak. Ta oroitzen nais ni, mutiko gazte-gaztia, Erriko Itxin *viva voz* errat(e)n den bezala itt(e) n tzun *guardamonte* zar batek, Ujenio... ez, nola zun izena? Gregorio. Gregorio... Etxegarai, ta... arek, konpazta lfernuko... ez l(n)fernua ez, emen, jeneralki zatn zen zeran, Atxulin bordako... “Atxulin bordako erreka ondu ontan badire eztakit zemat gaztañondo, onenberze dirutan. Ya nor(k) mejotzen duen!”. Itten *voz alta*, ta, batek tak! “Onebertze!” Bertzik “Arenbertze!”. Ta: “Onelkok erran du onenberze diru, ya nork mejotzen duen!”. Ta azkeneko, iru aldiz ittin: “Erran dut bein. Erran dut bi aldiz. Erran dut iru aldiz”. Pam! yotzin geldizen zuen arentzat, gaztaiñ ura.

(Lesaka)

...denak sartu artan, bildu, miaure bildu ta itxera karri. Ura bai, ura itxera kartzen tzen segidun. Yuaten giñen asto batkin ta beitikun karri, ta... bai. Eta gero, pues, bildu ta dena ura, moskots ura bildu, aga batzukin yo anti beiti ta moskots ura bildu ta kortxel artan altxato. Ura saski aundeyikin bizkarrin artu ta arat eramin, ta an altxatu. Bueno, gero, karo, gero andik ekarri itxera... gero. Karo, ori, gaztañan ori setienbre aldin ola gaztaña ondutzen da. Oaiñ ondutzen die leno japonesa ori, biño emengo gaztaña... leno japonesa etzen, emengo gaztaña erraitn diogu guk eta oaiñ, karo, oaiñ aiz guttitu da. Ta ura bieltxo ondutzen tzen. Aunitz obia da, e! Ura, aitz obia da, dudik gabia gañera. Bakarrik oaiñ, lengo arbolak iartu die ta bertzerik ezta, klaro.

(Etxalar)

Berako mendiak

AZIENDAK/ANIMALIAK

Bahikuntza

Baikuntza. Zera, denuntziatu itten tzutela, zera, ardiya, guri eskapatuta do... enpen gu e[z] xoan arditara ta ek sartu, eta, galarazi baitzagon, e pues baikuntza areri erraten tzioten.

(Arantza)

San Anton kofradia

Maixterrak lenago agiz pobrik izatten tziren! Eta, igual beiak bertze norbattek emanak ta ola izatten zittuzten e... ori... arekin segitz(e)ko, ta, San Antonen konfardiya pagatu bar izatten tzen.

Ink.: *A, kofradi bat...*

Bai, konfardia, San An... San Antonen konfardiya izatten tzuten. Ta nomatt ere botatzen tzuten sos pixko bat, ta gero azinda'ma(t) desgraziaetzen zenian arekin, sos arekiñ erosi.

Eta, azinda'mat igual... edo... anka xetu edo lepazurra xetu do orrela, izayen tzen aragi merkia saltzeko. Ura merkigo izatten tzen. Eta, egitten tzen, egitten omen tzen, karo, ni ari naiz lenoko lana... egitten omen tzen aragiy'ura, igual aragi txar samarra izaki, ta ura gazittu, ta bakallu(a) bezala zintzillika paratu. Ta arek izena du **sasiña**.

(Bera)

Pues ori, illea kentzen tzaio... gu(k) porejenplo, gu(k) kendutzen diogu, asitzen gera maion len aldetik ola, ta gero ya junio zaiten dugu, klaro. Segun... ez, illia kenduz kero segidun eskautzen die mendira, e(k) badakite nora yua'mar ten, ordun etzaigu interesatzen igual oañik mendira yuatia, o bildotsik geixkuk in die do... gañera urteko bildotsak, aurten bildotsa azitzeko utzi tugunak, eldu (d)en urteko ardiya egiteko utzi dienak, pues oikiri amari kendutz... kendu gindion guk, noiz? maion ola, eta klaro, geltzen tzaioite esnia, errapian, eta ura nai ta nai ez biar diozu kendu, zortzi eguntik, amabortz eguntik o bertze... bertze errapi galdutzen da. Bai, ta orrengatiken etzaiun interesatzen moztutzia, bein moztuz keo yuanen tzien eskapo. Bai, ezt... e bein umik kenduz koztik ta ekeri esnia bi-iru aldiz kendutzen baiz... ta... ta mozten batzo, aio, ek yuatn die. Orr...

(Etxalar)

Buztana moztuta duten behorrak txarrak izaten dira

Ta ori nola... ze zatn den, biorrari buztana mozten bazaio, ya bior txarra zen. Oaiñ ere, orron... pottoka ta oiek, buztana moztua kuste'mauzue, lurreñoko buztana zatten baitute... ta, buztana moztua ola ikusten badli'mazue buztana moztua, bior ura txarra, biziatura, sobra bertze lekutara, sorotan ta sartzeko ta... biziatura bior... *viziau*.

(Bera)

Gaur ez, biño bueno, bai, aitzen giñen bai maiten, pe... ardo pixko at aetxii, bixkortzen tzela ta eztaiz ze iten tzela... biño, klaro, bazu... orre(k) badu bez... bee trukua. Oaiñ esnia nai den ainbat edan ta uañik sobratzen tzaiona igual botazen du, itzitzen duu lurrera, biño orduan asitzen giñen segin kendutzen letxerira erauteko. Ta klaro, etx... aretxi zekin bizkortu bar tzun? Ardo pixko batekin edo... arroltze gorringua ta maiten gintion, arduari naasi arroltze gorringua...

(Etxalar)

GURE HITZAK

Sasiña: Aziendaren bat istripuan hilez gero, haragi hori aprobetxatzeko, merkeago saltzen zen eta bakailaoa bezala, gazitu eta zintzilik paratzen zen, kontserbatzeko.

Lesakako ikuspegia

Erlea

4.1. Lana, lanbideak eta zaletasunak

ERLEAK ◉

Attak zatte xun erlik ta be... mutik koxkortan beti an ibiltzen giñ attan ondotikan, erli... erlitan.

Ta, baño, primaberan ta umik atetzko tenorin, pues, eunin igual amar biaje itten ginttun erlateira. Attak erratte ziun: “Bai, beziok, beziok, yuan ta beziok aber erlakumia(k) badien”. Antziñeko illunabarrin igual kusten tziren kajak betik: “Bai, onek atek ik umia biar, o etzi do...”. Ta yuan, ta begitu ta etzen atetzen igual euntan, biño atezen tziren ta ordun o(k), geldizen tziren, *en general*, zerbatt e adarrin, baldin baz sagar ondun, sagar or barna, do muxika arbola baldin bazen, muxika arbolan adarrin dena geldizn a, pillota bazala ori, motzoko-motzoko batin. Pues ordun, pss, atetzen zelikan abixten genion attari, ta arek jatzen xun kajak prest, kaja txar batzuk eñiak berak tablakin, ta an sartzen ziren erlakumiak.

Ta egun batin bazen laizarondo bat ta ola, franko altua. Ta atta yuan zen laizarran gañera, ta ni, berriz, kajari kontzen azpitikan, mutik kozkorra ni ta, attak in bar zun adarra yozko [indarrez] burukin, ta erlekumia bota betti. Ta nik ordun in bar nun kajan sartu. Ta in genun attak yo zulin, nik kaja muit zanen nion, ta ordun tor ziten burutik betti, erlakumia dena, oso-osua. Ta... nik ezpanio kasuik ere in, etzun iñen ausikirik, biño asi nitzen pixkot mur eskukin ola, ta in tziten **autxikttu**. Bueno! Iguale in zanen ziten oeita amar **autxike!**

(...)

Emen suertu zen berriz erriyin bertze bat. Erl... erlakume bat ate zen, ta bazen kubiarta zar batzuk ta toldo zar batzuk, ta sartu zen an; sartu ez, an, bilddu zen artara. Ta yende guziya or... erlia ta izittua, autxiki iñen zutela ta ola. Ta tor tzen gure itxera gizona ta erran tziun:

- I, eztakit, erlakume bat baduk antxen ta... ze in bar di? Ai zin sartzen ta...
- Ni aitzen naiz, eztakit, ni uaiñ ez naiz aspaldin aittu, biño...

Yuan ta kusi nun ta, joño! Ba! Banun saski bat, saskiya itten aitzen naiz pixko at ta saski bat banun iña or, luxia, panaderikua. Ta, ba! Meka... yuan ta:

- Ba onaxte sartu bar dit.

Yuan nitzen ta kusi nun multxokua ta pat nun aren gañin, saskiya, ta izautu nun segidun. Erlia dena yarri zen ipurdiz gotti “ñiii...” olko musika batekin, ta asi zen barrena sartzen. Ta:

- Ba! Au seguru duk.

Ta ordun itten da, yozn duzu xistua “pi-pi-pi-pi-pi-pi-pi...” kajan gañin, ta ordun ta agudogo sartzen da, ta instant bun sartu zen barrenera, erlia. Ta gero eam nun mendira ta paatu nun an, ta deskuidun pasat tziten. Karo, saskiya nola zen leuna, egin tzun **bereska** pixko at, biño ze in zun ezteia itten asi zelikan, aek zan bazittun bi xiri, bi aldetara paratu(k) guoian, bereska segutuko zen an. Biño, nik ez paratu xiririk, ta in tzun bereska ta eztiya itten asi zelikan, ta karga pixkot ein, betti erori, lurrera eroi zion bereska, bere eztiyakin, ta il zen, akautu zen.

Ta gero ibiltzen giñen billa re, erle billa re.

Ink.: *Asurara do...*

Bai, gu(k) badakiu bi orduko bidia ta geigo iten, mutik koskorak, be, gu baño juizio

Erlauntzak

GURE HITZAK

Autxikttu: Ausiki.
Hozkatu, hozka egin.

Autxike: Ausiki.
Hozkada.

Bereska:
Beraska. Abaraska.
Erleek, eztiya gorde-
tzeko, erlauntzaren
barnean argizariz
prestatzen dituzten
gelaxka hexagonalen
multzoa.

guttigo zuten itxin oañikan gu utzitzen tziutenak. Bi egunko artu zako betia ta Asurara, erle billa.

Ta... yuan ta denboa txarra, denboa zattekin eurik arrauzen die, *en general*, uratik. Ura edatteunte, ta uratik zuzenin yuaten dire eben lekura, nunbait ere, eben lekura, arat artuko ute uretik zuzen-zuzenin ta ordun bi lagun do iru zanez kero, batek artzen du bide pixko at, ta bertzik abixtn dio emendik:

- Ara, eldu duk!

Ta arek kusn u noaño yuatn den, ta arek, bertzik abixtn dio:

- Gora eldu duk!.

Ta ya ordun ya ixtantin yuaten zara bere lekura. Ta ala yuan giñen, ta denbora(k) kanbiatu zun, ta, asi giñen pues, urik gabe, arboltan billaka, ta bizkarra sartu g(e)nun gottik betti ta ola aritza **besango** at ta, begitu, ta:

- Mekaben diez! Emen erli ba[t] duk!

Begitu ta erlia. Asi ta segidun bat arrautu genun. Ta begitu lenbizko lana ya baduhun gurutzerikan, ezpazun gurutzerikan "Au guria duk", ta gurutzi baldi'mada, errespetazen da beti. Ezta... nik eztut... ni ibil naiz franko, biño gurutzia baldin bada, ixi xilik buelta, fuera. Bertzela, bai, bertzela erratteunte suerte txarra maten dula, pues erlia ola, batek arrautu ta bertzik kentzen badio eztiya, pues aitz suerte txarra maten dula, ais gaus sagratu dela ta ola, ta ezkenun iundaño, iundaño, iundaño ere bertzeniken iundaño artu, ta guri ere arrautu iutenak beti an arrau ttugu, igual da urtean burun yuanta re pues errespetatu zun yendeak. Gurutzia in, beti erlia ateze [de]n toki aldetik. Geo ez erlia atzitik ateatzen bada, gibel'aldin ez in gurutzia, beti erlin aldi artikan. Nabal batekin ola, arbol axala kendu, ta gurutze at normala in. Ta peña baldin bada, peñin berriz itten da zerbatt ere, tella puxko atkin do, gurutzia ondo-ondun ta errespetazen da beti. Ta ola ibiltze giñen igantan, bueno!

(...)

Lenogo itten tzen pues eztiya karzen zenun itxera, ta... pues artu eskukin, ta pillota bazala, dena kentzen tzenun pozal bat(e)ra, eztiya al den guziya, dena kendu ta gero zaten zen trapoa arizkua do, trapo fiña bat. Areri itten zenion xako (b)at, xaku arta botazen zenun aldein ezti pixko at, artu eskukin, ta berriz zanpaka, zanpaka, zanpaka, zanpaka atetzen zenun bertze eltze bat, do bertze barreño bat(e)ra do, eztiya. Ura zaten zen garbitzeko xistema. Ta gero, pues, eztiya, ura ala itten zen, ta gero geldizen zen, pu... ez ongi garbittua, ezteiak oañik izatn zun eztiya ondarra, geigo, ta ura itn zen, *en general*, u[r] berun pasatu pixko at, potoku.

Ek denak urratu ta u[r] berun, ta gauz bera, berriz ere xaku artan pasatu, ura, ur ura, ta ur arkin, ta i... iriña pixkot, ogi iriña pixko atkin itten tzen oaiñ papilla gixra mustrillua erraten zio, ta probexzen tzen dena, ondar ura. Aitz ona geldizen da, ta gero bota zaizko areri eltxaurra mordoxko at ta, gel... aitz ona geldizn da, aitz ona. Ezta fuertia gelditzen, ezteia biño aunitz suabegu da, biño yatn da, pues, eltzari bezala, kutxarikin. Ta artik itten genun pill bat.

Erraina: Biño gozua zen, ez?

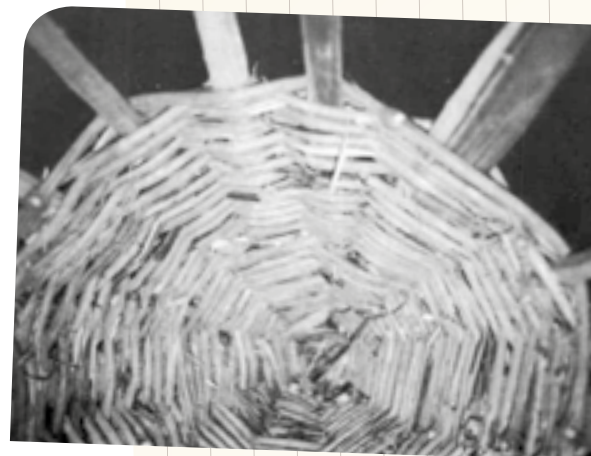
Bai, bai, gozua bai. Zion(ek) nai tzinun tamañin parazen tzu, zuk nai zun aña ura man, ura auniz matten badiozu motelgua geldizn da, ura guttigo matten badizu fuertexigo. Ori eitten ai zarelikan kusten tzu aisa.

GURE HITZAK

Besango:

Besanga.

Zuhaitz adarra.

Erlauntza egiten.

Eztiz betetako beraskak

4.1. Lana, lanbideak eta zaletasunak

Erlauntzak

Erleak beraska egiten

GURE HITZAK

Erlamanduk:

Erlamando.
Erle arra, egiteko
bakarra erregina
ernaltzea duena.

Erraina: Ta ori zer da eztiyan sobrantikin?

Sobra, orduko sobrantikin, oain ezta olkorik deus ere. Zakarrekin, ura probextiagatik. Ta gero, gelditzen da ondarra gañera berriz, ura da argizaia ya. Ori, ya ura argizaia da, dena ezta argizaia, biño puska at argizaia. Ordun itten da, zatteunte erlik bereska zarra, ta zarrak baute argizaia auniz geigo. Ta ek bota barrin erlateyin, itten du denak itxera karri, paze aundi batin paratu, ta itten tzu egosi, ura, eztiya. Bueno, bereskek. Ta ordun atezn da, ya argizeia kentzen tzio bereskari, ta ordun botatzen tzu ur ura bertze poxal bat(e)ra, ta gauz bera iten da berriz zakun ura berua dagolikan pasatu, zuk ze forma nai duzun argiziyiri man, redondua do kuadrúa, pa(r)azen tzu katxarro at, ta ura pixko atekin, ura otza pixko atkin, ta botatzen tzu arat, pasatzen duzu ur ura ta argizaia gelditt(u)ko da gañin, uraren gañin. Ta geldittuko da argizaia fiñ-fiñ-fiña, ori-oriya dena kuadro-kuadrúa... zuk na(i) zun posturakua, nai baduzu redondua, o pozala nolkuia den, pues ateko da argizai ura dena, dena, dena gañera.

(...)

Ta or *zanganos* [euskal ahoskera] do erratteunte bertze batzuk zaten dire, ek eztakit eztiya yatera do zer torsn diren, pues ekeri armazen dire igual lau, bortz erle, ta uxaxten ttuzte kajatikan.

Ink.: A, oi da. Edo iltzen dituzte...

Bai, bai, ill autxika ta, egun batzuk zatten ttuzte baño aitz jaleua ikagarri armatze ute. Ek eztakit ez, yan itten dioten eztiya do ze zatteunten, biño eztute ametitzen iñor ere. Erlik ortan justizia ikagarri (i)ttten du, e! Mekasuen la mar!

Ta, gero bertze pilla bat gauza pasazen dire or, pues, gu(k) bei biño geiotan einkatu dugu erlateyin, igual bi erle ondun, ta emengua onat pasatu, ta emengua orrat, kanbiatu, erlik. Konpazio batera bi men die: bat men ta bertzia or. Emengua orrat karri ta orkuia onat. Mutik koskorak, negoziuk. Ordun, erlia, emengu au nola men egondu den, zuzenin torzn da, kanpotik torzn dana orrat, ta mengua onat. Karo, ek zuzenin eben kajak artu ttuzte... Bueno! Ordun armatzeunte krixtona. Izauten te segidun eztela ebena, ta ondazen die erlik, ezin te seittu ala. Yoka asizn die torri orduko, barrenguk yoka areri, armatzeunte krixton jaleua. Orikin egin du(g)u prueba geonek. Pues, biyek kanbiatzen dire, orrengatik bear du been tokiyin. Oi, kanbiatzen battuzu zuk ta urbillin paratu, zuzenin torko dire eben kajara, ta, karo, ek eztakte kanbiatu dela, ordun sartzen dire bertze etxin lapurra(k) bezaltxen. Pues ordun yoka iltzeunte ta itteunte autxiki. Oik, eben defentsa eztena ute. Ta ek, erlik, eztena sarzen dio batek bertziri, ta eztena sartzen den erlia iltzen da. Etaki(t) pobre utzitzen du bere puxkakin, ipurdik itten du autxiki. E! Ipurdikin itteunte autxiki. Nik bein beño geiotan in dut prueba, erlia, klaro, ya illa, ez? Artu ta paratu eskun, ona, kalluan tokiyin ta ipurdi "xxxx" sartzen du ipurdia ta tiratu ta bere puskakin, ipurdia, eztena an utzi. (...)

Erraina: Ta zanganos orikeri nola erratten diozu euskeraz?

(...) **Erlamanduk** eztute deus itten. Or lan itteuntena da erregiña, arek arroltzik in ta are... arek gobernatzten ttu denak. Ta erlik ere ura matte zatteunte, pues ezpaduzu sartzen zuk erregiña kajan ezta erlekumerik sartzen. Nai zuna iñen tzu, biño ezta sartuko. Ura sarzen baduzu, ba, bakarria artuta re, erli sartuko da barrenara, ura sartuz kero. Bertz... bertzela ezta sartzen. Arei seizen diote, erreñari.

(Igantzi)

NEURRI ZAHARRAK

Pues leno ibilzen ziren neurrik pues errugua, zaten zen pues oei kilo, ura zaten zen kalkulua, eun kil... o... errugu bat arto, betetzen zenun, xiria pasatzen zenion gaintik, ta o(g)ei kilo.

Errugu'rdiya zaten zen, pues, erdiya. Ta gero **gaitxurua**, zaten zen kuarto bat, ttik... bertzia ttikigua. Neurrik ori zaten tzien iru, iru neurri.

Ink.: *A, eta oi... gai... nola erran duzu?*

Gaitxurua...

Ink.: *Eta oi eta eta laka gauza bera da, ez?*

Bai, bai, dena, dena, ori dena, dena, laka.

Erraina: Ze zatten ziren kajak?

Kajak, kaja ttiki batzuk bai, kajak, eurrezko... tablazko kajak. Erru'rdiya, oañik gue itxin, gu ona tor giñenin an geldit tzen. Erru'rdi, erru'rdiya ta errugua zaten tzen aundigua, ogei kilokua.

Erraina: Eta dena orrekin neurtzen tzen?

Bai, artua...

Ink.: *Eta etxe guztietan egoten zen?*

Ez...

Ink.: *Edo bakar batzuetan...?*

Bakar batzutan. Eztakit, eztakit nola zaten tzen, arto aunitz iten tzen tokiyin ta ola, zatte zanen zen ori.

Ta gero errota zaten tzen pues laka, ta zuk zakuri errotak yotzik etzu... nola etzun kobratzen, arek iten tzion pues oei kilo baldin bazintzun, on... onemertze kendu, artua. Zuk artua botatzen zenun kajara errotan yotzko, pues neurri ttak, ura kendu ta bere zakura bota, ta gañekua zuretzat.

Ink.: *Bueno, orduan apezek bezala...*

Bai, ek beti segurutikan, lemiziko oi, eurek seutu, bai.

Ink.: *Eta e... sagarrak neurtzeko bazen...*

Bai, konporta. Kaja aundi bat eurrez, tablazkua, bi kiderkin bi aldetik, ura bete ta lak... ori zaten zen karga, karga sagarra, berroita amar bat kilo do ola zaten zen, ura zakura bota. Ta ura onemertze kilo.

Neurri zaharrak.
Lakaria eta gaitzerua.

(Igantzi)

Errotazainak bere lanaren truke erregu bat hartu

...pues, kentzen tzunun, laka bat kentzen tzunun zeantzat e... errugu(a)ntzat denbor etan, gero geixio kentzen tzen, ta gero baute geo asteko ta geixio...

Ink.: *Osea ke erruguantzako, ogei kilontzako laka.*

Bai, laka, bai. Kilo ba[t] piño geixigo da laka, e! Kilo ba[t] piño geixao au kilokua da.

Ink.: *Eta ortaz ttikito? lapur txikito?*

Bai igual... igual nibela rasin kendu bearrean igual betexigo artu ta... biño al zunun.

(Bera)

Behi parearekin lurra aratzen

4.1. Lana, lanbideak eta zaletasunak

Onddoz betetako zare bat

ONDDOAK, ZIZAK ETA PERRETXIKOAK

Onddoak non atera

Bagun azpiyan onddorikan... obekina atezn dana. Miño zuringua ta ezta, bertzeik eta ezta re, aritzen azpikua beltza. Onddo... onddo beltza atezn a aritzan azpiyin.

Ink.: *Ta oi (sic) ze bear du, itzala, eguzkia...?*

E, illargiya nola dun ta iguzki re nola den, ori... igual... er... ori erratteunte. Iguzki(k) zeñ aldetikan yozn dun, aretikan leno atezn dala, mendiyen, aretan iguzkian aldi aretikan leno atezn dala... erratteunte. (...) Illargiyen kuartun asizn a onddua atetzen igual. Ta ya illargiyen erdira orduko ya onddua asizn a geigo agertzen. Ta ilbezten enborran, ya... ondduk ya betti asizn a ilberan.

Onddoen ipurdia utzi behar da ☉

Ori erratteunte. Ipurdia utzi bear dela ondoko urtin... andikan ondoko urtin do... gero... andiken yaiozen direla berriz. Oi prezisu zaten dala... errateunzte aek. Guk beti... attak beti garbittu... garbittu itten ginttun guk beti.

Onddoak handitzen dira ☉

Ttikitikan aundizen dire. Bakarriken leno re... ttikiyak kusi ta bai, bi eunen buruko igual aunditzen direla ta... ezta kiti ez gero yuan ta esttuun arrautzen, edo, ez bertzek erautten ztten aundittuta, bi eunen burun yuan ta ni[k] exttut **arrautukatu**.

(Arantza)

Onddoak ikusiz gero ez dira gehiago handitzen ☉

Bakarra adittu zandu duu, onddo ttiki bat, onddo ttiki bat ikusi, ura ikusi ta ura etzela aunditzen, olko erratte batzuek; onddo ttiki bat ikusi, ola, ttikiya, koxkorra ola: "Utzi bar diat biarkotz", ura etzela aunditzen erran, pruebaik eztut nik.

(Bera)

EHIZA

Zenbat jende behar den...

Ink.: *E... a, eta ba... baduzue soldata finko bat o zerbait?*

Bai, e... gaantizatzen du e... nagusi onek e... oinbesteko bat. Oinbesteko... yornal bat arrapatzen badugu, bueno, arrapatzen dudugu... ditugun usuak iten ditugu... denak saltzen dire, batzuk bizirik, bertzik illik. Dirua... e... pillatzen da eta gero pilla ortikan ezpada allegatzen e... gastuak denak e... kubritzeko, nagusiak e... ordaintzen du falta dena.

GURE HITZAK

Arrautukatu:

Harrapatukatu.

Harrapatu izan.

Bortzirietan *-katu* eta

-ketu atzizkiak anitz

erabiltzen dira. Forma

hori duten aditzek

normalean ohitura

erranahia izaten dute.

Basoa

Ink.: A, eta oi etzen ala leen, ez?

Ez, ez, lenogo... oain dela urte mordoska etzen... arrapatzen tzen arabera zen.

Ink.: Oi da. Bueno, ta orduan garrantzi geio, bueno, bai garrantzi aundiagoa izanen zuen e... egun ona zen edo txarra zen, ez?

Bai, bai, e... garrantzia e... oraiñ ere egun onak e... azken batian e... gogua yuaten da ezpada arrapatzen... yornala... arrapatuz nai da justifikatu arat joaten denak, e... bertzela eztu sentidorikan, e... ara joan ta... an, e... lo egon edo deus egin gabe egon, usoik ez arrapatu eta... ezta... ortarako ezta... ezta joaten jendia.

Ink.: Karo, eta nora saltzen da usoa? Eta... zenbatetan, edo...?

Geienbat e... Frantzira saltzen da e... restaurantetara. Nola den e... uso bat e... garbia, ez perdigoirik eta gabia, ordun restaurantetan saltzen da ongi. Eta bueno, arat bertara yuaten den yendiak, batek bida, bestik iru, kapritxorako ola... eta ori saldutzen da milla bortzeun pezetetan. Eta biziya, berriz ere, e... zera ziegatako, apeotako erraiten dena, oitikan eun ta... eun ta o... eun, eun ta ogei ola saltzen dire Toledo ta Urbasa aldi ortara ta ola eraman tuzte iztirako, oiek lau milla pezetetan.

Ink.: Normal. Oiek dira bertze usoak erakartzeko, ez?

Bertze usoak erakartzeko, bai. **Zinbel**etan jartzen duzte ta bertze... bertze sistema bat, bertze iziko sistema bat da ori re.

Nola ehizatu ⦿

Ink.: Eta nola iltzen dire uxuk? Ya sarean arrapatuta...

A, sa... sarean arrapatutako e... lepua artu autxikiyan eta burua... biurtu, bai, desnukatu... erratn den ori. Bai.

Badire formulak, bertze batzue... bertze sare batzutan e... lurran kontra iltzen tuzte, bertze batzuek e... ola bizkarraz e... tiatu arri bateri ta...

Hartutako usoekin zer egiten den ⦿

Ink.: Eta, e... nola yakinen da zenbat e... gorde bizirik saltzeko? Oi nola eiten duzue?

Buen, zenbaten eskaria e... zenbaten eskaria eta gero beti batzuek e... kontzen dire gordeta eskarik ez izanta re... gero bazkato egiten ditugu, e... artua, baba, baba xia ematen dituu (sic) do bertzela ezkurra ematen diogu goizetan. E... ezpada arrapatzeko espentzikan e... ordun gordetzen ditugu bizirik batzuek. Nola garesti saltzen diren eta klientia atenditzeko... ordun bazkatzen ditugu, bazkatu erraiten diogu... eman yatera, e! Miño ez dute eurek yaten, e! Biar zaio sartu.

Etxalarko uso ehiztariak

GURE HITZAK

Zinbel: Hegaztiak erakartzeko, bertze hegazti bat paratzen da soka batez lotua, amu gisa. Hegazti horri deitzen zaio zinbel.

Usategietan pala botatzen

4.1. Lana, lanbideak eta zaletasunak

Ardiak jezten

GURE HITZAK

Udua:

Hudoa (*Mustela furo*).
Animalia bat, erreka bazterretan bizitzen dena.

Uxaria:

Usari.
Zenbait animalia ehizatzearen alde ematen zen saria.

Ehizatzeako arrazoiak aldatu dira

Ink.: *Eta au da betidanik dagoen oitura, ez? Usategiena...*

Bai, bai, e... ori erraiten dutenaz, eztakit e... zortzireun urte edo... e... unek, erraiten du... nagusi onek bortzeun urte badittu eskrituratuak dittunak e... paperak e... bai, bere familiak ditunak, bai.

Hudo ehiza

Ni enaiz ortaratuz oño, miño'manakien batzuk e... dedikatzen tziren orretara, **udu(a)**k arraptzera, e... larruak asko balio zuelakotz.

Ink.: *Zenba[t] balio zuen?*

Ordun, denbora etan, milla ta bortzeun pezetataño paatzen tzuten.

(...)

Axeriendako bai. **Uxaria**... azeriendako ematten tzuen, oain, eztakit zemat ematten tzuen, beño zerbatt ematten tzuen. Ta gero... e... azkanarrundako re bai; azkanarruak eitten du... artotan-ta dañua. Azkanarrua badakizu zer den? *tejón*, erdaraz, ori da.

(Lesaka)

Lehenbiziko usoa apezarentzat

Oktubren, izturiek biar zioten apezari denak lemiziko usua apezari erauni, ta aunitzek etzuten iltzen, ta etzioten erauntten:

- Zer, usua?

- Ha! Nola ekarriko ot, eztut il ta! Eztut pakarrik il!

(Igantzi)

Sariak azeriak eta azkonarrak harrapatzeagatik

Axeriendako bai. Uxaria... azeriendako ematten tzuen, oain, eztakit zemat ematten tzuen, beño zerbatt ematten tzuen. Ta gero... e... azkanarrundako re bai; azkanarruak eitten du... artotan-ta dañua. Azkanarrua badakizu zer den? *Tejón*, erdaraz, ori da.

(Lesaka)

Ink.: *Eta eiztaria ere izan zara, edo bazara, o...*

Eiztaria, bai. Banun afiziu... terriblia nik. Atta(i) gustazn tzion, biño ordun aitz(e)n tzen egonara, geldittu usuk ta arbolin, ta ni aekin yuaten nitzen. Ta... mño, geo nioune asi ntze, ameka urtetan i(l) nun lemizko usua, ameka urtekin, bai. Ta ya amabikin iru, ta amairukin bertzi iru ta gero, ba, gero uso aunitz iltze genun... orrek aitzion akotadua oaiñ ok dien ortan. Guk or... ordun il da usorik geina or, urti etan.

Basurde ehiztaria

Lag.: Eta ordun, guain bezala, ainbertze eizture zatten tzen? Guaiñ bez...
Ez, e... etzen, ta gero etzen dirurik, ua e... tzue... guk pagatzen genun amar- amabi duro ola, orku, bakotxak. Biño ura re etzen, dirurik, ta... ogeita... iru lagun ola zatten giñen...

Lag.: Ogeita iru bakarra?

Bai, ala an akotadun? Oain zann die berriz e...

Alaba: Lautn ogei igual...

Geigo...

Alaba: Do geigo...

Zenbat seto die or?

Alaba: Ogeita zazpi seto eta iru persona bakotxak...

A, bai? Bai, lautn ogei...

Alaba: Bai, lautn ogei lagun.

Ink.: Joe...

Or ta gero Baatxarra berzia, an berze pill bat, bai... guk ordun e... etzen guain beza... guaiñ ee bajatko like bai, gu bezala yuan bar balute, emendik oñaz ateri, ta Ekaitzko gaña bi ordu, taka-taka bizkarrin ee kartutxuk ta morralia, o... ori yatek(o) ta eskopeta ta... ta, berriz berze bi ordu torzko, bueno, aguxio torsn da gotti[k] betti.

Alaba: Biño lemizko meza zatten tzuntzen...

Egunero meza ☉

Bai, e... ordun **urrirun** zatn tzen egunero sei t'erditan meza. Asitzn tzen txintxirria seitan, neskak zatn tzien yuatn tzienak, yuan ta asitzen ordu erdi bat geldittu gabe tin!tin! tin!tin! tin!tin! tin!tin! tin!tin! Ta gero meza, prozesiua, eme, kantari...

Lag.: Egunero?!

Egunero.

Alaba: Goizko sei t'erditan.

Lag.: Egunero prozesiua...!

Ink.: Egunero prozesiua...!

Bai, "Esnatu zaitetzte"-z kantatzeunzten...

Lag.: Nola?

"Esnatu zaitetzte,

Gaur egun sentia,

Esnatu zaitetzten,

Birjiña Maria"

Bue, nik... gutti enteize (d)ut, biño zerbatt e ola zen kantazeunztena...

Ta ianditan berriz zatn tzen lau t'erditan meza, izturi meza.

Lag.: Izturina?

Urri... urrirun bai. Ta, akotadun giñenak an Ekaitzin, apezari eautten ginion ori, meza ori pagatzko bi uso, bakotxak.

Lag.: A bai?

Bai.

Fermin Larretxea - Arantza

GURE HITZAK

Urriru: Urri. Urteko hamargarren hila.

Ehiztari meza

4.1. Lana, lanbideak eta zaletasunak

Ehiztaria zahatotik ardoa edaten

Egurra pikatuta, atseden hartzen

Ink.: *Eta leenbiziko usoa etzitzaion ematen apezari? Lenbiziko usoa... ez? Eizatzen zenutena...*

Ez, bi uso, nai zelik bakotxak eramin, meza ori goizin matteko lau t'erditan. Eztait meza utzitzia ordun... joe! Bakizu zer tzen?

Lag.: Oeit' iru, bakotxak bi uso, ordun apezak uso alde ederra bildduko zun!

Bai... Ta gero, gero... ori e... ate zten subasta, libre, nai zunak artu. Guk amar urteko artu gunun, ta gero amar urtik pasat' tz(i)elik subasta libre ate zen, ta, kaumtarrak artu zten, bazien emen... ortze... markesak ta, *Marqueses de Astigarraga*, ta, gero... famosuk emen... Irungo ardo almazenko ori, Artzak, ta... bueno, gipuzkanuk ola artu uzten. Biño, apeza usorik gabe, ta kendu zun lau t'erditko meza ori:

- Emen ezpada aitzintik pagatzen, eztut mezik manen.

Gu yuan giñen iru lagun ya meza... mat... man... te zun, ta ola, ta:

- Nik biar dittut ieun duro, ta ezpatzue orik ieun duro oik karzen, ezta mezik zanen.

Ta biar ezta mezik zertik ezta anuntziatua.

Ta, bueno, bueno, nik da... enin geigo kasik in. Ta yuate giñen Berara, an e... frailik edo ixtoriuk ta ori goizin goiz matte uzten, ta, aat meza entzun, ta geo Ekaitza yuatko.

Lag.: Beraño yuan lemizko?!

Bai... ze relijiua, e! (...).

Ink.: *Eta ze eizatzen zenuten? (...)*

Bueno, bai, bekadak bieltxio, gero nobienbren asizn da. Nik ez, enitzen ibiltzen bekadatan, usuk. Lemizko zatn tzen e... asizn tzienak e... aosto, ttortolla, ta gero txaloma, eken ondotik, ta gero ondotik usua. Ta, gañekun, emen e... ordun basurdi(k) ta etzen, Artikutzakun. Miño ura... bedatu zatn tzen, etzatteken an ill, ta etzen... ordun basurdi guttigo. Oaiñ iltz... iltzeunte basurdia usu biño geigo... ta ale [hala ere] berretzen ai zio...

Ink.: *Biño, Artikutzan egun bat libre izaten tzen, ez? Basurdeak eizatzeko...*

Egun bat matte uzten e... mugakuri. Obazn tzienak Artikutzakin eun bat, batida euna erraten tzen. Arantzari segun zenbateken gogua, ta gero men itn tzen erabi ortara matn tzuten... onenberze lagun yuan, auniz baldin bazun terrenua, mugazen zena, lagun geio. Arantza(k) franko mugazn du... emendikan... ni... gaztia, nik yuat(e) ko gogoa nun ta yuatn tzien zarraguk emen, ta ni apunttu (nu)ten urti artan, ta, orduntxe akautu zen. Ni prestatua, prestatua... yuatko, kartutxuk, balak ta bostak ta erosik ta andik deittu (b)arra ze eguntan yuan, ta bakarren artin zerbait zand(u) uzte(n) do Donostiko Aiuntamientuna baita Artikutza. Ta an zerbatt zand(u) uzten Aiuntamientun, ta, akabo, etziten tokatu yuatia, ta geigo ez (d)ute man.

(Arantza)

GURE HITZAK

Artikin:

Artearekin. Arte.
Animaliak harrapa-
tzeko tresna, tranpa,
zepoa.

Azeriak

Azerik? Azeri... **artikin** elurra ai denboran ta aizn zen, artikin arrautzen. Elur(ra) itn tzulik, errestun segittu, ta, zulun sarzen die azerik. Ta itn tzioten zulu artan pareta iñ, xulo bat utzi, ta xulun barregaldin artia. Ta an arrautze uzte, elurrakin, errestutik. Gero baziren emen ele... erbi eizin ta aizen tzienak zakurrakin, ta ek bakarran bat iltzen bauzte(n), Jerbasio ta ola... mño ola errestutika, lurrin aizen tzen geina. Biño ek

ere, azerik ee tipuk, pentsatzen zan(n) uzten ura ze... arti ura, ek arrautzuku do zela do an zerbatt bazela sumat zuzten mio, ez atrebitzen, tardatze uzten, arron(t) gosik akautuk an pasatu biño lenoo, ta... batzuk eitin tzioten arri koxkorra do artu ta dispatu re... ta ek etzakite ebek, eztute bai adittu ta ez kusi ta pruebaik ittko utzi ba... artirena, biyo... nola pentsatze uzte, e! (...)

Lag.: Ta gero ze itten tzen azerikin?

Azerikin eskia, itxez itxe azer-eskia, ta matn tzen. Zetik azerik eitn tzun dañua, oiutan, olluk yan, ta... ardiyak, beldotsa partikularki, beldots aunitz... umik azitzen ai dielik. Ta, gero larrua. Larrua e... larrutze uzten, t(a) saldu.

Hudoak

Ta ordun zan tzen, gerran ondun, udua. Fama ikagarriya. Oita bos durota larrua, pagatze un zera, ta ordun geldiz zie abetsak e zanen tzien gerra ondunan (er) norbatt ere. Ura ainberze pagatzko, udun larrua zan tzun fura (b)at ikaarriya... (z)etik, oita bos duro ordun, illaute guziyin lanin ari mendiyin ta mutillak ta aizen tzienak, ta, oita zortzi duro ola iauzen zun. Ta, larru (b)atek, berriz, illaute guziko yornala...

Ta gabaz yuatn tziren, gabaz o... gare, kuebatan ta sartzen, ta, an paat tzuzten... ta artikin ta ola arrautze uzten... etzuten nai zatten tirukin ta ondatu, (z)etik larrua... gero... ola tirua pixkot muturrea do tiatuz, miño artikin ura re besotik edo...

(Arantza)

Gerardo Danboriena - Etxalar

Izokin arrantza

(...) oain dela lau urte nik atei nuen lemizko izokiya, bai, ta saldu nun ogeita amar milla pezet(a)tan kilua. Beño, geroztikan, geroztikan bein saldu zanen da oeita amar millatan uste ut, bertze bein, ta aurtin eztute artu, ara! Ta gero saldu dena saldu da zortzi millatan do ola, geina... gaestina saldu dena.

GISUA ☉

Gero lanak... pues emen kisua re, kisua iten zen, gisua. Gisua bakizu zer den? Arriya, ori e... arriya errezen da, bakizu? Arriya erre, ta ori ibiltzen zen pues, ibiltzen genun, landari maiteko abonu bazala.

Ink.: A... ona da bai, bai.

Agiz ona bai, bai. Orrek arintzen du ta, gero ibilzen genun paetari emaiteko, xurizeko. Eta, masa, masa iteko, rebokuk, kanpoko aldeko e... suriy'ori, reboke masa ori maiteko ibiltzen genun.

Arrantzale kuadrilla

4.1. Lana, lanbideak eta zaletasunak

GURE HITZAK

Legarra: Hondar.

Granza:
Gisu labetik harriak ateratzean, gelditzen zen hondarrari deitzen zaio.

Zolian:
Zolan. Zola. Lurra, beheko aldea.

Mendi mutilak lanean

Zuhaitza garbitzen

Ink.: Auek betetzeko, ez? Edo baita re...?

Ez, ez, ez, pareta, pareta bildutzeko, kanpoko... zuriy'ori nola, ori leundu ta gero zurutu. Ori iten gun **legarra** ta kisua naasi, ta... guaiñ zementukin bazala, pues ordun gisukin.

Ink.: Ori tapatzeko?

Bai, bai, pareta bildutzeko. Ori iten nugun.

Ink.: Eta e... eta kisua nola egiten da zeazki? Edo ze...?

Kisua? Ori... aste batez e... sutan, osea, labiak badie espresak...

Ink.: Kisu labeak, ez?

Bai, gero, bazutan burdin batzuk ta den... arriyak olko arri multzoa, ongi plegatua. Gero aste batez egoin tzen a... garretan, guritu it(e)n zen, ta gero bi egun o... bi eun noski oztutzeat utzitzen zuten. Ta gero, gure atta zenak berexi itn zun xurixua ta **granza**. Granza erraiten genion, izaiten zun olko are bat bazela, legarra bezela ura erretzen tzena, ta ura geltzen zen legar beti. Ta orixkuna berexi. Beatziga... landako bali(o) zun eozeñek, biño xuitzeko ez, xuitzeko al beziñ xuria ta... fiñana biar zun.

Ta gero arri ura aip... al bazen, beru... berua zelikan oñikan barrika batin ura paatu eta bañu bat in. Ya neurria zaiten genun, ori auniz iña nik, ta geo, arriya ba... bota arat ta, asizn zen pixkat arzen zun ura arriyak, txupatzen zun "xxx..." fuerte ta pixkanaka asizn zen irakitzen ura, ta azkenian asizn zen irakitzen biño terriblia, irakin "pu! pu! pu! pu!" biño fuerte ar... ur ori. Ta momentu artun biar zinun agai batekin, mugitu arriya fuerte, urratzeko, zertaz berzenaz gelzen zen masa iña, **zolian**. Ta irakin ai zelikan, geo al bezin guztia aguantu bear zenun, muitzeko. Ta gero, itzin tzenulikan ya patzen tzenun balde bat ura, ta berriz arzen zen iakiten uañikan. Ta ya azkenikan, dena ya... likido itn tzelikan, ura emaiten zen eta pixkat na(a)s, eta nasi, ta nasi, ta nasi, ta nasi, ta gero deposituk.

Guk igual, urtian... bai, lau-bos milla litro, bai, salzen zann zien, kisua itxetarat, xuritzeko, xuritzeko. Ordun dena, baserritan dena, itxetan dena xu(r)i. Gisua zaitn zen xuitzeko, gisua. Ori ta gero, ibiltzen tzen pues, morterua iteko, a... paetak apaintzeko. Kisu... pues ori, ori izaitn tzen emengo... pintura, ta fatxadak dena oi zen, kisua.

(Etxalar)

BERTZELAKOAK

Mendi mutilen bizimodua ◉

Egitten genun goizin yeki, eta ogi pixko (b)atekin ardo trago bat [irriz], ardo trago bat, eta... gu... gu an ordun mutill aitzen giñen, e! be... berze na... nagu... nagusik zatten ginttun. Eta, guk ezkunun ogiya, baba, berzerigan ezkunun zatten, ogiya ta baba ta litro bat ardo, li... egun guziko li... litro (a)t ardo zatten gunun.

Lag.: Ta eune... eunero gauz bera? Baba, ta ogiya ta...

Egunero, e... egunero, e... egun... egunero, ta, baba... baban ondotikan zopa, zopa yate(n) genun auni... auniztan.

Emaztea: Lemziko baba ta gero zopa!

Aurreni(k) baba ta gero... gero zopa.

Lag.: Ta illuntzin lanin geldittu.

Ta, illu... illuntzin lanin geldittu, ta, berriz gauza ba eso, segun, batzutan nagusi batzuekin igual gabako garbantzu zatten genun; garbantzua an ta ura... ura ona. (...)

Emaztea: Zergatik lemziko baba ta gero zopa? Biarren plateran zopa.

Bai, lenikan zopa yanez kero, karo, baba yatko gogo guttigo zanen tzelako [irriz].

Emaztea: Orrengatik ori, bere... bere sekretua du orrek!

(...) Eta gero, gero gañera orretako goizin, errain tzueta e... geo... zea, ogiya ta ardua-ta. Geunek batzutan eamatten ginttun zerdin zaarrak, ta zerdin za(a)rrak eraumtten ginttunin, zerdeñ erdika bat, zerdeña erdika bat ya... yate (g)enun desaiuno... desaiunazko, (desaiunatzeko), ta berze... berze erdiya berze eguneko altxatu [irriz], bai. Ta ol... oltxe.

Lag.: Emendik... emendik yende auni(tz) yuaten tzen, mendi mutil? Bai...

Ba(i), bai, emendik... eme... emendik... bueno, gero geigo or zandu da bai, denbora bat Frantzira asi zenin, geigo ibazten zen beño... yuate giñen, yuate giñen bastante, eme... emendikan Iratira. Iratin, emen sos banako batzuk irauz... idauz a(a)la gasta izen zen ta, an sos batzuk sobrat... sobratu iten tzien, baakizu, an ezkiñen bajatzen iñoat ere!

Lag.: An, gero... ori da, gaba-ta non pasatzen tzunten?

An? txabolan!

Emaztea: Asteburuk ere bai.

E?

Lag.: Txabolin?

Txa... txa(b)olin. Ta, gero... iande eguna allezen zenin geonek arropa(k) garbittu, geonek [irriz]... geonek arropa(k) garbitzen giñun... beti; uda... uda... bueno, uda bat edo zandu (ge)nun bai, nagusik an betti errira asi zien bi... bialzen xuztela ta, ni... nik ere bialdu bar ninttula ta uda batin ola, baño gañ... kasik erratt(e)ko moun beti, beti ge... geune(k). Batzutan zortzittik itten ginttun, berze batz(u)tan amabostigan, se... segun [irriz], segun. (...)

Lag.: Ta iganditan ere baba yaten tzunten?

E?

Lag.: Iganditan e(e) baba?

Iganditan dife(e)ntzia pixko at beren... berentzeko eitte genun igual... denak unitzen bagiñen, igual bildots bat erosi, zela edo... igande guziz ez, i(g)ande guziz ezkunun itten biño... bai, berendu... berendu pixko baten dife(r)entzia za... eitte genun jeneralin, ori bai. Ta berze bazutan igual bakallu karrazi, ta bakallu ta tomatikinta... mño, ura... ura zatten genun gere kontura, ura... ura etziun nagusik ematten, ura... ura zatten genun... gere... gere kontura itten genun.

(Arantza)

Mendi mutilak atsedean hartzen

Harginak

4.1. Lana, lanbideak eta zaletasunak

Izokin arrantzan

Harginek izokin gutxiago jan nahi zuten ◉

Elizara, etorri men tzien eliza au bigarren golpez iña... bi golpez iña omen da. Ta bigarren golpi ortan izan bar tzuen, Ameriketa...tik etorri men tzen bat, a... oso abetsa zanen tzen nonbatt, eta, aren dirukin ein tzen bigarren altxaldi y'ori. Ta nai zun, bai, ta nai zun... geigo nai zun egin. Lesako eliztikan bettin bada ermita bat an bettin, Salvatore izena una. Ermita aretan nai zun in, arrizko bidia dena, tapatua, arriz, kondizionikin: ura iltzin sartzeko aldarin, Aita Santua u olko bat sartuko baluteke bezala. Ta ura elizak etzion... etzion ameittu nomatt, uangu biño fiñagua o zer baizien ere (...).

Ta ordun, bigarren aldiya ortan, aren dirukin altxatu zen ortan, kar ziuzten argiñak, klaro, argiñ aunitz bar zten or, ta arotxak ere, erramintak zorrozteko ta. Eta ar... orko arriya, eliz ort(a)ko arriya ateri izan bar du, Iturriko borda or da baserri bat, an bada arrobi bat, ta arrobi artan ateriko arriya omen da ori. Gero pikatu ta karo, pareta iñ.

Eta, orduan omen tzuten kondizioni patu(a) argiñak, astin bi aldiz etzioten izokia ma'mar geigo ez, bertze matt zioten egunoo, nomatt e izoki zatn tzen emen pilleka, ta kondizione ori omen tzen.

Eta, arrobin ari zienak, baizu e... ek bi egunez ez, iruz-lauz do manen baitzioten ba izokia, (...). Ta katillun ipurdin, katilluti(k) yaten zane uzten, katillun ipurdin patu men tzion argiñak, batek o bertzek o pa(a)tuk, ta patzen men tzun: "Nola yan, ala lan, Iturkordako arrobian". (...)

Bai, gero argiñ oiek, onat torri ta nomatt e etzien konpontzen eze... kontratistakin o ze bra... nolla it tzuten, ori eztakit, Estadua o zer tzen eztakit. Ta ordun in men tzuten bittarte, emen tziren bittarte, eztakit sei do... zortzi illaute do urte bat do zer, or baa bertze itxe aundi bat izena duna Borddenia, t'ura iñ omen zuten bittartin, eleganti aski (i)txia gañea.

(Lesaka)

Meatzariek pribilejioak denbora haietan

Ink.: *Dena den, zuek, mineroek, bazenuten... e... razio doblea, ez?*

Bai. Guk zandu genun gauza orren gañian, zera... difentzia, ogia razioni doblia eman tziuten, biño, ori ya... gosete aundiy'oiek pasatu ta geroxio zen igual, biño ya asi zien ogi(y)a ongi matten. Zetik lebizin ematten zuten ura etzen ogiya re ta. Ta... bueno... pues... orduan ere kontuk zien, etziuten aski ematten. Niri dobli matten tziaten, da lanin ai zenari bai... bakarri maten zioten, ta bertze familiari pues erdiya. Ta... nola eskasa zatten tzen, pues... ni lana yuaten nitzenian, andik ebatsi itten tziaten, txekuak.

Meatzean lanean

Ink.: *Ze, anai-arrebek?*

Oixe, ni zaarrena ta bertze bos banittuen ondotikan... ta zuk arrauzu zein tzen ebatsi ziana. Da ze i'mar tzenion? Pues auniztan er... eitten nion marka ta erratten nion: "Aizue, izautuko ut, e! Marka in diot, yaten badidazue...". Ta berze zenbaitan gorde.

Ink.: *Biño arrapatuko zuten segidun.*

Bai, bai, bai. Seguro, arrautuko zutela...

(Bera)

Behorreakin lurra prestatzen

Aita zapataria eta ile-apaintzailea

Egun guziyan [indarrez] zapata egitten aritzen tzen, egun guziyin, geldittu gabe. Bakarrik begitzen tzion eltziri. Goizin amak paratzen tzun eltzia sun, guk patata xurittu ta... eitten nittugun, denak prestatu ta arek patata sartu eltzariri. Gero ura bazkaria zattn tzen. Oztik bagiñen ameka senide, eta denantzat, ta denak bialtzen gattuzten eskolara. Eztela ikaragarriyak ziren, nola... eztakit erniak do... nai zuten (b)enpin guk ikastia, e(z)nugun beñ ere eskolikan ola galdutzen, e! (Bai), agiz ori ziren... guratso... agiz guratso... eztakit.

Ta gero gañera zen ere pelukerua, denbora berin.

Ink.: *A bai?*

Bai, bai. Illia moztu ta bizarra kendu ta dena errikua, dena yendia arengana yuaten tzen. Ta emen erriyin bazun beyin kuarto ttiki bat, banugun itxe ttiki bat eta or goizko... goizko meza zattn tzen zortzitan, ta meza ondun dena(k) yuaten tziren bizarra kentzera t'illia moztera ta... bai, bai. Ta guri ere, beti illia bera[k] mozten tzigun, gañera *a lo garçon*, e! *A lo garçon* tzen ordun moda, guri nixkari *a lo garçon*, bai. Ez, ez... Oi! zenbat lan eitten tzun, gaxua! [irriz].

(Igantzi)

4.2. Industria

FABRIKAK ETA ZENTRALAK

Lesakako fabrika

Eta lemizikoa erretan tzuten asi zela, katalan ba(t) tzen nausia, katalana, ta lendaiziko asi zela bidon tzarrak erosten, onako gasolinan ta bidonak nola zatten die ola illunak eta oitikan berreun litrokuk zatten die orik. Etikan e(r)osi zarrak, eta zizelakin moztu ola, daka! ta zabaldu, ta geo ua laminatu ta txapak itten, lendaisiko. Ta ala axi ta bu! ordun gerra ondu artan baitzen eskasi gogorra gauz guzitik, dena falta baitzen! Ta arekin segittun indartzen asi, mejotzen, Bera, ta bua! Segittun urte baten buun do ola ba... an da etzula tokirikan ta... fabrika aunditzeko ta ola, ta anak

Lesakako fabrika

4.2. Industria

Lesakara terrenu billa. Ta bat eta... ona[t] torri zen ta segittu(a)n emen arreglatu zen preziukin ta gauzakin, ta erosi zittun terrenuk, eta in tzun pabellon bat, ederra, ta segittun makinak ta paratzen ta asi zen, ta, asi zen lanian. Ta segittun yendian billa... billa asi zen, yende billa, eta nai zun dena bertko yendia, urbill **otakua**. Eta, urbill otako yendiak, berriz, etzun batere ola berotasunarikan fabrikan asteko, zergatik kostunbratuegia zen, ta beti kanpua le... usatua... kanpo librian, ta andikan bea[k] nai zulik itxera yuan ta etxeti[k] pea(k) nai zulik lanea, ta ola, ta, an, berriz, zortzi ordu ein bear do amar, fabrikan, eta emengo yendia, otako, erriy'otako yendia etzen bate berotzen, (ola ta ola). Asitzen baziren batzuk, asitzen bazien ola, yuan ta lania asitzen bazien, igual e... illaute bat o bien buru(a)n fuera, da berriz atera, ta, martxa! Ta ola. Beno, ta etzuten yenderik, eziñ arrapatu. Eta asi zien yuaten Salamankara eta Soriara ta... e... Galiziera ta... Andaluzia ta oit(a)ra yuaten, autobusakin ta yuaten tzien, autobus bat o artu, ta aber yendia, ango yendia ekartzen tzuten. Ta bai! Ango yendia kargatu ta autobusa kargatuta (e)torzen zen segittun, bi egun do iru egunen buruan

yendia arraututa. Ekeri gauz bera pasatzen tzaion, autobus bat yende torri, or Salamankatikan, eta zortzi eunen buuko denak martxa, be! Batzuk Frantzia yuan tziela erremolatxa eztaki[t] zer, bestiak matsa biltzera, bestiak eztakit zer... ek ere fabriketan aittu abe... aittu gabekuk ta ez **laketu**, ez... ezin laketu. Eta... ola, eta biaji(a)k ta biaji(a)k ta biaji(a)k ola eiten xusten or barna ta... bai e... eztakit zenbat yende karri zanen tzuten, bayo ek denetatik, ekar xuten guzitikan oañikan or die, Lesakan or bizi die uandikan. E... zanen tzien e... dozena erdi bat Salamankakuk, gea... geatu ziena[k] ta lanin ola, bertze lau do bortz andaluzak, bertze gallego batzu(k), gutti, t'ortxe geldittu zien, eta gero asi zen emengo yendia pixkat berotzen, eta, leno erran dutena, labrantzako martxa ori gero ta gaizkigo,

gero ta gaizkigo preziukin ta ola, ta yendia asi zen konturatzen ta "Be! Emen etzeok labrantzakin, e! *¡Mal asunto!*" [irriz]. Asi zen bat apuntatzen ta bertzia apuntatzen, ta bertzia apuntatzen, eta yende eskasi goorra zagon, bu! Geo asi baitzien lemizko pabellon bat aundiya egin, ta geo segittu(a)n a... aen ondotikan segittun bertzia, ta segittun bertzia, ta, ba! Martxa goorra. Bo! Biltzen tzen, e... bueno, eitten tzen lana pillaka, zergatikan gerra ondua zen ta zegon eskasi goorra gauz guzietatik (gañe) (?).

(Igantzi)

GURE HITZAK

Otakua:

Hauetakoa.

Laketu:

Toki batera egin, ohitu.

Sábado inglés

Bueno, *sábado inglés* ori fabrikan lenbizin e... itten tzen e... pues, astin asteleatik asi laruntara, larunta arratsin (a)kautzen tzen lante... lana. Gero alletu zen momento bat, pues, ya sartzen tzen astin ordu batzuk ta orren bittartz, larunta arratsaldin, arratsaldeko lana i'mar tzena, konpazio batera lau ordu t'erdi, pues orik astin sartzen tziren, pues egunero ordu erdi bat, ta orren bittartez, pues, *sábado inglés* eitt... osea, libre gelditzen tzen. Ori... ori zen difeentzia ori.

(Lesaka)

Lesakako fabrika bedeinkatzen

4.3. Garraiobideak

AUTOAK, AUTOBUSAK, KAMIOIAK

Autobusa

Ama yoatn tzen attakin autobusin, biye[k] yoat tzeren ori(k), astin irutan: astelna, astizkena ta launta. Ta gero, beti neskato zatten gunun guk, ori, Donixi espostu artinkun. Lemizko bat, ura espos(t) zen aman anaiakin. Oaiñ aterpe dun... Luzio baita, orren nagusin ama, tia Brigida. Emen egon zen, ni yaiotzko torri, ta ameka do... amaika urtez do amekamabi do... emen egon zen gurekin ura, arek azi giñun gu. Ta ura espos(t) zen tio Anjelkin, gure aman az... anaiakin. Ta geo tor zen Donixi Arizpekua, ta arek ere berze eztakit be(d)etzi urte do in zittun, ta, ura berriz, aman illobakin. Dena parientik, dena [indarrez] geldit tzen familin, bai [irriz]. Ta, ori, gu orik azi gattuzte geina; ama yoat(e) tzen attakin, amak baliyo zun... attak konduzittu bai xixtun (?), gero attak etzun ola... esto... amak ainko kapazidadi yendikin ta ola, sekugu zen, gue atta ola, ta nerbio... jenui geigokua ta ola, amak bazun kapazidade aundiya, ama... guri(a) ikaagarriya zen, kapazidade aundiya zun. Ta sosa atetz(e)ko re bai, karzen zittun igual: "Zu, Maria, etzintteke karko...", ordun ezpaitzen emen konprara ta ola yuaten, igual zapatak, atorrak, txaketak... Ori yoatn tzen tiendeta ta pillan matte zkieten, ya bazuten... zun konfiantza, edozein zera, ta... matte zkieten, ta karri ta: "Oi!", pues zein gustazen zion geldittu do... ori, ta, gero an mat tzieten *tanto por* zientua, ta gero portia berak zerbatt e kobratu ta ola, sos batzuk atezen zittun geigo.

Lag.: Ta attak iru bialj... iru eguntan atezen zen ta ama kobratzen, kobra... lanean, ez?

Amak kobratu, amak kobratu, ta gero ori, gero arroltzik ere emen bil... bilddu arroltzik, ta... Gartxina yoat tzen, illautin burun Justakin kontuk itte gittun, gu yuaten giñen eske. Ni aren **atxaparrari** begiratu, oain guri ere xartu, ola ikaagarri pollita [irriz], ni beti (ni)zen tia Justan... etx(a)parrak unela artu ta (pori...) kontatzen, ta ni: "Ai, orren atxaparra pollita[k]!", pentsaze! gu gaztik ta guk (sic) arenak pollitak iduitzen. Nik oaiñ egotten al nadia (?), propi(o) ttugu guaiñ, ta ura pollita iduitzen! Ta, andikan... ta gero illauten burun yoatn tzen ama kontuk ittera, ori... ekina ateik' zun diru pixkot, an, partikularrari, emen arroltze ona zatte'maitzen, (gue) arroltziak ere erautten tzittun ta ola, puska, eztakit ze geigo, ol... ibilzen tzen.

Ink.: *Eta autobusa nora gaten zen?*

Autobusa...

Juan Esteban Apeztegia,
Bidasotarra autobusaren
aitzinean

GURE HITZAK

Atxaparra: Atzapar.
Eskuei deitzeko modu
afektiboa.

Inaxi Iparragirre - Arantza

4.3. Garraiobideak

Berako hainbat emakume autoan

GURE HITZAK

Enpen:
Behinik behin.

Zarik:
Zare. Saskia, otarraea.

Bidasotarra autobusa, Igeldon

Bidaiak

Ink.: Bai, *biajeak nora egiten zituen?*

Orrek emen, gero Igantziko yendia, Berako yendi re bai, Beran ere artzen tzun aunitz, astelnatan ta... ori, launtatan buelta **enpen** aunitz, lana zuien yendi

aunitz yuat tzen, Berako yendi puska yuatn tzen. Ta gero Iruna ta Donostira. Donostin *la plaza Sarriegi*-n [euskal ahoskera] itn tzun, an parte zarrin, *la plaza Sarriegi* [euskal ahoskera], bakizu? An genun parada guk, e... Berak... ok, Lesaka ta Bera, orik txa... *alternando* itn tzuten, Jexux ta ori, ta bertzia... Lesakkua, nola zen ura? Orik biyek itn tzuten txandaka, batin egun batin ta... bat Donostira egun batin ta bertzian Iruñira, ta gero urrengo eunin alrebes, ek yuatn tziren bi lekutara. Ta gero bertzik, enaiz oroizen Asteasukuk. Gu iru autobus bakarrak gelditzen giñen an, iru linea bakarrak, bai.

Lag.: Ta orik e... astelna ta launtatan Donostira? bueno, Donostitik unat o Donostira...

Astelnatan emendik zazpitan ateri, ta an zortzi t'erdik bedetzik aldeko arat alletu, mantso-mantso. Ta gero... [irriz] gero Errenteriara re bai, Errenterin e gelditu, ta gero **zarik**, bateri, ta paketik, ta... ola denari, ori, zu, esto, igual esperun, gaixuenak Olaokordako... esperun beti emendi[k] xaria bialia, ta, ok ere bai, Joxe Ramonen... esto... attautxik bialzen tzion, nik eztakit, Ost... arrek emendikan arropa zikiña bialzen te zion, ta gero andik bialzen zion tente demonio beti itxiya zaria, ango... au atezen zen an, Joxe Ramonen atta. Rektogo atek' zen, gu autobusin alletu orduko [indarrez] antxe zen ura. Ta bueltan kark' zun ori, puntual [indarrez] demonio, launtatan, bai [irriz]. Ta, gero, pues ola, gero nik eztakit emendik ze bialtzen tzann tzen, illarra, ta ollo, ta ollasko, ta ola bialtzen tzann (tzen), ta gero andik zerbatt e bialzen zuten bueltan ere, ta ola, pakete... paketeriya ta ola.

Ink.: *Eta Igantzira sartzean ze erraten tzioten zure aitari?*

Igandi... a! Igantzira sartzen tzen... bue... lemizko etzen sartzen, ta gero konseit tzuten ek astizkenta'makarri(k). Attak erran tzun astizkena egun... aldiro etzela sartuko, zertaz oain bada modua, miño ordun tzen aiz... zera, ta izizen zen yendia. Aratkun ez, aratkun ya... aisko, miño gotti[k] pettikun itn tzun sensaziua yuan bar tzenula goiti[k] petti, tsusi zen.

Lag.: Kurba ura...

Lag.: Kurba txarra...

Ba kurb' ura, zuek izautu zue kurb' ura, e! Gero kendu... ura kendu tzen... ordun attak i'mar tzun: "Bueno, ni sartuko naz, miño... izu kurba ori!", ordun ura in bar tzun, Diputaziori galdetu ta ura... gañea lurra zen dena, etzun arriyik ta deus orrek, ori dena lurra zuen, miño ura ta: "Ai Pedro!", ta gure atta koleezen tzen, klaro, beretzat ere autobusari deus e pasa e... beti ongi idukzen zun, bai, gure attak autobusa ast... astelna, astizkena ta launta zatn zittun. Ta astirtia ta... ortzeuna ta ortzila pasazen zittun beti kuidatzen, betik ori kott... esto... autobusa kuidatzen, zer dun, zerbatt e falta baldin badu... beti berak moldazen zun.

Ta gero amabostik zatn tzen Lesakara f... e... feria, merkatua. Ara[t] pai unela yendia, pillan [indarrez] yendia, txutik ta guzi. Ura zatten genun negoziarik obena

[irriak], Lesakkua, Lesakku biajia, ura geixio izan bazen! Lesak'ko biajia. (...)

Ink.: *Eta zenbat urtez izan zenuten autobusa?*

Guk... gure attak asi zun, ta attak akaut zun, bueno, attak akautu ez, Oskar ere ibil tzen, ni espostuta... guk... gu espostu ta bi urten burun do ola utzi gunun, ta gu ttikiyak giñel(a)ik... berroeita... ni[k] eztaki(t) zemat urte, berroeita lau bat urte-edo, ba(i). Gu, yaio biño len... yaio biño len asiya zann tzen gue atta. Lenbizko asi zen ori... bi anaiak, bertze anaia or tienda zuna, Frantzizko, t'ok asi ziren lenbizko biyek... lantziko bent(a) ra, orrat asi zeren, miño gero attautxik, klaro, nee attautxi zen ori, biyek ibiltzko, biyentzat ezpaitzen negoziarik, ta ura asi zen gero tienda, ta... arek ardua ta ola karzen zittun. Arek Iruñin... kartzen tzun Eugi, Karlos Eugi, andik kartzen tzun ardua, ta emen denin... or Alondiga bat zatn tzen, orrara barrikak. Denari artu zenbat kar bar den, ta kamiona karzen tzun, ta orrela. Ura bertze modo batin yoan tzen, ta atta[k] perriz autobusakin seit zun.

Ink.: *Non izaten zen Alondiga?*

Ok, guk guain garajia dugun lekun. Alondiga ttiki bat, bai.

Etxalarren auto zahar batean

Patxi okulistarengana

Erautn tzun ola yendia, igual *análisis* in bar duna ta... [a]mak erautn tzittun, ta igual, ordun zen... ori, *Segurida[d] Sozial* emen oain bezala etzen, ta pagazen tzen... ura ze... ori zen... esto...

Lag.: *Unión Previsora.*

Unión Previsora. Unión Previsora, ta ara yoan bar tzen... orrat, zubiya pasatu ta... oaiñ in bait'te monumentu ori or, esto... *playa* aldin, or monumento berri bat in bait'te...

Ink.: *Kursala?*

Kursalan, bai. An, urbill artan tzen ofizina, ta arat yuan: "Bueno, zuk emen espetu", ofizinarra yuan ta ateri... tarjeta, ta gero yuan bar tzunun *la calle Urbietan*, atezen zuten odola. Arara yuan orrekin, ta an odola ateri, ta, ya lana eiña, mño, gero egun guzin arekin ibilli bar tzenun. Ta ori yoan tzen berriz okulistang(a)na, Frantzixko, gizajoa! Arrunkordakua, ta, ori [irriz], yuan ta, kus zioten, ta: "Bueno, aber!" Gero, klaro, monturak kustko, ori, kristalana ya in tzioten ta, montura kustko. Pat tzioten ta: "Uuuu! okin eerki (i)kustn dut!" [irriz], ta gure ama irri ezin kontuz, ta, "Pieza okin ederki (i)kustn dut!". Da en... gero benpin, [irriz] gero ya atei zeren enpen andik, ta:

- Bueno, Frantzixko, oain zuk niri segittu! –karo, ezpai... ori-
- Bale, bale, nik segittk' izut zuri!

Ta, segitzen men tzion, ta nozpatt ere ola, konturaztn da, ta: "Nik non dut au?!", ta bertze atso bateri segi... bertze emakume bat, aman gisko zann tzun ta areri, ta: "Ai, Frantzixko! Atoz unat!".

"Bai, galdu ez nunin nik! Maria, galdu ez nunin!", amak, gure amak erraten tzun [irriz].

Autoak Beran

4.4. Kontrabandoa

La Bidasotarraren
lehen autobusa

Arrainarekin gertatua

Ink.: *Eta arraña, autobusean ekartzen zuen zure aitak?*

A bai! Arraia. Yoatn tzen... orrat, pla... ari... puertura, gure atta, ta an kustn bazun ola... alletu berriya, zardiña do antxoa, ta... ori re bai, e... berdela ez, bertzia...

Lag.: Txixarrua.

Txixarrua. Txixarrua ta ola, ori, merluza ta olkuk milagro, ola, ta orik, ya onarako garestixkuk zeren. Ola, tokazen bazen tartin ola, karzen zun, bai. Miño, jeneralin ori, antxua, txardiña ta... txixarroa ta ola. Ta gero ura allezen tze(n)in: "Ala, badugu zardiña!", ta gu ortxe erri guzitik: "Bueno, txardiña!", ta denak platerekin an. Yoatn tzen ixtantin ori. Yendik erosten tzun, e! fresko-freskoa.

Ink.: *Zuek saltzen zenuten? Edo tio Jenarok?*

Bai, bai ez, ez, gu(k), guk. A! Ta Jenarok itn tzun... ura launtatan yoatn tzen, ta arek ere (e)karzn tzun launtatan, bai, arek launtatan karzen zun ta... plantak ere bai, aza plantak ta... porro, ta plantak, ta... arek puska karzen zun ta or elizko... Errontenko atia... o zera baita, or yartzen tzen, esto... paret(a) orretan, ta, an saltzen tzittun orrek. Ta orrek ere itn tzun, orrek ere enkargo ta... Irundikan aunitz itn zun.

(Arantza)

4.4. Kontrabandoa

Isabel Iturria - Etxalar

Amatxi Joxepa kontrabandista

Ink.: *Eta amatxi Joxepa ere kontrabandista zenuen? Zuk...*

Ba, bai, bua! amatxi ura... ura terribli zen. Arek... ura ibilzen zen karrukin, esto... Frantzitik, orik, *La Chicana*, nik ori oain non den e[z] xakinki, *La Chicana* ori ze... lekutan tzen Frantzin orixe eztakit, miño Frantzitik karzen tzittuztela bai; onako... basija, kafe ta... kafia ta... kafe ta oriken... zea... katillo ta... oritikan, ona, ona, *La Chicana*, onak ezatn tzien ai(z). Ta oritik kartzen tzuten ta ori... nunbaitt karrua karru barra zun orrek ordun orrat, Doneztebarako. Ta [irriz] oi bere kontrabandukin, ta, bere ama artu zun, ori[k] bizitzen tzeren ordun, oñik espost [g]abe izann tzen amatxi, klaro, amakin ta ola zen. Ori[k] bizi ziren... or zubiya pasatu ta Bera aldera itxe bat baita oaiñ ori zerana da, Ezkutona, itxe... or itxe bat, Beratik Lesa... ori, ya Beratik! [nahasi da], Lesak'ko zubitik Bera aldera, ezkertara or itxi ori, ba(i), ori. Or bizitzn tzeren. (...)

Lag.: Ama artu ta ze in tzun arek?

Amatxik in tzun:

- Zu, ama, lagundu (b)ar diazu niri! Badut... au pasat'arra dut! -gero zann tzun geigo, katillu ori biño geigo zann tzun, ni[k] ezpaitaki[t] ze gauz zann tzittun geigo re, ta:

- Yoan barrak gara Doneztebara.

Ta:

- Bueno, bueno, yoann gaittun biyek.

Ama-alabak, biyek, ta, ordun bakizu ola, pañulukin-ta ola ibilzen zeren ori... ama... xa(a)rrak, amatxin... ama ala ibiltu guk ezkenun izautu biño... ala ibilzen tzeren.

Ta (b)enpien biyek abit tziren ta... Sunbillara biño len, geldit tzun, batek, karabinero batek, ta, esto... erran tzion amatxi(k), bua! *cuesta* zela, osea, betik [g]ora zela, ta, alletu... xabalara alletu... bueno, rektara alletu artinkun ya etzion utziko, bertzela yoann tzaiola karrua ta:

- A bai, bai, bai, bai! Bueno! –arek segitt zion ondotik, ta– Bueno, bueno, bale!

Ta ok mantson-mantsun, klaro, ka... zerakin, zaldiyekin mantso, betik [g]otti, ta:

- Ai, Joxepa, galduk [g]ide! –Joxepa zun izena ta amatxik e[z] xakinki nik nola zun izena, nik adittu bai, biño eniz oroitzen no...

- Zaude xillik, ama!

Ta:

- Ai, Joxepa, galduk [g]ide! –berriz ere are(k)-.

Ta:

- Zaude (i)xillik ama!

Ta, gero (b)enpin, ola omen tzuzin, ta gero antxe ya rektara, ya alletzerakun, amatxik:

- Ama, zu goain artu fuerte ori, e! Zuk fuerte artu, gogor kontu!

Ta:

- Miño zer dun in barra?

- Zuk kontu fuerte orreri!

Ta [irriz] amatxik artu ola riendak, artu fuerte ek zeri, zaldiyari, ta, ura ola ma'marra zion areri fuerte, ta ura prestatu ta da! [indarrez] A, zerari, ori eskutan onela artua baitzuien karrua artua, areri da! man ta gero ala! [indarrez] txutik yarri bera ta, aire! bere karrukin betik [g]otti ta [irriz], bertzia [indarrez] eskutan miñakin ta kendua, ta martxa! Ta, gero klaro, Sunbillera allet tzen, ta Sunbilko bestak men tzeren ta Sunbillan an bakizu, ordun plaz-plazan an yendia, ta:

- ¡Para a ésa! ¡para a ésa! –ori oiuka-

Ta, amatxi berriz xutik:

- ¡Camino! ¡camino! (¡camino!) [irriz]

Ta:

- Ai, Josepa! – ama berriz bertzaldetik .

Ta:

- Zaude xillik, ama! ¡Camino! ¡camino!

Ta, bertzik:

- ¡Pantalones a esa! ¡pantalones!

Klaro, denak arrittuk, amatxi ura... T(a) ura (b)enpen yoan Doneztebera ta non i'marra[k] baitzittun une(k), bere karru ta denak sartu betti batin, ta, arratsin gero trenin buelta, trenin tor zen, ta ordun trena zatn tzen, ta:

- Oi, ama, Joxepa, gu oaiñ zer gattun i'marrak?!

Ta:

- Ze i'marrak? Deus ere ez, pañuluk oltxe patu ta lo [indarrez] yoan bar dugu!

Guardia zibilak zelatan

Martinborda baserriko familia, Beran

4.4. Kontrabandoa

GURE HITZAK

Mixtu bixtu: Mistoa edo pospoloa piztu.

Ta, biyek ola leita(n) lo. Ta or Sunbilla allet tzenin, **mixtu bixtu** ta, k(l)aro, orik ordun, oan gaur ez lirake iñen orik ola, biño ordun ezpaitzen oaingo zerik, mixtu bixtu ta, denbora txarra (o)men tzen, ta itzaltzen, ta, a(g)ian itzalko zion amatxik [irriz] agian itzal koz... E[z] men tzittun izautu ere, denin begitu, ta bai:

- Tira, tira!

Kontesko pasat tzirenin. Gero nozpatt e kar men tzun karrua!

(Arantza)

Kontrabandisten trukoak

Truko bat ori zen, makilla biar tzen beti berdia, arek lurrin arriya yota itten tzuen kask! kaxk! miño idorrak itten du klask! [fuerteago] Ta kara... "Oi! ori etzuken kontrabandista!", sumatuz keo karabiñeruk zann tziela numatt ere, ola zoazinak ta ori, beti berdia, lengo zarran kontsejua.

Eta orretik aparte, lengo zaarrek erranen tzuten: "Kasu, e! Ez or bertzi[k] piño geigo diruik da aertzen ari, e! Beila zebeñ buruk a(g)ertzeko. Esti... besta gutti egin!".

Ta ola, ala da. Bertzi, guttigo zena re... da etzabillen arekiñ erran: "Ez, etzautzula izautu kontrabandistak [g]iñela!". Ta olko... kontsejuak, oik zaarrek ematten xuzten, e! Gaztik eztakit beti beteko genittuen; ek etzixuzten iñen been denborian miño benpin. (...)

Erratn tzuten: "Ba! bira, yenderik ez pasatu, yenderik ez artu pasatz(e)ko, yendik solas itten dik, beiek eta paketak, ek eztittik itten".

(Bera)

Hurritz makilak

Karabineroak

Paketeak garraiatzeko

Eta beti oroitzen naiz, oañikan soldado enitzen yuana, ta almendra... asi nitzen almendra garraio. Eta lemeziko asitzia izandu nun lantziko Bentatikan erau'mar tzaiten genugun Sarakun beitixko sartu bar tzaiten genugun. Jo! Eta ogeita amabos kilon izena zaitte tzuten, zakotan tortzen tzen, ta ogeita amabos kilon izena zaiten tzuten, biño nagusi kontuko oie[k] beti kilo gutiyo erran, mño pisatzen tzuten!

Ta, egu[n] batian in tzun, ez nun biaje aunitz-aunitz egiñ, e! Andikan; yendia aspertu zen, mño ogei lagunen grupotaraño ta kontatuketu tut, ogei laguntaraño ta...

almendra garraio, biajia... biaje baxotxian, eta zazpi ordu! Eta, egun batian in tzigun elurra, eta ezin segitu, elur errestotik elduko baikiñen, eta erri urbilti(k) pasatze giñen, ta zen gure borda bat, belar iten genugun ta belarraz betia, eta gootu zaigun borda artan gorde bar gintugula, biaji ura; gero elurra kendutzen tzunin eraunin

gintugula, ta borda artan belarrin gorde gintugun. Ta, gu(k) ere iduitzen karga geio bazutela ta: "Alua, pisat'ar tiu ba!". Eta baguzi ta pisatzen tugu ta berrogeita **bira** kilo pisatzen tzuten. Ta ala in gintugun... bo! Biaje mordoxka bat, miño gero laburt(u) zuten, erdi biaji(a) pagat zuten. Ya errira... erritikan goiti, ta ola zaiten tzen, erriraño ekartzen tzutzen ni[k] eztait kamiontan edo... gero guk baxterrin artutzen gintugun biño(n) norbait e dediktzen tzen baxtertzeke, ta gero biaje erdiya in ta ola, ta gero ura ariño zaiten tzen.

Ta irauzi! Erran bear zaitzet zemat irauzten genun: zazpi ordu kargaren azpiyan eta amabos duro, iruogeita... amabos pezeta, amabos duro. Eztut penarikan... lana eifeko niken biño bet... arena beti bout, kontra(b)anduan... naigo nun izautu ezpaldi'manuen. Arekin gorputzari ze paliza eman nion nik! Ni alletuketukatu naiz emen baserri batin lanin **ariki**, eta egunaz iten nun argin lana eta gabaz kontrabandurat. Ta izaiten tzen i... iru-lau ordu gabaz lana, do he! he-he-he! Ola, lau bat ordu do bortz ee bai aldika, ta segun. Eta, astian bortz egun segidan [indarrez] ein genintun, ta ler iñak [indarrez], eta siesta iten genugun ta nagusiyari, siesta egiten ezpanitzen ernatua ta, nagusiya... ta biyek ta iratzin iten nun eyian lo, ta iratzian zangu paatzen nun nagusiyari yoka ta ura muitzen tzelikan, ordun ernatzen nitzen, bertzela enintzen ernatuko. T'itxi artaku(k) baziren, itxe batin benpiñ, buru kontukuk, ta leno deitzen tziaten langille, pion, ta an lanin ai nitzelikan etziaten deitzen; normal da, eske geo eunez ezpainun lana igual eifien! Eta ek ere ez tontu(k), biñon baitziren bertzik ere aritzen tzianak. Ta bertze lagun batek erran tzian:

- Aizak, se, eztuk etorri nai?

Ta:

- Ba, igual, baño jobar!

Zen front... muga aldetikan urbillin baserriy'ura, ta andik itxea torri ta berriz ee yuan... Ta iten (ge)nun gaba lentikan lana, eta: "E! Nik eraunen dit bokadillo bat!"- eta... – "Ator lanera!". Eta, nagusiya bidin utzi, eta are[k] bokadillukin ta areki'matian rak! paketi eske. Ta ordun ekartzen gintugun ya paketiak, andikan, Frantzitik unat, puntilla ta ola erraiten tzuten izaiten tzela. Ta bueno, puntillak, rodamentuak, eta... edozein gauza zaiten tzen oitikan, karga kasi...

Ink.: *Kaseina ere pasten zenuten?*

Mmm... eztut uste ni[k] beñ e karri duten; nik ez, ez, ez, nik ez, sakaina nik eztut beñ e karri. Gero... kobria re bai, bueno, kobrikin istoria politak ere badire. Emen erosten tziren... ordun baziren guarda zibiltan ta iurek kontrabandun ibiltzen tzirenak, e! Bai, (bai). Ta batena benpin klarua ut, izena eztut erraiten al, miñon... ejerzitoko bat bazen, eta neone soldado egondu bainaiz, ta, aren istorio dena badakit. Ekartzen gintugun eta iten gintugun bi biaje, ta guk kanpamentu(k) gintugun erriti(k) goraxio, eta, kanpamen... bi biaje iñ orrat eta itxerat, ta gelditzen tzien kanpamentun gordeak, miño kanpamentuti[k] bat nere giltzen azpiyan egoite'maitzen, eta etzitun iñork sartutzen al, (ta) biamon goizin tortzen tzen ofiziali oitikan bat ejerzitoko kamionakin eta kobre rollu denak eraute ztun. Erauten tzituen, (bai, bai, bai), eta, bueno, ola bixkorkitan.

GURE HITZAK

Bira: Bina.

I letraz bukatzen diren zenbatzaile banatzaileek -RA egiten dute Baztan-Bidasoan.

Ariki: Adizki trinkoak erabili ordez, puntukaritasuna adierazteko -KI erabiltzen da.

Puntillak

Pikuborda

4.4. Kontrabandoa

Javier Indaburu - Etxalar

GURE HITZAK

Uelde: Ugalde. Ibaia.

Berako mendi mutilak

Ta gero nere anaia ere soldado emen egitia tokatu zen, ta arekiñ ere suertu zen. (Ta), ola, kontrabandua ola zen, miño etzeren ola gauz delikadua... etzen, beti guarda zibil(ei) eskapo egin bai, miño baziren bai ordun ere... eritu ta iten tzutzen, zemaiz guarda zibil ezpaitzien saldutzen ere! Eta ek letxin egoiten tziren, eta aldi batin oroitzen naiz, ni enintzen an, biñon orrengo egunin, eritu zuten arekin batin zagon laguna nerekin suertu zen pareja, ta egun artan ee guri eltzia, eltzia erraiten iogu, karabiñeruk atei zazkigun, mño ezazkigun gure pa... nere parejari ateri; nere anaia bazuiren ta, ordun ere zen... **uelde** bat tzen, ta erreka aundiya(k), ta pasatu bar (ge) nun zubi batian naitez. Ta ímar genugun ura eskinez eskiñ etorri ta geo zubi ura pasatu ta berriz ura eskin-eskin goiti yuan ta, ta guarda zibilak esperuan. Lagun bat pasatu zen pakete batekin, ta areri etzioten kasik in; bino bazakiten dena, truku dena, orrengu bikin tortzen tzela. Bat batekin yuan eta aixko kontrabandistik obexkuna yuaten tzen bakarrakiñ; ta, ura pasato eta ondotikan nere anai bat suertu zen, (ta) bertze anaia, berriz, nerekin. Uraz bertzaldian nee anaiari ra! txaketatik artu zioten eta: *“¡Echa el paquete, maricón!”*, eta bertzik diu! eskautu, paketa bota, ta bere lagunak ere bai, ta artuak aunditu(k) tziren, Bestaberri ingurua zen zerbait ere, artuk aunditu(k) tziren. (Ta), bat eskaut tzen arto tartin barna gordeka ta, batek segit tzion areri ta bertzia kao, paketa zaitu bar zuen; ta nee anaia, berriz, eskautu zen goiti, eta sartu zen ustekabian erreka, eta unañoko uria, eta zar... bazterrak artu (ta) urin sartua geldigeldirik an egon. Eta: *“¡Ven, ven, que el de aquí se ha escapau para arriba!”*, egiten tzioten, eta, bertzik txaketa kendu... galduki. Txaketa ura... baitzien emen paisanuak ere karabiñerukin ta agiz laguna(k) tzienak, ta nee anaiak, karrikakuk lagunak, ta karabiñeruk txaketa ura etzuten erranen noski nona zen, e... biño ezin fiatu. Eta, txaket' ura efetibamente, karabiñeruk karri eta: *“¡E! ¿Ya conocéis este jertsei?”*, oain eztakit ze erran tzuten.

Eta, geo nee lagunak o... nee anaien lagunak, karrikarat ha! bizpauru egun agertu (g)abe in ztuen ta, bi arreba banituen, oain bat [d]ut, biñon... ordun bi arreba, ta bi arreben artin, iru egunez jerse bat igual-iguala [indarrez] egin, ta jerse marron bat tzen, eta jerse igual-iguala egin ta, jerse(k)in da bee lagunak:

- Mekaguen ta! I ze? Nik ire txaketa ikusi dit guarda zibiltan!
I kontrabandun kendu ute (sic) txaketa!

Eta:

- Ni! -oi ukat ar tzuen, oixen! eta...- ta nik una txaketa emen.

(Ta):

- Mikaguen diez! Pues, igual-igual tzuken! Igual-iguala! – ta ta yotzen nik i izanen izela!

Eta:

- Ez, pues enioken ni!

Pasatu zen, bai. Ta gu urak bertze aldian, ta zen bezperan eritu zuten aren lagunakiñ ni, ta, erraiten nion, arek da(n)! Paketa bota zuen, tiruk... klao, urez bertzaldin bertan tiroka, eta, paketa bota, ta: *“Eztuk gureztat, eztuk gureztat!”* [isilpeka], ta uren soindukin etzuten aituko, etzuten aitzen, fuu! Fuu! Fu-fu!, *riada* aundiya zen. Eta, bertzia(k) tirua zala ta, meka! Are(k) bota, jo! Nik ee bota ondarrin! Eta, biñon gu biño gibelotik eldu zen bertze bat, bakarka eldu zena bazen, oaiñ Ameri(k)etan bizi da,

ta, are(k) botatua bazun gootxio ta: "Ah! Emen eztiken iñor e ondotik eldu! Ni(k) au artu ta erau'mar dit, ni(k) salbat ar dit!". Paketia galduz geozti(k) yornalik ezpaitzenun zaiten! Ta, nik eraun nuen ta nee paketikin gibealeat, ta an nagusiyak arrautu gintugun, gibelian, poliki gibeloo yuanta, emen baserri bat urbillian ta:

- He! Paketik galdu tiu! –erran nion-. Paketik galdu tiu!

Ta, ta:

- Non duk?! Joxe Ramon. Non du(k) Joxe Ramon?

Ta:

- Bai, ni(k) etait ura lasterka.

- Mika(uen)! Bo(n)! Ura yuan du(k) ta nik, koño, bizak, nik neria galdu dit, biño bertze batena ekarri dit! Nik paketia emen dit!

Eta paketia gorde genugun an urbill artan, eta, ala! bakotxa gere etxerat. Mño gero diru ema'mar tzuten denborian, pues, etziren gaizki portatu, nee anaiak txaketa galdu baitzuen, ta nere anaiari eman tzioten yornalan erdiya, eta niri in tziaten erdiya kendu. Erra... gero erran nion nagusiri:

- Nik eniken meezi galdutzia! Oi zuen sakeltik ma'mar tziunten!

Eta:

- Ez, ola konpondu diu.

Ta:

- Bueno, bueno, bale, bale!

(...)

Ink.: *Gañera emengo geienek...*

Bai, bai, kontrabandun emen mundu guziya ibiltzen tzen. Eta buf! unako Zuamurdi aldi ortan ez dut erraiten, an ikusikuak... an astuakin ta guziyakiñ aritzen tziren an. Ta, bueno, uste dut...

(Etxalar)

Kontrabandun... ni gutti ibilli naiz, e! Aiz gutti. Bueno, bai, batzuk bai, biño... gu... gure kontra... geixo guttixo, denak ibiltzen giñen emen. Al tzenian miño, kontrabandua biaje luzia, bat inketu dut. Men ttikiyak bai, llaburrak, emendik Bidasoño, mendik Bidasoño zatten tzien biaje franko in ttugu ta... miño, kontrabandu o, luzia beiñ in dut, emendi(k) Tolosara oñez. (Bai).

Mendik ate giñen, e... Lesakatik ate giñen, bizikletan Lesakaño yuan giñen, gue laun batek eaman tzuen emendikan ureño, Bidasoño, gero Bidaso guruztu zuen bertze batek, ta gu bizikletan Lesakara yuan, ta bi laun ta idi pare batekin, bi... bi idikin. Ta, emendi(k) yuan giñen illunarrin Lesaka... bueno, illuntxen ura guruztu. Ura guruztu ta gero gotti lgantzi aldera abituta, an artu gunuen bi launek ta yuan giñen andikan e... lantziko bazterti(k) pasatu, Arantzako mendiyetan barna, Artikuzko atakara. Artikuzko atakan sartu ta Artikutzko mendi... mendiya, ta, andi[k] guruztu ta

Mendiko bideak

Kontrabandoan
(Arizkungo Ordoki jatetxeak utzitako argazkia)

4.4. Kontrabandoa

Egurra pikatzen

andikan Asurara, b... badie bi baserri. Or eztakit nongo t... Zubitako terrenuk do... eztakit zer den. Arat alletu giñen goizi bostako, gaba guziya yuanta. Goizin bostatikan arrasaldiko bortzak arte in ginun lo. Igual maz... pixkot yateko pixkot eaman genuen gueki'matian ta arrasaldiko, goi... bueno, arrasaldiko bortzak aldin andik abitu giñen, ta illuntzeko alletu giñen Goizutara. Laguna genuen, baserri artako gizona zen, Zelestino zuen izena. Ta, Goizutara alletu biño pixko[t] lentsio erran tziun:

- Bueno, zuek aski zue emen egottia. Espezu(e) men. Ta, nik arraptu bar dut lagun bat, mendik antziñera segitzeko.

Ta bueno, bertan geldittu (g)iñen. Illunabarre ola bixta galdu eo ez galdu ola zeon ta eon, ta eon, ta eon, ta eon, ta yaus ez. "Ze demonion (i)billi ote da?". Noizpatt e mutiko gazte at torri zen ta ori re bai, aat bittarteko lagun ori, Selestino ori ere bai, biek etorri zien ta:

- Bai, antxe eltzetzuk eziñ engaintuz. Ta, bai, bai, taberna batian, ta, antxe, ta beilla yua'mar du(t) perriz. Ta erran diot segitun yuanen nitzela musin aitzera, engaintz(e)ko.

Mutiko gaztia geatu gittun, pasatu giñe zubi txar bat'tiken, karretera guuztu, zubi txar bat'ti(k) pasatu, erreka zen, ta, zubiya pasatu ta beti gotti segi; segi, segi, segi, segi. Nekatu, ta ibiyi gero, ibilli bi idi tzin biño, eken... gu[k] buztarri, biin artin buztarri bizkarrian. Buztarria bakizu zer den?

Ink.: Bai.

Iru... ta ura bizkarrian eaman gunun. Biamun goizian, bueno, ortako deskanstu ere in genun; borda bat arrautu gunun, bordan geldittu giñen, ta belar idor pixkot, be... belar idorra bazen, ta, bazkat... bazka pixkot eman genion, geounek ere pixko at yan genuen, ta, goizin argittu ta beila alletu (g)iñen Berastegira. Berastegin karreteran sartu, buztartu ginttuen, buztarri paatu genion idiiri, ta makilligin Tolosara, karreteaz karretera. Tolosaa alletu biño pixko bat leentxotiken, e... Txarama du izena, Txaramatikan artu gunun, erreka tiki bat guruztu ta mendira betik [g]otti. Ta, mendirat goitiko ondorra alletu giñenian, andik ziarka-ziarka, segiduan zera, Altzora. An geldittu (g)iñen, baserri batian. Oi zen luzina.

(Bera)

Karabineroak eta kontrabandista

Paketeak

Pues guk auniztan ezkenakin zer tzen ere barnin, ze zuaien barrenin, e! Biño, aunitz gauza erratten zuten ordun, pues, bazirela zerak, pues: puntilla, *hilo de oro*, eta... gero despertadorik, eta zerak ere bai, este... (zer da au?)

Ink.: Rodamientos.

Rodamientos, rodamientos eta... ola gauza aunitz, zetikan etzen pf! guk ze barrenin zuaien ezkenun yakitten, ezkenun yakitten zetikan... Ta gald... gero galduzen tzien denboan, zetik galduketu dire paketik autsi, ta igual bidin galduak, ta ola. Ta gero altxatu re bues eitten tzien toki ba...tzuk ff! e... yakintan edo seguro xamarrin, ba... bakizu, edozein alletu, eta... ebasten baitzuten. Ta ebatsi gabe, pues, nai zen pixkot altxatu toki on txamarrin, on txamarrin ola. Biñon, ba! kasuk ola pasatu... pf! aunitz,

zetik denboa luze xamar izandu baitzen lana ori, bai, ta ola.

Dentik, klase guzitko zerak izandu ziren emen. Gu(k) bertzela suerte terriblia izandu genun Bidasukin, e! (Zetik) Bidasoko ura bakizu ze ba... nola ibilzen zen, batin u... uriya egiñ eta gotti etorzen zen, ta betti etortzen zen, ta toki yakintan pasatu bar zenun, ta e[k] perriz a... guar' zibillek artutzen xusten, ta yuan bar zenun toki... zerata [eskapatzen bezala] ta ola.

Bai, gu bolaa aundiya aittu giñen *barco anfibio*, zea, plastiko bat aizatu, ta arekin pasatzen giñelikan ura, bua! Jesus! Gure laguna zaarna zen, guretik ola zaarna, ta emen oain Bentati[k] peitxio or nola dao presa, presa orretan p(a)satzen genun auniztan, lantxa arekin. Ta, bakizu, pues, tiatu bar tzun batek ta ola, eta, uran erdiya geldittu ta: "Mekabe(n) reus! Tira! Tira!" [irriz].

Kontrabandisten seinalea

A ba, bueno! Mezara yuatia aski (i)zaten zen lantzin, korura yuan, ta ezautko zenun dena, zein zabillen bizkar lanian, e! Kallua eiña, zimurra, zimurtua [irriz] zea, bizkarra, bai, bai, ala zen, ezauzen ziren aisa zein tziren, o!

Pakete kopurua

Segun, ori (i)zautu bear zen, espedizona bazala etorzen zen, alegia, bueno, batin tor zien sei, bertzin tor zien amar, amar-amabi, amalautañokun, amar-amabi, geinikan amabi, geigo ez, e! geinin ura, zaten tzen ura. Ta gero yendia arrautzeko re, billu bar baitzenun zuk kuadrilla, eta, egunoro denak etziren konforme yuateko re, eta dentikan, dentik zatn zen, ta pues, artu bar zenun ta baipena yakin bar zenun, an etzen... batek bi pakete ezin x(k)un karri!

Taldeen antolakuntza

Pues, kuadrilla, bi baigiñen, emen bi[k] zatte genun. Nik banun baten... soka bat, bi soka ziren torzen zienak, e! Bat tortzen tzen andikan ta bertzi(a) emendikan. Eta, bat tonzn zen nerengana eta berzia torze zen –emen bertzia da– bertze batengana. Eta... ola, pues segun, bakarrik guk itte genun, bi(y)ek itte genun lana.

Kasu bat

Pues pasatu zaigun guri b'lantziko bentako zerin, pues, uain gazte bat, Ameriketan da, ta, gazte-gaztia, amasei bat urte do, gazte-gaztia zen, biño fiña! (...) lantziko benta gañin die bi borda, ola, ta gero piñadi oi etsiya dago alanbrikin, eta, alanbria pasatu bar zenun aatek'aldera ta, bertze kuadril ta biyek batin yuan giñen, denak. Ta erran nion: "Bueno, ez gero... begitu ongi, e! Ez gero gure ondolik... eziuk jaleu(k) emen biarni(k), begitu ongi!". Ta, ek falso samarrak, ni ara pasatu alanbrin ta bordara, rak! ta,

Lesakan meztatik ateratzen

Dantxarineko muga

4.4. Kontrabandoa

Trena

bi guar' zibillek dda! nei golpia ta nik bxx! buelta eman ta linternaki(n) ezaki[t] zer...tikan [irriz] pa! pa! [tiroak] bieltikan, bieltik ta ek bittartin ez pasatu alanbria ikusi arte nik ze itten nun [irriak].

Ink.: Ze ausartak!

Bai, bai. Ta, jo! ori, mutiko gazti ori... erran nion: "Zuk s... niri segi!", ta antxen, zakur batek segiken bezala segizen zian orrek niri. Ta paketik [g]orde barra ginttun. Paketik [g]orde eta atzea berriz, Bordakati(k) barna, iñor etzen, ya yuana tzi... yuan tziren, man tzuten batida (e)man tzuten ta martx... martxa in tzuten. Ta, segidun atzea yendia billu, ta paketi(k) pasatu ginttun. Ta, bertzik in zuten ez geigo yuan, utzi an, eta biamunin. Ta guar' tzbilla(k) erran tzuen: "*iVa, estos no van a trabajar hoy, estos vendrán mañana!*", ta or yarri puntun, ta begitu zioten ta, sumatu eerki eldu zi(r)ela. Paketi guztiak galdu xuzten bertze kuadrilla(k) ta gu berriz gaba artan bertan lan ein genulkoz pasatu ginttun.

(Igantzi)

Karabineroak

Kontrabandoa eta estraperloa ⦿

Bai, estraperlo deitzen genion emen bertan eitten tzen negoziua zen ori, bertako yendiak. Porejemplo, aixtin erran dugun tren orretan tortzen tzien emakumiak. Andikan ekarko zuten, Gipuzkutikan Nafarrura igual arraia do zerbatt ere, ta emendik e... arrotzen baldin bazuten eramen tzuten yateko zera... gauza: edo arrautze, edo illar, edo arto... batekin bertze. Ta oiek etzuten libre ori ittia, e... guar' tzbilak biltzen zien trenian, biño iñoneko **martingala** guztiak

bazixten, gona aundiyak artu, ta oiken azpiyan ta... ta oikiri deitzen genion guk estraperlistak. Oik emakumiak jazen tzin jenealian.

Ink.: A, bai, e!

Orretako ernegua da emakumia gizona biño, bai, bai. Ta oiek, pues, trena pagatu barko zuten ederki, biño, trena pagatu ta dentako ateitzen tzuten. Pensazu, esnia emendika Gipuzkura eramitten tzen, emen bildduta, ta oita amar litroko esne ontziyak trenian, emen bilddu, ta trenin eramen. Ta, gero, esne ontzik ongi garbittu ta ekartzen tzuten jenerua andikan, kontrabandun, es... esne ontzik utsak eldu balike bezala trenian, ta ekartzen tzuten kafia. Kafia ordun kontrabandu zen, Frantzia eramatten gunun, gero gabaz Frantzira eramen. Frantzitik bertze zerbatt e karri. Frantzitikan: kubiartak... naiz kubiarta gutti aski zen ordun, biño kamionak eta kotxe bat edo bertze do... puntillak, aixtin leittu zu zue(k) kobria, kobria ta latoia, txatarrak, alemanak Frantzian botatuak gerra denborian zera(k)... bonbak, tak... ekin kapsulak, latoiak eo kobriak, ori kontrabandun karzen tzen gabaz, España. Ze gauza, e!

GURE HITZAK

Martingala:

Trikimailua, amarrua.

Ink.: A, bai, e!

Gaixtua bizkarrako... dena punta zorrotzak ta sendorra.

Ink.: Ta pisatuko zuen ere bai, edo...?

Bai... oixe, gaixtua. Bei larrua, bertzia kontrabandun ibilzen zena. Orre re gaxtua, usai bat... gordiña, beiak il ta... beiak il ta gero, ta aekin paketiak iñak. Ori ere aiz gaixtua zen bizkarreko. Kubiarta re etzen ona zatten, zetik zemaitan kubiarta aundiyak eta ola bizkarrian gaixto zatten tzen. **Eltzetzu**an beldur.

Ink.: Beti...

Aixtitan erran tzut korsetiekin ze istilluk kusi zien emen... pentsazu, ni oroitzen naiz emen... emen gizonak ai zien lanian fabrika orretan, ta egurdiyan, egurdiko bazkaltzeko demorian amabitik ordu bat(e)ra bazkaltzen zuten, ta ordun bazkaltzeko eramatten tzaion, emen mutiko koskorrak, bazkaria. Ta, mutiko koskor batek eram(a) tten zion bazkaria gizo'materi, ta gizon ura in zen noizpatt e keجاتu bere itxian, beurik etzuten mutikorik, ta bertze itxekuk eramit(te)n tzion, ta in tzen keجاتu gizon oi itxea torta:

- Ongi ogi gutti biali diazue gaur bazkaltzeko.

Bueno.

- Guk beti bezala biali (d)izugu ogiya. –erran tzioten itxian.

Ta:

- Neri gutti alletu zatt.

Ta, bai, mutikuak ere ze zann zuen gosia, ta malizi ttiki(y)a. Ta, berriz ere in zanen tzion pikardia ori, ta berriz e(r)e keجاتu gizona. Bono, orainguan pentsatu zuen emakume orrek ze in. Bueno, guardia i'mar tziola. Ta emen... emendikan oain den bidi ori etzen oain bezala, **estrata** aundi bat tzen orduan. Ta or... or barna mutikuak nomatt e or itten tzuen aziyua, nabala eramen ta kentzen tzion. Ta in tzuen emakume orrek arrapatu. Pensazu zertaño obligatua zen yendia. Gosiak. Ba... bai.

Errana badago: *Es má(s) listo que... que el hambre* erratten tzaio ernia denari, ta egiya da ori. Gosia(k) gauza aunitz ariñazten ttu.

(Lesaka)

Zenbait karabinerok beren burua saldu

- *Hola, buenas tardes señor Mendigorri ¿qué anda uste[d]?*

- *Dos ardi beltzas falta[n].*

Yasta, kontraseña iña, ya bazekitten ze(i)n bidetikan Mendigorrik bei[k] pasatu bar tzittuen. Ta gaztia engainttua, siñetsi: *"Pues yo no he visto ninguna oveja ne... negra"*. Ta, nola ikusko zittu(e)n? Geo berak erraten: *"¡Jo! ¡cómo me engañaron!"*.

(Bera)

GURE HITZAK

Eltzetzua:

Guardia zibilari modu informalean, lagunartean deitzeko modua da. Garai batean eltzea eramaten zuten jakiak prestatzeko eta hortik heldu zaie izena.

Estrata: Bide meharra, gurdiak-eta ibiltzeko modukoa.

Javier Sansiñena - Etxalar

Karabineroak zelatan

4.4. Kontrabandoa

Pakete garraioan

Ogi garraio

Ogi garraio... enaiz oroitzen seguru nik, oi... amabos bat urte edo ola nintulik izanen tzen, amabortz-amasei bat urte... Or urte pare (b)at o bizpairu ibilli giñen Frantziat ogi eske yuaten giñen, (e)mendikan. Ekartzen gintugun... bos lagun zaiten giñen dentarat, yuaten giñenak gure grupuan, biño ezkiñen dena[k] bati yuaten; gu bertze nere lagun bat, nere urte berekua eta... bertze bat, iru, guk irure(k) bai, beti elkarrekin. Ta egun batian ekartzen nintun nik zazpi ogi, bira kilugu(k) zaiten tziren, ta emen ezpaitzen ogirikan, etzuten emaiten orduan, ogi(y)a kendutzen tzuten, (ta), ogirikan gabetenik eta artuak akautzen zkgun Sanfermintako, ta zerbait e ya'mar zen, ta ordun emaiten

tzuten Sanfermiñak o Santiagoko tarti ortan emaiten tzuten ogi razionia. Ta ogi razioni ura re gutti zen, artua dena akautua, ta ordun asi giñen ogiya ekartzen Frantzitikan. Eta, klaro! egunin... eguneko ekartzen nun ogi bat bi kilokua, ta bua! ordun ya asi giñen. Oroitzen naiz erauten genun txokolte... bizpairu pastilla eta an ogi fresko-freskoa artu ta lemiziko zanpada bat iten nun an eta zazpiyik etzien itxeat allatzen. Ta aldi batian kendu ziuten mugaat allatzin soldaduak; alto bota ziuten ta gelditu giñen, ta ya nora yoaki giñen, ogi eske yoaki giñela, eta ordun giñen bida, eta irugarna bera bak... bakarkaz yoaki zen, ta, gu biri... ta ha! nik...

- Zemat ekartzen zu zuk?

Ta:

- Ni(k) bida! –gezu(rra e)rran nion-.

Eta bertziak:

- Ni(k) bat! –ta arek ekartzen tzitun zortzi, ta nik zazpi-.

Eta:

- A, bueno, bueno! Ongi da! Zoazte, biño txaketak utzitzue emen, bertzela ezpaitzate emendik torko eta gero ma'ma(r) duzu, ogiak... erdiyak ma'mar tzu emen guri!

(Ze) ek gosi... guk gosia ta ek ere gosia zuten, eta, antxe txaketak eske yua'mar baigenugun! Ta bertze irugarren lagunari kargatu gintiogun bertze ogiyak, klaro, bertze lekutik yuan tzen! Eta gu... pasatu giñen... pues, ni bi ogikin ta bitik bat kendu ziaten, ta bertzia batekin, eta areri erdiya, eta arek zazpi bialdu tzun bertzikin, ta ni(k), berriz, bialdu nintun borz bertzikin. Eta gero elkar arrautu genugun, eta, karo, bi ogi... ni ogi bat gutiyokin itxerat, ogi bat gutiyokin itxerat.

Ta berze aldiyan berriz e suertu zaigun, ura oañik rarugua. Ya ari giñen itxerat urbiltzen, ta denbora txarra zen, iten tzun kazkabarra ta... a... illargiya ere bazen, biño kazkabarra denborin tarteka klaru(k) ta bertzetan kazkabarra, ta bueno, batin txutik, bertzin eroriyak... ogi guziyik papurtuk [g]intugun. Eta botatzen diute alto(a), (ta), gelditu; ta baenun berroeita amar metroko distantzi(y)a eo orrela eta gu(k) pensatzen genun guarda zibillak zanen tziela, miño etziren ala zanen! Ek etzien gurenat eldu eta gu ezkiñen ekengana yuaten, gu geldirik ta ek [g]eldirik; gauz bat rarua. Ta bazen bidegurutzia ta ek guri zautzen gaituzten... gero yakindu genugun nor tziren. Eta,

Astoarekin Berako karriketetan

in tziren, ek artu zuten beko bidia, ta gu(k) genun galkua artu biarra, ta, iru lagun oitikan batan baserrian pasatu bar genugun, ta gu, bertze nere lagun ori, itxeraño tortzen nitzen (sic) lagun ori ta biyek, guk (sic) eskautuko giñenak arek geldia(a)zi ziun, ta bertze tipu oie(k) pentsat tzuten, zien soldado bat eta paisano bat, ogiya kendu nai ziutenak, ta gu gelditzi artan pues, fa! etziren tortzen al! Miño pentsat tzuten gero gu biye(k) gelditko iñela baserri ura pasatuta, bertze baserrik' atin, ta nik ogiya(k) gorde nai nitun an, mño bertziri beldurra eman tzion:

- Eztat utziko... emen ogiya gordetzerat, zeti[k] itxin beatzen baziatek, arrautuko ziatek!

Ta:

- Miño emen meta azpiyin gordeko tiu atian.

(Ta):

- Ez!

(Ta) bertzik:

- Mekaguen tal, goazen! Goazen, Jabier, yoa'mar diu! E, puñeta!

(Ta):

- Bai, bizak, e! Gaur galduko tiu ogi(y)ak, e! Kusko duk! Au raruu duk!

Eta efetibamente, andikan lemiziko zokorat alletu iñelikan, altori[k] ta yeus e bota gabe... gabetenikan, tiroka asi zkgun. Tiroka, ta tipiti-tapa! tiroka. Ta, jobar! Ni lasterka ta nik ogiya bota, ta, ni ezpainaiz eundaño kontrabandista zandu, ta bertzia bai, bertzia kontrabandista zen, trozo andiya segitu zuen bere ogiya bizkarrian, mño bertzik eldu baizkiun ondolik! Ta ni(k) ari nion distantzia polita kendutzen utsik! Ta arek ere ondarran bota zun, ta yuan giñen, buelta eman ta arek bota zuni(a)n utzi (g)izten. Ta bertzea leku bati buelta man, ta nee lagun orren itxetikan pasatzian, biyek sartu giñen aren itxian. Eta, oañikan itxin sartu ta erran tzioten, arratsin amabi t'erdik-ordu batak aldia ola zanen tzen, eta:

- Mutiko, mutikoa, ze! Ogiya(k) galdu tzue zuek? **Illupa**(k), *más que* illupa(k)!

Eta mutilkun... mutillen amak ere:

- Oain ze ya'mar diu astian?!

Erristan **pixpildu** zuten! Eta andik atei ta ni bakarri[k] txerat, eldu naiz itxera(t) eta ama guatze(r)a yuan gabe, nee esperun, eta amak:

- Non tuk ogiya(k), Jabier?

Ta:

- Ogiyak, ama, galdu tugu, ola ta ola, ta...

Eta ni penatua, eta ama asi zen niarrez, ya neoni re ya niarra eskautzen tzait [begiak uretan], ama asi zen niarrez urriktuta.

- Ogi pixko at yat(e)ko ola ibilli biar!

Ta beti oroitzen naiz gure aman eskuz, ze biotz ona zuen arek. Errista? Bai, zera! etzen erristiken, ez!

Eta oitik batugu pasatuak; ola, miarrenak oiek.

Etxalarko ehiztari taldea

GURE HITZAK

● **Illupa:** Ilupa.
Ganoragabea.

● **Pixpildu:**
Pispildu, kiskali.

(Etxalar)

4.5. Feriak, azokak, merkatuak eta saltzaile ibiltariak

Lesakako feriak

4.5. Feriak, azokak, merkatuak eta saltzaile ibiltariak

Agiz kanbitu da denbora batetikan ori, feriak, ori bai, bai. (...) Orduan tzen azinda; goain dela berroeita amar urte, pues, azinda ta erran tzaitutena, aizkora saltzalle'mat e... turrón saltzalle'mat eta akabo. Geo, txurrero'mat ere, bueno bai, ori re izaten tzen; urra... ordun txurreruak etzien oan bezala ibiltzen, orduan olko m... katxarro esp(r)eso bat izai... izatn tzuten, ori, bizkarrin ibiltzen tzutena, ta, ura utzi lurrian...

Ink.: *Ze barkilloak bezala?*

Ba, markillu(k) bezala. Saltzen tzuten barkillua ta tzatzen tzuten ori, elau. Eta... ta txurruak, ta ola. Beñon, oaiñ, oaiñ montatzen ttuzte, joe! kriston barrakak, ori...

(Lesaka)

Martinbordako familia akordeoiarekin

Donibaneko merkatura

Ni enaiz oroitzen miñon, gure ama zenak anaia artu ta yuaten izanen tzen... ori, ollaskukin, arraultzikin, gasnak... ta gao, oiek denak saldu, ta gero ontziyak ta ze biar tzen, edo... yaunzteko arropa do ze biar tzen trukan ekarri.

(Bera)

Erregeen pribilegioak Lesakan

Nabarrak bakizu bere reinua zula, m? Eta, erregia, eztakit nik zein tzen *Sancho el Sabio* eztakit zein errege zanen tzen orduan, ta in tzion, Lesakatik yuan zien boluntaiuk, soldaduk, boluntariuk bazinak baitzien, ta in zion orrek lagundu ta irauzi zten gerra, batalla ura irauz zuten, Lesakuk lagunduta. Eta orduan, ze emanen... ze propina do zer... zer emanen, ta eman tzion astero bortz erritako merkatua Lesakan itteko. Bortz erri die: Arantza, lantzi, Txalar, Bera ta Lesaka.

(Lesaka)

5

Historia/Politika

BORTZIRIAK SOLASEAN
AHOZKO TRADIZIOAREN BILDUMA

Historia/Politika

5

5.1. Karlistak

Karlistek etxeak hartzen zituzten

Gero... garlistan gerran denborako istoriu pixko bat. Emen Kamiua, itxe aundia, ta geroztikan ere soldaduk or ibili izandukatu die. Kamiua. Pues, or bizi zen nere amautxi zena, bere gurasukin. Ta karlistak etorri zielikan pues sartu zien... artu zuen itxi ori ebentzat. Ta familia, buen nere amautxin familia dena kuarto aundi batin sartu ta antxen, antxen dena ebentzat. Ta gañekua dena eben esku artua, azinda(k) ta denak. Bakarrikan, gure amautxin amari aurra iteko utzi zuten goatze bat bein.

(Etxalar)

Karlisten kontuak

Erraiten tzuten baserri batian, pasatzian, emen karlistak erraiten tzuten... bertze gerrak ya akautzen yoaki zanen tzien, akaberan, ari (i)zanen tziren karlistak menin artutzen liberalak, liberalak omen tzien kontraiuak eta artu zten, t(a) unat eldu zien beti gibelka-gibelka unat, ta emen ya... eta eskapoka eldu ziren unat ta emen gogor, emen akautu zen karlisten gerra! Emen akautu zen! Emen ta Baztanan ta... puntu untan akautu zen! Ta Itxelarran suertu zen puntu (b)at franko gogorra, gure gurasuk erraiten tzuten forman. Ta... beti oroitzen naiz nola erraiten tzuten, t'ura aunitz aldiz erraiten tzuten, baserri baterat alletu ziela karlistak ta ordun yendia ere dena beldurka emen, ta atiak ta fuerte etsitzen zuzten! Eta hendia [aspirazioa] euskalduna, bas... e... erdaraz etzakitenak, ni(k) neonek ere, amazazpi urtetan ya ez naki(y)en erdaraz! Argin pion asi nitzelikan nagusik bialtzen tzian karabiñerun itxetaat ta ola ta... ta orduan oañikan euskaldun u(ts) tziren, etzuten itzik iten! Eta karlistak:

- *¡Queremos luz! ¡Queremos luz!*

Baserri batian, erraiten tzuten izena ta dena, ze baserrin ta dena, ta igual dut erraitia ere, Tonpalaneko borda, Tonpanleko bordan, (ta) baserriyan eta:

- *¡Queremos luz! - (ta) - ¡Queremos luz! ¡Queremos luz!* [euskal ahoskera]

(Ta) bertziak nada!

- Ze arraio iten tek oiek?! -barrenian, eta- bai, ma(a) nen tziou, or tuk [g]aztañ usteko agaiak, ta or luziak oie[k] tuk! luziak oie[k] tuk! lu(z)... luzia, ori zann a, erran naiko tek!

Eta, leio bat ireki eta gaztañ usteko agaia(k) eman omen tzioten. Eta pentsatzen dut bertzia(k) ordun irri ein ta yuan zanen tzien, bee gaztañ usteko agaia artu do ez artu, eztakit ze in tzuten! Ta ori kontaktzen tzuten!

(...)

Iratzea pikatzen

Pedro Jose Telletxeak 100 urte bete zituen eguna

Karlistak eta liberalak ☉

Eta bertzia, Errandekoko borda, baserriya, an liberalak sartu omen tziren, miño sartu bordarat, e! Ta dena [indarrez] arrasatu omen tzuten, arrautzen [indarrez] tzuzten xingarrak eta arrautu zuzten guziyak eraun men zuzten. Oseake denak iten tzuten artutzen zena ta, miño bai karlistak ere, e!

Karlista txapel gorridunak
Lesakako alkatearekin

Karlisten lubakiak.
José Cusachs, 1888

Ta karlista[k] bertze... bertze ane(k)dota bat e badut, oaiñ **emazteki** xaar batek kontatu berriya dit ori. Ta ezta gezurtiya, ni[k] piño istoria aunitz aundiyagu du arek. Aren amautxin atta Itxaurrikoa zen, eta, erretiradan, eldu ziren grupon... nomait ere eskautu biar, eta sartu ziren karrikako itxe batian or. Eta karriko itxi orretan, pues, zuzten beiak ta ordun karlistak kz... Aiutamentu kastitu tzuten aiz fuerte! Ta istorian ori re egiya da, ori re egiya da, zengatikan karlistak yaten omen tzuten erriyain konturat; emengo karlista denak erriyak mantentu bar omen tzituen. Eta ordun in tzitun erriyak zor aundiyak! Eta nere bisabueluak denbor etan bere semia soldado zuen, biñon duik(a)e bazuten pasta pixko'mat ta erriya alletu zen baserritarrakeri ta dirua zuenari larriak ta saldu, eta dirua artu ekiri emaiteko! Eta ordun erosiko

terrenuk, oraingun nere yaiotitxin an dire eskrituratan, an dadezi, leitzen tugu, nere bisabuelua, Juan Kruz Indaburu... a... est... Berrueta, arek erosiya terrenuak, ta Karlista gerra denboran erosiya(k) dire oiek. Eta oie(k) denak gerra ura dela medio... gertatu tziren oie(k) denak.

Itxelar aiz fuerte kastitu zen, ta, erraiten dute erregia ere, eken erregia, Karlos (e) takit zemata zen, erraiten tzuten gue atta(k) ta, Karlos eztaiz zemata zen, eta, etorri omen tzen, ura re eskapoka, ta ura yuan tzen Baztanerat. (Ta) erraiten te gue atta ta oiek, ura Baztandikan... Baztango m... mugetikan Frantzikora pasatu zela, ta erran tzula: "Berriz etorriko naiz! –Nafarrotat-. Berriz etorriko naiz!". Oain eztaiz etorri zen edo etzen. Eta or karrikako Itxelarko baser... o... Itxaurriy'ortan, ortan ata(a)tu omen tzuten aiz fuerte ta, kendutze omen tzuzten baserritarrakeri, bateri bei bat, andik orrengun bertziri bertzia, ta... yateko! Itn tzuten gero denboraz *requis*a erraiten tzen bezalko bat eiten tzuten ek ere. Ta, itxe batin enpiñ, iru-lau bei do bortz eo zema[t] paizien ere ya biterat etorri zien; ta omen tzien bei bat eta **mia** bat, ta etorri omen zkiyon baten eske, ta erran men tzion oaiñ axtion erran duten emazteki xaar or... orren amatxin attak erran men tzion:

- Ai, benpin, mia polit ori ez erami benpin!

Ta:

- Nola ezez! Pues, orain bertan illen dugu ori, eta ementxe bertan yanen dugu!

Kao, beldur ziren... eskapo zoazin. Eta in tzuten besta, mia ura il tzuten, bertan ill ta erre ta dena in tzuten, ta, oaiñk itxeko sillak ta denak yausi omen zuzten beiti eta ase bat ederra egin tzuten denborian, ra! Bertze gañekuk sillak-ta ateri ta sillak oaiñk kanpun erre omen tzuzten zuten errabi(y)akin. Eta ordun ya eskapo... yuaterakun iñ omen tzuten ori.

(Etxalar)

GURE HITZAK

Emazteki:
Emakumea.

Mia: Biga.
Biren bat urteko txahal edo aratxe emea.

5.2. 1936ko gerra

Gerran gertatua

Atta yuan zen egun batian, oita amaseyin, em... emezortziya ola zanen tzun illautik zerak (...), *dieziocho julion* zanen zen *Alzamiento de no sé cuántos*, bakizu nola zen Francon denbora, zen. Ta orduan, nola baitzen gure atta republikanua, beti... zatn die batzuk biño bertzik, nik ere zan dut pixkat, biño ez sobera(n). Muturra bear ezten lekun sartu...tze'maita gey(e)i, politikan. Politika(k) eztu yaus e, politika politikuntza(t) da, gu bezalakuntzat ez. Gure attak yuan bar zandu zun igesik, bai, atta y(u)an tzen igesi, ta karo, guarda zibillak etorri zien attan billa. Atta etzuten arrautu, ta in tzuten ama eramén. Ta amak zun bularran azitzen ai zen irugarren anaia, e! urte bat tzun, anaiak, ta eaman xun ga... preso, lruñira. Ta atta etzen tortzen. Ta tartin guarda zibillak etorzen zien itxera, gu ama(u)txikin giñen ordun, amona orrekin, eta etorzen zien ta sarzen zien fusila... been pis... ze, armari puntin sarzn zi(o)ten baioneta bat, izattn da oi lu... sartzén zaiona ezpata luze bat, baioneta izena duna, ta arekin torzn zien gabaz igual, ta artu zuzen oia, guatzia, ta dra! man zioten buelta, uste uzten atta guatzin azpin gordeta ola zagola. Ta ori in zten aldi baz... aldi sallaz guri in tziuten ori. Ta gero, karo, denak etzien attan aldekkuk, maxterra zen atta, itxea etzun beria, ta in tziuten biali itxetikan, bai. Ta geldittu giñen derrepenten itxerik gabe, amari(k) gabe ta attari(k) gabe. Amona, oain erran zten ori ta aren amona zarra. Ta itxetik biali ziutenin, denak etzin gaixtuk ere, ta in tziuten, batek karidadez eman ziun itxia.

(Lesaka)

Jesus Mari Sein eta Mañula Sein
- Igantzi

Apezak herriko jendea salbatu

A, batzoki ortik eraum tzittuzten gartzelera, bai. Eraum tzittuzten nere atta ta bere anaia, ta bere koñadua, aman aiz... anaia. Gero... Don Bitoriano, mediko xarra, sekretariu xarra... orik, bortz ek. Ta baziren... bertze bi etzittuzten eamen baserrin tzirelkoz, Madalenkordako Julian ta... ta Pantxo, Lutzinkordakua. Orik baserrin tzirelkoz ez zittuzten... biño orik zeren *como...* etzattketen erritik mugittu do nola zatn da oaiñ ere ori? Esto... ori. Ta iduk zittuzten an. Eon tzeren *un doze de agosto*, ta *hasta finales de agosto* do ola. Ta... in zuten emen Beran, in tzioten lenbizko... zera, m... solasaldiya ta bueno, ya zer tzeren ta ola, ta ok, etzirela deus e, or... ortxe batzoki bat, ta ortxe kanta batzuk ta orrela, biño, keba! Emen... Orik ere... ori(k) in tzittuzten ka...ori, orrat yoatn tzila ta orik ori, ze... gañekuk ze... emen ok ze politiko ta ze zerak!. Benpen o... yoan tzeren, ta eraun tzittuzten, te iltzera erauna[k] tzeren, e! Iltzera err...an erran tzioten! Miño gero Don... una(t) tor tzeren galdeka, ta Don Migel, bazen orainko [indarrez] apezta, ta arek erran tzun:

Etxalarko apezta

Jostunen tailerra

Espainiako bandera Berako balkoi batean

5.2. 1936ko gerra

- *Primero...* lenbizko nere lepua!

E[k] piño len nere lepua!

Ura... areri mozteko lepua, bai, a rek erran tzun. Ta:

- *¡Bueno, bueno, no, no, no, no!*

Yarri zan bar tzun... ura ola zen gañera, sermoitan ere, bera [indarrez] yozen tzun; ordun baziren pulpittuk, pulpittua, gero kendu dire, yozen

[indarrez] tzun arek, Infernua ta eztakit

tzer, ta... Pulpito? Ez, zuek kendu[k] tere orduko. Or, konfesionariu baita, emen, baguzili[k] bett'kotti ezker, ezkerran ortxen, bai, ta an itn tzittuzten sermoiak ta ori. Ori zen... biño, benditu [indarrez] zen gizaju(a), santu zen ori!

Ola, gaur guziye[k] bilddu giñun, ta bere... itxin, gero arreba bat bazun Benita, ura monja yuan tzen gero, ta... ala! Denari! Kopak ateri ta, patxarana itn tzun! Denei patxaran ta galletak matten. Ta ala! Denak, musin ta... esto bertze... kartatan-ta, guantxe aritzen giñen gu, ikaagarriya zen ona ura, benditu zen. (...) Ta gero, orrek artzen tzun... loteria, ta denari, ola... bira pzeta do orduko bi pzeta, bira pzetana do... denei partizen tzun, tokazen bazen denari... zattko. Etzen beñ e tokatu biño bazittun ola idea onak, ta orrek erran tzun: "Lemizko nere lepua!", orikiri ez zertzko. Ta gero, klaro, yuan tzeren orrekin ola: "*Que no, que eran excelentes personas*", gañera denak erriyin bazutela zerbatt, bat zela medikua, bertzi tzela sekretariua, bertzik karzen zula erriko ardua, bertzia ferratzen ai zena, ta bertzik erriko serbiziua, denak bazutela eben zera, ta denak "*Que eran bellísimas personas*", ta eztakit tzer, ta orrek pat tzan bar tzun miño... eru bezela yartzen tzen! Ta, gero an yoan ta orrek man tzann tzuten oriken zera, ta: "*Bueno, que ya...*", a *finales de agosto* atea zeren. Ta, ori, attautxi Bergankua zatn tzen trankilua, ta, fardela itten, ta, Don Bitoriano, berriz:

- *¡Qué hazes, F... Frantzisko, se les va a olvidar! ¡Deja eso! ¡Ya te... ya... co... compraremos*

alguna cosa, deja eso aquí y vamos! ¡Ala! -ola priska, andik atetzko- *¡Se les va a olvidar!* [irriz]

Ta, kusten tzittuzten euno-euno tiruk, ta tio Bitoriano zaon an soldado, ori... arat erauna, gaztik eraunak soldado, ta egunoro yoaten omen tzen, tiruk adizen zittun, ta ya... ixilzen zenin arratsin, yoan ta, begitu, ta ya nor arrautzen ote zun errikurik, erratn tzun berak. Negar [indarrez] ittko (gogo) matn tzin orrek, e! Bai, bai. "Ta benpen, oaiñ enpen exttuk, oaiñ enpen exttuk", ta ola. Ta gero kontesko bai, tor tzerenin, ba(i). Miño gure atta beti izi... ikarin eotn tzen. Ni oroitzen naz guk oaiñ atia or dugu, or leiu zen, ori beti idekia iduktzen gunun, ta, mostradorin norbait sartzen denin:

- Nor da? Or zein da? [izu ahotsarekin]

Ta:

- Ez, ez, emengu da.

- A, ya, ya. [apal-apal]

Norbatt e kanpku do baldin bada, saltatu ta Arizpera yuatko zen, eskaut... eskautu naizik, izittu, izittu, bai.

(Arantza)

Gerra Lesakan

Ink.: *Bonbetaz-ta (babes)teko?*

Bueno... bueno, bonba... abiazionia torzen zenin yotzen zuten kanpana, elizan, ta... guk itxin bagunun refujio bat eifia, pues, ola... zako batzuketan ta an porsikaso ere sartzen giñen, an etorzen zelik. Ba, pf! (Ez)takit, itxia botatzeko re ainbertze bonba etzen zanen, biño! (Ez)takit, e... zerbatt ere, zerbatt ere intentatu.

Ta gero orretik aparte, pues gauza bat kuriosua re bazen, nik uste, estrategijan gañin. E... jeneralin, polboriñak montatzen dire... montatzen dire erri ingurutuan do toki apartetan, zertik esplotatze'madu, pues aber! (Bueno), pues emen estrajeti... estrajeti bat zandu zen zagon erriyan erdi-erdiyan polboriña, Eskol' Ttikiyin. Ta ordun ekartzen zuten materiala ta an utzitzen zuten ta ori iñork erek etzekien, eure[k] pertzerik, zertik ura yakin bazuten, pues, aski zuten arat... ura bonbardeatzen ta bolatzen zun dena, biño ola... ola zen ta, ta ola... ola... ola pasatu zen, ola pasatu zen. Ori gauzak! Gauzak e... pentsatzen eztirenak eitten duzu ta aze... igual bertzik erraten duzu: "Bueno pues, koño! Ori no... gual zane ute or labadero zar batin, do bazter batin nomatt e, ola zane uzten, ta almazena... osea... osea, armamentuna". Mño zagon erriyan erdiyan zagon ta, antxe altxatzen zuten, ta karo, etzuten pentsatzen an zatten al tzela ori, zen estrajeti bat, ez... ez arrautzeko, ez?

Soldaduak Irun inguruan

Gerran jarraituak

Emen, pues e... yende aunitz za... bueno, auniz do zandu zen persegittua, osea, eztirenak sinpatizante mobimentukin, pues, ek in tzuzten, pues, *inc[!]uso* preso artu, preso artu ta batzuk Iruñera biali; gero *inc[!]uso* proposatu zuzten e... fusilatzea re bai. Ta gero ein tzuten lista bat, ori... fin, ura erretorak ikusi zun lista ura ta erran tzun pues an falta zela bat, ta galdetzea *a ver* nor zen, pues, bera zela, ta ordun bueno, pues pentsatu zuten lista ura retifikatu barko zela, zertik ura etzela oso konforme aren erranakin. Ta ola e... suertez, pues emen itzen iñor e fusilturik zan; etzen iñor e fusiltu, e... urbillin, Beran po(r) ejemplo bai, biño emen ez, emen ez.

(Lesaka)

Amaren negarra semea gerrara zihoala ikusita

Ni ooitzen naiz nere ama, emen eskala goian ta sukaldia or dugu, eta bueno, marrumaka [indarrez] nigarrez, nigarrez, bua! Fardel txar bat artu, arropa txar batzuketan ta ola, ta nai ta nai ez atei barra etxetikan, eta ondarko eskalera betti, ni eskalera betti, eta niarrez [indarrez], gelditzko ta gelditzko, ta espeatzko pixkot ta ze, ze, ze, zer te zun amak, zer te zun, ta, aixturra batzuketan etorri eta ille puxka batzuk emen moztu zitian.

Ink.: *Ai! Gordetzeko gero, ez?*

(Bai), rekuerdutako.

(Igantzi)

Berako Maritxenea baserriko familia

5.3. 1936ko gerraren ondokoak

Igantzikko hilerria

MAKIAK ◉

Makik guk somatzen gintun pues... bazutan gure... atta zenak oroitzen naiz mendiyen, baserritikan, lan... lanetikan etorri ta paperak propanda arrautua karri. Ta bueno, ek klaro... e(k) gorde bar zien, zertaz ekin arrautuz kero, bazenun ya jaleua.

Gero, nola yuaten tzien eltzetuk ta... soldaduk ere bai yuaten tzien nunbait abisua o bakarren batek ze zaiten zuen salatzillia, zaiten zen emen erriyan, da klaio, dentan zaitn da. Ta kao igual aunditua. Ta benpin ola yuaten tzien ta eben bonbakin ta... belarrin barna soldaduk ta ikusten tun nola yuaten tzien. Da geo erraite zuten, ezpaitzien igual itxoletat... ezpen tzien eure(k) sartzen, erriko yende bat bialtzen omen tzuten antziñin, ara beitzeat. Eta ordun llun bat... emengo yende bat il tzen, leertu zun bonba batek. Ta makik utzitakua erran zuten, makik, ta benpin don Julian (er)raten zuten, ura il tzen.

(Etxalar)

Makiak

Makientzat hilerri zibila ◉

Te geo kanposantuan bazagon, ez elizea yuate etzienengana, ez, leno bazien *maquis*, zanen tzue aditzia, *maquis*. Eta emen tor tzien makik onat, eta lantziko ta Arantzako mendiyin aittu zien tiruka, emengo ejertzitua eta maki[k] tor tzien Franzitik yuana[k] tzien, eta andik engainttu do or(r)ela baitzien ere, etor tzien mendiz-mendiz, ta baita Franco eztaki[t] ze, ta Franco... in bar zun dena arte (?) undittu, ala, ta il tzen, bi edo iru il tzien emen lantzin, illiz tiroz ta geo zentral bateko depositun ere, kanalin deskuittu eta zentralako depositura yua(n) tzen ta an atei zuten. Te ekintza[t] bazen kanposantuan egiña kuadro bat, konpatzera lau

metro kuadrado (o) orrela, *dos por dos* do orrela, eta zen ura, kuadr' ura ekintzat, lurra bedeiktu gabia.

Ink.: *Ala! Makientzat, e!*

Bai, makintzat. Ta ek itzatzn tz(i)en ta eibartarrak, ta ni nola igeltseru zandu bainaiz, pue, nik ein nun, neonek sepultura in nion an, eibartarrari. Tor tzen neegana ta nik ein nion. Ta goanik antxe(n) [d]a sepultura, biño bakarrikan paet' ura ya botatu da, ya Franco il tzenin ta ordun paretak denak bota zien, eta geldit zen lurra dena bedeiktu, dena... dena berdiña.

(Igantzi)

DESTERRATUAK

Ordun ni, oroitzen naiz benpin... desterratuk egonduk. Bat gure... nere andrin atta zena, desterratua. Ta etakit zabill yendikin ezun bat o... berzia ostatukua, desterratua u... au egondu zen Ultzaman. Ta berzi... Larrañaga ori egondu zen Elorrion noski.

Gero, garzelin ere bai e(g)ondu zien bi, bi gazte. Biño ezta... ez... ezpaitikan yende pasa, zerbait sumatu, olko... bai. Ordun... ori zen.

Gero berze bat ere bai, berze... au berak kontatua da, berai aitu diot. Baserriat yuan, ta Frantzia pasatzeko ortan ere aitzen zien faltsikian polizik. Ta ezetz, etzela olko... olkotan aitzen ura. Dirua eskeñi ta ezetz, etzela. Azkenin urria eskeñi men tzioten ta pixkan-pixkan, artan pues, joño! pixkat animtu (g)izona. Ta bueno benpin zorro zin da baiez.

(Etxalar)

GOSEA ETA MISERIA

Gerrako miseria ●

Goizian zaspitan idikzn tzen karnizeri(y)a. Oliyoric etzen, ta karnizeriyan beia noiz il tzen enteratzen zen ta beiaeren sebua kontsegitzeko goizian bostako kolara yuanak karnizeri batera. Sebua oliyotako billi.

Ink.: *Olioa arras garesti, ez?*

Ta ura pagatu bar tzenun, arek agintzen tzuna, karnizeruk. Biño gero ibilli bar tzenun aitz erne arekin ya'mar bazenun, ezpazenun aiz berua, gelditzen zaitzun emen **itxekita**, oz...tzen bali'mazen pixko bat, sebua oztutze'maita, ta gogortze'maita. Pues... pues ura i'mar tzenun pixkot ozten baziñen, berriz berotu bar zenun yateko. Biño nola etzen oliyorik...

(Bera)

5.4. Bertze gerra batzuk

II. gerrako kontuak

A, emen abiona bai. Abiona eroi zen, ordun alemanak tzauskaten Prantzia eben esku, alemana(k) zauden denin, emen, frontera dena, gordia, ta... emendik, nik uste emendik abitu zen e... Biarritz aireportua, ortik ateri zen ori, *Nochebuena* ar... arratsa, Egurri goiza. Ta, batzuek erratte uzten an juerga iñak tziela, *Nochebuena* o... alemanak, beti (e)re onat torri goizko zaspitan, yendia mezara eldu zena, bidin ordun meza(r)a tortzen baitzen, ta negun illunbin, goizin zaspitan meza, ta illundu orduko zorzi t'erdik zatn ie, au argittu orduko. Ta, esku suzten, bueno! Emen aunitzek, ordun emakumik

GURE HITZAK

Itxekita:
Atxikita. Itsatsita.

Gerratik ihesi

Hildako soldaduen omenezko oroitarria

5.4. Bertze gerra batzuk

RELACION DEL MATERIAL RECUPERADO DEL AVION ALEMAN QUE SE ENCUENTRA
EN EL MONTE "AIZALAGUI" DEL TERMINO MUNICIPAL D. ARANAZ (Navarra)

ARMAMENTO DEFENSIVO

- 2 - Ametralladoras M.G. = 131 Nos. 54514 y 62086- c/ 13 mm/
- 3- Ametralladoras M.G. = 151 c/ 20,07 mm/
- 1- Pistola P.M. c/ 7,65 mm/
- 3-- Pistolas Mauser Werker c/ 7,65
- 1- Pistola Schmeisser c/ 6,35
- 1- Bote Salvavidas con su correspondiente equipo (incompleto)
- 2- Impermeables.
- 2- Torretas de Ametralladora M.G. = 151
- 2- Soportes de Ametralladora M.G. = 131 (incompletos)
- 2- Asientos de piloto de blindaje
- Restos de aparatos de abordo.
- Munition calibre 13 y 20.

Aranaz 3 de Enero de 1944

27

Aizalegin eroritako
hegazkinean atzemandako
materialaren zerrenda

Ju 290 moduko hegazkina

ta bien eldu zelik ta bua! abiona orit...
bajua, ta, kero su ikagarriyak, ta Azken
Juiziuia zann tzela ta, Azken Juiziuia...

Ta, gero, yendia asi zen yuaten, ni re
zan nitzen, muti(k) koskorra, amar gizon
illak an.

Lag.: Amar gizon...

Sutan, bueno, xeetu zen dena. Bat
o bertze kuszn tzen, ya etzuten utzitzen,
geo guar' tzibillak ta tor tziren, ta, gero
ok ein zten... bai biño, lemizin... yuan

tzien ta ordun e... emen yendia(k) gerran ibillik ta, gerratik torrik España, emengo
Gerra Zibila, ta gero Mundiala asi zun, ta gerran ibillik yariyak, illakin ta yariyak ta...
goizin yuan tzien ta, batek kendu reloju ta, eskuan relojukin t(a) an, eben maukan
gañin patuk ta... konometruk o zer dire orik? Ta, oiri ta artu ta geo aek kendu ttuzte,
zetik yariyak zauden emengo gerran illan tartin ta... (...)

Lag.: Ta... gero illekin ze iun zten? Etzuten karrakil batzuk zan...?

A bai, illak gero kar ziuzten errira, karrutan, beiakin. Kargatu gurdiyan gañin,
gurdiya erratn tzion... karrua ta gurdiya, bi klase badire...

Lag.: A bai?

Ink.: Ta ze diferentzia?

Gurdiya da... antiguoxiua, frenurik gabia, berzik bazuzten ori karruk, rueda
zabalguk, ta ori rueda ola biribillak, gurdiyak, ta oitan kar ziuzten. Ta, lebizko eam
tziuzten kanposantura, kanposantun kanpko aldin gurdiy'orik utzi ziuzten ta beiak
eram tziuzten, ta itte uzten guardia, an, ekiri, e... bi ordutik bi ordura bi laun o... aub,
anaia ura e... (otako) baakit in tzula onek ere guardia, illen goardia an itten. Bño gero
kar tziuzten, men e... oain Yurrekuk moldatu uten itxi oi, Baxternia, Aiuntamientuna,
ta sartu tziuzten or, gurdiy'orik.

Alaba: Gurdiyak ez, illak.

Lag.: Illak.

Bono, aren gurdin bai, illak. Ta, gu begira. Etor tziren gero alemanak eske, andik,
kamionakin, ta, kamiontan eam tziuzten. Ta plazan or e... kargaderua, ortik bota
ziuzten kapiara, biño, orrat kartzko, an begira ta nere lagun bat paet ixkintik beira,
ola, paeta(n) paatua. Ta, ek ola baitzauden, illak oltxe denak... errik, ta atzaparrak
ta denak beltz-beltz-beltxin, gor-goorrak, ta, zerriya erretan nola itn da ola, biarrik
ta oik, biarrik ta oik denak ola ta... ta, aren, nere laun ori paet ixkin ta beira, ta, atin
iskinko arriya, beso batek ola artu du ta, andik utzi dunin, ta! [indarrez] biarrondo
yozn du (...).

Alaba: Ta gero alemanak, e... tor tzien militararak?

Bai, toz...

Alaba: Ta abiona eraum tzuten?

Abiona e... ba! abiona emin egon tzen erri guziya puskaz betia! (...) Ta, emen
abionan egalak ta gero puskak, biño, gero asi zien txatarreru oik ta puska... erauntte
azken guzi(a) eaun zten... abiona...

(Arantza)

5.5. Soldadu denbora

Gerran soldadu

Gero gerra enborian egondu (g)añen, ta gerran e(g)ondu gen artan, urte bat pasatu genun gerran. Ta, etan, pues, ibilli giñen kalamidade guziyikin: gosiak, ori lemeziko gauza, gosiak, miseriya, **kokusua**, zorriya pilleka [indarrez], milloika. Ta gero, ola, gerra bukatu arte. Ta, gerra bukatu zenian, sartu giñuzten koartelian Balentzian, Andaluzin ibilli, ta, gero, Balentzira destintu giñuzten. (Ba), Balentzin egondu giñen, (a), oaiñ erran dena, i... ogeita amasei illaute, iru urte, ta etan, an bai, an ongi pasatu genun. *Bien mantenidos*. An zandu gen... kozinan urte bat pasatu ta gero bertze bi urte kamarero gisa eondu giñen... an ongi, bakarrik izandu genun an fusiltzen suertu ziun. Bi aldiz suertu zaitt ere fusiltzen... fusilamentua.

Ink.: *Zuk fusildu?*

Bai, nik fu... fu...

Ink.: *Zuk norbait...*

Ink.: *Bai, yendea...*

Bai, i yendia iltzen... tokatu zaitten bi aldiz. Ura tristi(a) da, e!

Ink.: *Buf!*

Tristi(a). Bi aldiz. Izandu nun lagun bat lemeziko aldiyan biraka. Asike ogeita lau zien iltzeko, ta paatu giñuzten amabi turno batian, ta amabik, ek intz... ek iltzeko, amabiek iltzeko giñen ogeita lau soldadu. Ogeita s... lau soldadu bear ginttuen bi tiro do bos tiro tietu bakotxari. Bosna tiro, bien artian. Izandu nuen laguna, lemezikuan, Arrotxiikua, Jose Irazoki, il zen. Antonion zera, auzo berekua.

Bigarreni eztakit nor nuen, bigarren tandan. Ta in ttun ogeita lau bi tandatan, ogeita lau batian ta bertze egun batez, andikan ogei bat egun burun berriz bertze ogeita lau.

Ink.: *Eta yende ori zertaz fusilatzen zen?*

Ai... ori... gorriyak zzielako erran nu... "*lo[s] rojos*" erratten tziuten. "*Que eran lo[s] rojos*". Ai, ordun dena *rojos* zin, kontraio guziyak.

(...)

Lezon pasatu nittun eztakit zenbat deora, eztakit zemat in giñun, urte bat edo... eztakit ze in genun. Gero, andikan *Peñas de Aya*-ras. *Peñas de Ayas*-en eondu giñen, or egondu giñenian, a! lana in bear genun azkar. Karretea itten aittu giñen Oiartzundikan *Peñas de Ayas*-era. Or, or, or, or atakia izandu genun, or.

Ink.: *Atakia zertaz?*

Lan i'marra, ba(k)izu ze lan pillak in ginttun an! Ui ama! Ta yateko txarra, ta ordun tzen, yateko txar mortala gunun, bua! Ta ordun tzen, enkargatu giñun ua, bei zar bat ekartzko. Enkargatu ziun nee lagun bateri, ola an zen soldadu batei, ta zen Amaiurkua. Ta, arek aitz urrun tzula kartz(eko) andiken, ta ya nik karko nion. Ta baietz, nik karko nula. Kusku nula, arrautzen banun

GURE HITZAK

Kukusu:

Kukuso. Arkakusoa.

Jesusa Sanzberro - Etxalar

Dornakuko Fernando
Errandonea soldadu denboran

5.5. Soldadu denbora

karko nula. Torri nitzen ta arrautu genun. Bai, etzen ordun lau sos o geixio norma... beiak etzun... gutti balio zun. Ta eramtten ai giñelikan, bueno, ekarri nun andikan, ta goiz batez yuaki nitzen neriakin, goizian mendik, eztakit noiz, argittuta atei nitzen, ta bidez bide argittu bano lentxio. Bidez bide ta erriya gurutzu ta Alkaigan goitti

Emakume taldea
akordeoiarekin

nuaiela, Alkain erditsuan eltzetzo batek arraptu. Ta, ya noa eamaki nun ta, zera, *Peñas de Ayas*-ta aat eamaki nuela ta, kontraban... ya papera nun, enula paperikan. (Ta), bueno, ordun gielara, *detenido*. Ta komandantzira, Alondigara, Berako Alondiga. Orrat torri ta or *incomunicau*, etziaten abixten uzten iñoat ere, ta aguazila bazen orduan, demora artan, Juanito Oroz. Ta, ura an barna pasatzian, aek erran tzin:

- Ze aiz or?

Ta:

- Ementxe. Ta ola ta ola. Ta, enaute deus t'ere telefonatze ta yeus e(re) enaute uzten.

Ta:

- Ez?

Ta:

- Ez.

- Bueno, ordun sarri etorko nauk.

Ta, tarti artan komandantzira, o zera komandantia tor zela ta a(r)en antziñera eraman nauten. Aen antziñera eramen, eltzetzu ure an tzen, eltzetzu biali uzten seittuan, "*Bueno, ya encargaremos nosotros*" erran tzioten ta, gero, ura in zten enborian komandantiak erran tzin ya no(r)at... esplikatu nion nola zen, nola eman ziten... dena. An ze erran tziuten ta, ordu... erran nionin, bueno, seittun telefonozt ten aat, Loiolara, ta an etzakittela yeus ere ta benpe... a... nik eztaki[t] nola konpondu zien, andikan ekarri zten kamion zar bat, kamionin sartu ta martxa, biyek.

Ink.: *Zu ta beia?*

Biyek. Orra *Peñas de Aiko* zera ortara, *Castillo Ingles*-era ta, orrat torri ta bazen karnizero aitr zena, gure adiñekua, ernaniar bat, ta aek il tzuen. Aek il ta larrutu ta denak ein tzun, miño, sasoi txarra baitzen, ta usaia asi baitzaion beila. Ta nai zuen tenienti arek nai zun, bono, kapitanak nai zuen aragiy'ura partittu, so... soldaduntzat egunero manez, ese... bueno, polliki-polliki-polliki-polliki, alegiñ pixko bat emanez, biño, usaia asi baitzaion. Ta ean tzuten bueno, bear gunula "*sábado-lunes*" tortzekoztan itxera, bakotxa(k) bosna kilo do eztakit ze pagatuta. Ta, gu aragi zar ura pagatu ta itxera eramtten asi? Ez, ez, ez, ez. "*Bueno, entozes sin permiso, sin sábado-lunes*" ta gu bertan geldittu. Be! Ze ori eramatte? Ez, ez, ez, bertan geldittu ga, obe (d)a ta galdu izandu baitzuen, karo, aek bittarteko txuskuak denak an zatten xuen, ta, ink... ink... gero gu an gelditzko guri yatera ma'mar tziun... e... *el ahorro* izortu baitzaion... ta aragiya bota in tziten, tzen galdu zen, etze... tze... etzen posible.

(Bera)

Soldaduak motorrean

Soldadu garaia: 1947-1948

A! Te gero bertze asunto bat, nik ekarri nun Franzitik moto bat, Be Eme Ube [BMW], katxarru bat, demor' etan, e! Et(a) ezin matrikulatu, dokumentazionik enun kontseitzen! Eta ni nitzen los e... [irriz] Lesakan soldado, ta niri **gogotu** yaketa soldado nitzen, *Ejéztito Tierra*-n matrikula paatu nion, E Te [ET] *cuatro mil y pico*, eztaki[t], *Ejéztito Tierra*. Pues, ura gootu, gaur enun iñen, enun dokumentazionik ta motua Be Eme Ube [BMW], Saratik karria, o! Zer da kontu ta, baguzi –goaiñ il da Jerardo Leiza Arantzan- biye[k] paguzi motukin Lesako zubi aldera probatzera pixko(t), buelta at emar or ta kapitana, bere andrikin pasitzen:

- ¡Alto! ¡A[d]ónde váis!

- *Vamos a probar la moto, vamos a dar una vuelta por ahí.*

- *¡Pero, pe(o) yo no sabía, yo capitán y no sabía que teníamos una moto en la compañía! ¡Ejéztito Tierra!*

Ta nik ordun egiya erran:

- *Mi capitán, la moto es mía, el pase [lo que pasa es que] como no tengo documentación, e, se me ha ocurrido poner “Ejéztito Tierra”.*

- *¡Anda, anda, iros de aquí, iros de aquí, iros de aquí y no comprometerm(e) a mí, iros de aquí, e! ¡Largaros de aquí!*

Ta martxa motua artuta [irriz]. Bai, Lesakan bai. (...)

A! Eta gero, ni(k) motu ori, enun dokumentazionik arrautzen, ta saldu nion Orioko beteinario bateri, Orioko beteinariuri, eta, trato ein nun demor' etan, oeita sei milla pezeta, e! Demor' etan, gaurko ye... eztakit, milloi erdi biño geigo. Oeita sei mi(lla) trato in nun, mño “*con la condición me tienes que traer a casa, a Orio*”. Ta ordun zatn tzen kontrola fuertia Endaltsan, guar' zibillak. *Ventas de Irún*, bertze kontrola, dedios! Ta, yuan ta an Orion bertze kontrola, militar... zera(k), guar' zibillak. Ze in bar dut? Ta ni gogotu Pater, Teniente Pater, Zuarramurdikua zen, Zuarramurdiku zen Teniente Pater, Don Anjel Larri, Zuarramurdikua. Ta bueno, nik aekin tratua in nun:

- *Oiga, tengo este problema y te(n)go que llevar la moto a... a Orio. ¿Y uste[d] me podía acompañar?* –baizue tenientia!- *¿Me podría acompañar uste[d] atrás y yo con la moto?*

- *¿Qué me das?* – ta gustazen zaion koñak francesa, Remi Martin- *¿Qué me das?*

Ta:

- *Le regalaré una botella de Remi Martin si sale bien la cosa* [euskal ahoskera].

- *¡A!a, préparate, vamos!*

Ta, baguzi, bues, bie(k) motun goiza batin, ni kaskukin ta soldado yauntziya ura e tenientia, Endaltsara alletu, galdi... geldirazi, ta militarrek, ta! saldua: “*¡Pueden tirar!*”. Yuaten gera *Ventas de Irún*, an igual: “*¡Alto!*”, berriz e gu kusi ta, ta! saldua: “*¡Pasen!*”. Oriora alletu, igual, iru kontroltan salutu ta gu [irriz], Oriora. Orion ni(k) o(g)eita sei milla pezetak artu, an trena artu, eldu gara Irunera, Irunan autobusa do eztaki[t] ze artu nun, Lesakara ta, akautua zen motun... moturen asuntua.

Soldadu garaiko argazkia

GURE HITZAK**Gogotu:**

Gogoratu. Bururatu.

(Igantzi)

Soldadu garaiko argazkia

Soldadu eta kontrabandoan

Ordun tzen kafia, kafe iteko denbora zen, eta, erran tziuten bueno, e... zortzi... eztakit amar eguneko permisua do e... manen tziutela, biño aprentsiu bat egitten bagenun: an bazela, kontrabandua ibiltzen zela, ta bagenekiun ibiltzen tzela, ordun kafegatikan ta ibiltzen tziela bagenekiun. Ta iñ iusten nonbratu serbiziua itt(e)ko, ta oik arrautzeko. Ta “Mekaguen!” Ordun in genun, jo! zortzi eguneko permisua, amar eguneko permisua kontseittuz kero, itxea torri ta kontrabandu pixkot inn gunun, sos piskot irauzko nula, ta atei giñen serbiziara. Ta atei iñen lau soldado, ta kabu bat. Ta kabua zen Santa Marta, Errenteiko, pentsa zatzue pelukeriya, *de señoras* zen. Eta, atei giñen ta arraptu ginttuen, egon tzauzila. Ya deskansten ai zien, andik bazen terreplema bat, goiti[k] petti San Antonara, goiti betti malda ikaragarriya ura. Ta itten xuxten paketek arat ekarri, ta arbazta badakizue zer den? Ez? Arbolan adarra, paratu ola elkarrekiñ, ta aldapa baitzun goiti[k] petti ikaragarriya, ta yuxtu paketek aren gañin patu, karo, errestan bei... bekondora eramen. Ta an tzaozin esperun ta aien... ta guk arrautu. Atei giñen ta etzien mugittu ere, bertan eon zien ta... eman xiusten sei zako ziet... iru, utzi giñuzten iru. Ta bertzik uzteko erran tziuten, ta bueno...

Ink.: *Karo, irurekin naikua, ya...*

Naikua genun, bu! Gu kontent. Oduan badiu permisua... kakazarra bai! Arto paketik ta eaman yoten, bertzik artu ta Donostia eamen ta akabo kafia, ta akabo permisua.

(Bera)

6

Kultura

BORTZIRIAK SOLASEAN
AHOZKO TRADIZIOAREN BILDUMA

Kultura

6

6.1. Erlijioa

APEZAK

Xaldix apeza

Sobera ona, mundu ontan bizitzeko... gixajo bat, bai... karo, orrek, emen mutill aundi, bueno mutillak... klaro, amasei-ogei urte bittartin do ola, karo, yuaten tziren konfestera arengana ta bueno...

(...)

Karo, nere gisa etzun fazilidadeidik ola... itz eitteko, ta sermoyin ta ola, eta... bai, bai Jesusen biotza eztakit zer ta bai ta ola ta Ama Barjiña ta bal, bal... ta, kontutu gabe denbora aunitz samar pasatzen zanen zun, (...), biñon eoten zen an, bai. Eta, aldi batin saardo etia yuan ta ala baten ta, kao ya konfiantza bezela artu zuten, e... eben eskutan bezala mengu mutiyi gaztik, or amaxkar ortitik ogei, ogeitta bittartin orik ziren, eta:

- Koño, On Frantzisko, sermoia aitz ongi itten tzu –erran zioten- .

landetan, pulpiti yuaten da, pulpittua baizu ba erdiin nola den, eta:

- Sermoi luzi itten zu.

Eta:

- A, bai, bai, bai. Bueno, ordun zu ba er...

Eta:

- Ordun señale bat mann dugu.

- Bai, bai, zuek man señalea.

- Guk iñen dugu eztula ejum!, ejuju! ola, ta ori itten geldittu, sermoia...

(Ta):

- A, bien, bien, bien, bien.

Igandian kuadrill' ori ta iyo ziren kuadri' guzi mezara... sermoi itten asitzen da, eta andik, nik eztakit kalkultzen, biño segidun zanen tzen, igual minutu batn bun do ola, mutill oi(k) dena(k) Aju! Ju! Ju! Aju! Ju! Ju! ta arek pulpitutik:

- Uañik ez! Oañik ez! –eskukin, ta ori itten tzula...-

Eta, karo, xil-xile ena etzen diskusorik ere, eta berriz andik pixko utzizen men zioten ta ordun:

- Abo! Abo! Ajuju! –eztula itten asi-

Ta:

- Oain bai.

Ta ordun ya akautu sermoia, (ze uste) zu. Ola ibilzen zuten, bai.

Apezak

Bestaberriko prozesioa Beran

(Lesaka)

Juan Bautista “Xaldix” apeza estraperloan

Arek zandu zun kaso bat, Lesakan eondu zen ura, ta yuaten tzen San Anton ermita, bakizu ba non den presa? San Anton? Pue[s] xoaten tzen mando baten gañin, mando baten gañin, t'ordun tzen gerra ondu artan gosia, etzen pusikikan, eta oiartzuarrak ta irundarrak eta etortzen tzien San Antonara mezara. T'onek eaute ixun arrautziak, itxin

Apeza esku pilotan Etxalarren

o... ollo aunitz bazun onek, amak, ama bazun bitxo bat, bizitero bat, eta San Antonera yuaten tzen mando baten gañin, mando baten gañin, eta:

- ¡A ver! –guar’ tzibillak bidin ateri, ta oi ttaka-ttaka-ttaka, zera... bo! Gañea dena, bakizu orik e... beren sotanekin dena tapatua, eta guar’zibillak nomatt e sumatu edo norbattek errana: “Ese lleva... haze contrabando, haze estraperlo, el cura, suele llevar pan y huevos y cosas suele llevar a... a San Antón y tal”. “¡Sí!” –Kaskazuritik- [guardia zibil baten goitizena].

Bidin geldittu ute:

- ¡Ola, ta ori, Juan Bautista! ¿Qué tal? ¿Qué a, qué a...?

- ¡Ba! Yo a misa, iba! Hay que ir a San Antón a celebrar misa y tal, y esto y...

- ¿Y... y qué lleva uste[d] debajo (de) la sotana?

- ¡Nada, nada, nada, nada!

- ¿Y esos huevos? ¿Esos huevos? [irriz]

Ta:

- ¡No, no, no, yo no llevo nada!

Ta, bi dozena arrautze ta bi-iru ogi ta sotana azpiyin ara zauzkinak neoziatzeko, oia... oiartzuarrari saltzeko.

“Zer da or, Xaldix?” [irriz]. Gixajo, miño ori espres in tzioten, e! Espres in tzioten guar’ tzibillek. O! (...) “¿Qué lleva uste[d] debajo (de) la sotana?”, ta yakiki guar’ zibillak ze erautte xun, arrautze ta ogi ta oitikan [irriak].

(Igantzi)

Belarra biltzen

ZERGAK ETA BETEBEHARRAK

Culto y clero ☉

Culto y cle(r)to bazen inpuesto bat, e... elizako inpuesto bat. Eta emen suertu zien kasuk e... familian batzuk ola, bat o bi d’iru zanen tzien denbora etan igual, e... zor, ori zor, **atzendua** do... diruik ez o atz... utziya, eta suertu zen itxi ortan bat iltzia, ta apezak ezpauzten ura pagatzen –ta zanen tzen duro’mat o ola denbor’ etan, ez geigo, el e...- ezpauzen ura... zor ura paatzen, etzula... amatxi etzula intertuko. Bai ta gue... artan e gure atak interbenittu zun, bazun amistadade aundiya amatxi oikin eta yuan tzen apezengana:

- Miño nola da posible au? Iño au nola itten al da? Zuek ori, relijiu ori, ori erratten zue, ori irausten zue ta buaiñ, orik, zo(r) **pizar** orrengatik etzuzula intertuko emakume miserabli ok? Oi nola da posible?!

Ta eztakit etzion gure atak igual pagatu ze zo’ sten [zor zuten] eta intierrua in tzen. Ze, ze, ze, zerak zien, e! ¡Culto y clero, impuesto municipal! [irriak]

(Igantzi)

GURE HITZAK

Atzendu: Ahaztu.

Pizar: Pixka bat, apur bat.

SAKRAMENTUAK

Bataioa

Pues... aurra, jaiosen zen itxin bertan, em... emakumia karo, partura ya apurun yarritzen tzenin, deizen zuten medikua, t'ero partera at, ta partera zatten zen gure ama. Ta... aurra jaiotze zen guzitarra joate tzen gure ama. Lesakan erdiya bada ere, zanen da aisa, bate esajeratu gabe, gure ama sortu berrin medikukin an aurra jaiotzen. Ta... orik denak. Eta... gero, ori pasatu eta... geroogo bataitu bar zen oldoko egunian luzinaz, luzinaz ondoko egunian. Eta... portzikaso re, ordun nola zaten zen, klaro, ta itt... eitten zen bal ba egun berean, biñon guttinaz bi egun leno, miñon... bia... ondoko egunengana. Zertaz, bertzela ezpazen bataitzen, ta iltze'mazen aur ura Linbura jun bar... yuaten tzela erratte... erraten zuten, e! Ez Purgatorioa ta ez Zerua, Linbura. Ori erratten zuten.

Bueno, gero aurra jaiotze, ta biamunian, lenuotik zatten dire, attautxi ta amatxi, e! Ta biamunian eliza yuaten zen, bertze emakume bat aurra artu, ataxi ta amatxi... eurek yuaten tzien elizara, bataitzera. Eta... an bataiua, elizan sartu ta eskin batin da segidun, ola... kuartu... zera... bai, or...i, katxar' oi burnizkogo zerekin atia iña. Eta an olko... k... pa... palangana o ze(r) da? katxarro aundi'yori an. Atzentzen [ateratzen] zen ura, eta... attatxik ta amatxik artzen zuten aurra. Nik oi, ikusi utena zerta ni monagillo egondun nitzen. Ta ortik zemat billa aldiz. Eta gero an, klaro, apezak artzen tzun, nozpatt ere olaz itten zun buruan sartzen zion an... ba, zera ortan, ura zatia, gatza maten tzion, ta ola asitzen tzien nigarrez, karrasika... normal. Eta ola-ola bastante denbora, eztakit zenbat orazio do itten zien apezak, ta attautxik ta amatxik ere in bar zioten ola zerbatt ere gatzakin do ola... bai. Asike, orreatik erratten da: "Koño! I atta... attautxi kalkatu yaz!" edo "Amatxi kalkatu yaz!" (...). Zen bataittu, eta... elizan aldaria aldera yuan ta an erreztu, ta bataioa ori zaten zen. Miñon aldiyan bat, e! Aurra bat, e! Eun batin suertzen baziren bi, zanen zen egurdia edo... goizin... goiza do ola. Alik ta zerana, oldoko eunin itteko, enteizen? Zertaz zen bertzela Linbora yuanen tzela, ta bataituz kero ya, trankil ego... enteitzen? Pues bataioa ori zatten zen.

Gero, kanpora ateri, eta... **attautxi ta amatxi**, abetsa zena(k), izku zun, zatten zen **erramutsa**. Erramutsa erran nai dut dirua botatzia, ez arroza, e! Dirua. Biño dirua, denbora ortan aundina-aundina bi sos. Pezetik ta ez, e! Ta bazun, pezetak asko bali(y)o zun! Bi sos... sos bat... arbiya, **maraulia** ere bai, ss... e! Sosen erdiya, este... **ardiya**, ta ardiyan erdia marauria, pentsazu. Ordun... ordun pezeta bat tzen... ta duro botaz kero amerikanua. Dena aten, aur... aur denak erramu titzen zuten ta... tute karo, diru izatten zuten leno patu olko papera batian, oain ganbiyuk zatten den bezala. Ta an deitzen zuten ta ra! botazen zen, denak iraulka... an ura... ura artzera. Ta gero, andik attautxi ta amatxi, est... ori, este... abetsa zenak, e! Eta... geien... geienak abetsa guti. Pobri zenak, auniz aurrik o esperun ta: "O! Gaur ez dute erramutsik!" Karo. Eta gero itxera.

Ta itxin... iñen zuten bazkari'mat do ola attautxik ta amatxik. A, bueno, eta au... izena, ori, inportantia, izena ma'mar zen mutiku bani'mazen ataxina, Periko baldi bazen Periko, Jose baldin bazen Jose. Eta amatxi baldin bazen, a... beno... au... nexka baldin bazen, amatxina, Maria do zea...

Aitaxi-amatxiak iloba jaiotze berriarekin

Joxe Esteban Telletxea eta Pakita Etxarte - Zalain zoko

GURE HITZAK

Attautxi eta amatxi:

Atautxi eta amatxi.
Aitabitxi eta amabitxi.

Erramutsa:

Atautxi-amatxiak bataio egunean elizatik ateratzean botatzen zituzten txanponei deitzen zaie.

Maraulia:

Marabedi. Garai bateko txanpona.

Ardiya:

Garai bateko txanpona, marabediaren balio bi-koitza zuena.

(Lesaka)

Ebanjelioak sortu berriei

Ink.: *Sortu berriei zer... ze iten zitzaien? Ze oitura zen?*

Ba, sortutzen tzen aurra eta bi egunen buruan ori, bataitzen tzen. Eta aurrari paratzen tzitzaion Ebanjeliyua zena, ori, detente ba[t] beza... detente guk erratten genion, eztaki(tt), ori... laxo pollit bat izatten tzuen, eta ura... arek... ura *imperdible* batekin paratzen tzitzaion atorrian edo... kamisetan, paratzen tzizaion.

(Bera)

Neskak jaunartze egunean

Jaunartzea-konfesatzea ◉

Sakristian nik b(a)ut anekdota do kaso at pasatua. Ordun, bakizu, gañea konfesteatzen zat tzen *primer viernes* erratte ginion, zatten zen. Eta gu biri... bi lagun orik, erran [du]ten orik, bi lagunek, pues, aitzen gin astokeitan, bu! Yostetan ta... ba, adiña gaztik zait... gaztik baigiñen, ta ola aitzen giñen, ta, ostia kartzen genun apezan itxetikan, neskatuk matten tziun, eta ekartzen genun, eta giorek paatzen nittuun kopontan, ta an paatzen nittun denak.

Eta batin, ze p(a)satu zen? Ein nun nik yan, osti ura. Ta ordun nola ezpaitzen libre

komultzia yeus artu gaetenikan, arratseko amabitatik antziñera ezazkin yaus artu, ez yan ta ez edan, komult... komultu antziñin, arratseko amabi[k] bittarte bai. Mño nik goizko zortzitan ostei ura... osti (u)ra yan nun, eta gero ordu'rdi eten buruan, mezako enboran nitzen komultu bearra. Ta pentsazu ordun ze... indarkeri zenbateku zen, pue(s) niri pentsatu: "Oi, ama! Nik au artu diet, oan ezin dut komultu. Ezin duanez komultu, apezak yoko it nik!". Orrela, e! Orrela gauza, e! Errista [indarrez] fuerte emanen die edo yoko it ni zengatik enitzen egin. Ta ni(k) naukan, bueno, remordimientu at ikaragarri(y)a aren beldurrakin, komultu barko nula, eta neetzat bekatu ikarri itten nun, (en)teizen zu? Bekatu ikaarri itten nun, zetikan barua autsi bainun. Eta ni, beldur arek garaittu naberen, aren beld... aren distziplina... aren beldur arek, ein nitzen komultu. Mño komultu nitzen, bueno, ua zen gauz bat sartu ziaten barrenin karga bat, ikaragarriya [indarrez] ezin nuna kendu geigo, zetikan, uga... gañea yoa'mar nun beti aengana kofestera, ta nik ura e... ura ez kofestu. Eta nik naukan nee burukin: "Biño nik ze bekatu egin dut!". (Ze)tikan, bekatua nik ein nun o... ori, barua autsi nulkoz. Eta, gero, yazi kofestia, bertze bekatua, ta nee burun pentsatze nun: "Baño ni ze pakik, bekatu mortala[k] paittut emen burutan, zenbat ote ittut?!". Ola, ez ko(n)festu, ez ko(n)festu, ez konfesta, eta launteo konfestu bar zatten nun, launteo [indarrez] konfestu.

Bea, ori zen gauz bat... bueno, eztut ikusten gauz oik ongi dela enpin, mño nola z... orrela baitzen, gue... gue ttiki denboan orrela baitzen, eta, orrela urtik [indarrez] aguntu zkian niri, urtik [indarrez], ze gero ongi konfestuatican nola es nun ko(n) festen gauz ura, ta beti beekin in barra, enize atrebitze bea errattia. Eta ola pasatu

Igantziako elizako aitorlekua

nittuen nik... urtik, e! Ezin. Gero bertze misioneruk etorritz ta orrela, es... ek esplituta, ek in na... in nauten kalmatu, eta, yarri nitzen trankiltua. Pf! Pentsazue, gaur, berriz, gauz oi... gau... zer den? Goan, ongi [indarrez] afalduta zoazi ta komultzen al tzera, mño ordun ezpaitze orrela (...). Arratsko amabitan, bittartiño bai, biño amabitikan antziñira, komuldu bittartiño ezin tziñen... ezin tzenun ezta urikan [indarrez] ere ezin tzenuen edan, ez... etzen libre.

(Igantzi)

Heriotzaren berri nola eman ◉

Asiko gera iltzetikan; bueno, iltzen da eta yuaten tziñen auzoko lemiziko itxera(t), ta erratten tzunun “Il tzaigu” eta ura yuaten tzen ta yotzen tzen agonia. Eta agonia yo eta orduan ba abisten tz... ginittuen oñez, e! zertaz etzen beikulorik eta yaus, eta oñez abisten gunun auzua ta... (ori). Gero, ori, auzotikan etortzen tziren ori, bi neskatz eta e... ibiltzen tzen pariente guziyek ori, e... abisten; bertze auzuak eta pariente guziye(k), pasatzen tzunun orduz da... Ta ematten tzizuten gero, etortzen tziñelik bada ematten tzen bazkalariya (sic) do zerbait neska ekiri.

Gero arratsa alletzen tzen eta **gabailla** itten tzen, eta Arrosariua erreztu ta Arrosariua erreztu ta Arrosariua erreztu, eta gero, bada... goizko bostan edo orrela, amabietan edo orrela ematten tzen ori... afariya, eta goizko bostan do seitan do orrela matten tzen txokoltia, eta... ya itxera. Eta gu biño lenokuak, ba(da) orduan kaja, ta yuaten tziñen ori... emen Teodosiok itten tzittuen, kajak itten tzittuna, egiñ itten tzittun berak, eta neskatzak gabillian in biar zuten ura forratu beltzaz lana zen, e! Eta... biño gu, nere denborako[z] xa ori etzen, ya ekartzen tzittuzten kajak egiñak, eta prezioyo difen... desberdiñetakuak eta (bueno), ola, eitten tzen.

Eta gero biyamunian ori... gero ziren ori... klasiak: *primera... pri... primerísima, primera, segunda ta tercera*. Eta *primerísimak*, ori, bixtutzen tzen, ori... Berako elizan bada pantail e... pantalla bat izugarri ederra, eta ura bixtua *primerísima(k)*, bertziak ez, e! Eta pri... e *primera(k)*, *primerísima(k)* eta *primerak* izatten tzittuen ori, entierrua eta bi funtzio, bertze bi eguntan. Eta eti[k] batian, bada, Sunbiltik eta Itxelartik eta... Frantzittik eta etortzen tzazkitzun parientiak, ta ematten tzunun bazkariya, oikiri; eta... bueno, ola moldatzen tzen.

Ta ya... ta ya *segundak* ori, bi egun zittun ta *terzerak* bat edo ezpainaiz... ez naiz oroitzen ongi.

Ink.: *Orduan ze, primerisimoak... primerisimakoak zer tziren aberats-aberatsak...?*

Bai, eta gañera, gañera, arropa elegantikin apezak. Bai, agitz e dena... dena urrezko... bueno, tirakin ta gauzakiñ.

(...)

Aldarea Bestaberrin

Hilerriko bidean

GURE HITZAK

Gabailla:

Gaubeila. Lo egiteko orduetan iratzarrik ematen den denbora; bereziki, hildako bat beilatzen ematen dena.

Etxalarko elizako hilerria

6.1. Erlijioa

Hildakoa non kontzen zen

Ink.: *Eta ildakoa non gordetzen zen?*

Ori, emen, bueno... ai! ze itxian erratten tzu? Ori, salan emen. Mai baten gañian paratzen tzen edo... banketa batzuetan gañian paratzen da, ta... etxian. Eta oraiñ ere bai, bada tanatoriuia biñon oañikan etxe(e)tan ori... eitten da.

Ink.: *Eta par(a)tzen zitzaion ola, kandelaren bat, ez?*

A! bai, bai, kandela, ori, bedekatua, ori... Kandelero egunin bedekatuko kandela, bat edo bi edo baldin bazenittun, ba ura paratzen ziren, ek bixtu(k) paratzen ziren.

Ink.: *Eta il kutxa eramaten zuten barrideek, ez? bueno... edo auzokoek.*

Auzokuak bai. Auzoko mutillek erami(n)tzen zuten, eta gero ekiri ematten zizaioten afari bat. Eta monagillua... oi! monagillua(k), ori... sei kandel... mutikuk eramintzen zittuzten antziñian eta ekiri ematten tzitzaion sari(y)a, bueno... zu... zuri iduitzen tzizaizuna do zuri... zuk nai zenuna ematten tzizaion.

Ink.: *Eta Beran eta Etxalarren diferentea da, ez?*

Bai, bai, ori, Bera ta Itxelar difentia da, e... ze emen solteruk eramintzen tzuten, eta an solterua iltzen baldin bazen, ezkonduk eramem, ta ezkondu(a) iltzen baldin baze(n), solteruk.

Ink.: *Eta ofrendak egiten zenituzten?*

Eta ofrenda(k) bai, ori... yuaten giñen elizera eta... apeza ere, e yuaten tzen apeza ta monagillua, ori, zako batekin, ta ematten gunue(n) **olata** erratten ginion, olata zen olko... ori, ogi ttiki bat, pollita, e! Ta arat botatzen tzunun, eta... eta sosa ori, bandejara. Sosa, seguro orduan zentimu[k] tziren, e! sosa esaten ginion.

Ink.: *A! eta gero, norbait iltzen zenean etxe batean bi urtez oi...*

Be... beltzaz.

Ink.: *Bai, eta bi urtez elizara familiako norbait, ez?*

Bai, bi, bai. E ori... eta ezpalin baziñen zu posible yuatia, ba paratzen zunun ordezkua, eta ordezko areri pagatzen tzenion. Ta baziren emakumia(k) ba orretara dedikat... dedikatzen tzirenak, zertaz etzuten bertze etorkirikan eta... bueno, edo pixko at laguntzeko do... zutenari, zuten irauziri, erranen dugu.

(Bera)

Elizan hilerria izaten zuen etxe bakoitzak

Illerria, illerria erratn diogu ori...

Ink.: *Kanposantuari, ez?*

Ez, an bertan, elizan bertan izatn tzien sillak, bakotxak bee tokiyin, izan luko bezela erosia terrenu ura, ura an ezula iño(r)k e ukitzen al. Ta silla an zatten zen, silla do... ez silla ori bere... zerakin, nol(a) errann nuke? Bueno, b'ori, yarrita... beraunka yartzekua ta yarrita eottekua. Ta izatn tzen baserrin do itxin izena an zatten tzen, ta ua ezin tzenun ukittu, onbre, ukittu... bizu, he! Orrenbertzeño ola e[z], biño ezin ziñ an egon.

GURE HITZAK

Olata:
Elizan, familiako hilaren alde eskaintzen zen ogia edo opila.

Pietateko Ama Birjinaren ermita

A egon... an egotten al tziñen, silla artan, ezpalin bazen itxekoandria etorria egotten al tziñeke, (biño) itxekandrea etorriz kero, andik **fuetu** bar tzenun, e! Ya aren tokia zen. Ta geo pazen zun argi bat, argiziriya pazen zun an, an ori.... antzink'aldin, ta ua zen señalia, difuntun zea (zen). Ola orek aguanzen zun urte bat ta geigo orek, egune-egune-egunoro gauz ori bera.

Edo kandelak ere bai, an... an bat o pai, zatte ute aparatu ttiki bat ola, ta kandelak igual iru do lau kandela bakotxa[k] bee... il berri(y) etan, e! Konpaazio urte batez do orrela. Bertzik ez, bertzik ez dute, biño illez... orun zuk nabaizen zenun zein tzi... zein tzen il berriya, sartuz kero, pues bazenekin: "Una nun den ori, una nun den... zein den illa", zea azertzn zen aisa. Biño goan ez, goan dena galdu da, goan ya banku[k] tie paratuk eta... ya ezta yaus ere.

(Igantzi)

Etxalarko elizako hilobiak

Defuntua elizako atean uzten zen

Eta... gero, este... difuntua, gizonan ondarko zeran, yuaten zen kaja yauntzitera, kaja. Ta ond... emakumik asitzen tziren abetsa baldin bazen, e! paratu aixtin erran duun bezala... saskiya intziri edo ori, ta an iru-lau bakallu badere, bai, t'ua geo apezntzat zatn zen, bakallua. Bai... trop... emakume tropa (b)at ondolik, ta allegat yuaten zenin, este... difuntua, gizonak denak barrenara sartuak, e... este... apezak atarin geldizen ziren (...).

Emen Lesakan ez, zuek, bueno, or da olko arko bat eta or, difuntua or eotten zen. Eta emakumik ta... denak pasatu bittartin, denak pasazen tzienin, ordun errezten zion difunturi or, eta gero, atik itxi ta difuntu bakarrik or geldizen zen, illa, kajan, atarian, bai. Eta gero, yuan ta meza dena egin, itten zenin, berriz probua gizonak tortzen tziren ta atarian lemizko... balin bazien itxekuk do urbillekuk apezan onduan, ta berzik... ek izan bar denak orra yua ta, or berriz oraziuk egitten tzun, bittartin, illa or kajan, or eotten zen. Ba, bai, gure... *eso hasta [e]l año sesenta*, beti or. Eta... el año sesentan etor tzen eztakit ordena bat o zerbatt ere, ya elizan sartu bar zela. Ta... gauza, arront egia erraten dut, e! Suertu zion gure amari, (e)! *El año sesenta el treinta de* agoston illa da, *el año sesenta*, asike berroita bat urte oaiñ el dire, bai... ol... lemizko aldiya ta ddenak arrittuak, karo lemizko aldiya. Ta elizan oain sartzen den bezala e... aldaritik orko zera batea, beti toki batin patzeunte.

(...)

Eta... orzu... ordun zen kostunbre bat, solteru, beno ori ezkontuntzat beltza ze... yantzia denak, e! Ola zen *primera, segunda, tertzera* izan.

Ink.: Ori ildakoa?

E?

Ink.: Ildakoa beltzez jantzia?

Bai, ori beltza. Miño solteruntzat, ta solterantzat kaja tela zuriya, ba, bai, tela zuriya, zuriya. Tela zuriya. Primera baldin bazen ona agitz, ta segundukuk ta tertzerakuk baizua. Solteru ta solterantzat...

(Lesaka)

Igantzikoko eliza

GURE HITZAK

Fuetu: Fueratu.
Bidali, kanporatu.

MEZAK, ESKEAK ETA BEDEINKATZEAK

Erramu eguna ☉

Joxe Fagoaga - Alkaiaga

Pues e... ori izaten da igandia, Erramo eguna, eta eitten dugu a... eramen erramua, zema[t] nai duzun, pixko ba(t), bi adar-edo, t(a) itten da prozesiyua, eta bedekatu, eta gero tximista ta trumoia den def...orian defentsarako izatten da Erramo eguna. Erramua, tromenta eldu den demorian, pues, eitten dire gurutzian paratu suan eta garrikan gabe erre; ura da... tormentan defentsa. Pues, ori irautsiketu gattuzte.

Gero, bertzia izatten dugu San Juan eguna; loriak bedekutzen ttugu. Eta... bezperan egitten ttugu erre, San Juan bezperan egitten dire erre, zarrak.

Ink.: Loriak?

Zarrak. Loriak, konpaazio batera, gaur bedekatu biar ttutzu, eta eitten dire bezperan, egitten dugu sua, ta egitten gera saltoka ibilli su aretan. Ta loria[k] pakarrak ez, gero kartoiak edo edozein sua egin biar dena paperakiñ-edo, su aundiya egitten da. Eta su aundiya itten den denborin, saltoka ibilli yendia ta yasta. Ta gero biamunian lori(k) bedekatu...

GURE HITZAK

Xorta: Tanta. Likidoez mintzatzuz, pixka bat.

Aituketu:

Aditukatu. Aditu izan. Bortzirietan *-katu* eta *-ketu* atzizkiak anitz erabiltzen dira. Forma hori duten aditzek normalean ohitura erranahia izaten dute.

Erramu adarra

Kandelero ☉

Kandelero bai, kandela(k) bedekutzen ttugu. Elizara yuan ta kandela(k) bixtutzen dire, eta bedekutzen ttugu kandela(k), egitten dute prozesua elizan bueltan, eta denak e ibiltzen ttugu. Gero itxera etortzen gara, e igual da arrasaldin izanta re, pues kandelakin bedekatu, alimaliyak eta presonak, denak bedekutzen gara. Gere eskaziua egiñ eta ille pixko bat erre...

Ink.: Animaliei belarrian.

Belarrian, ezkerreko belarrian pixko at erre. Eta ara! gure pasaitzu(a) ori da.

Ink.: Eta persona, illea bakarra.

Bai, guk illia ola artu...

Ink.: Ezkerreko aldekoa ere bai? edo...

Bueno, nai den... o... obekiena nola eldu zaitzun, pues eztu orrek inportantzirik izanen. Gero, pues, espaldan botatzen dire iru kandel **xorta**; lemiziko botatzen iduki kandela bixtua, ta gero banaka-banaka iru xorta bota.

San Anton ☉

San Anton egunin, pues, deus ere. Bedekutzen ttutzu alimaliyen gauza(k), eta nola izandu zuen San Juanek xakurra, pues, zakurrentzat ogiya, katuntzat ere bai... Alimaliyen eguna da San Anton eguna. Eta Erramo eguna da denantzako, eta tormentan defentsarako.

Ink.: Eta... San Anton egunan aziendak ezin dira lotu.

Ez. Ori **aittuketu** uzu?

Ink.: Bai.

Al pues ez, ez. Bo, oaiñ eztugu lanik, e!

Senarra: Zu! Orrek ere badu bere ixtoriua. Kontatuko zaitu(t) nik (...). San Anton egunen erran duzu aziendak eztela libre...

Ink.: *Lotzia.*

Lo... lortzia, ez. Ta, San Anton egunakin mandazai bat yuaki men tzen bidaxka batin barna, ta, iñ omen tzaion mandua amilddu, ta geldittu men tzen elorri baten kontra, mandua, ta, mandazaiak ikusi zuenian ura elorri kontra geldittua, erratten omen do : "Ai! ez eskerrak San Antoniori ez, eskerrak elorriyari, bertzela bettiko errekan tzuken!". Ta mandua asitze men da mugitzen ta krask! autsi elorriya ta anda dia! bettiko erreka mandua. San Anton egunakin.

San Blas eguna ☉

San Blas egunin egitten dira azukriak eta yaneria presonantzako.

Ink.: *Bedeinkatu.*

Bedeinkatu. Eta ek, zintzurko miña zatten tzun denborian, San Blasekiñ bedeikatuko gauza artu eta zintzurko miña defentsa dago, kendu itten du zintzurko miña.

Ink.: *Eta bedeinkatzeko ze, eramaten da elizara...*

O, pues eramitten duzu nai bauzu pastela, nai bauzu azuk... azukre-pastillak izatten die, azukre kokorra erratten diogu guk. Etikan erametten ttugu, ta eramtten ttugu pastelak, eta nai baldin bazu ogiya re, nai bauzu zureztat ta nai bauzu alimaliyari ematteko, ezttio kalterik egitten. Eta... orrela, guk (sic) ola oittuketu gara, orrela irautsi gattuzte, bai.

(Lesaka)

Santu guztien egunean

Estanpa ttiki batekin ume guztiak denak plazan barna: "Marautxo bat! Marautxo bat!". Ta bi sosko bat edo sos bat edo matten tzen... bai noski! "Marautxo bat! Marautxo bat!" denak ibiltzen tziren.

(Bera)

Klasearen arabera ofrenda bat edo bertze eraman elizara

Ink.: *Eta... primerisimak, primerak ta oiek ze ofrenda egiten zuten? Aare anka... ta orrela do...?*

Ui, lenago-lenago erratten te zikiro izterra eramatten zutela. Nik erratten nizuen xaxkiy'ortan artu ta zikiro izterra eramatten omen tzen, al(a) eramatten omen tzen, nik eztut ikusi.

Ink.: *Ori zer, primerakuk?*

Bai. Eta primerisimakuak, bu! Demontrin kandelak ta demontrian burrunba izatten zuten. Oiek denak kendu biarrak, noisnai ordu zen kentzeko.

(Bera)

Igantzikoko bataiarria

Apezak meza ematen

GURE HITZAK

Arkazia:

Akazia (*Acacia sp.*).
Zuhaitz mota bat.

Balkezenea baserria. Bera

Balkezenean meza eman hemeretzi hilabetez

Ink.: *Eta gero emen, emeretzki illabetez eman tzuten meza, ez? Etxe untan.*

Bai, bai, itxe onetan bai; man tzen emeretzki, zertaz e... kapilla erre zen, ori... paratu zuten... ori, nazimento bat eta pentsatzen tzen aretikan erre zanen tzela, eliza, e! Eta... bada nomaitt ere eman bear tzela, meza, zertaz bertzenaz kontaktua akautzen tzen, berriz ein nai... egittek, kontaktua akautuko zela, eta bueno, guk erran gunun: "Bueno, guk emanen dugu... guk utziko dugu... ori", eta, lemiziko, bueno, komunan ondoko kuartua Sankristiko paratu gunuen, eta emen, ori... reklinatorio batian ori... nai zuenak konfestu, orain ezta yaitsu yendia konfesten, biño oañikan ordun itten tzen, *el año setenta y uno* zen ura, e! Eta or ori... konfesnariua, eta emeretzki illautez. Eta... eta familia bearra geldittu zelakoz illoba, berzenaz, oañikan eztaki(t) noiz arte yuänen giñen. Bañ... gero, katuak miauka, zakurrak saingaka, beiak morruka.

Anaia: Etzuten beiak-ta beñ e morrurik in, e!

He-he! Aizu! Eta etzen posible, ya, e! Ta aurra asitzen baldi'mazen nigarrez ba...

Eta ya yuan giñen elizera, eta etzen yaus ere, e! Ori... gero karri zen... ori, aldaria, agiz marmolazko ederra da, zertaz Diputaziak emana zion e... Berako... izandu zien mo(n)ja batzuek orain ba eskola profesionaleko orrat... orrat, eta gero eman tzigun Inato Irazokik eman tziun ura emengoz. Eta gero retablo bat ekarri zuten, apezta ta o(k) yuan tziren eztaki(t) norat, eta ekarri zuten retablo bat eta paratu zuten, ta zola in tzizaion ori, paratu tabla, beñon auzolana in tzen pilla bat, e! auzolanakiñ iña da eliz(a) ori. Ori, tellatuan-ta ez, tellatuan eman tze, bueno... pagatu zen, meñon erriyak eman tzigun... ori, **arkazia** eitteko zurajia dena, eta... bueno.

Ink.: *Auzolana ya ez da egiten ainbeste, ez?*

Oai... oaiñ ezta auzolana, e! Yendia... eztakitt, biño ordun aunitz ein tzen; eskerrak auzolanari egin tzen, e! Bai. Ta gero, bada, (e)in tzen billu zen diru ere, yendik eman zuen dirua, eta... ordun tzen Nikaraguan zan bar tzen, ori, e... te... terremotua, eta ein tzen pixko bat igual unat emanen tzena bada eman tzen arat eta orrela, beñon... beñon ez, ez, bilddu zen bai, diru polliki, polliki!

(Bera)

Ekaitza heldu zela errateko jotzen ziren ezkilak

EZKILAK

Ezkilak erasoen kontra ☉

Etortzen tzelikan trumoia ta arri [indarrez] erasua, arriya zatten zen. Ordun, bazen tipu bat yotzeko: din-dan! din-dan! din-dan! din-dan! di! Izautzen nuen ezkiltikan, zautzen genun, arriko erasu ze... bue, geo denbora bera ere (e)zautzen genun, bai, denbora bera ala zen, e... beek erratten tzu, mño zen ez... ezki[l] yotzeko manera difentia, ta-ta-ta-ta-ta-ta! ti-to-to! Izautzen nun: "Au difentia!".

Ink.: *Ta ze, yendea etxetan sartzeko, ez?*

Kao, yendik geo errezteko, errezteko, errezteko ori... tenpestate izugarriy'ori akautu daien.

Erre ezkila ◉

Gero, mendi ba[t] sutan baldin badago orrela, sutan, gabaz suerzn da auniztan ta egunaz ere bai, yendia muitzeko, ori, "Piñuk erretzen ai die!" do eztaki[t] zer, dena muitzeko, ordun bada bertze ezkil klase bat, bertze ezkil klase bat.

Ink.: *Nola da? Iten al duzu?*

Yo ta, yo... or yozn da, (yozn da) dan-dan-dan! din-din-din! dan-dan-dan! din-din-din! A, orretako, yendik ya bazekin: "Oi sua! Sua! Nun da sua? Nun (d)a?!", geo ikusten tzu nomatt ere **ikia** ta yuatn tzen lasterka, apurua.

EGUNEROKO EZKILAK**Goizeko ezkila jotzeak** ◉

Argi-zkilla yotzen tzen goizko zazpitan. Eta gero yotzen tzen zazpi t'ertan anuntziua, meza zorzitan dela erran naizikan, deia. Aek deia nai zun izan. Argi-zkilla zazpit(u)kua eta deia, gaur yustu, don! don! Ezkill aundi(y)a, don! Ya argi-zkilla, ya... ya baakiu argi-zkilla ya... zazpiye[k] tiela. Eta, ori... zazpi t'ertan deia, orrekin meza... yuateko zea zen. Ta zazpi t'ertan berriz, gu monagilluak, tin! tin! tin! ordu'rdi batez, zortziyik bittartiño, ta zortzitan geo meza.

Geo kontsagrazioko enboran, *Santus*-ko ondotko zea artan, yozn tzen txirrintxi, txirrintxikin, trin! trin! trin! Yotzen, ta, yo bar zittun ezkillak iru dum-dum-dum! Eta geo konsagraziokoan, ura, apezak beraunka itn dulikan do ostia altxaze dulik ura, dum! Bakotxa.

Ta leno bazen bertze ezkil yotze bat ere, ori... arrasaldeko irutan, irutan Jesukristo il baitzen *a las tres de la tarde*, il tzen, eta aren señalia, rekuerdo bat, irutan yozen zen.

Ink.: *Ta nola zen?*

Ura, don! don! don! Zen irutan yozen tzena. Bua! Ta ni neone... afizio ikaarri nik ori, ezkil yotzeko ta, beti monagillo ibillia orrela, ta, eskoltikan maestruri pix itteko permisoz galdetu, ta yakitten genun iruak punttu relojui beitz(i)n, ordu etzen relojuikan eskutan, miño, orratza[k] ta ikusten nittun e... elizkuk ta, dak! atei, ta igual geone[k] yo ura, gustura! Bai, gustura! [indarrez] Ura, iru, iru ezkillik yo... yotzen genittun.

Ilun-ekzila ◉

Beno, etzun ordu... ordurik etzen. Segun nola, eguna nola eztaki[t], udan ta negun etzenun... etzenun tenore bea yotzera. Beti tamain bat artzen tzuen ezkil-yotzillik eta ura yo(e)z kero, zenbatt aldiz yendi dena dantzan bittartiño, igande eunakin, t'ura yoz kero, miño kordionak pieza akauzen zun, etzun akautzen piez' ura, e! ra! kortazen zun.

Ink.: *Eta neska yuaten zen itxera...*

Eta plazan badie... konpazio leno dena errikuk errikuk zatten baizien, au dena

Igantzioko elizako ezkilak

Arantzako kanpandorra

GURE HITZAK

Ikia: Ke.

6.1. Erlijioa

berriz e, ber... beti eotten zen. Eta, de(n)a betia, neska ta mutill, an dena(k), pues minu[tu] [ba]tzun barrenin ez zenun plaza[n] iñor e kusco, denak [indarrez], bakotxak bee bidia. Batzuk... goiko azokuk, pues, an barna, bertzik, auzu ortkuk an barna, bakotxak bee ze(r)a. Ta yuaten etzen... neska ura, ori, ezkillla yota, pues zen edozein, (en)teizen tzu? Edozein nai du erran, pues, *una cualquiera*, ura yuaten tzena...

Etxalarko kanpandorra

Hil-ezkila ◉

Ill-ezkilla erratte genion, gizona (b)aldin bazen asiko zen, bi ezkillla tie, batek bum! Ta bertzia ber(riz), tan! Aa, mia ta lodi(y)a. Ta gizona baldin bazen tan! asiko zen mia, ta or ya: "Ai, gizona da! Norbait ere gizona da!". Ta bertzi baldin ba, pues, emakumi da.

Ink.: *Eta gaur orrek segitzen du?*

Segizen du orrek, segizn du, segizn du.(...)

Ink.: *Eta aur bat iltzen baldin bazen diferentea zen ere bai?*

Ura zen beriz ezkil ttiki utsa, ezkil ttiki(y)a, ttin! tin! tin! Ya arek erran nai zun... a betzela... ori, Zeruko... zera zela ori. Ta orrexegatik kaja xuri(y)a zatn tzun arek, kaja xuriya.

Ink.: *Aingeru edo...*

Aingerua, aingeruz. Onako aurra baldin bazen bataittu berriya edo komu(l)tzeko aurra edo, ba! Iru-lau-bos-sei urteko tamañ ori, aurra, aurra, inoxenti orik, orik... oikintzat yiar tze(n) ttin! ttin! Goan eztakit, geroztikan ezta noski ill ere emen, aspaldi eztut ikusi, biño ordun beeizten tzen, ezkiltikan.

(Igantzi)

Joxe Ignacio Fagoaga - Arantza

Leno zaiten tzen argi-ezkilla, gero izaiten tzen egurdiyan... ori euskaraz eztakit nola erraiten den, *el Angelus* bezala da, ta, gu (g)oañikan ni baserriyan osabakin ta itza-mutill ibiltzen nitzenian, landan gelditzen giñen, ta boneta eskukin kendu, eta egiten tzun otoitz iten genugun.

(Etxalar)

Ezkilengatik jakin zein apezek emanen zuen meza

...elizan, monagilluri deitzeko, ordun, zazpitan o lemiziko meza noiz zen, pues igua aittuko ze, tan! tan! igual bortz, e! Ta amautxik adittu xu ta: "I, Benardo! Yeikidi! Bikaiuk... meza mattera... meza laguntzera yuan bar duk". Bortz...tikan bazekin bikaiu... erriko erretorak zittula bos kanpana, seikua eztakit nork, zazpiku badakit zeñek, ta ola yakit tzun dena zeñi apezek ematten tzun meza, bai, gure amautxik yakit tzun.

Ta gero zatten tzen deia. Deia... gero itte uzten meza biño bos minuto lenago do tin gin! tin gin! tin gin! Bertze... kanpana ol(a) tzen egun guzi(a), kanpana bertzeik aditzen! Oaiñ ezta.

(Lesaka)

Aberatsek ezkila aunitz

Kanpantik gure amautxik bazekien yende abetsa samar badin bazen, ob... adi dezatela, olko inportantziko yendea il du(k). Oain, ospitalin do balin bazen pobre at illa, iru-lau kanpana ta:

- Koño! Ze ote zen? Norbatt il ote da? Kanpanak ote ziren?
- Ospitalekua omen da.

Pum. Etzuen bate(e) balorerikan, m? Biño "Ño! Luze yo ute, nor il(l) ote da?". Ta ya ordun bazen kategoria.

(Lesaka)

OSPAKIZUNAK

Ortzegun Santua

Ortzegun Santuan leno(g)o, itten tzen ori... Frantzira baduien karretera orretan tziren ori... gurutzia, ori...

Ink.: *Gurutzebideak.*

Bai, guru... guruzbidiak an tziren, eta eitten tzen ori... gure osaba batek itten tzittun guruzbidiak an barna, ta yuaten giñen kuadrill... kuadril kozkorra yuaten giñen eta... Ortzegun Santo goizin itten tzen ori. Ta gero ermita bat bada, an ermita ttiki bat, eta aretan eitten tzen ondarko oraziuak eta... an akautzen tzen.

Ink.: *Eta adar-opillak ere egiten dire, ez?*

Adar-opillak itten tziren. Ori... oraiñ itten die tartak ta orrela, oain miño lenogo re bai, biño a... itten tzuten ori... ogi espezial bat, mutur bat barrenera bertzi kanpora, mutur bat barrenea bertzi kanpora, e! Eta... eta ori, paratzen tzittiozten arrautziak, iru do lau do... lau biño geigo ez, e! Edo bi do... segun.

Ink.: *Egosik, ez?*

Egosi... erriak an. Ori panadere... panaderirat erami(n)tzen tzunun arrautzik, eta itten tzittiuzten an.

(Bera)

Ortzirale Santua

Ink.: *Eta gero, Ortziral Santuan ze egiten zen...? Egiten zenuten zerbait...*

Orzil Santu eunin?

Ink.: *Bai.*

Orzil Santu eunin, or e... funtzionia, zatn tzen ori, gal... kalbariuk o... kanp(o) santura... Ondotik bijilia zatn tzen, Orzil Santu euna, bijilia. Yan bar zenun arraia, ago... otik, gu aitze giñen arraia re ordun etzen fundamto aundi(y)ik zatten, ta diru re gutti ta latak yaten, xardin lata ta otik, atuna ta oitik yan...

Lag.: Ta gero nola zen, orrako karrakan ori?

A, karrakana... elizan, ori... monumentua pazn tzen ordun an, aldarin frenti ortan, arko aundi bat eiten tzen, uain ezta itten ori, e!

Lesakako eliza

GURE HITZAK

Adarropillak:
Ogi mota berezia, adarduna. Arrautza erreak ere izaten zituen.

Bestaberi Beran

6.1. Erlijioa

Lesakako elizatik ateratzen

Lag.: Ez.

Ta, orra monumentua ari mor... ta kantatu it(e)n tzen:

“Karraka! Karraka!

Monumentuarentzat,

Nai eztunarentzat,

Atiak etsi! Atiak etsi!”

Denak eliza yuatko, buelta bat ematn tzen karrakakin karrike barna, ori, dei ori itten.

Alaba: Ze ordutan?

Eguerdi aldi do ola zatn tzen ori, eguerdi ondun o... ibiz(e)n zienak, ta gero, elizan, zatn tzen e... momento bat, karrakakin ta yuatn zen, ta, ori... argi guziyik itzali, ta, karrakak [indarrez]... ikagarritzko eskanbilla pazen tzen. Batzuk... gu a... bankukin ta aitze (g)ñen, banku artu ta gauka! ta kaunka! ta kaunka! Ta, bertzik karrakakin ta, bua! Biño, segidun berriz argia bixtutze asitze tzie(n). Kandelak ta an bistutzen bade... denak itzali ittn tzien, lemizko e... sankristabak itzaltze xun denak orrekin... kapullu orrekin. Ta, gero argiyak. Kostunbrik ola zien orik. Orzil Santo euna. Gero laumta, laumta... ori... Gloria do... ezt... ori... *sáb(a)do de Gloria*... ordun, bo! Animo (b)at, Garizma akaut tzen, biauñin kordiona, ta benga animua, bua!

Ba... Bazko Egunakin gero kordiona, bua! Gaur biño dantzan geigo ibitzen zen, bai, plazan. Pillazen zen seidun, kordiona asitzko, seidun denak [indarrez] alde guzitik...

(Arantza)

PROZESIOAK

Bestaberri

Ink.: *Eta gero, Bestaberri? Corpus eguna?*

Bestaberri, Corpusen itten da betti(y)an, bueno, erriyan; eitten da... agiz polita paratzen da *Calle de Alzate*, Alzateko kalleo... ori, girnaldak ori, balkoi batetikan bertzera, eta gero emen, Alzateko plaza unetan egitten dute bendiziu man, eta or, ta dena botatzen da iratzia.

Ink.: *Lurrin?*

Lurrin. Eta erdiyan paratzen da ori... euna, euna eztuzue yakiñen, olko... ola zabalako tela bat, beñon euna du izena. Eta

ura paratzen da b(a) erre... bide guziyin, ura paratzen da. Eta gañera itten da ori, e... Berako elizko eskaltan, paratzen te lau postekin para... eitten da... dena adornatu, ori, ezelakin-ta, biño ongi egiña, e! arrosakin ta gauzakiñ. Eta bandera ar... arbolatzen da, ori... Berako plazan, eta denbora aretan Santisimua egotten da ori, aren azpiyan, bai. Zertaz Santisimukiñ itte... erretorak itten du ta apeza ondotikan-ta eitten du, ta gero lemiziko komuniu in tzutenak botatzen diote (sic) ostuak, e... arros(a) ostuak (ba) ori... orreri. Ta muttiku(k) ta neska(k) yuaten dire, eta gero... ba mojak-eta baitire emen, eta kantatzen yuaten da bidian; kantatzen da. E... gero ori, eitten da emen, Alzatan, ez Alzateko plazan, bettigo, egitten da berriz or ere, e... arbolatutzen da ta or ematteunte ame... ameketakoa ori... ekiri ta pajiri ta gauzari.

Bestaberri Beran

Anaia: Gero an berriz [apal-apal].

Ta gero an berriz, eitten da.

Ink.: *Jesus! Eta dantzaren bat iten da? do...*

E? Bes...?

Ink.: *Dantzaren bat?*

Ez, ez.

Anaia: Txistukin dena.

Txistukiñ, oi... ori itten da, txistuen *al... al son del txistu* itten da bandera arbolatu, e! Bai, agitz... polita da, e!

(Bera)

Meza Beran

OTOITZAK ETA ORAZIOAK

Egunari agur tia Brijidarekin

Ink.: *Eta gauetan, ze egiten zizuen?*

Arek kontuk kontatze zkiun:

- Ala, guazen, guatzera, erostunak eldu baldin badire (e)re, segi guatzera!

Lego irurek an, ta gu guañik e[z] xoan nai ta antxe irurek. Ta... an biye... irurek kuarto batin itten gunun lo ta gero:

- Bueno, zuk guain kontuk kontatu guri!

Ta antxen ura guri kontuk kontatzen, miño, asperzen tzen, ta:

- Bueno, oaintxen aski dugu! [irriz]

Ba(i), guri kontuk kontatzen. Gu gero asertzen bagiñen:

- Tia Bri... -... ez [nahastu da]- Brija, moña luzia! [irriz]

Erratte... ille bat ola prezioso [indarrez] zun, ola, esto... rubia-rubia zen, ola, *un rubio...* ez alako rubio klaru ori, rubio polit bat tzun, ta, Brija moña luzia erratten genion, gu re gaixtuk [irriz].

Lag.: Ta oroitzen tzara kontu orietkon bat do...? Ez...

Keba, nik kontu oritik ez nun oroitt(u)ko.

Ink.: *Baño gero kontu oien ondotik orazioa egiten zenuten, ez? Gauetan...*

A bai!

"Ai, gure Jangoiko maitia

eman diguzu egun on bat pasatz(e)ko grazia.

Oraiñ emaziuzu deus ofentt'abe gaba bat ona pasatzekua.

Azken fiñin, animako salbazua.

Gaurko nekik, trabajuk, itzak, obrak, pentsamentuk, yatik, edatik,

pauso guziyek izan ttezela gure pekatun satisfazorako

ta Jesus dibinon onran. Amen".

Te gero Aita Guria errezten genun, ta *a la cama*:

- Ala, oaiñ *a la kuxet [couche]*! -erratn tziun igual [irriz], *a la kuxet*.

Ink.: *Eta orazioa nork irakatsia zen?*

Ori amatxik, amatxik ba, ura ikaarri relijiosa zatn tzen, Joxepa, bai, Joxepa.

(Arantza)

San Migelen irudiari musu ematen

Jaunartze eguneko
gosaria Etxalarren

6.1. Erlijioa

ARAU ESTUAK, DEBEKUAK, ZIGORRAK, SORTUTAKO BELDURRA

Jaunartzea ◉

Bueno, ori... ari giñen prestatzen Mikailita, gure katekista, ta ola, ta izugarrizko beldurra, barurik eta zer in... ta nola yoan bar tzen konfestu ta komultzera... eta ola, ta barurik, eta ez go(g)otzeko yaus artzia, ta nik nola galdetu nion:

- Mikaila, biño ni biar gozian arpegi garbitzin ura ttantta bat sartzen bazait, enai[z] xoaten al ni komultzera? [haurren ahotsa imitatuz]

Ta:

- Bai, orrengati[k] pai! Bai, bai, ura ttantta batengati[k] pai. [ahotsa fina eginez]

Ta nola nik ori galdetu nion sei-zazpi urtekin katekistari.

Txuleten truke komunioa egitea lortu

Te gero... gero zera, denbo... ordun tzen ba, andik agudo, e... apezak berak erra... esamiña, dotrina galdeka asi guri (...), esamiña, ta zer da? ta ni nomatt ere be... be... zu, ba sei urte ta zazpi urte gabe bi parte ikasi (b)ar tzien, le... lemiziko parti(a) ta bi partetan, nomatt ere apeza tokatu zen brutua. Ta geo b'ikarikin [indarrez] do nik enion ongi kontestu preguntan bat:

- Ez zara komultuko! Fuera! Zuk ezt... eztakizu dotrina, etzara komultuko! [haserre]

Jesus! Ni itxea yuan, niarrez, ta amak:

- Ze uzu? Ze uzu? [ahotsa fina]

Ta:

- Apezak erran dit enaizela komultuko, ez dutela komunio... lemiziku komuniu iñen.

Ta, amak marineruk ta xapat' txarolak ta denak erosi, geiena ya prestatua, eta ama re niarrez. Ta atta eldu da betik [g]otti, ta:

- Zer zue? [indarrez]

- Bai, oain tor da muttiku niarrez apezak [irria ezin kontuz] erran diola eztula lemiziko komunioa iñen.

- Eztula iñen? Ha-ha! Banuie!

Gure atta ra! apezin txera. Zazi ze erran xion!

- Ze pasazen da Don Matias, ze? Mutikuk eztula ko... eztula ongi kontestu pregunta bat, izkera bat ta, eztula... ze, ze pasazen da?

Ta:

- Bo, bo!... [murmurio antzeko bat ahots zakarrez]

Ezaki(t) ze solas in zanen zizten, itxea etor tzen, kaska! kaska! kaska! kilo txuleta prestatu zun, kilo txuleta, paketia in zun.

- To! Goaie apezin itxea, au maziok apezari!

Ta nik [irriz] apezari eman nion ura:

- A bueno, bueno, to, bai, bai, eiñen du(k) komuniua ta bueno, bueno, egon trankill, e! Egon trankill! [ahots zakar eta desatseginez]

Nik komuniu in nun [irriz].

(Igantzi)

Angelita Errandonea
lehen jaunartzean

Igandeak

Lag.: Len igantan zatten tzen emen kordiona, ez?

Bai...

Lag.: Aspaldi bidi... iandero...

Iandero... bai, ta yendia biltzen tzen... e... kanptarrak ere torzn tzien franko igual arraslin, neskan bat izautzen balin bauzten o... nobiuz do asiak igual, ta... torzn tzien. Ta beti zatten baitzen, emen gero Arantzan kordionista aunitz zen, beti bazen kordiona, bat ezpada berzia. Bai, Ebarixto ta, gero au Gregorio (...), gero Jabier Errota bertze kordionixta, ta, berzia Itxeberrikordan Fermin, ta... Juakin... Juakiñ au...

Lag.: Ta ori ze zatn zen gorapin?

(...)

Plazan... uriya baldin bazen gorapin. Biño **gorapia** eskas zatn tzen, yendia auniz biltzen tzen...

Ink.: *Eta neskak mutilekin dantzan?*

Lag.: Ta apeza? Apezak ze erratteunzten?

Apezak kastittu uzten ordun, baltsan ibilliz kero...

Lag.: Kastitu?

Bai, *Hijas de María*, zatn tzen *Hijas de Mari*-kuk, oañik e badie... *Hijas de Mari*-kuk. *Hijas de María* erratte diot nik e... ezpada esposten... zuek *Hijas de María* zate.

Ta, berzik luixtarra(k) berriz, mutilla(k)... gu or ibiltze giñen medalla zuri do... zuriya ta azula, medalla aundi bat, ola pat'ta, ori... igandero komultzera.

Lag.: A, bai?

Antxe [indarrez]. Ta ale... *hij*... ori... berriz *Hijas de Mari*-kuk, ta, dantzan kusten baldin bazun apezak neska... mutillekin, botatzn tzun *Hijas de Ma(r)i*-tik...

Lag.: Ta mutillak?

Ta... Mutillak? Eztut uste ainbertze... miño, neska ezpazen ibiltzen, mutilla etzen ibilko... (...).

Lag.: Ta ori ze, neskak espost artikun or egotten tziren o ze?

Bai. Gero berze ordena zate uzten, espostuez keo bertze ordena da, ori... *Hijas de Mari*-kuk... solterak...

(Arantza)

Lehen erlijioa obligazioa zen

Gero erratn tzen relijiu geigo lenogo, biño ez, zen obligatzen tzattuzelakoz guratsuk. Ezpaziñen yuaten Bezpeta -Bezperak izatten tziren arrasaldetan-, pues, ez ziñen itxetik ateitzen, etzaituzten utzitzen itxetik ateitzera, miño gañera, pasitzera yuateko or barna, e! Orraño! Fabrika ondoño, fabrikara.

(Igantzi)

Joxe Mari Danboriena eta Puri Danboriena - Etxalar

Dantzan Larrategaina baserrian

GURE HITZAK

Gorapia:

Gorape. Aterpea, estalpea.

Eskolako neskek
gorputz heziketan

Artoa ereiten

6.2. Eskola

Maistra

Ba! maestra... ura maestra gunun! Irutn oei la(g)un-do batkin, Doña Felisa, *que en paz descanse* [irriak]. Arek artzen giñun ta, or gu gola denak z... ori, ta ura guri mi... mitin ematten. Ta, gero Glori Serkankua, nere... lengusua da, men, Bergankoa, gero arek ari galdet tzion:

- *¿Tú qué eres?*

Ta:

- *¿Yo? vasca.*

- *¡No se te ocurra decir [euskal ahoskera] que eres vasca! ¡Di que eres navarra!*

¡Navarra! Oi ama! La navarra. Ta gu... guk ama-ta enteintzen geniñen ordun gu *vasca* deittu gununa, *vasca*. Ez, ez, *que navarra*. Ta [irriz] gero, antxen belaunka denak, aren bueltan denak belaunka, *las va... las vascas de rodillas*, ai ama! [irriz]. Gogorra zatn tzen, aiz gogorra zen ura, bai. Ez, kure... Kontxita etzun artu *por unos días, hasta cumplir los seis años*. Guri baziun *un paquete terrible* [indarrez], konta... erratn tziuten *la[s] rojas*, ezkun bar... *como vascas* giñelkoz *la[s] rojas* beti, bai. Bai, politika ordun gaixtu zen ura, bai.

(Arantza)

Maisu gogorrak Ⓞ

Bazien emen ola... baseritarrak ta franko... gu pixko[t], piño, gu biño makurrogo baseritarrak, e(k) beti eskolan gu biño biel(a)go, ta ola, eta, erran ta erran [indarrez] ta etzion sartzen burutan lekzionik ta prolemak ta zerak ta: *“¡Estos tienen en vez de sesos tienen la cabeza serrín! ¡Serrín!”* [euskal ahoskera] erratn tzion maestruk, eta Miel... zera, gizaju uri ta: *“¡Ala, a cortar leña! ¡Tú a cortar leña! y tú a la huerta!”*. Ta bialtze ixun bere baratzera ta egu(r) xetzera lana, lana beti. Gure denboran ori, e! Bai.

Ink.: *Eta gurasoek, aur oien gurasoek, etzuten deus erraten?*

Denbor etan bazen beldur bat izugarriya apeza ta maestru ta okeri. Pazun... olko jauntxo batzu[k] zien erritan, jauntxuk! (...)

Emaztea: *Eske maestruk yotzen bazun, itxera yuan ta itxin ere paliza...*

Itxin e paliza! A, ni[k] beiñ erran nion attari:

- Aizu, maestruk yo nau!

- Nola? Ze in duk?

- Bai, yostetan ari nitzen...

Di-da! [indarrez] Bertze bi biarrondoko ta akabo! Ni enitzen geigo attangana kuentukin yuan, e! “Maestruk yo nau”. Ho! Ta oaiñ? Oaiñ atta ta ama laster eskolara, e! Maestruri kara mattera e! Die, gauzak kanbiatu die, e! Bo! Izugarriya! (...)

(Igantzi)

Bueno, eskolara, ameketan zatn zen, komento bat ederra bazen emen, e! Lesakan, oiañ e... desapaiezitu, bueno, on dago... gainkua an dago beño barrena dena ustua, komento bat, ta an yotze zuten ameketan kanpana, ttin-ttin! ttin-ttin! ttin-ttin! ttin-ttin! ttin! bueno, baserritika(n) *echando*...

Semea: **Txintxirria.**

Bai, bai.

Semea: Txintxirria.

Txintxirria, bai, kanpain ttiki batzu(k), bai, ta... ori... lasterka, prestan pixkat muturra garbittuta, lasterka dotrinera, ta ortxe dotrina erausko ziuten, apezak, elizko xoko batian paatzen giñuzten an denak, ta, dotrina, biño eskolara beñ ere.

(...)

Ni asi niñun eskolara, ta ordun tzen kolejiua, ta asi niñun kolejiura, ta, jolin! kolejiura, badakizu ordun, basertar bat kolejiura! Orrek, beño eitn tziaten kobratu, bastante, ta urte batez fuera! biali ñun. Miño gero zen orko... orko... nagusia zen, kolejiuk... nagusi abetsak ziren, medikun famili bat, eta... bazen Doña Abelina, zen Doña Abelina, eta, gero ni geldittu nitzen, eta bueno, arrastan tortzko, arrastan kolejiun ematten tzuten ordu bat, etortzen giñen arrastan, eta gero ya arrastku bere... ematte(n) tzuten ori re... denboa puxko batin ematten tzuten, eta ura akautzen tzenin, kolejiua gabazko ura, pues, akautu. Ta, miño orrek ematten tzion pena, ni ari nintzela ikasten gauzak agitz ongi, ta Doña Abelina orreri erran tzioten, bueno, ni bialtzko ekin txera, ta ni baserritikan orreriyan sarre(r)an da billa bat, ta billa artkuk ziren, ni bialtzeko eunoro, pena zela, erran tzioten nere aizpari, ni ari nintzela ikasten agitz ongi ta gañera baliyo nula, banula... artzela... artzen nula dena burutan ta ikasten nula, ta gañera, aizu, jolin! puntu kruzak ta orduko eztakit zer in nittun, olkuk.

Ortzegun gizen

“Ortzegun gizen! Ortzegun gizen!

Zingar arroltze

Bat ezpada beste³!

Biek obe!”

Ori goain geitu diote, lenogo ez zen, erra’i [erran nahi dut], nik nere denboretan ibilli naizenin e... orrela etxetan, ez, ez nuen e... ori, ezkenu(n) erraitten “biek obe”, miño goaiñ ausartagoak “biek obe” erraten dute, asike or iten dute.

(Etxalar)

3 Normalean “Bertze” erabiltzen da.

GURE HITZAK

Txintxirria:

Txintxarri.

Ezkila txiki bat.

Etxalarko eskola

(Lesaka)

Iñudeak eta artzaiak

Arantzako dantzariak

6.3. Besta egunak

HERRIKO BESTAK Ⓞ

Ta, bestak egun pill bat eitin tzen men ordun. E... beti, guaiñ e... musikeruk e... beti, egunero difenti tie men... ordun errentiarrak tor zien, oeita lau-bortz urte do, beti kuadrill bera, Errenteiko bandana(k).

Lag.: Ta zemat egun besta?

Ordun erriyak paat zann xun... lab egun, uste ut paatzen xun erriyak. Gero amerikanun bat do torzen bazen, a... laugarren egunin ya akautu bazala, ta, ya musikan akabillan porrrrrrrr! Afontso, tanborra, bandua yotzen ta:- Adios! Badiu zerbatt e! Erri... norbatte(k) pagatu do izann dik egunan bat.

Ta:

- Biar musika zann dela! –Alfontso, oiua-

Ta:

- Oeee! ¡Bieen! –Denak oiuka ordun, bailin ai den tokiyin- ¡Bieen! ¡Bieen!

Ta , gero orrengo egunin berriz igual bandeja pasatu, arrei, ta, berriz ere, bandua:

- Biar musika zann dela! –Alfontso- porrrrrrrr! – tanborra yotzen tzun-

Ta, ala igual sei-zazpi eun pasa ola [irriak].

Lag.: Ta len ze zatten tzen bestatan ola, guaiñ... guaiñ bezala etzen... etziren zanen...? Musika ta geigo ze zatten tzen?

Bueno... zortzikua ta itn tzien ordun. Zortzikua... mutillak, biño mutill egiñak ob... sasoikuk, ta, ola, ala biar du.

Lag.: Aurak ez... (...)

Lag.: Ta geigo ze zatten tzen? Zortzikua, musika ta ola... zerbatt ere...?

Bertsolaiak e bai.

Lag.: Bertsolaiak.

Bertsolaiak... ordun, onat e... urte sallin tor zan tzien Baserri, (fa)mosua, Uztarpide... Uztarpide orik biyek tor tzien onak, e! Yartzen tzien bat Lopenin igual, ta berzia Andresengo leiun...

Lag.: Leitik leira?

Leitik leira, yendia azpiyin dena aditzen... edo Pottunin do oitan eitin tzen, balkoyin, da an yarri, batik pertzera. Bersolai onak zien orik.

Ink.: Eta ze besta ospatzen ziren emen urtean zear? Ola... ze besta edo ze egun ola... berezi?

Lag.: Ama'rijintik... Ama'rjiñak ta gero aparte ola ze besta zatten tzen emen?

Bueno, bestak e... yaiak, oi(k) zatn tzien e... auniz geigo uañ miño, biño besta...

(Arantza)

Besta giroan

INAUTEAK ◉

Iñauteriek nik... gerra denboran akautu men tzien. Ta nik, astia berriz, e... berroita bortzin ola izautu nitun, ta... nola zen debe(k)tuk uañikan, e... asi zuten pixko (b)at guar' tzillak galdetu ta alkate(r)i, ta bueno, alba... alkatik baimena man ta ola. *Fiestas de la Primavera* es zuten. Ortikan, iñautiak.

Ta gero *jueves gordo*, ortzeun... ortzeun gizen. Ori berroita zortzian asi zuten berriz, zorzian, bedetzin ola. Mutikuk, aurrak yuatn gin beti seitute. Eta... emengo, uaiñ akautu da, bengo... emengo personajak izaiten zien Damalariak. Ni ibili izanduk(a)tu naiz, Damaliak. Bi pareja ateizn zien, yauntziak lengo gisara... ta ek paseitu ta plazatan dantza in ta...

Ink.: *Nola lengo gisara?*

Lengo yaunzkerak, antiguoko yaunzkerak. Mengu personajik Damalarik izaitn tzin, ta uaiñ akautu die. Ta antziñekun... ori erri geientan artza zaiten omen zen, artza bat ere, artza... artza. (...)

Yaunzkera, guk, traje normala zen, miño emakumiak ez gona, bes... gona bekondoaño puntilla batzugin, gero txanbra xuri bat, olko x... txapel bat puntilla batzugin ta olko... dama. Osea, politena zaitn tzen emakumiaz yauntzitzen zena, gañekuan pues to... traje bat, pajarita bat, ta olko... ta oi zen, emengo personaik oi zen: Damalariak.

Ink.: *Eta beste yendea etzen yauntzitzen?*

Ba, beti pixkot gutiyago. Buen... blusa bazukin ta... uain geigo, uaiñ ya... yauntzen da...

Ink.: *Baño oi urtero izaten zen bikote bat, ez?*

Bai, bai. Bi, bi bikote.

Ink.: *A, bi bikote.*

Bi bikote, bai. Goo [gero]... karroza zait zen, bueno, beiakin titzen zen karrua ta aren gañin ura bestitua ezpelakin ta... beztitua, ta aren gañin yuaten tzin Damalariak. Ta gero zait zen tokiya okiña...

Ink.: *Zer zien neska ta mutilla, do...?*

Ez, ez, bi mutil.

(Etxalar)

Berako Alejandro Salazar, mozorrotuta

Emakumeak mozorrotuta

Mozorroak ◉

Ink.: *Eta mozorroena, oi nola da? Mozorro xuria ta beltza bada, ez?*

Bai, moxor xuriya(k) zien e... eskin ibilzen zienak itxitan. Ori(k) ibilzen tzien ordun dena oñaz, oain kotxikin yuatn die... auzutara yuatn tzien e... kuadrilla, ba... mozorro mutilla re auniz zatten baitzen ordun. Bai, erriya... emin e... bazen abitantia... oaingo dobla kasi, Arantza, ta umia itte'maitzen, amar-amabi ume edozein txetan tzen, baserritan ta bono, erriyin e bai. Ta, mozorru zatn tzen pilla. Ara yuatn tzien bi **zaeteru**, auzoko etxera zare aundiyyikin, ek zaeteruk errat(e)n tzioten, bertzik biltzen

GURE HITZAK

Zaeteru: Zaretero. Zareak, saskiak eramaten zituztenak.

Joxe Mari Ordoki - Arantza

6.3. Besta egunak

yuan ta ek eamatt ozten be... berriz bidia jeneala. Ta, ekiri arroltzik ta biltzen tzienak eki entretu, ek kargatu zare aundiyikin...

Lag.: Ze biltzen tzen? Arroltzia?

Arroltzia, emen arroltzia, emen... or Beran ta oitan txingarra ola (...).

Lag.: Ta zerbatt e oiua do kantua do zerbatt e itten tzuten mozorruk? Itxetan? Yuaten tzilikan, do...?

“Puxka- puxka”. Mozorruk etzuten e... “puxka-puxka” oiua ordun, bertzela zatn tzen Santa’ktan ta oitan kantak ta, biño...

Ink.: *Eta mozorro beltzak?*

Mozorro beltza berriz, etzen e... eitten, gu, muti[l] koskorrak ta giñelaik, ya gu... iñe, gu asi giñen gero lemizko, oik gerra aitziañin bai, biño gero galazi baitzien...

Lag.: Ta akabo...

Ta, geo gu asi giñen, lemizko mozorro beltzak atetzen. Emen Xapatatta ordun, e... aixtio erran dut panaderu eotn tzena... Joakin, ura launa gunun, ta, Xapatattan zerriyak ta zatte tziuzten, Silberio, Sarobe orrek, ta, ortik ate giñen, baxe... bat yuan tzen Lesakara, eroatera, oaiñ illa da, Josetxo Xuantoinkua, ta kar xttun maxkarak an erosta... ta, yauntzi giñen. Ta, zortzikua, ordun erri guzi(y)iri buelta matte baitzen, lemizko plazan ibilli ta gero elizko atari orra, arunko atari gotti, emen gure etxe azpi(y) a barna, ta zortzikun ondarko muturra allet tzelik, ate giñen gu... Maria! Ze iñok etzun pentsatzen... emingu(k): “Ai! Ei!”

Da bulla, ta gu zortzikun, segi eken ondolik. Biño gero, an ordena eztakit, albinti... asi zen, e... alkatik erran zann zion o erretiatzko do, ta mozor zuriyek ordun mozor beltzari, guri, maxkara kentzen... bate o bertziri kendu re in tzioten... niri etziaten kendu, ni(k) xistua banun, eskutan, ta, tiatzen nin golpia ta... ta eskapt nitzen. Maño, gero asi zen diskusiua, geien alde nai yendi kusi, ta, biaunin yauntzi zien denak, albintik ta...

Lag.: Denak.

Denak.

Inauterietako mozorroak

Mozorro jantziak

Ink.: *Eta yauntzia nola zuten? Beltzek ta xuriek?*

(...) Arrauzen tzen arrop' zarrak patu.

Ink.: *Eta xuriek?*

Xuriek bai, zuriz, galtza zuri, ator zuriya, eta ziñu... zinturon gorriya, ta pañulo gorriya, ta gero... orik... e... papera...

Lag.: Zintak.

Zinta orik.

Lag.: Bizkarrin. Ta zapela?

Zapel gorriya.

Ink.: *Eta zapatak?*

Espartziñ e... zuriyak zinta gorriyak.

Ink.: A, joe, elegantea orduan...

Ba... ongi, ongi itn tzen ordun zortzi[koa], ta gañea ongi ikas zuzten, erausi zion orrek, Jazinto Bergara, Kruz Mai txistulai ona ura, Kruz Mai onen anaia, emin Tuanen bizizn tzien, ta, orrat, ta aixtin errauntena, ek... gu ttikigu(k) giñen, miño bi-iru muti[!] koskorrak yuate giñen, aundiyan tartin an eiltze iñen ondolik, geo ni ezni tokatu plazan atetzia...

Alaba: Biar tzun yakin dantzan sartzeko mozorro, ez?

Bai, mozor... e... orik eskin ibiltzeku uri bai.

Lag.: E... kordiona erautten tzuten?

Bai...

Lag.: Ta gero ori... nola deitzen tzio orikiri?

Kaskantillak? Bai...

Lag.: Kaskantillak.

Bai, kaskantillak yotze uzten emen ongi batzuk, dantza(r)i o(r)ik... au Bonifazio au, Bakotxakordakuunek yotzen xun ongi, berzia... Benito Irulleku re bai, ta... Bonifaxion anaia Santiago bat oaiñ e... Ernanin do an da, aek e bai, ta ola bazien, Filipn bordaku uik ee bai...

Alaba: Miño ezpazakiten dantzan etziren mozorro sartzen...

Bakarran bat zat zann tzien bai, ola, baztertik, biño geienak e... zortzikolaik tzien, zortziko itn tzun ongi.

Lag.: Ta gero puskekin ta ze itteunzten, mozorruk...? Puska(k) bilddu ta gero ze itteunzten ekin?

Puska bilddu ba... gaur e... mozorruk obekio yateunte bai orik ere, bai. Ordun, itteunzten arroltzi(k) ieurek, tortilla, e... batin patatakin ta bertzin e... urdaiazpikukin, ta, tortillin yaten zten, arroltzik eurek... ura... ostatun menua, bertze... igual ollo gisadua ta... do ardi gisadua, oain yaten zte angulak ta osk... gauza oiek oain...

Alaba: Eta gero yuaten tzien baserrikuk tzirenak itxera lo ittera o... gelditzen tziren erriyin, lo itten...?

Dentik bazien, bazien erriyin itte uztenak, emen geldize tzienak. Igual parienti do baldin bauzten, edo emen, gue itxin ee geldizen zienak baziren, iñautitan lo itten bertan geldittu. Bertze batzuk yuatn tzin itxera, miño ordun dena oñe[z] xuan barra zatte baitzen...

Alaba: Ta emen ze gelditzen tzen yendia lo itten, o zer?

Emen geldittu... mozorruk ta...

Alaba: Eta bertze yendik ta ola tortzen tzien lo ittera?

A, bai. Ordun geigo zatn tzen, zeatik e... ori biajanti, representanti oik ta torz(e) n zielik, ta torzen zien, etzuten kotxi(k) zatten, torz(e)n tzien... Serapio, panaderua erraten tziona, sifonak ta orik, edari oitik ekartze xttun, ta aretan tortzen tzien lantziko Bentin, ordun zatn tzen trena, lantz(i)ko bentan, ta estaziutik, orrek artzen xun ta karzen xun. Ta geo geldizen zien emen lo itten, ta ondoko eunin yuan. Ordun lo itten geldize(n) zen aunitz, ola, tratantik, ordun tratanti re aunitz zatn tzen, zaldi gañin ibilzen zien tratantik erosten, itxez itxe, baserritan ta... ta, ek geldizen zien lo itten bertan. Igantziko Bentan bertan auniz gelditzen zen ori, fond'ortan tratante ta... biajante ta... orik, lo itten...

Arantzako dantzari txikiak

Kalabazinak eta kalabazak

GURE HITZAK

Kaskantilla:

Kaskaineta.

Eskuetan hartzen den musika-tresna txikia.

6.3. Besta egunak

Puska biltzen

Eskea

Ink.: *Eta gero eskea, ze egunetan yuaten tzen eskea egittera?*

Eskia astelena, baserri(a)ra. Egun batin iin yuzten noski... eun batin baserrik einn tziuzten denak, ta gero, astirtin erriya... t(a) akabo arekin.

Ink.: *Eta zer e... nola eskatzen zen, "puxka- puxka"...?*

"Puxka! Puxka!". Ya ate ondoa yuan ta oi u egin.

Lag.: Bai, "Puxka! Puxka!"

Ta, arroltzik, emin etzen bertze puska... lukainka bat o bertze igual zann tzen, lukainkak... baserri zar orik.

Lag.: Ta, eskatu bakarra itn tzen do itxetara sartu ta... dantzan ta aritzen tzen?

Bai, gonbitu iten tzioten, aunitz itxe, ta geiendin baserritan benpen...

Lag.: Sartu berrenera ta barrengukin dantzan...?

Ink.: *Ta tragua ta baita re? Etxe bakoitzean tragoa eta ola? Edo ez? Bai, ez?*

Bai, bai. Ba, bai, bai, etzuten... mozorruk e... baserritan ibilzen zien eunin, ta etzuten auni[z] xaten, an ixkin batin yan bertzin yan, ta, afaltzeko go(g)o tikiya...

(Arantza)

Musikariak mozorroturik

"Pelegrino, pelegrino.

Una limosnita por amor de Dios.

Zinga[r] arraultze!

Bat ezpada bertze! Bertze!"

Aurrak ibilzen tziren, ori. Ta gizonak berriz, za... ori:
"Zing[ar] arraultze! Bat ezpada bertze!". Ura... ura bakarra.

(Bera)

Ink.: *Eta iñautetako arropa ere egiten tzuen, ez? Zure...*

Inauterietarako arropa ☉

Iñautetako arropa kontatzen tzun bai arek, nola... jazten tziren iñautetako arropa(k), mozorrok eauntzitzen tzirela denak, mozorruk, galtzak, alde bat gorriya ta bertzi(a) urdiña, ta bertzia o... gurutz... gurutzin, gero bertzia gorriya ta bertzia... ber... bi koloretakuk.

Ink.: *Orduan ze? ezkerreko ankan aurrean kolore bat ta atzean beste bat eta emen [eskuineko hankan] aldrebes.*

Or aldrebes, bai, guruz... guruztatuk.

Ink.: *Eta atorra eta zapatak-eta?*

Orig, atorra... atorra eztakitt atorra ze koloretku zatten tzuten. Galtza ori erratten tzun, oañikan... illoba oritkon bateri in tzion nozbatt antzerkin bat in bar tzutela do... Klemenek ta orik, ta... ein tzizkion lengo iñautetako arropa bezalkukin alde bat ur... zuriya ta bertzia berdía, ta, orrela dena(k), mutill gaztik denak yauntzitzen tzirela iñauteritan.

Ink.: *Eta zapela-ta eramaten tzuten igual? Edo...*

Zapela... zapela gorriya, seguro. Zapela gorriya ta alkandora... eztakitt, ator gorriya ezpazuten eamttten... bai! Ori[n]k nor do nor y'oañikan izanen da Arantzan igual e... ni[k] piño obekio dakiena gauza oriken berri.

(Arantza)

Iñauteritan? Bada, etortzen dire lemeziko ortzegunakin, etortzen dire aurrak, eta ek egitten dute:

"Peregrino, peregrino

Una limosnita por amor de Dios

Zingar arraultze

Bat ezpada bertze, bertze!"

Ta ematten diozu arraultziak eta dirua eta giltxaurrak edo nai z... nai zuna ero galle... nai zuna, galletak eta oiek ematten ttio dentikan, ez?

Ink.: *Ori aurreri?*

Ori aurrari. E! beñon oraiñ etortzen dire ikastolatikan eta bertze publiku... bueno, orretikan-ta, beño etortzen dire ongi prestatuak eta kantatzen tzattuzte, kantak, bueno, agitz e... agiz polita da, bai.

Eta gero, ori... astelenakin, bueno, gero igandikiñ izatten da erriyan, e! izatten dire... ori, iñauti... iñu... iñudik ta artzaiak.

Ink.: *Eta ori nola zen? Leen... emakumeak ezin tzuten ateri, ez? mozorrotuak?*

Bai, bakarri[k]... ez, ez, gure denboran etzen libre, ta gero, gero bai, biñon... gero! ya gu zartu giñen!

Ink.: *E(z), miño, nola mozor... mo, nola yazten dire? Nola yauntzitzen dire?*

A! agitz elegante yantzitzen da yendia, e! U Ori... disfraz izugarriyak, estuzu ezautzen igual! estutzu ezautzen, ta etortze... etortzen dire unat. Bueno, ta iñudi(k) ta oie(k) yauntzitzen da, mutilla ya(u)ntzitzen da neskaz, eta neska m... mutillaz.

Ink.: *Miño ori izanen da berrigoa, ez?*

Biño be... bai, leenogo itten omen tzen, eta gero ba galaziyak ziren gauza oie(k) denak, ta gero eiña[k] tire berriz paratu. Ta bigeltikan yuaten dire, beiñ ikusi dut, eta yuaten dire mediko(z) xantzi(y)a bat, bueno medikoz, bata zuriyakin ta bertzia eztaki(t) nola yantziya, ta yuaten dire ekiñ ondotikan. Ta orregatikan dire ori... neska galantak, zertaz paratzen zattuzte petxo batzuek eta... emen, emen ttugu arropak, e! emen ttugu Anttonen arropak eta, e ez... ori... berriz mutillak, jeneralian txarxagua neska, eta... e! galtza urdintan eta ator xuriya ta kapelukin ta... yuaten dire.

Ink.: *Eta gero emen, astelenean elduek eskea egiten dute? edo...*

Bai, bai, ori... ordun egitten te:

Berako Iñudeak eta artzaiak

Kaldereroak Beran

6.3. Besta egunak

Erregeak Beran

“Zingar arraultze
bat ezpada bertze, bertze!”
Ta tortzen die kuadrillak, ta
ematten diogu berriz e, arraultzi(a)
k eta matten dugu.

(Bera)

NEGUKO BESTA EGUNAK

EGUBERRIAK ◉

Ink.: *Ta Urtezarrean ze kantatzen zenuten? Edo z... n... egiten zen eskea, edo ze iten tzen?*

Eskia ordun e, miño kantatzeunte Urte Salbe...

“Urte Salbe

Ongi etorri

Agur Jainkuak (d)iguela.

Agur Jainkuak

(d)iguela nola,

egun aundi bat dekarran.”

Ori, tira be(r)tsua...

Lag.: Dena bertsuk.

Ta, bertsua lemizko polliki, miño mantso samar ati idektzen bauzten, ordun as...
tzio [irriz] bertsolai arek... pikatzen.

Ink.: *Atakatzen, ez?*

Bai, bigar sarze auniz itxetan sartzen tzen ordun, baserritan, erriyin ez mio [miño]
baserritan... ta... zatn tzien igual... gaztaña errea zare bat
e... gatzain xaria, zatn tzen gaztañantzat espresa zaria. Ta
ura bete antxen, trapo bat(e)kin tapatu bero-beru(k), ta
bozik yaten tzien gaztaña ta ardua. Ta, bertzi itxin ateko
uzten gazta ta ogiya, ta bertze etxin zerriya il berri samarra
do, xixtorra ta ogiya, ta...

Ink.: *Eta zertaz egiten zen bi egunez?*

Gero, bailia yo ta kian, emen aixtin erran tena ordun
zatn tzen auniz, ta neska auniz ta baserritan prest eoten
tzien, maja yauntziyak, ta, dantzan ibiltzko baserritan.

Bai, gero itxeko neskak da igual auzokuk ba(t) bertze
itxen batin baka... bat baldin bazen do yuatn tzen berzi
(b)eten itxera ta, an kordiona yotze uten ta, dantzan, an
etzuen apezak kusten... dantzan.

Lag.: Ta ori nola ibilz(e)n zen, auzo bakoxtan kuadril difentia? Do nola zen ori?

Bai. Bai, e... aixtion erran du(u)na e... ordun berexn tzen, gu erriko kuadrilla, dena
erritarra(k), ta Azkilarrekuk igual...

Lag.: An.

Eskerako prest

Ink.: *Bakoitza bere auzun.*

Ez, ez, e... ibizen tzen, denin, bueno, bi auzo ola itn tzien. Mño etzen em... benpi re... bue, bakotxak be(e) auzun, nola zun andregaiia do ola igual zatn tzen ta...

Lag.: Interesak...

Bai...

Ink.: *Errege bezperan...*

Gauz bera, igual.

Lag.: Ta zengatik bi euntan?

Bua! Orduntxe ibiltzeatik...

(Arantza)

Urtezahar eguna

Urtezar egunin etortzen ziren *Yos te salve*, arratsian, e! Eta kantatzen tziguten ta ematten genion ba sari(y)a, e!

Ink.: *Ze sari?*

(Orduan) dirua. Eta gero, oraiñ etortzen direnari ematten ttiogu galletak ta ardua ta gauza, oaiñ etortzen diren kuadrilla; etortzen da oraiñ agitz aunitz etortzen dire, e... lenogo etortzen tziren igual bi ta iru, aldiyan, eta txanda aunitz, eta oraiñ etortzen dire dena(k) batian. Eta... eta itten in diogu ba galletak eta ardua ta oiek ematten ginittion, ematten ttugu.

Ink.: *Eta nola da Dios te salve ori?*

"Yos (sic) te salve, ongi etorri

Yabon (sic) Jainkuak dizuela

Legiarekin kunpli dezagun

Urteberriyan bezpera"

Ta gero badire estrofa eta... unek obekio...

[anaiari buruz ari da]

Ink.: *Eta oiek zer dira bersuk? Bapatean...*

Bersoak bai, bai. Gañera orain botatzen ttiguzte bersolariyak igual etorzen dire, bertsotan aritzen direnak, eta bo! ta botatzen ttiguzte aiz politak.

Ink.: *Eta gero, mutiyak arratxaldean yuaten tziren gaztañak yatera?*

Bai, ori... lenogo yuaten tziren, bai. Emen auzuan izatten gunuen ostatua ta yoa... e... ok yoaten tziren eta gu itxian.

Ink.: *Eta gero, eskea egiteko beste modu bat "Gilin galan duenak eztuenari eman"?*

Bai, biñon baserrian ez.

Ink.: *Ori baserrian ez, ori errian.*

Ez, ez, ori erriya(n).

(Bera)

Juan Bautista Irigoien eta
Clementina Irigoien - Arantza

Urtezahar egunean eskean

6.3. Besta egunak

Olentzero Lesakan

Arto buruak

Urtezahar egunean

Ela, ela
Nor da? nor da?
Ni naiz Urteberri
Zer dakartzu berri
Uraren gaña
Pakea ta osasuna
Etxekoandrea ona
Nagusia ohea
Ideki, ideki atea!
Bota, bota **urtatxak!**
Txan txilipitona
Goiz afari ona
Kupela barreanean
Mama goxo
Aurrak yostatzeke
Tira, tira artillería
Como la varia
Grande (y) borracho
Grande (y) borracho
Ideki, ideki atia!
Bota, bota urtatxak!

(Etxalar)

Urtezaharreko koplak

Ongi emanda

“Dios te salve
Ongi etorri
Gabon Yainkuak dizuela
Legiarekin bete dezagun
Urteberriyen bezpera”.

Ta gero ortan:
“San Silvestre[k] biddali digu
Izar eder bat giddari
Aren ondolik eben kabiltza
Ate guzitan kantari”.

Ni kantari txarra naiz, e! ta baziren bertsuak, ordun berriz *Dios te salve* eta geo bertzia igual:

“Iru eta bi bos dira
Bertze zazpiyekin dozena
Datorren urtian erranen dittu(t)
Lagun okiñ izenak”.

GURE HITZAK

Urtatxak:

Urtats. Gabon-saria, eskean joaten direnei ematen zaiena.

(...)

“Goratua, bedeinkatua
Aldareko sakramentu santua
Pekaturikan, mantxarik [g]abe
Da Birjiña kontzebiltua”.

Ta ba(i)! ola bada... pilla osua da. Bai ta... ori:

“Erreka aldian lizarra
Zeru gañian izarra
Etxe ontako nagusi jaunak
Urre gorrizko bizarra”.
[osatua]

Gaizki emanda

“Sentitzen tzaitu(t) sentitzen
Ari zarela yeikitzen
Zure ointxo txiki polit oiekin
Sala berriyan frinkatzen”.

Ta, ta bertzia asten tzen alrebesa, ori :

“*Yos te salve* bakallo jale
Legatza balitz ohea
Etxi ontako etxekandriak
Du atorra kakaz betia”.

(Bera)

Gero Urtezar egunin yuaten giñen baserritarat, eskian. Ta guk ez genun kantatu baño *Dios te salve* kantatzen men tzen. Ori anaia, anaia ta oiek kantatzen zuten, biño gu ya... gu alletu orduko ya galdu zen, ta... bueno, gu an zen astokeitan ibilli... itxetan idetzen ziuten, an tragu batzuk eman, kafia... dantzaldi batzun... neskak baldin bazien, da ga... gaba guziya or pasatzen genun.

(Etxalar)

UDAKO BESTA EGUNAK

San Joan

Sa Juan... du ixtoriua, atta zenak erraten zian nii beti, pues, San Juan agertu zelikan or, peñ' ortan, arantzarrek eraten tzutela, muga-muga nola den, Aantza ta lantziko mugan, Arantzaldera. Pasatzen zutela aldi artara ta ondoko egunko berriz lengo lekun zaten tzela. Ta ola ibilzen ziela peleian beti San Juan... San Juankin.

Haurrak Lesakako
Olentzero egunean

San Juan Xar

6.3. Besta egunak

Berako Etxeberria ostatuan

Ink.: *Eta ori aitak erraten zuen?*

Atak, attak erraten zun, bai, bai. Aek zaten zun fede ikagarriya, bua! Arek San Juanekin. Ta, ordun San Juan egunin zaten zen besta bat men, bes... besta bat. Besta bat, bestetan bezala, mentxu aertu die musikak eta pillot' partiduk ta denak. Yendia dena oñez ibiltzen zen. Ta kantinak zatten tziren, pues San Juanak nik izaute ttut zazpi, zortzi kantina. Bat zatten tzen, San Juanan goian bada olko kortxel bat bazala arrop... paretakin, ta an. Bat. Ura gau guzin an egoten zen, gu ttikiyak giñelik, gau guziyin. Ta ordun nola torzen zen yendia dena oñaz, tortzen tzien oiartzuarrak mendiz, mendiya barna, erreka ori betti, ta an kafia artu, ointku(k) kendu an, ta oñutsik andik betti bajazen tzien, nola daude (?) pixko at, oñutsik bajazen omen tziren, beti kantineruk beti ura arrankatu du oñutsik, garbitzera anak beko errekarra. Ta kantina(k) berriz, zatten tzien pues karreteran bertze aldin. Ta... pues... men, bidin ere bai, men... arrond andik onat ortako bidaguruze bat izaten zen, gero zaten zen kaminun itxia andik xo, osea, andik unatxio, an ere parazen zuten. Ta gero an, Muuka errekan, Arantzko mugan zaten tzen bertze kantina bat. Ta oitan nola torzen zen egun guzin yendia, ta ek, goizin torri ta arratsilin yuan, berriz oñaz, dena, egun guzi or pasazen zen, ta pill batek iten zun karri... bazkaria zerbatt ere, ta bazter oitan yan, ta gero kordiona zaten zen, musika zaten zen, pues, juerga or zaten tzen, Sa Juan egunin.

Ostalariak

Ta guretzat zaten tzen besta bat. Joe, antzinko egunin guk ezkenun yaus e iñen lanik, antzinko eguna ona zat... lana zatten zen guretzat, xiri batzuk ein, ola, metro erdikuk do ola. Ek ongi paratu, xorroxtu ta prest-prest, leertu pixko at, ta artan sartzen genun erramua, lemiziko sartzen genun leizarra osto bat do aexko at, gero sartzen genion erramo bedeiktua, ta gero sartzen gen elor xuri(ya), xiriy'artan. Lertu pixkot ta lemiziko xiriya bat psatzen genun itxin paratzeko, pareta zarrak nola zaten zin itxe zar oitan, pues, paretin sartu, ta ura ya bedeik... bedeiktua geldizen zen itxia iarki. Gero, ondoko goizin, argitzin, yuaten giñen a, belar sorotara, o, landara, terreno (g)uzitara. Artu katill' tiki batin u(r) bedeiktua, erramo xurten bat bere bi osto, d'iru ostokin ta xiriya sarzen genun aziendik ibiltzen ezen tokiyin, nomatt ere baxterrin, etzaila... ura goldikin do... beiak do ez arrautzko. Ta arrautzen bazen ta, jes, segidun patu nonbatt ere, beiak arrapatz eztun tokeyin. Ua, sek, urte guzin [indarrez] antxe eonen tzen xiri ura, urte guziyin. Ta s... belar sootan gauz bera, sega ez... ondun etzen segadorik, segak aitzen baldi'miñen ta traba itten baldin bazun, traba itten zun tokeyin paatko nun, ta antxe eonen tzen ura ondoko urte arte. Ta, gero erramu ostu arkin bedeikzio maten tzenion, ta, guri ura erausi ziuten, Aita (G)ure bat erreztu ta ya landa ori bedeiktua. Se(g)ji bertzera. Goizin itten genun rekorridu ori. Attak ta amak bidaltzen ziuten pues igual bat ixkin batea, ta bertzi bertzera. Ta alor ormi (?) xttunak, denetan paatzen zen ori. Ori... parazen zen dentan, dentan, dentan, dentan. (...)

Auzu artan zatten genun guk Sa Juanakin krixton fedia. Gu, bestan bezala zaten zen an, ordun. Guk antzinko egunin ezkenun deus iñen bertzerikan. Oixen, prestatu gauz ori, Sa Juanen negoziuk guretzat, Jesus, Maria ta Jose!

(Igantzi)

6.4. Aisialdia

OSTATUAK ◉

Ordun, itxitan gaizki yan, mixeria. Illar gorriya baldin bazen, bazter txarra baldin bazen illar gorriya ere akauzen zen abudo... bazter fuertexiuk eitn tzun, biltzen tzun geigo, ta, eiziten tzen yaten gaztaña, ta, ordun, iganditan ta mezara torzen baizen dena, ta, gizonak itte usten besta aunitz, lemizko anisin asi, anise pill bat goizin. Ta, gero ya kontrola galdua, ta bueno, bazkaltzen geldizen zeren... Bazkaltzen geldizn zen ordun, ta usaia ta ostatun beti geixio, yanana, ta, arekin, usai aekin ta benpen animua... besta geigo itn tzen ordun besta erraten tzen, biño etzen besta ura. Gaizki... gaizki. Biño bat anisin asi ta euna pasatu men ta...

Lag.: Ori aste ondartan?

Igandia.

Lag.: Igandia.

Ordun etzen e... laumta etzen besta zatten, yaus ere, igandi bakarra.

Lag.: Ta astez, ostatun norbatt e ibiltzen tzen do...?

Bono bai... e... ordun aizen zen musin aunitz, eunero, musin aizen zienak bazien emen errikuk, kuadrilla, ta, baserritarrak ee bazien eguno(ro) torzen tzienak, musin aitzko, errira, oñaz. Biño musin, ardo yokun. A... botilla ura: "Bueno, litro at ardo yokatk' iu".

Ta, baso (b)at, ta botilla ardu pazn tzen, ta baso bat'tik eateunzten denak, igual e... bos-sei partido yokat tziuzten da beti baso bat, kostunbri ura ala... [irriz] ta, tragua ori, ba... batek partittu zun, bueno, aek tragu in, pixkot gelditzen bazen mai azpira (b)ota. Kostunbri ordun ala zen, etzen...

Alaba: Ze usaia arduna ostatun...

Lag.: Brru! Ze ondarra mai azpira (b)otatzen tzen?

Bai... ezpazun akautzen, mai azpira (b)ota.

Alaba: Eta beti-beti akautzen tzuten mus partidua, o...? (...)

A, bueno, mus partidua tokazen zien asertzik, asertu musin ai delik igual, zerbattengatik, tantungatik edo, ta ddipi! ta ddapa! yoka seidun. (...)

Bueno, ordun, bertzela ere iandero yoka aizen tzien emen.

Lag.: Iandero?

Iandero bazien yokalaia. Etzen ordun sepazio aundiya izatn tzen erriyin, e! Erritarrak erritarrakin, Aienstarrak eben grupua, Azkilarrekuk eben grupua, ta Iguzkaldia ta Orralar igual... denak sepatu(k). Etzen naasten guain bezala, di in itxe bat ola... bat bertziri... igual lengo... aintzinko igandin zerbatt errana ta ola, ta urrengo igandiko prestatuk, yoka aitzko... ta emen zipi! ta zapa! yoka aitu bai, (bai).

Lag.: Bai, e!

Ink.: Ta orduan kanpokoekin geiago, ez? Erritarren artean orrela...? Kanpokoekin?

Bai, gañea... ez, etzen ordun, ez baitzen yaus e(r)e, e... kotzerik ta etzen, ta ordun e... erraizen zen bertan dena, bakoitxak bee erriyin.

Felix etzeko ostatua

Ostatuan

6.4. Aisialdia

Ink.: *Biño lesakarren bat o igantziarren bat etorriez kero...?*

Ink.: *Arrika...*

Bueno, bue... bestetan ta... ordun torzen tzen, bestatan egun bat do zatn tzen, nola torzen zen oñaz... bigarren eguna zatn da geienin. Ta ordun, e... arrikaka fama Arantzak, arrikalaiarak, biño eitteunzten torri e... igantziarrak o lesakarrak eo torzn tzienak e... kuadrilla, ta bakarran bat neskatstara, etik, ta itn tzioten bere kuadrilkuk, (ba...) bazterra yuan ta andik arrika man, ta gero arantzarrak, jode, fama... aantzarrak arrika... bai.

(Arantza)

Atautxiak kamarero

Ink.: *Eta zure... atautxiak e... aritzen ziren ostatuan lanean, ez? Biak.*

A! biyek ba... Bueno, atautxi zen, bat zen... or bizizen zen Marinia, oain zera da... frontona den lekun, or bizizen tzeren. Ta zaukan emen ferrategiya, ferrazen zittun... zerak, beiak ta... abriak, ta orik denak ferrazen zittun. Ta gero be... iorek itn tzittuzten ferrak ere. Bai. Ta bere semi re bai, Anjel, ta tio Bitoriano re bai, osaba, biyek ere arit tzeren. Gero osabak pat zun Irunan, Bitoriano, eztakit oroittuko ote zue... Ta, ori torzen tzen orrara(t) ta or arizen zen. Ta, ori, or tzatn tzen, sutegiya erratten genion gu(k). Gu yuate(n) giñen aispua, aspo aundi [indarrez] bat, an sua, ta an itn tzun... berotu burnia ta itn tzittuzten... orik, ferrak. Ta gero ferratu ta... bai, or aritzen tzen ferratzen. Ta launt... ianditan... Ta bertzia bizi zen berriz an baserri batin, Arizpe, te ori attautxi Jose Martin, bat Jose Martin ta bertzia Alejo, emengua Alejo, errikua. Benditua [indarrez] Alejo, ori... oroizen za... Alejo, gizajua! Bertzi(a) ere bai, Marti Jose, on puska, bai. Amatxi elementagua zun, ola, Orizmendikua [irriz], amatxi. Ok amatxik elementaguk zeren, ori benditu zen. Ta (e)tortzen tzeren emen ardua, bueno... zera, *de camareros* [irriz], ta, igual ori:

- Zu, atetzu, atetzu, iru-lau... –eztakit baso...– sifonkin!

Ta ok ardua ateri, ta:

- Ai, Jozena Martius (?) errain tzut sinfonkin!

Ta:

- Ba, eztu inporta!

Berak tragu in, ta gero sifona bota [irriz].

(Arantza)

IGANDEETAKO MUSIKA

...ta ordu erdin batian plazan or funtzio ederra armazen zen, e! Ta gero baser... osea mendiyan ezain zen, berze... Irazakon, an funtzio armatzen zuten igandeuntan. Ta bue, or ibiltzen zien apezak, ura debekazten ta bai, ta guar' tzil ta or iiltzen da...

Ink.: *Zer iten tzen an?*

Ink.: *Ori zer zen, aber?*

Bailia armazen zuten.

(Etxalar)

Juan Maia - Etxalar

Etxalarko ostatuan

KIROLAK

Luzean ◉

Bai, ori ya ni... zerbatt e ola oroitzen naiz zerbatt, biño gelditt zen, ordun, bai... karrik benpin gure itxin pillotak ta katxarruk zatn tzien. Pillota pill (b)a[t] pazen zako batin, ta, gu mutik koskorak urrat(u) inttun denak [irriz], onako nak... barrengo bala o... erratn genion ura zatteunzten, ta ura atetzen aitze (g)iñen.

Bño emen luzin bai, bakarrik gero galazi o eztakit ibin... xetzen gero persianak ta ok, abisua matten bauztn amerikanuk ta, gero, emengo famatuxkunak errikuk: mediko, botikaio ta... ok, k... amerikano ta ok kuadrilla itte uztena, orik aritzen zanen tzien. Ta, geo leiuak, leiu xetzen ta, ya galaz zuzten. Botarriya an tzaten tzen Kaltxiko ixkiñin, boti mattko, an boti man ta, ala, sakian. Ta gero ura re, ura ne oroitzen naiz xet(u) uztelek.

Ink.: *Eta botarri orrek bazun gañean pillotak uzteko leku bat, ez?*

Bai, orre(k) tzun, ola, ebaki koxkor bat ura berdiña, ta an ebaki oxkorra ta an pillotak. Ta gero, boti mattko berriz, kaidakin, ez, zelaia ez, kola, kara. Botia ta, txal!

Alaba: Ta pillotan emen leno aitzen tziren ori... plazan, etxe orren kontra...

Bai, p(l)aza... libri zen, etze... esker paret(k) gabia! Itxeerri zen frontisa, pareta.

Alaba: Miño yokatzen tzuten irunaka, ez?Iruno...

Bai, auniz... auniztan bai, irunaka.

Ink.: *Iru iruren kontra.*

(Bai). Sei. Nola etzun ezker paretik, zaero bat ta aitzifin bi.

Miño aunitz aizen tzen yendia leno pillotan men... Bo! Txanda ezin arraptuz... plazan. Plaza ta arkupia.

Ta berzia zatn tzen arkupian aizen ziena trinketin. Ori nere denboran aizen tzien emen bazien onak, ordun Leandro Txunkua ta... Alejo bat Orunin, ta orik e... aitzinko sarin ondun eotn tzienak, oiri airi artzen. Ta ola zatn tzien, bertzik rebotin. A trinketia s... pazn tzen sare bat, sare bat e... soka (b)at patu ta an zatn tzun zaria goi... saria goitti[k] petti arek, zintzilka. Ta, geo pillota zaten tzen aundiya, balonan ainku ya, ttikixio biño, ola, ta...

Alaba: Oain boleibol bezala ola... (...)

Ink.: *Eta zenbat yende aritzen tzen or?*

Orretan lau, bi aldetikan bira.

Berako udaletxea

Pilota partida Etxalarren

(Arantza)

Latasa eta aranztar baten apustua Sunbillan

Pilotan aritzeko eskularrua

GURE HITZAK

Laxoa:

Eskularruz, aurrez aurre paratzen diren bi talderen artean, jokatzen den pilota-jokoa.

6.4. Aisialdia

Luzean

Bai, bai, lenogo bai. Ori largo erratn zaion ordun, luzian, e! Largon... erraten tzen. Or len erran dena, bi itxe zan bar zuten oain frontona (d) en toki orretan bertan, bi itxe, e! Arotzenia ta Argiñenia omen tzuten izena^{4*}. Eta orreta... orik kendu xusten eta oaiñ ya obekio dago aritzeko, biño ordun oso txarra omen tzagon, biar tzenun zuk eskibatu bi itxi ek eta luzera yokatu, aitteko, miñon! auniztan sakatu ta tak! igual itxe ori yo ta (ara!). Ta, raia non tzagon pasatzeko. Nik nola ez nun ezautu! Miño botarri(y)a ta denak or dabezi oañikan, an dago, sakatzeko ta... zea nola dagon, oañik ere an dago.

Ink.: Bai, eta iru zulo, pillotak uzteko-edo, ez?

Baita, baita. Eta ola gauzak, bakarrik ni... ni ordukoz ez, ez, zetikan guru attack erraten ziuten guri ola, zetikan, Errik' Itxeko leitikan, ari zen ta, norbatt ere batzuntzat idea geigo, bere lagunak edo bere familiku eztakit, eta benpin andik erratten: "Bai, unek duk tanto! -(ta) [irriz]-: Bai, unek du tanto!", ta bertzik iteunzten denboan xi-xi-xillikan [irriak], ixi-xi-xillikan, bai, irri eitte... irriarria izan bar tzun ola, pues beti bere... bere lagunekeri... Bueno, ori denena zatten da, dudaik badu orrek bere... eztakitt e... nola den, biño(n) ba! bai, bai [irriak], orik, jesus! Onek gero, len erran dena, Allinia da gero or ostatua goik'aldin, or kurba artzen den arbola, baita arbol bat, zen arbol bat, orren ondoañ alletu zan bar zuten, sakia, bai.

Au **laxo**... Donezteban-ta aritzen den au, pues igualtxua da, bakarrik eztu... garbigua da, erran nai nuke... frontona ta gauzak... toki aundigua ta zera geigo du. Or neretzat Iruritakua da txarna dena. Sakatu eta luze xamar yotzen bada, bi tellatu dire antziñean, e! Ta, tellatua yo ta betti et... eroitzeko denboan artzen baldin badu ona da, ze rarua, e! Pues te tilla gañera ya allezen baute ya erratteunte ya tantu egña da, e! ta ola. Nik ikus utena *un poco raro* uaxe da, ori, Iruritako... plaza, bai.

Ink.: Eta Arantzara gaten ziñetenean zer tzen, bestetako programaren barnean oi, pilota partida, ez?

A bai, bai. Ba! onbre, ez gañea nolanaikua! [irriak] Bai, bai, bai, bueno. Amar duro irauzen zen, amar duro, ze gauza, e! jo! Bai, bai, ta ik ura entrezen yun(i)an andriari eskutara, zerua!

(Igantzi)

APUSTU ETA AHALEGIN BEREZIAK

Herri kirolak eta apustuak

Ink.: Eta, erri kirolak emen egiten zenituzten, baño beti apostuekin loduta, ez?

Bai, ala... asertuta. Asertu ta orduan apostu, dena asertuta zatn tzen ostatun, asizn zien desafiuka, ta... fuerte asertu. Bakin etzen itten, bueno, apostua ola yendia ta solasin yous e(r)e, dena errixtan, apostu itt(e)ko, bai. Ta, bo, gorrotoko apostuk a fiñ, gero fiñ yokazn tzien.

4 Bere semea, Oskar Txoperena, Igantziko toponimia aztertzen ari da eta artxiboetatik ateratako informazioa izanen da hau, segur aski, hark aitari errana eta aitak guri.

Ink.: Eta ze apostu klase, o...?

Aizko apostuk, ta... aare apostuk, ta... lasterka. Lasterka re emen yokat(u) uzten ta marka bat ikagarriya in zten. Emendi(k) Goizutara, bi mingo mutillak o(l)txe ostatun ta... asi, ta, ek ere asertu ta... ta bat e... alde batik goitti betik ta berzia b... betik, Artikutza barna, ta, biyek elkarren bistan. Biño batek lentxeo iyo erraniko puntu(a) plazan. Biño biyek elkar kuste uztelik alletu, e! Bat alde bat'tik, bertzia berztik. Miño marka ikagarriya. Nik uain fijo, arrattiko eztakit marka ura nola zen, miño, emendik Goizuta bors ordu pasazn diela, orik in zten bikin... zerbatt e ola zen...

El rubio de Aranz

A, bai, aba fuerti zun. Ta, iru lagunko bankuk, aspald, e... espalda, ola, silla[k] pezala, ori bazala egurrezkuk e... karga aundiya ute, oaiñik be... bettin bada, ostatun. Ta artu abakin ta, da! gotti itt(e)n tzun. Nik eztut bi eskukin iñen, e!

Ahari apustuak

Bai, aarik apostuk e... bat emen ein zten e... ola, fuerte samarra, au, markat(u) uzten e... Arantza, biño etzien eminguk. Alde bat'tik zubitarrak, ta berze aldetik gipuzkanuk e... etakit Azkoitti o... nonbatt e... ba gipuzkanuk tzien beti re. Ta ek ere asertuta, oltxe ta emen elkarrei beitzen... gipuzkanuk tor zien bezperatik, ta... orik e bai, ta, emen gu ostatua ordun, gipuzkanuk emen tzien gure itxin, ta bertzi[k] berriz bertze ostatun. Ta, emen zubitarrak ta, ondoko erriy'oietkuk ta, badie yende pilla. Ta, trabesa bezpera arratsin, biaunin yokat arra, ta ok aitt tzien [aritu ziren] emenguk, ta gipuzkanuk yaus e... a... emenguk yokat(u) nai ta, ek kasik ez. Ta ba, diru bajatua, difentzin patua, ta, biño biaunin alletu da apostu momentua, ta artu zioten diru (g)uziya gipuzkanuk, dena, ate uzten guziya artu zioten, ta irauz zioten.

Arpan apustuak

Arpan apostuak yokatzn tzien (e)men. Ok e... Pantalion ta... ok aitzn tzien emen, arpanain. Lenotik aizko apostua ni mutiko tikiya nitzelikan oroitzen naiz emen, yokat(u) uztela aizko apostua, ju(s)to ordun Uzkudun, boseadoria *Campión de Europa* eta gero... Mundialin ere... noski, *Campión...* Mundialin irauzi etzun in miño finala yokat tzun. Uzkudun gipuzkanua. Arek in tzula o(r)oitzen naiz beti, aizkorak gotti iña(k), ta:

- Asi!

Ta ordun da! da! arek man tzion asiera, Uzkudun orrek.

(Arantza)

Laster apustua

Arpan apustua

JOSTETAK

Xaldun kortin ☉

Umeak tiobiboan

Leno nola dena dirurik gabeko asuntu orrekin, zatt tzen auzolanin ba[t] pertzi launzen zioten, m? Eta, artua bere... xuriketak, artua billu ta ganbaran, ta xuritze giñuzen artaxuritzin. Neska-mutil ta bono: “Guaze artaxuritze duten lekutara, iji ta aja”, bakizu, [el]karrekin... eta gero zatten oitura nomatt e ematteunzten gaztañ erria(k), bertzik gaztañak erretzen xuxten, ta sagardua. Pitarra, itxin iñeko pitarra ta sa... gaztañ erria. Ta karo, gaztañ errik, yostetan aizen zien oño zeran, bakizu, azertze'mada ta ezpada azertzen, ta:

- Koño, nik zuri...

Ta ordun zatn tzen:

- Xaldun kortin!

Ya nork nai zun orikin, gonbida bat [d]a:

- Xaldun kortin!

Ta bertzik, artu z... nai zionak:

- Biyen artin! –eat zun.

Etxalarko eskolako umeak

Ta:

- Ni.

Bate(k) (sic) berexten zen, kuadriltikan:

- Nik.

- Zuk.

Bien artin, apostu bien artean. Eta, gero:

- Zematen arte?

Zenbat, eskutan gaztañak, edo maalin edo non zen.

- Zematen arte?

Eta, koño, pues igual:

- Zortzi.

Ta kustin, lau ttu igual, ta zuk man bar ttiazu neri bertze lau.

(Lesaka)

Yostetan? aritzen giñen gauza aunitz: tokoka, sokasaltuan eta... eta gero *a pote-pullas*, eta... kalakorrotian eta...

Ink.: *Zer da kalakorrotia?*

Paratu poto bat eta ori... makillakin, po... ura bo... oi yo bear tzunuen.

Anaia: Ura urrundik, e!

Xo! Eta... ura urrundikan, e! Eta ori, gero, ba urbillena gelditzen tzenak berriz paratu bar tzuen an, por... zertaz urrun botatzen baldin bazunuen, e... bueno, gero paratu bear zenun urbillenak gelditzen tzenak, (arek) paratu bear tzun potua an.

Ink.: *Eta a pote-pullas, oi zer tzen?*

A pote-pullas? Ori... paratzen tzen ori, poto bat, eta tortzen tziñen e ori... ta yotzen

tzenuen ostikoz, eta denak lasterka ya nork artzen tzun ura lemiziko, ta berriz paratzen tzen, eta orrela aritze(n) giñen.

Ink.: *Eta gero melastiro ere...*

Melastiro ere bai. Bat yartzen tzen... bueno, lau pataz, bi... bi zango ta bi besun gañin yartzen tzen ta, ori, areri pasa, (ori), batzutan areri pasatu, biño bertzetan igual ura ala zagolikan e irut... iru lagun gañerat!

Decodín decodán

Decodín decodán

Dela dela dan

De palazio de cocina

¿Cuántos dedos hay encima?

Zuk ola egondu bar tzunun, makurta, makurka, ta bigelk'aldin paratzen ginion orrela, ya zenbat tziren [behatzak], ta arek azertzen baldi'mazuen, zu[k] yarri bar zunun, ta bertzenaz ba yartz... yarri...

Ink.: *Eta gero, ez baldin bazuen asmatzen esaten zen zerbait? Tititi-tititi?*

Anaia: *Si hu... si hubieras dicho cuatro [apal-apal].*

A! *“si hubieras dicho cuatro”,* bai, bai!

Si hubieras dicho cuatro

No tomarías tanto mal.

Decodín decodán

Dela dela dan

Del palacio a la cocina

¿Cuántos dedos hay encima?

Eta berriz gauza bera.

Ink.: *Eta “decodín decodán” egitean yotzen da bizkarrean ola, “decodín decodán...”*

bai, ez?

Bai, bai, bai, bai, bizkarra.

Abix-abix

Ink.: *Eta abix-abix ere...?*

Bai, bai, abix-abix ere aitze(n) giñen:

“Abix-abix

Kaka la bix

Arrantza la kopeta

Ipurdin bi kopeta

Irali

Kak'iraldian

Bale?

Bale”

Ta denak lasterka tal ya... ta bat gelditzen tzen are(k) nor arra(p)tzen tzuen eta...

Juanita Ariztegi - Etxalar

Etxalarko haurrak

6.5. Sinesmenak eta beldurra

Segalaria

Kandelerero

Ta kandelerero re bai, aritze(n) giñen:

“Kandelerero

Lero lero

Bale?

Bale”

Eta gero arra(p)tzen tzenuna, ba yartze... paratzen tzen orrela, eta etortzen tz... bueno, eta berriz.

Ink.: *Eskutik?*

Eskukin paretan kontra, eta... barr... lemiziko arrapatzen tzena. Ta gero urrengua arra(p)tzen tzena bertzia... bertze eskua emana orreri ta, gero bat etortzen tzen ta libratzen tzattuen.

Ikusi-mikusi

Ink.: *Eta ikusi-mikusi ere...?*

Bai, ikusi-mikusi aitzen giñen:

“Ikusi-mikusi, zer ikusi?

Ikusten dut unelko... asitzen da A-kin da akautzen da a... U-kin.”

Eta bueno, ya zer tzen, e! ta ya zeñek azertzen tzun lemizikorikan, eta... berriz. Gero arek erranen tzuen berriz, eta orrela aitzen giñen, ba! denbora pasatu biar tzen!

(Bera)

Zugarramurdiko sorginen
museoko sorgina

ekartzen omen tzion igual:

6.5. Sinesmenak eta beldurra

SORGINAK

Garbeko sorginak ☉

Pues Garberin tziren bi aizpa, bat soltera ta bertzia ezkondu zen bere illobakin, Juanitokin, Juanito... ez... lentxo il tzanen tzen, zu... yaio biño len [laguntzaileari zuzentzen zaio], eta espostu zen ta oriek ikaragarrizko sorgiñan fama zuten, agitz, denak, e! Beldur zatten genion, ta guri beti erratten tziuten gurasuk: “Garbereko parin pasatzin au [behatz lodia ondoko bi behatzen artean] paratu, gurutzia!

Lag: Biatzakin?

Bai, biatzekin rabu! ori, gurutzia dela, eta ordun etz... ezin tzutela deus ere egin.

Ta ori, Madalen ori, igual et... gure ama gaxua pobria zen, zortzi ume bazittun, gizona illa zun gazterik, ni bi urtekua geldittu nitzen, eta

- Maria! –oiu iñ, or Bixinon itxin bizi giñelikan, eta- bai, badut ilar txuriya eta zureztat ekarria aza! [Ahots mehez]

Ta, “Oi! Madalenek sorgiña[k] ttu miño ni[k] piar iñet ori ta, egiñen dut!”. PUES etzion iñori kaltik in, ta gure ama iltzeko yarri zen. A(g)itz grabe yarri zen. Eta gabaz beti “Maria!” ta “Maria!” ura, oiu ura aditzen tzuen, beti. Ta gero ori, kabaz joaten tzien neskazar orri e... zerara, ni[k] txar-txarra izautu nun, e! Eta errik’ iturrira Garberetikan arropak garbitzera, ta beti gabaz, ta artikan: “Ori arrautu bear diu Madalen, eztik bizirik iraunen, Madalen tzar orri!”. Ta, yuaten tziren, ta, beti ematten tzioten ola, bi aldetikan lotzen tziren, bi karreteratikan errik’ iturrira artu bar tzutela, biño eskautzen tzen. Eta gero erran tzioten, egun batin benpin arraut tzanon tz... tzuten urbillin, ta, berari golpik eman, ta golpik eman ta etzen... etzen zetzen, etzela...

Lag.: Etzun miñik artzen.

Miñik etzula artzen. Ta erran tzioten norbattek, ordun ainbertze baitzen ola aditzen tzena, pues, ematteko itzalari golpia, ta ordun izanen tzela golpatua.

Lag.: Madalenen itzalari golpia emanta.

Bai, itzalari. Ta itzalari eman, ta nola dena... mazakriyallatua, dena eridakin ta ...

Lag.: Bere itzalari yo ta berak eridak?

Bai, berak eridak, berari eman ta etzula zererikan, podererikan, bueno, bazula berak poderia nonbatt ere salbatzko. Ola erratten tzuten le(e)n.

Ta gero, elizara yuaten tzien [zalantzarekin bezala], ori, makumi ori, eta, apezak, librua itxitzen bazen, meza man, ta meza matteko librua, *libro sagrado* do ori, e... ura... etsitzen bazun, pues etzen eliztik ateitzen, ura.

Ink.: Ta ze itten tzun?

Ta an egon, apezak berriz ideki arte. Ta, apezak, nonbaitikan enteatu zen, nik apez xar ura izautzen nun, enteetu zen zerbaitez, ta, ein tzuten eun batin ideki(a) utzi, ideki(a) utzi, ta sankristira ura yuan eta ordun ateri, bertzela an egotten tzen Madalen, elizan.

Ta gero benpin gaizkittu zen e... ori, eta, apeza deittu, ta apeza[k] pazekin ala zela, ta ori egiya omen da, e! Pasatu(a)... Ni[k] bertzik erran ttutzenak zetzen ttut, kontatzen ttut, eta, apezak erran tzion:

- Oain Madalen, ze in bar tzu? Oltxe egon barko zu sufritzen. Oin nori eman bar ttiozu zure gaixtakeriy’orik?!

- T’oi emanen ttiot... nori emanen ttiot?! [lehengo ahots mehea ateraz] –an tzun koñadua be... ta aizpa, beño...- emanen ttiot ollarrari!

Ta :

- Ollarra?! Ollarrak eztizu izanen, zu[k] duzun poderi eztizu izanen ollarrak!

Eta, ordun eman zizion ollarrari ta bettiko mia bateri, bueno, bei bateri, mia, ederra omen tzuten, eta, ura zetzelik, apeza an omen tzen, zer... bere zerak ematten ta... ari men tzen ta, ordun Madalen il tzen, ta arekin batin ollarra, eta bettiko mia, ta orretan akaut(u) zen Madalen.

(lgantzi)

Etxalar

Ollarra

6.5. Sinesmenak eta beldurra

Juanita Leiza - Arantza

Ink.: *Eta gero zuk aittu duzu... ere bai sorgiñen istorin bat, ez? En... Entzesorun bazirela do... Ori nola zen? Nola da ori?*

Bai, guri... guri ori kontatzen ziuten gu izitzko do... yostetara lenogo arat yuaten giñen, ta, gu... ni guaiñ egotten naiz pentsatzen gu izitzko erratten ote zuten. E... sekulako sua iña zaten tzela ta lagatza... paratu zaten tzela an zintzilka ta gero lagatzin... bertze paze aundi bat zaten tzela, ta... ola istoriua. Ta, sorgiñak zatn tzirela. Miño guk ezkiñun beñ e sorgiñak ikusi! Miño gu izitzko erratzen te zuten ordun? Nik traza ura itn dut benpen. Argittu orduko... ura gabaz atezen zela, gabaz kuste ustela, eta, argittu orduko iño... iñor etzela deus zatten, ez lagatzikan ta ez pazerikan ta... ez yaus. Argittu orduko dena kendua.

(Arantza)

Sorginak ote?

Bueno guk, guk ori, baserria eta... agiz toki politan genun baserria, ta gero bertze aldia, bertze aldia da karre... beyin erre... karretera ta bertze aldia da bertze mendiya. Eta, sorgiñak, eta, ikatuk egotten giñen, sorgin... egun batin, ori... egun batin ta aunitz aldiz, karruk zatn tzien ordun beiakin, ibilzen tziren karruk, baakizu zer dien, ta, yuaten tzien an... aratak'aldeko mendiyin bettik [g]otti yuaten tziren, an kargazen zuten bazka, belarra do... edo edozein gauza karr(i) bar tzutena, do patata edo ateria, ta karzen zuten gero malda ura betti ta gero za... aintzintik itn zen frenatu karrua, ta... ez zetzko. Beño karruk bear tzatn tzun luede... ruedetan grasa, beño gra... grasik ezpaigenun zatten eltzintzat ere, eltzintzat ere etzen zatten eltzarintzat ere grasikan, etzioten ematten karruri, ta arek an betti eldu zelikan, ta nola zatn tzen añen idorrak, ruedak eitin tzuten krik! krik!

Eta:

- Atozte, atozte, atozte! –gu leiora bialtzen giñuz...- Ara, ara, ara! An dire, Koskonteko errekan dire, sorgiña[k]!

Ta:

- Ai ama! –guk- Non ta dire? Non ta dire? -etzen kusten!

Ta gañea sorgiñak guk karrua kustea re sorgiña kusten genun, krik! ta krik! arek zun oliyua falta, ta ruedak karraxika, idorra, idorrik.

(Lesaka)

Sorgina tximiniatik beheiti

Aanibarran, e... lamik, aunitz atakatzen omen tzittuzten ta... o sorgiñek, ta, aitzen omen tziren emakumik linua, ariya itten. (Da) ariya linu orrekin pues leun-leun-leun-leuna, ari polita itten omen tzuten emakumi orik, da, egunero tortzen men tzaien tximenetik betti, da erraten omen tzion:

- Ekarran **gantxa!**

GURE HITZAK

Gantxa:

Gantz. Urina.

Etxalarko ikuspegia

Gantza, zopa, sebuukin iña.

- Karran gantza!

Ta, emakumik ikatuk beti. Gizon batek erran io:

- Lasai, nik arreglatuko ut ori. Bai, zuek ez torri.

Bera **yarri** da, sun ondun, ta paatu du zartai aundi batin oliyua erretzen. Ta, an tzeon oliyu oi pil-pil-pil-pil-pil-pil-pil, ta er...

- Karran gantxa!

Ta:

- Oi! Atzo pirri-pirri ta gaur porddoka-porddok?

Klaro, gizon orrek e(z)paizun [emakumeak] bezela itten ariya.

- Karran gantxa!

Ta:

- Gantxa biar dun?

Da! [indarrez] tiatu dio zartagi oliyu oi ta kaskali dio mutur guzeia. Da ai! ai! ai! garrasika yuan da. Ta bertzik ate zaizko ze pasatzen den, ta:

- Ze pasatu zain? Ze pasatzen?

Ta:

- Neurrik nere buru! Neurrik ne... (...)

- Ba! leulik ere bururi in bali'maion izorratzia aski un!

(Arantza)

GURE HITZAK

Yarri: Jarri. Eseri.

Laino guztien azpitik

Belea

Nola erratten tzuten lenogo, bat omen tzen zera... beti gabaz bi lagunek itten omen tzuten lo, ta beti gabaz -orrik erratten tzittuztenak len- gabaz beti bat itten omen tzen... beti itten omen tzen ortzaz gotti lo. Biyek elkarrekin itten zanen zuten, bi lagunek. Eta, beti, gabaz, dardaittu onela ta... ezpen tzion kontesten, ta ezpen tzion kontesten, ta, oantxe amabiak arratskuk yo zutelikan, apatu omen tzun aspeska, "Orrek zer dik aba zabaldua?!", aspeska, zerbatt ere... yakinen tzun, ta aspeska. Ta ez muitzen, ta ez muitzen, ta andikan buelta eman omen tzion, ortzaz gotti, eta bele bat etorri omen tzaion onela bele bat, ta, aotik sartu ta... bixtua geldittu omen tzen.

Sorginak uxatzeko

Ink.: *Sorgiñak (sic) ze itxura zuten? Nola ziren? Ze esaten zuten...?*

Pues persona[k] pazala, segun, biño itten tziren bitxoz kanbiatu, ta... erratten tzuten, pues, ola, kusten tzittuztelik o zerbatt ere, pues e... "Laño guzin azpitik ta... lar guziyen gaintik".

Lag.: Ibiltzen tzirela...

Erratten tzuten yendik "Alda adi emendikan, laño guzin azpitik ta lar guzin gaintik".

Ink.: *A ze, ek bialtzeko? Uxatzeko?*

Bai, bai.

Ebaki belarra

6.5. Sinesmenak eta beldurra

Eguzki lorea

Sorginen eskulanak

Et'ola biditan ta ikusten omen tzittuzten ek, sorgiñak egiñak, larrakin ola... arkuk, ta ikarrigarri gauz politak, gabaz itten omen tzittuzten, ek... ek pasatzeko eurek.

(Igantzi)

...arratn tzun ura, ura... sorgiñ ura bera iltzeko, bere gauz ura pasatu biar tziola bertze bateri, bertze bateri. Ta bertze bat geldittu... ordun orek ya... akauzen zula, zartu ta ezin illez ta kristonak [indarrez] kusten tzu ta etziela iltzen.

(Lesaka)

Axolorro baserriko misterioa

Ta bertzia dut berriz ere, ori seriuxagua da, ta ori re egiya da, e! Ori pasatua da. Oain, ezta milagruri[k] yeus ere, e! Gero istoria akautzekin agertzen da dena, biñon! Yendia beldurka. Ta, emen bixtan da or baserri bat, gure atta ta oken baserriya, ta gure atta soltero zen oañik ordun, ta ziren bi anaia, ta bi anaiak, bueno, sasoyian, sasoikoak, biño, etziren balientiak, erraitn tzuen: "Ezkiñen balienti[k] gu re, biñon, jo(b)ar! eske alko eskandalua zen, ta dena ateitzen tzen gure borda ortikan. Ta egun batin bi anaiak elkar artu genioken". Ta zen untza bat, ta untzek ite'maitute yendien uuuuuu! Ta ola, arnesi triste bat, (ta), egunak ta egunak ta egunak ala yoaki, eta arrastan ori, orrela, ta jo(b)a! Baserriyak aldi ortkuak ta, ta beti ibiltze men tzen emen, gure... atta ta oiken baserria... bueno, baserriya ertik onddo-onddun da, eta, ortikan asi ta unaaxe tortze men tzen, orko bortzeu'mat metro do onatago eta bertze bortzeun bat metro aratxio, ta or tarte ortan, beti, or, garresi oitan ta ola ibiltzen. Ta or aldi ontako yendik denak izituk, arrastan ta itxera yuateko ta... izituk. Ta, atei omen tzen ordun erriko apeza, erretora, Don Manuel Zubigarai, erretora il berria omen tzen ta, erraiten omen tzen, bai, aren arima zan... zela ateitzen tzena. Eta fa! Bull'ura, bulla ura, ta fuerte, ta fuerte, ta fuerte, ta, joño! Bi anaiek elkar artu, eta: "Yua'mar diu". Ta, bordan azpikon izaite men tzen **zintzallua**, ola, butaka tokin gisa biñon taulazkua, izaite men tzen ta, benpin, beti andikan aertzen tzela soindu ori, eta: "Yoa'mar diu, ta i'mar diu gaba batin guardia i'mar diu, ya zer den or agertzen dena". Ta biyek sakelak arriz bete eta bankun gañin arri monton bat pa(r)atu ta: "Alu oitikan etortzen baldi'mada norbait e, larri ibilli barko ik, gure bi...". Ta bo! Bertzia... gizona... gure atta ttiki xamarra zen biñon... fuerte-fuertia zen gue atta ere, biñon bertzia, bueno! Ura animtu zen bai geio, segur aski. "Yua'mar diu!", ta biye(k) baduzi orrat ta, zizallu ta gañin, egatzian, leio bat zaki ta, pla-pla-pla-pla-pla-pla! [mahaiaren kontra joz]. Eraj... ori, untza. Eta or asitzen da uuuuuuuu! Ta: "To, orra zer duken! Mekaguen!", bota omen ziozten bizpairu arri, geriztu omen tzen eta "Orra, gure Manuel Zubigarain arima zer tzen emen!".

(...)

Ta gero konprobat tzuten zer tzen, untza are[k] zengatik iten ztun garresiy'ek! E... pareta zen zartatzkua barrentikan, eta ez kanpotikan, ta aizea uriyikin ta ola, paretak

Akerraren burezurra

GURE HITZAK

Zintzallua:

Zizeilu. Zurezko eserleku luzea eta bizkarduna, gehienetan bizkarraren erdiko zatia mugikorra eta mahai gisa erabiltzeko modukoa izaten duena.

umedadia artutze'maitu, ta belarrez betetzen tzuten borda ori. T'iten tuzten arboa... arbu adarrak paatu paeten kontra belarra ez auts egiteko, ongi kontsertzeko belarra. Eta, untza orrek omen tzun kabiya numait an, eta umiak belar tartin beiti yuan, ta umi(k) galdu, eta gero pena, ta ha! untza(k) garresi ta garresi ta garresi ta... ni(k) eztakit ez zortzi egun, amabortz eun o zemat aguantu zun biñon... benpin ta barren ortan ta, geo belarra yanen po(d)erez umik an disekatuak arrautu omen zun ta: "Orra! Klaro, arek au ziken!". Bee umiak... umiak galdu ta ek... ek akklaratzekat ateitzen tzen! Ta ortan akautu zen.

(Etxalar)

Lesakar bati sorginekin gertatua

Ta ementxen dago, bertan e... or dago erreka ori, zera, Lixardibattiko erreka. Ta, mutil batek beti aditzen omen tzun atsu bat sorgiña zela. Da, mutill ori delibeatu xamarra ta... ola. Ta, atsu orrei ondun pasatzin:

- Nai nitek sorgiña banitzake!

Eta, atsuk kasuik ez. Berriz orrengo topatzen zen enboran:

- Nai nitek sorgiña banintzake!

Ta, atsu orre(k) noizpatt e erran dio:

- Sorgiña nai duk izan?

Da:

- Bai.

- Bueno, gaueko amabitan oai Lixardibettiko erreka ta an arrautuko ittuk bi auntza, bat zuriya, adarrak gabia, ta bertzia beltza, adarrakin. Ta adardun ori artzak ta erraziok "Laño guziyen azpitik ta sasi guzin gaintik".

Baietz. Yuan da mutilla, taka-taka-taka-taka yuan men da ta bi auntza antxe. Artu du adardun beltza ori, ta, erran dio:

- Sasi guziyen gañetik ta goibel guzien azpitik.

Bertzik artu ta eaman du, ta, akelarrera. (...) Eraman du ta, zulo baten ondora, kueba baten ondora ta, an atera zaizkio libro aundi batekin kuadrill bat. (Da):

- Ateaziozu, zere buru zulatu, ta odola, ta firmazu emen zure izena.

Bertzik artu du, zulatu (d)u bere burua, artu dio librua ta paratu dio: "Jesus, Maria ta Jose". Ra! Denak izkutatu zkio, arek ura eskrittu un enboan ta geldittu a bee librua eskutan, mutill ori. Ta *desierto* batin, etzekin non. "Ba! Ni nun ote naiz?"

Ta, kezaturik, asi da eskian. Ta eskian ibillian, eskian ibillian, alleatu a berriz Lesakara, urtin buruan ta, etorri ta:

- Unelako atsua sorgiña da. Ta, alako re sorgiña da. Ta, olako re bai.

Ta, noizbait e autoridadik kargu artu diote ta... apezak eta artu diote kargu. "Ba al daki ze esaten ai den?"

- Baietz, bai, ala diela.

- Bueno, bueno, erre in bar dutela ba ori.

Ta: "Bueno, bien" biño lemiziko badula dokumentu bat ori erautsi biar diola. Aiuntamientun ate du libru ori, da, an firmatu ainbertze atsok, larogeita amarrek.

Berako paisaia

Urraba erreka

6.5. Sinesmenak eta beldurra

Lamina Bertizaranako
armarri batean

Da, mekaguenla! arrittuk geldittu dire. “Bueno, bueno”. Erriya garbittu bar dela, ta erriya garbitzeko su ein, egur pill batekin, ta, denak an erre bar tzuztela. Ta an erre zittuzten segun Lixardibattiko errekan laroieita amar persona orik. Emakumik erratteunte biño gizonak ere bai, seguro.

(Arantza)

Iza’mar zuten nomaitt e sorgiñak, e! Ni enaiz oroitzen miño sorgiñak, eta mutill batek ikus zittun sorgiñak larrugorritan yarri zien, ta eman bar zten **ongendua**. Ongi ongendua. Eta, bazuzen akelarrera yuan bar zten, been besta (...), eta, ordun in tzuten ura eman, ta yua’mar zuten, ta kao, trasportia ura uzten. Ta ezti:

- Bueno, ordu bat arat, ordu bat onat. Sasi guziyen gaintik, ta odei guzien azpitik.

Ta yief! An desaparezitiz tzien. Ta mutillak:

- Aiba, la letxe!

Biyo, ura etzen ongi oroittu, oi ze erra’mar zun. Ta, aek ere larrugorritan yarrita ongendu man dio, ta geo erraten du:

- Sasi guzien azpitik ta odei guzi(y)en gaintik! Ordu bat arat, ordu

bat onat!

Ra! Ta itxin agersen da gero nozpatt e, ddena [indarrez] masakrillatua! Ta karo, zer tzun eifña? Sasin azpitik pasatu bar baitzen ba, ta larru [indarrez] demonio in!

(Lesaka)

Sorginak eskopetekin desagertu. Sorginari jotzeko itzalari eman behar zaio

Eskoptak baztertera edatu zielik ordun ziren...

Ink.: *Ya desagertu ziren betiko...*

Bai, bai, bai, bai. Oik ert... oik desagertuta ezta iñor agerzen. Oiek eskopeta... ta dudik [g]abe eskopetan tiruk bateri eztiote ies itten.

Ink.: *Ze, sorgiñek?*

Bai. Ta biarre’mat ematen baiozu bai ordun.

Ink.: *A...*

Bai, bigarrena manta. Nik aittua.

Ink.: *Eta golpekin igual, ez? Golpe bakarrakin...*

Bai seguro.

Ink.: *Gaizki ta bigarrenakin ongi patzen dire.*

Bai, ta gañera... ori, eztaikit, nola izanen den, biño, illargiya baldi’mada, ta zu illargiyikin yuan, ta, igual emendik do... zea, zerbatt sentitzen tzu, ortikan, ta ordun, ura yo bar baldin bauzu, ta orratako aldetik baldin bauzu itzala, itzal aeri eman makillakin o zerekin ta, an arrapatzen, ura an zaten.

(Arantza)

GURE HITZAK

Ongendua:

Ukendu.

Larruazalean ezartzen den gai edo ore koipetsua.

Sorginak eskopetekin
desagerrarazten ziren

Sorginak eta laminak

Ink.: *Errota onduan egoten tzela lame kuadrilla...*

Bai, lame kuadrilla bat egotten tzela, eta, mendiyen, orretan, armas tartin bizi zela bertze... denan errege egitten tzuen... ori, sorgiña.

Lamin kontu gutti aitu du(t), sorgiña. Sorgiña, beti olko gonazar luze batekin... guri kontatuketu digute. Sorgiña. Ta lamiek ttikiyek omen tziren, ala erratten te.

Ink.: *Lamik ttikik...*

Lamiyek olko kokkor batzuk izatten zirela... ala erratten te, eztakit.

Ink.: *Eta sorgiñak nolakoak ziren orduan? Gona luzia...*

Sorgiña... gona luze batekin, sudur luze batzuketan ta, antxen, armas tartian iñongo... auntza ta iñongo orrekin bizi zena. Ta, an biltzen omen zittuen ango belar klase guziyek bere lanabasa egitteko, gero bertzikiri eramitteko. Lanabasa, duikabe ori zanen da, *una pozima*, lanabasa, eta egitten zittula sekulako belar klasikin. Eta gero, ezpel bat egitten zuela urritzaren kiderrakin, urritzaren kiderra (...) Benpiñ ezpelan gañin gero bere laguntara yuateko. Ta ezpelan kiderra ura egitten tzuen yakitteko ura non izatten tzen, urritza. Urritzaren... kiderrak erratten te urritzak... ori... billatzen ttuzela, ura billatzen dela urritzak (sic). Bai, ta ala itten tzela.

Nola Zuamurdiko... leziatikan Berako Argaitzarat, ori, mendiy'ori guziya dena kiso arriya dela, orko ori. Ta kisu arriyan izatten direla zulo moloka aundi batzuek, zuluak... zulo molokak duikabe oriyeke izanen die *huecos* izanen da moloka, ez? Zulo moloka aundi batzuek izatten derela. Eta, bazela Zuamur(di)tikan asi ta Berako Argaitzeño idi bat pasatz(e)ko añeko... zuluak. (...) Ta gizon bat, ango gizon bateri gogotu tzitzaion, beti ori burutan zagola ta: "Artikan, nik egin biar dit biaji ori ikustera ya non den idiya ateitzko zuluak. Ta illunabar batez, illargi betia omen tzen ta majo yauntzi omen tzen, bere blusa ederrakin ta bere zapiñak, zapin zuri ederrak, ta bere **eskalfroiak** ta, kapelu paratu omen tzuen ta "Gaur yuan bar dit". Abitu omen tzen, yauntzi... yauntzi omen tzen, majo yauntzi omen tzen ta abitu omen tzen illunabarrian. Illunabarrian ikusi biar tzela... orrat, Argaitza aldeño ikusi bear tzuela ya ze pasatzen tzen. Ta an omen tzabillen alde bat'tik bertzea, iñongo bidaska, iñongo estrata, iñongo **zaraka** guziyen tartin barna ta alko'matian kusi men tzun zerbait mugitzen tzela, ta yarri omen tzen, illun omen tzen ta yarri omen tzen begira ta... ikusi omen tzuen nola zerri aundi [indarrez] batek salto egin nai zuen arbol zar, zapote zar baten gañerat. Salto itten omen tzuen, ta ezin alkanztuz berriz gibelara. Berri[z] xoaten omen zen, ta berriz gibela. Iru aldiz ola. Ta gizona arriturik geldittu omen zen ta pentsatu omen zun: "Au... au sorginkeriya ote da? Sorgiña ote da?". Ta, ono, geriztu omen tzen, ezin tzuenian ya geriztu omen tzen iñongo... zaraka tarte guzitan barna, zerriy'ura. Ta, ura pentsatzen: "Au ze ote zen bada?". Ta, bueno, segittu omen tzuen antziñera. Ta omen tzabillen yo [indarrez] eskiñ batera ta yo [indarrez] bertzera, ta bidia segitzen omen tzuen, ta alletu omen tzen Apatiko errekarat. Ta Apatiko errekan, or arrautu omen zittuen sekulako sorgiñak. Or bai, sorgiñak arrautu omen zittuen. Siñesten omen tzuen miño or arrautu men zittuen. Batzuek bokata arriyan gañian xarta-xarta bokata egitten ari omen tziren, eskiñ batian. Ta bertze mulluka aundi batian sekulako dantzaldia ta sekulako garresiek ta ori. Ta egitten omen zun: "Ni... ni amesten ari ote niok do ikusi itten ote ttut?". Eta, goartu omen tzen egizki ikusten zittuela, ta gero bat banaka denak

Kontxesi Arangoa - Etxalar

Eskaloioak

GURE HITZAK

Eskalfroia:

Eskalapoi. Zurezko pieza bat hustuz egiten den oinetakoa, zenbait lurraldetako nekazariak eta kidekoek erabiltzen dutena.

Zaraka:

Txaraka. Txara, zuhaixka eta txara eremua.

6.5. Sinesmenak eta beldurra

GURE HITZAK

Tiñako: Tinako.
Tina txikia (suil mota).

Xirrintxa:
Argi zirrinta.
Egunsentia.

tiñako batian sartu men tziren, an... dantzan ari ziren ek guziyek. Eta gizona arriturik gelditu ta: “Ze pasatzen da emen?”. Eta, bueno, bere artikan ernatu ta segittu omen tzuen. Ta alletu omen tzen Argaitzerat. Ta yo alde batera, yo bertzera, yo bertzera(t), iñongo sasi tarte guzitan barna, deus etzuen arrautzen. Etzuen etsitzen, eta, goizko argi **xirrintxa** asi zenian pensatu zuen: “Yuan barko dit nik lenaoko tokirat ta polliki-polliki abitu barko ut, emen ezta daus ere”. Ta, erran omen tzuen: “Au, au utziko dit ure... urrengo araldiyak ya ni(k) biño suerte obia izatten duen zulua arrautzeko”. Ta bera antxen, guttika-guttika aski triste yuan omen tzen bere tokirat.

(Bera)

Arruzpiko zubia

Sorginen beldur. Arruzpin bi gizon bestatik bueltan...

Ink.: *Eta... ze pasatu zen Arruzpin bi gizon besta egin ta itxera ta...?*

A! besta in ta itxera zoazilikan, pues e... gorpuztik itteko gogua etorri zann zaion ta: “Bueno nik, ementxe pixkot gelditu bar dit gibelara” ta, gibelara gelditu ta ein tzun galtzari... galtza kendu ta li... lurrin utzi, ta, botatzerakun buelta eman galtzari, bat azpikoz kontraz irauli, ta, gero, asi zenin galtzak yauntzitzen anka olak (sic) itten men tzun, gotti ta betti, (ta) ez sartzen, beti anka kanpun gelditzen, iñun ez arrautzen galtzariken. Anka bat sartu ta bertzia ez arrautzen. Ta, ze pasatzen ote zion? “Ai, au lana! sorgiñak eraman tziateg anka bateko galtza, ta so... emen baditiñu sorgiñak ta, sorgiñak eraun tzite(k)!”; bertzia asitzen men da bere lagunari oiuka:

- Aizak, aizak, ator pixkot, ator!

Ta:

- Ze pasatu zai[k] pa?

Ta:

- Sorgiñak eraman tziateg anka bateko galtza.

Ta:

- Ago xillikan, mutilla! Emen eztuk sorgiñikan.

Ta:

- Bai, eztit ni(k)... anka batko galtza bakarra dit emen, eztuk emen bertzia.

Ta, asitzen men dire begiraka, ta, kontrako... aldera buelta mana zaki ta, gero galtzak zuzenin patu ta, gure gizona yauntzi ta, fuera, sorgiñak fuera, ta...

Zugarramurdiko sorginen
museoko sorgerina

Sorginak eta laminak

Orik, sorgiñak eta lamiak uste dut bi personaje zirela, bi persona...

Lag.: Bi difente?

Uste (d)ut ni[k] paitetz uste dut.

Lag.: Ta lamik zer tziren?

Lami oiek... eztakit nik ori, sorgiña(k) bezain gaixtuk etziren zanen lamiak, mño...

Ink.: *Ba Argatako lamiek eraman tzuten Argatako neska, ez?*

Eztakitt ez sorgiñek eraman tzuten do ez lamiek eraman tzuten, biño orik uste (d) ut... nere ustez da bi personaje.

(Arantza)

Sorginen kontuak neguan sukaldean

Bai, bai, kontatzen zkiuzten, negu partian kontatzen ziuzten ori(k) geinikan. Neguan biltzen giñen denak sukaldera. Sukaldian zatten tzen... aba, or kozina nola da zarra? zea, lurkua, lurko sua da ori, eta olako... bueno, ez ori... ori bezala ola elegantia... e(z), zarrak. Goitikan betti zintzillikan laratza, badakizu zer den larantza (sic)?

Ink.: *Bai, laratza? Bai.*

Adittua (g)juaiñ, e! Euskizeri! [irriz]

Ink.: *Lenagotik ere, e!*

Eta sukaldian dena[k] yarri, eta tanboliñari buelta ta buelta ta buelta batek, sua ein ta tanboliña buelta kaztañak erretzen. Eta bertziak an, eta, ama... ama, berriz, ama, berriz, yuaten tzen... ura, berriz, Arrosaioa erreztera. Familia denak an, sukaldin, t'ura Arrosaiua erretzen, beño yuatn tzen taluk ittera igual sukaldetikan eskalera gotxio [irriz] ta bigarren pisura igual ta, an Aita (G)uria zea [irriz] ta, bertzik erdi lo an sukaldia(n) [irriz] Arrosaio erretzen, *Ave María* eztakit zer berriz ere, ta, segi, ara. Eta, a, gero, gero, opillak, taluk egit... e... egin ta betti bajazen zelikan, benga aup! talu(k) yan ta gaztaiñ erria(k) yan ta afaria ura zatn tzen, e! Esnia ta talua, ta gaztaiñ erria(k), ta... ura, jenealin ura.

Eta gero asitzen tzien... ama, jenealin asitzen tzen e... txiste oitikan kontatzen, euskarazko... txistiak edo leno pasatako gauzak sorgiñakin ta... sorgiñak ta lamiakin, lamik. Ta, kontazen zun nola e[k] ttikiyak zielik o eztaki(t) zer, tximenin betti gabaz gaztañak erretzen ta ari zielikan, nola bajazen zien ori, e... zea... no... nola erran dut? Lamiak eta bertzeak sorgiñak? sorgiñak. Ta andik bajatu, ta, nigarrez [indarrez] egotten tziela an tximene beltza zar aren tarti artan nigarrez [indarrez] an sorgiñak. Ta, bua! Gu denak mutiko koskorra ta ttikiyak ola ta, fu! Denak gauzak adittu ta izittuk, denak izittuk edo... alko gauzak zatten tziela, eta [irriz]... enpin, egun batin gootu omen tzaion norbattek tiro at ema'mar tziola; (ta), betik [g]otti eskopetak an tiro tiatu, sorgiñ areri, eta, urrengo egunin kato zar aundi bat arrautu illa kanpun [irriz]. Katu ura zaki [irriz], ta, uste ta sorgiña(k) ziren [irriz]. Katua, ara... ara nolko sorgiña[k] zatn tzien leno, e!

(Igantzi)

Ink.: *Baduzue mairu zuloa, edo sorgiñen zuloa, edo nola erraten diozue?*

Bai, mairu zuloa, men Arruzpin zatn (d)a. Zulo aundi bat, kueba zulo bat, ta arei mairu zuloa erratn dio(u) beti, Arruzpiko mairu zuloa (...)

Ta an Arruzpin erratteunzten bat e... txea zuaina, erriyin besta iña, ta, asto bat, ta, astua, yarri gañin, ta, Pottunkorda goiko an o... Urrizmeakako ixkiñin Pottunkorda, badakizu zein den? An, aat orduko asto ikagarriya in... bua! Sorgiña zela...

(Arantza)

Lurreko sua

Mairuzuloko kobazuloa

Sagarrak

Eskalea sorgina zen

Bat e... omen tzen, neska tzar bat eskin ibiltzen tzena, an gure erriyan, e! Arantzan. Mari Matias akerra omen tzun izena. Mari Matias akerra. Ta, eskian ibiltzen omen tzen ta, itxe batin ume kozkor batek eman dio limosna, ta, orrek, Mari Matiasek erran du ya man dion sagar bat, umi orreri erreglo bezala. Baño, aldameneko itxekuk, ondoko itxekuk ikus zun nola man dion ta seittuan erran dio ez gero ozkik ittko, ez autsikirik ez itteko, e! sagar aeri, ez itteko. Bueno, umik eztio in autsikirik. Da Mari Matias garbi yuan den denboran eraman, ta, bota izkio suri erramo bedeiktua, eta kandel bedeiktua, da eztaki(t) zer, iru espezie do, ta paatzu sagar ori ondun ta yo! esfumatu zio, ez dute geigo ikusi.

(Arantza)

Belea sartu ahoan ◉

Ori, amerikano bat. Ta bere semik kontazen zun, attak kontatua, atta zen amerikanua, da, Ameriketan urte mordoska at inda torri da ta, leno men ezkondu zen, ta oañik soltero zagolik yuatn tziren Doneztebera merkatura. Ta Sunbillin jeneralmente afari pokado bat in, musin pixkot ari ta goiz aldera itxera. Ta, biden eldu direlikan, gauberdi aldia do ola ta erran dio:

- I, motell. Ño! Nik ementxen kuluska bat i'mar dit, lo piska at i'mar dit.
- Motel! Motel! Alde intzak emendik! Eme ze in bar duk ik lo?!

Ta:

- Bai, bai, bai, nik naita re i'mar dit lo.

- Bo, bo, bo. Alde intzak, Jangoikun izenin. Oaiñ emen lo?

Ta:

- Bai, bai, bai, nik lo i'mar dit.

Bidin baxterko aldea aldatu da, yari da ortzaz gora, ta bertzia fumatzallia zen ori, amerikano ori, orrek zigarru piztu du, ta, etzanta yari (e)n denboran ru! ate zio bele beltza ba(t) bezala aotik. Da, andikan minuto batzutara torri ta ra! sartu zio berriz, ta, edarkar bat ederra in ta:

- Bueno, guazen motek, a zer kuluska goxua in ten!

Ta bertzia arritua, sosprenttua do ikatua, ikusten un enboran kontezimentu ura.

(Arantza)

Belea

Katu beltza sorgina zen ◉

Joxepantoni zun orrek izena, emakumi arrek, ta orren senarrak Antonio, biyek izautu nittun nik (...). Ta, mutiku oi juergista, gaztia, da, ordun dena oñezka zen, da, neska za... o... izeba zar orrek erratten omen tzion:

- E! Eunen batin ikusko uk! E! Eunen batin kusko uk ze... ze estualdiya ema'mar duken!

Ta:

- Bai! –mutikuk- Bue!

(Da), berriz e ura atsu orrek ta, egun batian erritik bakar-bakarra baduie goizaldera, ordu batak o biyek alde ola, ta, arpe baten azpitik ate zio katu beltz bat mar-mar! ta mar! ta marrauka katu belz bat. Karrote bat orrek eskutan, ez makilla arek, karrote bat. Ya! [indarrez] yo du karrotikin, ta:

- Yonazak berriz! Ta, yonazak berriz!

Ta ez, mutillak etzun yotzen, da, mutilla yuan da itxera. Ta juerga in goizin, zer da ta izeba, bertze oyin. Da aren izeba, neska... atso zar ori, sorgiñ ori. Arek makillekin yo ta izterrin krixton paliza mana, mainguka.

(Arantza)

Katu beltza

Zenbat aldiz jo behar zaien sorginei

Bein joez kero, ta bi aldi[z] xo, irugarrena ezpadiozu matten, ya atakatzen omen tzattuzte.

Ink.: *Edo bein do iru aldiz?*

Beiñ edo iru aldiz.

Ink.: *Bi ez.*

Ez, bi ez.

(Arantza)

...katua agertu aitziziñin, ta katuri yo, arrautu makillekin ta beti ordun denak ibiltzen men tziren makillekin ta prestatu(k), urbiltzen tzeñin arrautzko, ta norbattek arrautu katua, yo [indarrez] katua ta biamu Graxin... krixto...

Iloba: Marigraxi gaizki...

Krixton kozkorraikin atsua burun do eztakit nun. Krixton [indarrez] kozkorraikin, Marigraxia, sorgiñan... katun forman ateria.

Ink.: *Ta erratte zuten bein do iru aldiz yo bear zitzaiela, ez?*

Ink.: *Bai, iru aldiz yoz kero yasta, garbizen zela.*

(Lesaka)

Sorginak hiltzean sorginkeria pasatu

Omen tzagon atso bat, urte aunitzin, Sunbillan, aonin (...). Ta beti, norbaitt ondora yuatn zen denboran eskua luzatzen omen zuen ta: "Artzue", "Artzue" erratten omen tzion, ta, iñor ez men tzien atrebizten. Ta, apeza eraman te, ta apezak erran dio:

- Bai, au illen da. Miño biar dut emakume bat fuertia, ta deliberazio aundikua.

- Bai?

Etxalarko gurutzea

6.5. Sinesmenak eta beldurra

Luis Madariaga - Arantza

Ta:

- Bai.

Unelako, alako, da... ta erran diote bateri ta, batek:

- Bai, bai, bai, bai.

Bueno, miño apezak erran dio *justamente* [euskal ahoskera], e!

- Bigarren amabiyak, lemiziko amabiyak yo ta bigarren amabiyak yo bittarte, zuk, arek "Artzue" errat un denboran, erra'mar diozue "Ekartzue". Miño nik ollasko au artu ta lepua biurto ta ateri bittarte. Ño, ri-ra, ta dak! ate ta bota bar ttuzu biyek bi aldet(a) ra. Ta ori orduntxe illa geldittuko da.

Baietz! Baietz! Iñen tzuela emakumi orrek. Bueno, plantatu dire, da, apeza bere lib(u)rukin ta bere errezuk itten, ta atsu ori "Artzue", ta "Artzue" esku luzatu an ta, emakumi orrek artu du bi ankan tartian, bi iztarrak tartian ollasku ori, ta, amabiek yo ute lemiziko, ta biarrena, yo bittarte tarte txiki bat [d]a, ta tarte ttikiy'orretan "Artzue", ta "Bai, ekartzue biño nik ollasku unei lepu biurto ta atera bittarte!". Ta ri! da! Ta, arek ollaskua artu ta bota ttu bi... bi aldetara ta atsua seko geldittua. Ori Sunbillin gertatua omen da.

(Arantza)

Yuaten tziren emendikan San Antonera yuaten tziren, ordun oñaz, lanera. Karpinteruk ziren orik. Eta... b(a) ori... yuaten tziela lanera eta gero in men zittuten Artikutzan andregaiak. Ta yuan men ziren an... andrik Artikutza yuaten men ziren neskaxtera... metikan oñaz. Eta, bazuzelikan... arat bazuzelikan, bateri atetzen men zaio zaldi bat, aintzik'aldin.

Iloba: Ura bai sorgina!

Bai. Eta, ori... zaldi bat. Trapatan! Trapatan! Trapatan! Ta ura gañin antziñin, zaldiya. Eta... titu... arriya, ta titu arriya, ta e[z] xoaten. Bai, eta... noizpatt ere berriz lanera bazuzilikan argittu biño len, Artikutzara bazuzilikan obrak ittera, igeltseruk ziren. (...) Eta, ori... bazuzilikan berriz e zaldiya. Ta aizkora ttiki bat bazula, ta titzen [indarrez] men dio aizkora ttiki bat, eta, ori, titu [indarrez] ta yo omen tzun. Ta sekulako [indarrez] zalapartak ta zaldik ta il men zttun. Eta, gero, ezpen tzen agertu geigo. Ta gero yuaten men da, eta... an fama zuna omen tzen sorgiña fama zula gizon bat, Artikuzan.

Sorgiña zena... denak, sorgiñez tartazen zutena. Eta ura eztakit ze... zemateñoeko ebakia eztakit nun eiña.

Iloba: Ai! Aizkorareki(n) iña!

Bi eunen burun do agertu zen ura. Eta, oritikan, agertzen men tziren titu ta arrautzen bazioten. Gañera, erratte tzuten, guri erra: "Zuek arrautze baldin bazue... agertzen bada oitikan, titu arriya do erami beti..." erama ziun ta gañera gu beti orrela ibiltze giñen, e! "Ibilli orrela, e! eztute atakatzen orrela".

Ink.: Nola da orrela? Biatza lodia bi... biatzen artean.

Bai, bai. Bai, orrela gurutzia eiñe, onetara eztire... eziunte dañurik in.

(Lesaka)

Sorginengandik babesteko behatzekin gurutzia egiten zen.

Arantzan sorginak zeuden

Maria Luisan alaba, Teresa. Orrek ere sorgiñak izatten omen tzittun, Maria Luisa orrek, da, alaba Teresa, emakume balientia zen oso. Ta, beti aitzen omen tzen “Artzue, artzue” ta ola (...). Ta beti... ez men tzun gauz aundirik artzen, zerbatt e(re) ezpañak busti saldakin, ta fin, ta ola. Ta beti, eskua luzatu ta “Artzue, ta artzue”, ta iñork ere etzioten artzen. Ta, gaba pasatzera, laguntzera familiri yuaten omen tziren. Ta oi, gizon oi re bai, bai, gizon oi re bai. Ta, kafia artu ta anis pixarra’mat o ixtorio, ta sun ondun berriketan da ixtorio, ta “Artzue” (aek beti) “Artzue”, ta, alako batin alabak erran omen tzion:

- Yua’mar dut, eram bar diot zerbait e amari.

(Ta):

- Bai, lagunduko ziot.

Ta:

- Ez, ez, ez, ez.

Bakarra bazen aski. Eon da, bakarra, ta, ixtantin buruko torri omen tzen ta:

- Bai, il da gaixua.

- Il da?

Ta:

- Bai, bai.

Yuan da ta illa. Gero, e... sospetxak, orrenak, ta niouni ere erran izandu baitit orrek, kontrabandun ibiltzen ginen gu, ta, gure itxetikan ola frente-frentin tzaon, biño tartin bazien itxe bat o bertze ta e... kanpo ttiki bat ere bai, baratze batzuk ere bai, ta ola, distantzi aundiya ez biñon... ta, aunitz tratatzen genun, familia orrekin guk. Da:

- Ze, torritzin ongi ibil zate? Kontrabandun?

Ta:

- Bai, bai. (...)

- Onelako(k) zinten, ta alko(k) zinten, ta orrelako(k) zinten.

Ta:

- Au nola ostietik enteaten da?

(Ta), nik erran nion gizon orreri:

- Gizona, au... au kalamidade puta. Atso zerriy’orrek bijilatzen gattu. Ta orrek nola ostia ikusten al gattu gu gauen garaiy’ortan argi txar bat bakarra dago, ta izautu, banan-banan. Ta, danak erratten tu, denan izenak ta ola. Ta ni zematgarrena nitzen ta au, ta ori, ta ura. Bai, gizon ori sorgiña da.

- Bai? Zaude xilik!

- Bai, bai, ori sorgiña da. Orren ama sorgiña zen.

Da, orain kontatu uten bezala, gauaz guardira yuaten giñen o launtzera yuaten giñen, ta, gau batin yuan tzen bakarra alaba. Ta gu(k) lagundu nai genion ta ezetz, ta belaxe torri zen kuartotik il tzela. Ta orduantxe an uzto zion eskua, ta ama sorgiñak, orrek pasat(u) zkion. Oi sorgiña da.

(Arantza)

Sendabelarrak sutondoan idortzen.

Sorgina

Sendabelarrak idortzen

Bidasoa Beran

Berari gertatua ☉

Emezortzi urte nittun nik. Ta gañera, egun señaltua, (ura), *veinticuatro de agosto* San... Santo Domingo? Bai, *el veinticuatro de agosto* zen ura. *El año... cuarenta y siete, cuarenta y ocho... cuarenta y siete*. Orduentxen ein zittun Goizutan ikaragarritzko inundaziuk, artu Leitzatik ta Ernaniara bitarte, ikaagarritzko inundaziuk. Gero lanean asko aittu giñen gu an. Ta, gau orretan, egun orretan, pues, goiz guziyan beti trumoika ari zun... or... zea aldetik, *sur* aldetik, Goizuta aldetik ortikan beti trumoika ai zun. Ta emen beltz-beltz-beltz-beltza zagon. Ta emen azal...tze zun atsaldeko bostak aldin ola uriya biño, uriya... *mantsalba*, ikaragarritzko erautsi(k) asi zittun. Bueno, yuan giñen errira ta gaba guztia erauntsia ari zten, da, espetu genun taberna batin ya atertzen ote zun ola, ta bai, ya gaban... uri(y)a atertu zun, da, ordun dena artu itte'maizen, ta gure itxerako bidia artu **artakan** tzen, ua gaintik artua, ta azpitik ee bai, bide eder bat, au bezalako... ta mentsun bide bat. Ola, da, bide ori ba(r)na baneyien da etzen aizerik, etzun ziarru bat beri muittuko, aizerik etzagon arraxtorikan ere. Ta, ni... nuaien bidi orren gañeko aldin, bi bat e... metrora do ola, artu artaka barna, ikaragarritzko aizia. Brrrababa! Artua bi aldetara dena muitzen tzulik. Mekauen! Kezka pute iña neien ta, itxin azpiko aldin, itxian ondo-ondun, urrak, adar batzuk, ta urran azpiyin belardi bat. Ta belardi orretan asto gris bat e(d)erra. "Au gure astua duk" – nik, guk ere astoa grisa genun- "Au gure astua duk". Ta ikusten nun nola betik gora nuaielikan, emendikan... bueno, oita amar metrora bezala ola. Urbildu nitzen bertaa, alletu nintzen, ta, yuan ta talkol atia, asten naiz talkol atia ta... tas! Astua desaparezzittuta geldit ztien. Txaketa, soñen nuna, o... amabos metroan barrenin dena ura bezala busti nun izerdikin. Yo [indarrez] atia, ta, atea nun sarrailtik. (...) Ni aiz persegittu izandu naiz e... gaez sorgiñakin, bat bizi zen bittarte, sekulan eztut erranen nor. Ura il tzen denboran, ya nere aluzinazionik eo... zeak yuan tziren.

(Arantza)

GURE HITZAK

Artakan:

Artean.

Intxixuak:

Azti. Sorginaren ahalmek dituen gizonezkoa. Bortzirietan ez da anitz aditzen solas hori.

Ink.: *Eta len erran duzun itxisu edo intxitxu edo oiek, nor tziren?*

Intxixuk? Pues bai orik, sorgiñ orik.

Iloba: Sorginak...

(Lesaka)

LAMINAK ☉

Nere amonan... ama, ta denbora aitan etzen... edaririk, etzen karreterik. Ta, ekartzen zuten anisa Goizutatik garrafon txiki, bueno... barrika txiki bat, gero baserrin paratu garrafon ttiki batin, na, ekartzen zuten erriko tiendara kontrabanduan. Orduan baziren siseruk erritan. Ta, gure amon' ori eldu zen elurra ta orma ta galtzada malda-

malda. Ta galtzada ori betti, irritxtaka, zes... zari ori artu **errestan** ta polliki-polliki, (ta), maldan. Bertzaldetik iuzkitten, unako neska eer batzuk illia orrazten, rubia-rubiarubiak, urrezko bandeja, orrazik, orratzak... denak urrezkuk. Da, beira, beira. Ta be arrittuta, da “Ze neska ederra(k) dien!” da “Zeñen ongi ai dien orrazten!”. Da, torri da, errira, ta entretu du bere anis pixar ori, ta, yuan da apezagana. Ta erran dio apezari:

- Badakizu gauz bat miraria... miragarriya kusi utela?

Ta:

- Bai? Ze ikusi uzu?

Ta:

- Kusi ttut lamik.

Ta:

- Lamik?

(Ta):

- Bai, Arruzpiko maldan lamik. Iguzkittan orrazten ari ziren. Rubia-rubiak ta neska ederrak, bandeja urrezko zuten, orrazik ere bai, da buruko pintzik ere bai, denak urrezkuk zittuzten.

Da:

- Ta ze erran dizue?

Ta:

- Ni(r)i eztiare dausik erran.

- A ez, e! Bueno, bueno. Nik arreglatuko ut asuntu ori.

- Bai? Nola?

Sartu da, eun batin, artu ittu kandel bedeiktua, librua eta... ur bedeikatua, bedeikatzeko, ta sartu da zulu artan ta orrek bazun ateira azpiz azpi goiko mendi kasko batera. Da, apez ori sartu da gabaz ek konjuratu bar ttula. Baziyuen, taka-taka-taka, ta bidin ate zaizko ta erran diote:

- Obe duk daramakizkiken errementuk daamazkiken, gañeakun ez itzan emendik ateako.

Apeza ikaatu ta andik atea ta ondoko eunin ill omen zen.

(Arantza)

Urrezko orraxiak nik emengo bateri aittukatu diot San Antonan bi... bi emakume eder [indarrez], buztan... buztan ederrakin ta ori z... arek bai siñesten zun, ori, ta, sorgintan. Bi emakume eder orraxtu ta orraxtu, urrezko orrekiñ ari zirela, ta yendia alletu zenian, txup! urrian sartu zirela.

Ink.: *Ta buztana zer zuten, arraiana?*

Bai.

(Bera)

GURE HITZAK

Errestan:
Herrestan. Arrastaka.

Lamina Bertizaranako
armarri batean

Tximista erreka Etxalarren

6.5. Sinesmenak eta beldurra

Berrotaran baserria

Lamik, guri kontat ziun amatxik:

- Bai, biziok, lamik badakik zer dien? Lamik ttuk erdiya zaldiya bezalkuk, ta bertze erdiya gizonan burukin zaldiya.

Ink.: *Ze, gerritik bera...*

Bai, gerritik betti zaldiya ta gerritik gora gizona, bono, persona.

- Ta bai, lamin zulua –kontat ziun amatxik- lame zulua or zatn duk Mastegin, Mastegi da olko arrobi bat. (...) lami zulu ori yuatn duk Berrotango sukaldeño.

Berrotaan da baserri bat (...). Eta, yuan... yuaten omen tziren ta lamik bazuten... ezuzten... ebasti libre zuten, ebatsi ta yaten zuten.

Eta, Berrotaran orretan, eitten tzun nomaitt oliyua (e)batsi, oliyua edan, e! oliyua. Eta andriak sumat zun oliyo faltan, klaro, oliyua rasionatu zanen tzen ordun ere. Eta sumazen zun orrela.

Eta, biño bazuten lamik bi gauz: lamik berak miñ arzen balin bazun, barkatu zatn tzen. Biño bertzek itten bazion miñ eman, ya, fuera ziren, kastigua, illa do... desaparezizen tzien, segun. Eta yuan tzen eta Berrotaango sukaldin tak! agertzen, ta andri ura, Berrota(a)ngo andri ura ari zen zartagiña sun paatu, neskamin gañin, ta oliyua eltzii manitzeko do prestatzen, ta beitze:

- Ai urdie! Emen yaiz!

Ta dda! bota zion oliyua. Ta:

- Ai! ai! ai! ai! ai!

Ta ai! ai! ai! Ta sartu zen lamia zulun ta berriz tor zen onat, nomaitera, eta bertzek kus ztenin abarkittu zela o ka... o kaskali zela, ya kastigu zun ta en dio:

- Ez! Ez! Neonek in tziot nee bururi! Neaunek nee bururi!

Ta in zioten barkatu biziya.

(Lesaka)

Laminen urrezko ispilua eta orrazia

Argatako laminak

Eta, nik eztakit, ura nola den bertze auzuan, pues gutti zetu nun, bakarrikan librua[k] padire, Prudentxi[k] badazki, an badakuzu auzokuk. Ni(k) beti adittua, pues, Argata[n] bazirela neska ederrak, ta beti yuaten tzirela, pues, gabaz ta orrela kanpora, ta, zera... biamona arte etzirela etortzen ta orrela. Eta benpin egun batin amak bial tzula zer eske, ur eske, suilla burun, suilla, lengo... katxarru orik burun, eta, andikan... -goizko amabi... amabik arte zela gaixtua, amabik... amabitan, ibiltzen tzirela geina, e!- ta [irriz]... zetu zela, ur eske bial tzula, amak, ikusteko ya ze zetzen tzun, eta andikan puska baten burun suilla bota zutela tximenetikan, ta erran tzutela: "Argatako neska ederra gureztat ta suilla zuentzat", ta geigo etzela agertu neska.^{5*}

(Igantzi)

5

De la vida rural vasca liburuan ere ageri da.

Argatako laminak

Arto-xuritzia omen tzen Argatan, da, denbora etan etzen ardorik, ardu izanen tzen miño... emen gutti. Ta gaztaiñ errik yan ttuzte ta ura. Da, urik ere ez itxin, itturritik ekarri bar. Da, erran diote:

- Ño! Ura akautu ziou ola...

Ta:

- Nik ekarko ut.

- Ez.

Obe zela e[z] xoan. Ta:

- Bai, bai. Apostu eingo dizut ekarko utela unenbertze enboran burun, tturritik ura.

Artu du subilla, buruko... eo... zera ori, katxarru ori, ta yuan da neska ura eske, da, bota diote subilla ura tximenetik betti, ra! da erran diote... ta neska orren buruk' illik denak, erran dio (ta) tximinitikan: Argatko... ez, "Subilla ta neska onen illik zuentzako ta Argatko itxeko alaba eerra guetzako". Ta geigo etzen agertu, desagertuta gelditu zen. Segun.

(Arantza)

Lamina Bertizaranako armarri batean

Argatako laminak

... illunduta ezela emi... ezpen tzen ibilli bar zatten. Ek geldizen ziela ang... zenezekin (?). Ez, etzela ibilli bar beñ ere illunduta, ge... neska ura... illunduta yuan, ur eske, subillan a... subilla[k] zaten tzien... subilla ta buruttia (...). Ta kao, neska ieurek gelditu ta... yon men zien ta man tzioten zetiken...

Biloba: Tximenetik.

Tximeneti[k] petti subilla. Da ean zonen:

"Gaba gabazko,

Eguna egunazko,

Gaba gabazko

Ta Argatako alaba gureta...

Gureztat ta subilla Argatakuntzat".

(Igantzi)

Laminek Argatagaraiko neska eraman

Ortzegeun Santu egunin, yende gaxtua, gaxtuk ibilzen die libre, Jangoiku preso baita, preso artua do illa o zatn da, ortzegeunin bakizu preso artu zutela. Eta, ordun gaxtuk libre. Joder! Jangoikua ba(aki)zu, nagusia falta zanez kero arratoiek besta, ez? Ta ai zien orretan. Ta ai zien nomaitt iris... zerago Argatagaraiko neska oiek ta mutillak eta billeran, ta:

- Ni! Ni(k) benpin eztit siñesten ori!

Berako bidea

6.5. Sinesmenak eta beldurra

Endarlatsako bidea

Ta:

- Oi gezurra!

Ta eztaikit zer, ta, in tzun apostu:

- Baiez yuan ta subill bat ura ekarri nik, errek... zeatikan.

Balientia neska. Ezez ta baiez ta, neskak subilla artu, ta baduie errekara, iturrira.

Ink.: Gabaz...

Gaba, arratseko amabitan. Amabitan zuten. Gaba[z] xuan ta, nonbatt, bidin, gaxtu oitakon batek artu ta eaman zanen du, subilla kendu o ze in baitio re! Eta, neska ez elduki. Ta:

- Aiba!

Ta:

- Eztun eldu.

Ta:

- Eztuk.

Ta:

- Eztuk.

Ta:

- Eztuk.

Ta alko batin, tximenitik kal! kal! kan! soñua laatza betti, subilla. Ta tximenin gaintikan solasa:

- Egunaz egunazkuntzat, gaba gabazkuntzat! Orra su... Argataraiko subilla! –ura bota baitzion- ta Argataraiko neskatxa guretzat!

Ta etzuten geiao ikusi.

(Lesaka)

Lamina Bertizaranako
armarri batean

Berako laminak txiki-txikiak ziren

Ink.: Frantzisko, ta emen baziren lamiak?

Leno omen tzien, lenogo omen tzien. Bai ta trastadak eitten omen xuxten. Ta orren ttiki... ba, gezurrak zanen die oie[k]... ezta posible... kao.

Ink.: Bueno, biño ze uste zuten?

E? Or lamiak or dila, Lamisnia do ortan, xulo ba[t] pazela, ortik ateitzen tzien trastadak eittera, lapurkerira. Yan bar tzuten... ta gero kondentu men xuxten eztaikit zenbat urteko, kon... zilu(a) zerratu omen tzioten ta kondentu. Ta Zuamurdin agertu men tzien. Or...

Ink.: Zulo orretatik?

Bai, or omen te, zera, pasua barrenaz barren Zuamurdira.

Ink.: Eta nolakoak ziren lamiak?

Pues gizonen formakuk bera-bera, beso bat aundi. Ori errateunte, eztaikit. Nik ez tut ikusi, e!

Ink.: Ola, ttiki-ttiki-ttiki-ttikiak.

Ttiki-ttikiyak bai, biño pilleka men tzien, pilleka [indarrez]. Ta trastadak itxera

yuanta ta... lapurkeriya (...).

Ink.: *Ta lamiak baziren gizonak eta emakumeak, edo...?*

Seguro, bearko...

Ink.: *Karo... bertzenaz...*

Bertzenaz akautuko zen, emakumia bakarra baldin bazen *jno... no funtziona!*

(Bera)

Lamina zuloak

Gero emen badire lami zuluk, or Antongordara guzilikan.

Lag: A bai?

Ta erratten tzuten, bai, Iturmordatikan aratxio pixko at, ola, bi zulo badire.

Lag: A, ez nekin...

bi zulo aundi, bai. Ta beti guri amak erratten tziun:

- Aur(rak)... -guk an belar sorua izatten genun aratio, ta, ama[k] peti erratten tziun- aurrak zoazte zerin, or lami zulutana arata ez benpin arrimtu ola!

Eta, lenogo bakizu, siñesten tzen oain miño geigo, eta zera, eta, erratten tzuten ikaragarri neska ederrak ateitzen tzirela lami zulutikan iduzkitara eta orraxe urrezkukin, urrezkukin orraxten tzirela. (...)

Ink.: *Eta lamiak ta sorgiñak ez dire gauza bera?*

Ez.

Ink.: *Eta ze diferentzia dago? Eske iñork eztigu erraten.*

Ink.: *Kontatu ori ongi...*

Pues ori, lamik orik, ori zetzen tzutela, lami zulutara, gero...

Ink.: *A, lamiak ederrak ziren... A...*

Bai, neska ederrak ateitzen tzirela, ta orraxe (i) kusten tzittuztela lengo xarrak, orrase urrezkukin nola orraxten tziren ta neska guapak ille luze-luzikin ta ateitzen tzirela, ta gero arat sartzen tzirela, berriz.

Ink.: *Eta ze itten tzuten lamiak, yendea arrapatu?*

Ez, ez, ek eben biziya nonbatt ere barrenin in... an eiñen tzuten, dudik [g]abe! Iduzkitara ta ateitzen tzirela, bai, or lami zuluk...

Lag: *Eta sorgiñak ze diferentzia dute ba ordun?*

Pues so...orgiñak, eztakit, erratten tzutenez benpin, bertze gauza. Badute poderi bat, guk eztuguna, e! Ta igual biurtzen dire... zakurrak, ta igual mandua torko zaizu antzink'aldera, o katua...

(Igantzi)

Lamina Bertizaranako armarrri batean

Lesaka

Mañula Igantzi - Lesaka

Lamina tximiniatik beheiti ☉

Pues ori, ge... person bat arizn zen arrastan, ya bertzik denak guatzera yuatn tzerenin ori itten, txapiñ ariya, txapiñak ittko, ordun zapiña[k] nola itn tzeren, orrekin, esto... (er...dere...) ardiyan...

Lag.: Illikin.

Ardiya, bai. Ardiyan kentz... mozten deren orrekin itn tzen illi... illia, bueno, orrekin, itn tzuten zapiñ ariya erratn zen. Ta ura itten arizen zen, ta, tor z... torzen zion beti esto...: "Zu... karri..." ori, gero arek idu... itn tzuten baratxui zopa, gero ura artu ta guatzera yuatko, ta:

- Karri baratxui zopa! Karri baratxui zopa!

Torzen zaion beti arratsko amabitan bat, lamia. Ta orrek baratxui zopa. Ta baratxui zopa matn tzion fregadera azpitik baratxui zopa. Ta, klaro, ya aspertua ori, andri ori, izitzen, aldiro ori itten, ta:

- A bai! Gaur geldittko naz ni!

Ta, gizona geldittu, arratsin, ta, sartu... tor tzaio lamia, ta:

- A! Zu ez piriri-piriri! –orrek fiña itten baitzun– Zu pordok-pordok! –orrek zakar eitten– Zu pordok-pordok!

Ta, ori, (i)xillik ta:

- Karri baratxui zopa! Karri baratxui zopa!

Ta:

- Bai. Bai, baratxui zopa!

Artu, eltze ura, ta bra! Ta... ez [nahastu da]:

- Zu nor?

Ta, nola zen ori?...

- Ni, neork nere b(u)ru! –kontest zion arek– Ni neork nere b(u)ru!

Ta, gero:

- Karri baratxui zopa!

Ta, yoatn da ta artzen du ori ta ra! bota ta, erre, ta:

- Ai! Ai, ai! Ai, ai! –ta ola-

- Zer? –bertzik– Zer? –galdezen tzion.

Ta :

- Ai, ai, ai!

Ta:

- Nork egin? Nork egin?

- Neork nere b(u)ru! Niork nere b(u)ru! [irriz]

Klaro, neork bere b(u)ru errana baitzun, erria, ta nork nere buru. Ta arek iña [irriz].

Ink.: Ori amatxik kontatua? zure amatxik?

Ori gure amatxik kontazen tzun, bai...

(Arantza)

San Anton ermita Lesakan

Portulan laminekin pasatutakoa

Lamixeneko erreka emen dugu, emendi[k] betti beila erreka, ta oain naiz izena mudatu omen diote, bai, oain or ya parazen diote Zia, Zia erreka, dena, eztaki[t] zengatikan. La... lamik omen tziren or, ta Portula da or baserriya, lemizikoa, eta, an, eun bat amaj... ama... amagerruri erran omen tzio(n) erregiñak:

- Ama, iduintzen tzait aur au trukatu di(g)utela.

- Bai! olkoik...

Ta:

- Bai, bai, au... au ezta, ezta gure umia.

Ta:

- Bai, ori ai... aise ikusko iñagun.

Irueun arraultze paratu su onduan, eta, lamia zaki ura ta, seaskati[k] burua altxatu ta:

- Battut irueun urte ta eztut beñ e orremertze eltze txiki (i)kusi su onduan –erran omen zuen.

Ta orduan bertzik orrekin, ezpelakin yoka ilko zutela ta bueno, ez, ez, barkatzeko ta aurra ekarri... aurra ekarri ta *paz* [euskal ahoskera] y *bien*. Kue... kuentua da ori.

Ink.: *Eta lamiak nolakoak ziren?*

Eztakit, ttikiyak ta... ola omen tziren.

(Bera)

Bera

Urrezko ezpata

Emakume bat, lami oitakua pues... familia izaten asi da ta, partun, ta, emakume bat bazen komadrona itn tzuna, ordun komadrona ezke... eozein emakume ziren, *las más atrevidas* erratn den bezala. Da, “Ya! Unelako emakume komadrona ibiltzen dan or ta yua’mar diuk, ya ateintzen diun guri”.

Lami ori, o sorgiñ ori(k) yuan dire, erran diote ta, bai, bai, yuanen dela seittuan. Da, bueno, manen diotela... rekonpentsa ona. Manen diotela rekonpentsa aitz ona. “Bale”. Yuan du (sic), umi ori artu du, garbittu, moldatu, beztittu, ta, yarri dio ta, itxera abitu dire, eman diote ezpata urrezko bat, e(d)erra.

- Bera, zuk e... ez beitu atzera, atzera beitzen bazu erdiya kenduko izugu.

Baziyuyen ta bertzik krixton musikakin atz(e)tik ta... alegri ikaragarri, konpaintzen. (Ta), atin anka bat sartu du ta, atin anka bat sartu un denboran bertzi kanpon tori, tak! begitu du gibelat ta tak! kendu diote ezpatan erdiya.

(Arantza)

Suila

6.5. Sinesmenak eta beldurra

Tupikia

Emen bai, emen beko... baserri batin, be-be-beko baserri batin, ori... emakume bat aitzen omen tzen gabaz galtzerdi itten, ardian illikin do ola ta afaria, gizona (sic) got tzaion ta afari(a) ondun atetzen omen tzio gizona ta, geo sartzen men tzien tellatutikan, tximene betti lamik. Lamia erraten tziona leno... nomatt e olko zien, Bajanabarrakuk do okuk zien ek, bitxu ek. Ta, andri orrek erran men tzion:

- Bai, niri... sartzen tzait tximene betti zera bat, bitxo bat, ta afari yatn dit.

Ta:

- A, bai? Bueno, bueno, gaur ni yan... zure arropakin yarriko naiz emen, ta zu segi guatzera.

Ta, gizona andrin arropakin yarri omen zen ta, *arma secreta* men zun, ondun: zartagi bat oliyo irakitten. Ta, zimene betti lami berriz etorri ta seiun quartu. Ori... olako makill bat eskutan ibiltzen te... emakumik... soñu fiña ittin, pirri-pirri-pirri. Ta erran men zun:

- Hum! Atzo pirri-pirri ta gaur parra-parra? Men ze pasazen da? –lamik.

Ta, eskapo asi zelik titzen men dio oliyua atz(e)tikan ta lami(k) garraxika:

- Neurrek nere buru! Neurrek nere buru!

(Arantza)

GURE HITZAK

Liñazi: Linazi.
Lihorearen hazia.

Laminak konjuratu zituzten ◉

Lami ek mendira, e... Ternidara biali omen zittuzten, konjuatu omen zittuzten, errugu bat, **liñazi**, liña... liñun azia xe-xe-xia baita, arrizayia bezala- ta errugu bat pues e... oeita lau bat kilo do ola. Ba erruguko kaja –leno errugua, erru'rdiya, laka... gaitzurua ta laka ziren medidak. Oain kiluak ta... gramuak dien bezala-. Da, apez batek artu ittu e... arrugua ta... liñaz... liño azi, ta, bedenkazio man dio, ta kondenatu ittu Ternidako mendira, an pikorrak ainbat urteko. Oain zemat izango ziren! Ta geroztik ez men dire agertu.

(Arantza)

ERRALDOIA ◉

Bai, jigantia omen tzen bat ta zango bat Talun gañian eta bertzia Aikerdin pa(r)atu ta, Berako fabrikako presan ura edaten omen tzuen.

Ink.: Bidasoatik.

Bidasoatikan. Eta, beratarrakiñ ola zerbait asertzen tzenian, uraz artutzen omen tzuen ta denbora ederra [indarrez] zuelikan brrrra! botatzen omen tzion dena, geo, lan guziyak ta dena(k) busti, belar ta gañerakoak.

(Bera)

Berako erraldoiak

SATANKUMEAK

Pues oi...gu... gu ttikiyak giñelikan, gu engaintz(e)ko... muñekak zertako die? Pues gu en... engaintzeko, ez? Nexkak engaintzeko muñeka, ta mutikuntzat... eztakitt, makillak edo... bon... trastikeiyak. Ta ori, satankumiona ori... ori bai, ori in tzuen osabak, in tzuen. Oaiñ erran dena muñeka ttikiy'ori, muñeka forma du, pues... ttiki-ttikiya dena, serrinikin ta trapukin dena iña, ta...

Ink.: *Ta nola zituen begi gorriak...?*

Begi gorriyak pa(a)tuak... tela puxka ttiki batzukiñ an, zuazi ze, puntu'mat emanen tzioten orratzekin.

Ink.: *Ori begiyak ta zapatak.*

Ta zapatak ere bai gorriyak, eta gero kanpanilla ttiki batzuk paatu baj... (...) bakarrik ttikiyak, gaus ttikiyak xuxten paatuak. Ta klin! klin! klin! eitte'maitzuen, ta gero ura laazti(k) tzi...tzillika paatzen tzenin kuerda at zera arekin, ttiki bat... pura...

Ink.: *Ari beltz batekin, ez?*

E?

Ink.: *Ari beltz batekin?*

Ari beltzakin, klaro. Laratza beltza, ta beltzin beltza, ari beltza ezpaita ageri. Ta gero argiya, ura an, suan, ta bertzia kuerdikiñ or sillin yarrita, ta petrolio emen berriz...

Ink.: *Ez zitzaion tranpa ikusten zure osabari...*

Karo, ezpaitzen tranpi(k) kusten, ta gu engaintzen baigiñen ta, bertzikin til-til ibiltzen xttun emendikan...

Ink.: *Biño nola abixatzen zizuen at... agertuko zela santankumea? Bapatean? Sua[k] egon bear zuen piztua edo ez?*

Ez, ez, ez sua dena garbi-garbi iña zen, ura... ura dena zen... bagenekigun, anuntziatzen tziuten, erraten tziuten, bai, igual zortzi egun leno(g)o:

- Ai! Satankumia torri barra da!

Ta:

- Noiz torri barra da?

Ta:

- Bai, biar do etzi do laumtin o igandin on... bai, torko da, seguro torko dela.

- Ta noiz?

Ta:

- Igandian.

Ta:

- Bueno, bueno...

Igandian ementxe yarri ta prestatzen tzuten, gu itxian ez giñeliken paatzen men tzuten an... goian. Burne bat zatn tzen, ortara, trabesaño laatza paatzeko, laatza tzintzilli(k) kontzeko burne bat. Artan paratzen zuten, ta:

- Bai, satankumia torko duk. Ta erne ementxe.

Etxalarko erraldoiak

Lurreko sua

6.5. Sinesmenak eta beldurra

Onddoz betetako saskia

Ta gu, danak mentxe kuxkurtuak, aurrak, ta bertzik tranposuak... andikan ariya pixko muitt... pla! beitti tortzen tzen, ta betti tor... tor... yartzen xa(b)al-txa(b)al lurrian, ta:

- Ara! Miña artu zanen du, miña artu zanen du. Espetu, espetu pixkot, miña artu zanen du.

Ta, bertzia an xoku artan bee ariya eskutan... ta gero instanteko, aka... ariya pixkot mugittuz kero, ura bolon mugitzen baitzen, pixkot geixo ta, xutik yartzen tzenian din! din! glin! glin! glin! eskukin titu ta bertziek e, pa! kao, denak suelto xuen, anak ta besuk ta denak... Ta batin ola, ta bertzin anka ola, ta alde guzitara, ta ariya austen tzenian, ari ze... ariya gastatzen baitzen, laratzan burnin kontra, ta, nola gastatzen tzen denborian pl... pla! yuaten baitzen lurrera, lurrera yuan zenin bertzia argiya tap! itzali, aize man argiyari, ta argia itzali geldinn tzen ta bertzik satankumia artu ta gordeko zun ta akabo.

Ink.: *Ta zuek izitzen ziñeten?*

Bai, izitzen giñen.

Ink.: *Zer esaten zuten? Zer egiten zuen Satankume orrek?*

E... ori tortn tzela eztaikit nondik, tortn tzela, ola itxi bisita tzela ta...

Ink.: *Gaixtuak ziñetelako?*

Ez, ez, e... gu yostetan aitzeko espres eitten zten ori, satankume famoso bat tzuen bai... buu! Ze ezpaitzen bertze itxetan ezpaitzen, ta emen... ta gero aurrek elkarrekin amertze yartzen giñen, igual iru itxetako aurrak biltzen giñen emen... ta satankumia izan du(u) ta bertze aurrek ezpaitzekitten zer tzen.

(Bera)

Azeria

ANIMISMOA

Lehen animaliek, landareek... solas egin ☉

Denak solasten omen tzire(n). Ori, "Ez, orrek yan... Ez, ez ni yan, ez, yantzu... yantzu ori", bat bertziri ola aritzen tzirela. Ta goroldiua zela solasik eitten etzuen, lurrin beti zanpatu(a) zelakotz. Biñon, igan tzela ariz gañerat, ta erran tziola, a... andik oiu in tzuela:

- Ni naiz nor nere buru.

Ariz gaintikan... aritz gainko... goroldiuk oiu inkatu zuela.

Beti zangapian ibiltzen zittuztela ta ek etzutela deustako deretxorikan. Ta ura, ariz gaintikan arek oiu inkatu zuela.

(Bera)

Ink.: *Eta, le(e)n, animaliek itz egiten zuten?*

Orrela erraten (u)te, alimaliyek denak itz ien tzutela, goroldiuk bakarrak ez. Ta gero, goroldiori e... erakusten asi ziren denboran izketan, denai aztu zaiola.

(Arantza)

Azeri maliziontzia

Axeriyak nomaitikan irri egin nai ziola otsuari, eta... pentsatu zuen: “Egin bear dut, orrako putzu artan egin ber dut zubi bat, eta erran ber diot etortzeko, eta nonbaitikan irri egin ber diot nik otsu orreri”.

Ta zubi bat egin tzuen arbazta batzugin ta nolpaitt ere egin, ta, gero, loiakin pixko at tapatu, eta gañin paratu zittun lore batzuk ta, ura engaitzeko. Ta konbitu zuen, etortzeko. Ta otsua etorri zen, ta erran tzion:

- Bira, bira, orrako zubiy’ori zureztat egin dut, zu pasatzeko.

Eta bertzia kontent eta:

- Bai, bai, pasatuko naiz, pasatuko.

Ta:

- Pasaxtte, pasaxtte.

Ta, axeriak salto in tzun alde bat(e)tik bertze, biyon ura, zubi(y)a barna pasatuarazi. Erditxko parerat alletu zenian, bra! putzorat, otsua. Eta gero busti-bustiya eskiñerat, ar! Ji, ji, ji bertzia, bertzia, ajariz exkintikan, eta, atei zenian:

- Oi! Ezta, ezta daus e, iguzkittan pasatuko zaitzu, idortuko zara, idortuko zara.

Eta iguzkittarat eraman tzuela, eta otsuak oi u itten tzuela:

- Lenago otzak ta orain beruak!

(...) Eta, idortu zenian, antxen etzela nai orduko bere xulora yoanketu.

(Bera)

Mendian astoarekin

Arotza eta lehoia

Leoiak beldurra arotxai omen tzion, bai. Nik aittua izatn dut, leoi panparroi bat men tzabillen erriz erri, panparrokeitan, ta nozpatt e tor tzen aotx onengana. Ta arotxak (sic), tenazakin ai zen sun, kao, tenaza sukin ibiltzen zu, berua zu tenaza, ta ajitze sudurtik artu leoari. Leoiak etzun arrautu, krixton beldurra zion andik aitziaña arotxari.

(Lesaka)

Asto zaharra eta otsoa

Asto zar aundi bat bazela bere batian, eta berien gosik zagola, ta pentsatu zuen: “Lokarriy’au xetu ta yuan bar dut larrerat”. Ta lokarriya ortz aundiyeikin xetu ta yuan tzen larrera. Eta, larrrian, yaten ari zelikan, ikusi zuen gainko aldin bazela ermita ttiki bat. Ta pentsatu zuen: “Yuan bar dit arat”. Ta yuan tzen. Ta an arrautu zuen belar frexkua ta agitz ongi zagon, ta agert tzi(z)aion otsua. (...) Bada, otsuak, ikusi zuenin astua, pentsatu zuen: “Oi! Badit gaurko nere txitxiya aski ona”, ta, erran tzion:

- Agur, agur, astoko.

Astoa

6.5. Sinesmenak eta beldurra

Marcelino Etxeberria - Igantzi

Ta astuak kontestu zion:

- Ongi etorri, otsoko.

Ta (...) otsuk erran tzion:

- Gaurko nere afari,

ire buru ta **biarri**.

Ta astua izitzen asi zen ta erran tzion:

- Ez, ez, otsoko.

An gottian artalde,

artzayik ez ditek batere.

Maldi joaten baziñeke,

zikiro paria zenduke.

Ta, otsuk pentsatu zuen: "Onek... onek eskapo in nai dik, ta ez, ez". Ta orduan erran tzion otsuak:

- Oñan diat arantze,

ezin **frinkatu** bezalaxe.

Ta orduan astuk erran tzion, eskapu egin nai zuen nonbaitikan, ta erran tzion:

- An gottiyan ermita

mez(a) entzun biar di(t) ta.

Eta otsu(a) bertze alderdi(ra) begira zagolikan, tratatun-trakatun yuan tzen, eskautu zen, ta atia **pullanka** batekin itxi ta barrenin geldittu zen. Ta orduan astu... otsua, kerriski-karraska, pentsatu zuen: "Ara nere afari(y)a, gaurko, akabo. Ta ze in bear dut?", ta, orduan, otsuak kantatu zion:

- Asto zarra, mukizu

sobera malizi dakizu,

berriz erreka aldian

arrautzen bazattut,

meza entzuteko lanik

izanen eztuzu.

(Bera)

Berdabio.

Xabier Harregi Agirrezabala eta
Juanito Iñarra Agirrezabala
(*Oiartzuarren baitan*)

GURE HITZAK

Biarri:

Beharri. Belarri.

Frinkatu: Hanka
lurrean paratu.

Pullanka: Ostiko.

Bi lagun eta hartza

Bi lagun ais launak zien, ta bazizan urte mordo bat etzutela elkar ikusi. Ta numai e mendiyin, artzak zanen ziren nonbait mendi artan, ta arautze ute, ta:

- Koño! Zer diok, aspaldiko?

Ta ikaragarritzko [indarrez] besarkak eman zten elkarrerri. Eta, elkarri eman ta alko derrepente [indarrez] batek, emat dio lasterrari ta altxez(n) da arbol baten gañera. Ta bertzia arrittua: "Aiba, au ze in da, erotu?!". Ta ezpaizun... biela etzu beitu, atzera. Ta atzera beitzu ikustn u artza bat ya... ya urbilddua. Batek kus zun artza, bertzik ez. Ta ze itn du? Artzak ezpen du yaten ba... nik kusi ttut telebisiun, bai, yaten, biño igual da. Artzak erra... bada errana *de cadáveres no se alimenta* errana den bezala, artza. In tzun orrek bee burua lurr(e)a bota zun illana, in tzun illana. Ta artzak usaika-usaika ibilli zun ta etzuen asnasten bertzeik, zurrin. Ta errat du: "Bue! Au nere amona biño illogu zio!", ta arzak martxa. Ta berriz e arboltik yautsi zen, ra! Eta:

- Koño! –berriz e lengo zera, badaizu- Joel

Eta:

- Aizak, aizak, artzak iri zerbatt e erran dik!

Kao, belarrin ondun barna usaika ibilli baitzun ba, bertzik uste zun artza solasin aittu(u) ziola areri belarrin ondoa(n) zerbaitt erranez.

- Iri artzak zerbatt e erran dik! Ze erran dik?

Ta:

- Bai, biziok, bi solas ein zkiok –batek bertzi(i).

Ta:

- Ze solas ttuk oiek? –bestik galdet tzion.

Ta:

- Peligrun arkitzen yaizenin, alde inzak peligrun... utzitzen auten laguntikan.

Lesakako ikuspegia

(Lesaka)

BERTZELAKO ISTORIOAK (IPUINAK)

Berdabioko diru egilea

Arek egunian itn tzittun amar soksua, xuloduna, erret... esto... zillarra (...). Eitn tzun erreal bat e... gauian. Biño, denbora etako dirua zen. Ta, arrapatu zuten. Ta nai zuten jakin non eiten tzun, diru ori. Min' ori nun tzaon. Da, orduan ezin tzuten detektatu, etzen aparatirik. Ta, artu ute ta sartu ute kartzelan, da, deklaatzeko ya non den min' ori, ta, arek emanen diola direkziona bat: "Berdabioko ollarran kukurrukua arizen tzela... adizen zela arek diru ori eitn tzun tokiyin...tk". Ta artan akautu zen ta gizon ori il zen ta iñork eztu ikasi non.

(Arantza)

Ezkilak

"Tan-tan! Tan-tan! Tan-tan!" batek aitzn a (sic), ta bertziak "Trin-tin! Trin-tin! Trin-tin!". Ta, eitten omen tzuen: "Zerri(y)a landan! Zerri(y)a landan! Zerri(y)a landan!", ta bertzik: "Ateri! Ateri! Ateri!".

(Bera)

Patxiku ilargian

Patxiku? Amak biali zuela... biali zuela otatx zama eske. Erran tziola:

- Patxiku, uaie ta ekarrak otas zama bat, biar diguk ta.

Ta, gan tzela arrasalian, ta, bere otas zamakin, ta pres-pres paratu eta... yostetan asi zela. Ta yostetan asi zenian illundu zitzaiola. Ta gero ezin giatu itxerat, e[z] xakinki ze in. Ta asi zela oiuka (...):

- Argizak illargia! Argizak illargia!

Ilargia

6.5. Sinesmenak eta beldurra

Mari Paz Trantxe eta
Antonio Lizardi - Igantzi

GURE HITZAK

Porrakatua:

Porrokatu. Amorratua, sutsua.

Plantatu: Jarri.

Geriztuko: Gerizatu. Ezkutatu, gorde.

Mandaluan:

Manda loan. Lotan.

Berako inguruak

Ta illargik kasoik ere ez egitten. Ta arek fuertego:

- Argizak illagia! Argizak illargia!

Ta ondarrin erran tziola:

- Kaka dela illargia!

Ta illargiak artu, bere otas zamakin ta eraman tzuela. Ta orduz keoztik antxen dagola.

Ta guri erratten ziguten: “Bira, bira Patxiku non den”. Ta guk ikusten genuen, e!

(Bera)

Patziku eta Pello

Patziku ta Pello. Bat langille **porrakatua** ta bertzia alfer mortala. Bat nondik eskapo itten tzuen ta bertzia beti lanian. Ta erran tzion Patxiku... Patxi... Patxikuk erran tzion noski Pelloi:

- Yua’mar diguk egurra egitterat, egurrik eztingu ta yua’mar duk egur billa.

Ta:

- Bai, bai, gaur gero arata...

Ta, arrasilian **plantatu** zirela egur egitterat. Eta, Patxiku yo ta kia segidun asi zela lanian, ta bertzia nondikan **geriztuko** zen. Geriztu ta iguzkittan **mandaluan** an egondu zela. Eta Patxiku(k), illunabarrin lanian ler in ondotikan erran tzion:

- Yuan bar diuk etxera.

Ta:

- Bai, bai.

Plantatu zela etxera(t) yuateko. Ta itxerat etorri zenian su ondun yarri, ta, Patxiku ler egiña, alkiyan su ondun zagolikan, plinp! eroi zela. Ta ze pasatuko ote zizaion ta il zela. Eta bertzia, orduan apuratua, e[z] xakinki ze (e)giñ, etzakiela yo eskin batera, yo bertzerat, yoan tzela auzoko izeba baten itxerat, ta, erran tziola:

- Bizo, auxen pasatzen da...

Ta, nolpaitt e moldat zutela. Ta entierrua ta gauzak in zittoztela, eta, gero denbora pasatu ta paseita, egurra falta, ta egurra egin biar. Eta, yuan tzela ta erramientaik ez arrautzen, erramientak falta, Patxikuk nonbaitt e utziyak. Ta gogot tztizaiola ortako... erni izanen tzen, gogot tztizaiola auzo mua... auzuan betti ortan bada atton xar bat, ura segur aski agudo ilko da ta yuan bar dut. Ta yuan tzela, eta arri eskaltan arrautu zuela iguzkittan tzagola. Ta bertze agurrikan daus ere in gabe erran tziola:

- Zu, ni miño leno(go) ilko zara, etzara ilko, miño iltzen bazera, etzara Paradisura yuanen, miño yuaten bazera, eztuzu nere anaia ikusko bion ikusten baduzu, galdeziozu portzikaso non den aizkora tikiya.

Ta, bere anaia zerutikan ura aditzen, ta kontestu ziola “Or, bi agaien tartian, ote erdixka baten gañian, ortxen dagola.”

Ara, bere... apurotik ateri zuen.

(Bera)

Aranburuko gaztelua

Ta, Aranburuko gaztelua, oraiñ ere ortxen da, gaztelua!

Ink.: *Non da?*

Emen, Sarako bidi ortan, Sarako sarrera ortan, ortxen da gaztelo koxkor bat. Ta, an izatten tzela, jauntxo bat, aundi-mandiya, bere burua agitz aundiya itten tzuena, eta, zartu ta ezin mugittu, ortikan. Ta seme bat bazuela, primua, lemiz(i)ko... lemizko semikiri Frantzian primo erraten diote emen, primua erratten diote. Eta, erran tziola:

- Yua'mear duk Donostia alderat, ta ikusi ya ze pasatzen den, ni ez niok gauza ta, ya ze pasatzen den.

Eta, bai, gizona plantatu zela, eta, gan tzela Larungo malda orretan barna, oñez, yuan biar, eguzkiya, ta Larungo maldan itxe bat bakarra ikusi zula, Kaulebattea. Gero, Endaltsako errekan berriz (...) Iltxaurta, Iltxaurpea, an arrautu zuela bertzia. Ta yuan tzela Donostirat ta an egun batzuk pasat(u) zittuela, eta agitz ongi pasatu zu(e)la, penatuta bueltan tzailelika, eldu zelaikan berriz toki berian barna. Eta berriz zu... olko... Endaltsako zubi(y)an barna, berriz Kaulen auzu orretan barna yuan tzela, itxerat alletu zela. Ta erran tziola:

- Atta, izandu naiz Donostiyan.

Ta:

- Ze ikusi duk bada?

Ura... ura deseitan yakitteko ze... ikusi zuen. Eta, oi, nola itsasoa ikusi zuen ta itxe aundi batzuk ere ikusi zittuela, eta nola bidian ikusi zuen Endaltsako errekan itxe bat, eta bertzia Larungo maldan. Bi itxe orik ikusi zittuela. Ta attak erran tziola:

- Urbilleko ongi bizitzeko.

Idi parearekin

(Bera)

ANIMAK

Sunbillan, sunbilko Ibarburun, ola itxetikan gotti otia omen tzen aerra, ote aundiya, ta, gauetan etortzen omen tzen difuntu kaja bat gañin arri ori-ori batekin. Ta an gelditzen omen tzen, ta, itxekuk ikaatuk beti, ze pasten ote zen, o zengatik ote zen ta ola, ta, nozpatt e kontsultatu dire apezakin, ta, erran diote apezari pues nola torzen den difuntu kaja bat, bee difuntukin, argi ori bat gañin dulik, ta, ze itten al luteken. Ta, oi, yuan ta berakin itz itteko. Bueno, nozbaitt ee atrebittu dire yuatia ta galdetu diote oi, ya ze dabillen o ze nai luken ola, ta, mez' bat ateratzeko ta eztela geio torriko. Ta, mez' bat ate men tzioten ta akabo, ez men tzen geigo agertu.

Iratze metak

(Arantza)

6.5. Sinesmenak eta beldurra

ILARGIAREN ERAGINA ◉

Mendian arbolak botatzen

Bueno, pues illargiaren eragiña ori da, z... illargi zarrakin e... er... egurra bota, egurrantzatz aitz ona da; baita re belarrantzat, meta iteko. Meta aundiya(k) kanpun iten tzielik, e! Goiko, eztakit, eztut e... eztugu kasoik iñ, eta bertze pro... produktuak i'mar duenak baratzian (...). Bai, berian egin bear duenak frutua, berin in bar duna(k) frutua biar do illargi zarrin, berian: zanaoria, patata... patata re gu(k) guaiñ ere ala ereiten dugu, illargi zarrin, e! Espetuko dugu egun batzuk, biño illargi zarrin. Frutua berin in bar duna(k), tipula re bai. Ta leka berriz goirin, leka berdia, bainak edo illarrak, ura illargi berriyan obia. Porke gañin in bar dulzkoz gaña, gauza. Ori erraiten te, ta uaiñ ere ai die raiotik erraiten, oseake bada, zerbait bada.

(Etxalar)

GURE HITZAK

Xort egunak:

Urtean zehar egin behar zuen eguraldia igartzeko egunak dira, hain zuzen, abuztuko lehen hamabi egunak.

Konpazio batera, gauza bat, belarra pillatzeko berapena, illargi bera; iratzia itteko gorapena, bueno, fede aundiya du yendi(a)k, e! fede aundia du yendik, e! fede aundi du yendiak! Eta, etxian zerriya iltzeko berapena zatten zen, itxian zerri iltzeko berapena zatten tzen, ta ola bazien. E konpazio batera a... arbol bat botatzeko, materialtako, aritza botatzeko berapena da; osto oskatua erratteunte, ta osto aundiya duena, onako gaztain ta ok izanen dire aldrebes ez, ok uste ut e... e arkazia ta ok gorapena, gorapena. Aritza ta gaztain ta ok dire berapenakin –erratten zten zarrak-, ta arkazia ta ok gorapenakin, osto biribilla, osto biribilla deizen tzaio.

(Bera)

EGURALDIA IGARTZEKO MODUAK

Xort egunak ◉

Xort egunak itn dire agostotik asizn dire, eta, aostotikan kontazen dire amabi illaute, aostotik antziñera. Aosto kontazn da... aostok beria, lemizko eguna beria. Ta gero andik aintziñera ya ze egulde eitn diren. Ta ordun... ordun zeifñ egulde atezn den, ondoko illautietan ala seizn du, ondoko illautitan ala seizn du.

Ink.: *Eta emen yende aunitzek bau fedia ortan do...?*

Fedia aitz aundiya, batzuk baute aitz aundiya fedia. Bakarrikan, beitu bar da segun itsasoa[k] ze yozn dun, edo ez ie... aizeguk yozn dun, edo orrela... orreri beiz(e)n diote aunitzek aizik ya zeifñ aldetikan yozn dun.

Axtelentan... axtelentan uriya ittten baldi'madu, axte guziko uriye. "Axteneko uriya, axte guziko uriya".

(Arantza)

Larrun mendia

Eguraldia nola asmatu

Ardiyak darda... eben burua dar-dar-dar-dar-dar iten zutenian, yoal... yoalduna bear tzuen sumatzeko, ez? Ta torri ona ta, to! denbora mudantza, ardiyak dardarian ai dire.

Eta, mendiya, Larun, guk ori duulako ur... ola, karaz kara, egun batzuti(k) bertzera urbillago kusten da, eta, ero erratn te aizegua edo uriya. Bai, oiek ola; eztait ala ateiko zen beti biño... bueno, e... ola erratn tzen, ez?

Ink.: Bai. Eta kedarrarekin.... eta....

A! baita ere. Kedarra eroriz kero re bai, kedarra... ori, in... inz kero gainbera torri, bai uriya, iru egun do lau egun barrenian uriya.

Eta, illargiyari arua ola itn tzaio la... lañuakin, bueno, eta, ordun ere seguro, uriya. Bai, konpazio batea gaur begitko zaio, gaur mudantza badu, ta ya itten duen goibel-goibel etortzen tzaionian, eiten te batzutan aundiyagua ta... bertzin ttikiyagua gelditzen tzaio. Beñ ikusi ut antziñ ortan, ta erran nion: "Orra! lengo errana lau-bortz egunen burun uriya" ta, ein tzuen, ein tzuen.

Ink.: Eta gero, xorien... arabera ere yakin daiteke, ez? goitirago edo egin... egan egiten badute edo...

Bueno, bai, bira, denbora ederra baldi'mada, ta, ori, onako erlatxa ta enara ta oiek gottio ibiltzen dire, ta uriya denin berriz, **ulia** zolian, zolian, bai, uliya betti yausten zann da.

(Bera)

Katuen bidez eguraldia ezagutu

A, ori aittu diot... aittu iot amautxiri, bai.

- Euriya in bar dik.

Ta:

- Ze ba?

Ta:

- Katua itsaso aldera begira muturra garbizen ai yun.

(Lesaka)

Afiladoria? Ta seguro, oañ ere etortzen da oañikan.

Ink.: Eta, ze? Egualdia kanbiatzen da o...

A, bai, bai, abudo. ¡Que va a llover! Abudo.

Eta, ori... arbolak... igual intza, goizian laño do orma egiña igual, ta, arboltikan zintzillika girgilluk direnian, eta asten direnin ittaizurak, oi! Urbil da aizegua! (...). Eta, aizego... orrako, urriko aizia goiz-goiztikan aize ederra ta igual denbora ederra ta "Buztana putzuan" erra(tt)en tzuten, "Aizeguak buztana putzuan". Arratseko asi igual uriya, igual uriya izatn tzen.

(Bera)

Ardia

GURE HITZAK

Ulia: Euli (*Musca domestica*).

Protoeuskaran uste da eu diptongorik ez zela eta, hortaz, euskalki eta mintzo ezberdinek hori ekiditeko modua harrapatu zuten, Bortzirietako kasuan eu>u eginez: ulia, uria, uskara...

Berako Altzate karrika

Orga Berako karriketan

BERTZELAKO SINESMENAK

Besta egunetan ezin zen zuhaitzetara igo

Ta gero, siñesti(k) bazala bazien besta eguntan, e... besta señaltua, onako San Pedro egunin ta, e... Bestaberri eunin ta ola pues arboltat gerezi... arzea ta ezin zateken, zertaz, arrisgu aundia eroitzekua. Oiek sineste, sineste oiek bai, bai. Jobar, ta etzen yendia... "Etzazula goitio ateri, e! Gaur besta da ta...". Iñor guti ateiko zen.

San Anton egunean aziendak ezin dira lotu

"Gero San Anton eguna re zaiten tzen, bueno, azindak ezin utzi, San Anton da azinden patroia, e! (Bueno) ta bueno, aziendak ez lotu benpin. Ta, beñ oroitzen naiz benpin emakume bat yuan zen arat mendira goitisko egur... egurketat astukin, ta aizkorakin yo zun bere burua. Ta San Anton eguna zen ta, ara! ori bakarrikan aski zen, ya...

(Etxalar)

Katua etxean laketzeko

Laratzta, bai, ura da ta areri buelta man. Gatua, kanpotiken eaumtten baldin bazenun katua... itxerat, itxeku... akau...tuta do, pues buelta man ta etzela ateitzen ge... etzela... etzila bee tokira yuaten geigo.

(Igantzi)

Katua eguzkitan

Kato beltzak? Suerte txarra. Ala erratten tzuten!

Ink.: *Untza etxe inguruan baldin badabil?*

Uriya. Uriya urbill. Untzak uu! Itten tzuten, "Oi! Abudo uriya dugu!" erra(tt)en tzuten.

Ink.: *Eta zakurrak aurika asten baldin baziren?*

Ta, igual nonbatt ere desgrazi'mat edo... orrela izatten tzen, itxeko'maten desgrazi'ma(t) do orrela.

Ori Ama Birjiña martxoko egunian yotzen du Erromako zubiyan kukuak, ogeita bortzian, martxuan ogeita bortzian.

Ink.: *A, ta mutu noizko?*

San Pedrotan.

Zerbait erortzean

"Ara! Oi! Nitaz oroitu da norbatt!" zerbait erortzen denian.

(Bera)

Katua etxean laketzeko

Ink.: *Katua etxera eramaten tzenean?*

Bai, erratteunzte laketzeko itxin, ez eskautzeko, itte uzten laratzari bi buelta eman. Su... suko laratzan bi buelta (e)man ta gero... gero libratu, zakun barrenin katua, bi buelta eman larazari ta... libratu.

Oilarrak gaez kukurruku egiten badu... ⦿

Bai, gu... ni suertu naiz gure amakin, ollarra kukurruku gabaz ta ama yiki ta gatza suri botzen.

Ink.: *Ze ba?*

Yikita ez, guatzera yuan gabia. "Sorgiñak ttuk itxin, sorgiñak ttuk" ta... gatza atzapar bat, gatza sura botzen ikusi dut ama.

Kukua aditzean... ⦿

Kukua aitzin beitu sakelan ya baduzun sosiken.

Ink.: *Biño lendabiziko aldiaren aitzen duzunean, ez?*

Bai, lemiziko aldien. Ta gañea lemiziko... "Kukuk lemiziko kantazen dik –gure amautxik- Erromako zubiyin". (...) Ona torsn deneako aitzen bauk kukua, ta balin bauk sosa'mat o zerbait sakelin, urte osun eztuk diru falta izanen, miño ezpaduk gabe egonen yaiz".

Oilarra

Belarriak gorritzean... ⦿

Belarri(k) gorrittu: "Ño, norbait e gure kontra ai duk. Ño!"

Ink.: *Eta etzen ezkerrekoa kontra eta eskuñekoa...*

Eskuñekoa alde.

Ink.: *Bai.*

Ezkerre kontra, eskuñekoa alde.

Bera XX. mende hasieran

Azazkaletan mantxa zuriak agertzea... ⦿

Bai, ori otan [azazkaletan] zatn dire... ola zera batzuk.

Ink.: *Mantxa xuri batzuk...*

Mantxa xuri batzuk. Ta karo kusten: "Gezurra azkarki erran duk ik!".

Ta bertzu... bertzu(k) berriz:

- Andregai baduk ik!

- Ze ba?

Ta:

- Orra, biziok azkazala non ke, andregai ba duk ik.

Gauza bera aldi berean esatean...

Ink.: *Zuk eta nik gauza bera momentu berin erraten baldin badugu? Purgat...*
Purgatoriotik anima libra... salbatu.

Muskerra

Muskerrak salto egitean...

Muskerrak auts... salto ein ta sartzen bazaizu, (e)zin men da ba lixatu. Ta ura lixatzeko, yo bar di zazpi eliztan kanpanak. Ta ordun tak! lixatzen men da.

(Lesaka)

Bai, ollarrak kukurruku iñez kero, beti lasterka yuaten giñen... gure amak erraten zuen: “Bota, bota sure gatza. Gatza bota ollarrak biarren kukurrukua in biño leno bota gatza sura”.

Eskuinko biarria... berotzen baldi'mada, alde ari dela. Ta, ezkerrekua re... ari baldi'mada kontra. Ori erraten tziuten guri.

Ontzak battu... e, izen aunitzez mintzatzen a ontza. Eta, batek urbil xamarrin eitten bali'madu... arek irrintzi bat itn (d)u, ontzak, mintzo irrintza bat. Ta irrintzi ura itten bali'madu itxe urbil samarrin, ordun suertia... e, auzun edo itxin difuntua atezn da. Ordun, gu(k) ontzatikan beti beldur ori izankatu ugu; oain, itxe ixkiñin bertze... naturalzko... oiu ori iten bali'madu, orrekin ezta yaus pasatzen.

Muskerra, berriz, erratteunte muskerra ankin do nunai saltatu ta gelditzen dela, itxekie. Ta gero amalau erritko ezkillak yo bar zatte uztela... musker ura bere gisa soltatzko, bertzela itxekia geldizn zela.

Begiyen pikor bat plantazn a, ta arek...

Ink.: *Nola du izena?*

Mitxindorra. Ta, mitxindorra(k) guri e... erratte uzten mitxindorra... “Bai, begin bauzu mitxindorra. Bai, gezurak errain tzu ta”.

Norbaitentzat zerbait txarra nahi baduzu...

Norbattekin aserre do... gaizki portatu do zerbatt e ta... “Bai, kandel bat pat tzio, bai ta arrautu men dio kandel bat olko santuri”. Ta ori erregua. Oaiñ, e[z] xakiñez balizen diren do ez eztiren.

Ink.: *Ori zer da, zerbait txarra nai diozula...*

Txarra nai... ori da, arek ya ze... ze intenziukin parazen dun kandel ura.

Norbatt e iltze baldi'mada, enterrion itte'mali'madu uriya, “Oi! Ori aiz yende ona zen. Gaur uriya in du ta... ori aitz... ori yende ona zen”.

GURE HITZAK

Mitxindorra:
Begitxindor. Bekatxoa.
Betazalaren barnean
sortzen den pikorta.

Patxi Larretxea - Arantza

Haurdun dagoen jakiteko zeri begiratu

Ta arpegia baldin badu sekatu xamarra: “Bai, ori, enb... enbraz dago emakumi ori. Bai, sobera du... enbraz ori... arpegia sekatua”.

Ink.: *Eta, ilea...*

Ta ori ba, matelzurko illi orik txui-txui yarriyak. Ta ordun... ordun eitn a geigo nabaittu, enbraz dagola.

Neska edo mutila izanzen den jakiteko

Txardiñakin itten genun guk leno... prueba. Txardiñari gañeko mamiy'ori dena kendu ta brasa parratu, bereix-bereix in brasa ta patu brasan gañin ezur ura. Ta ezur ura paratu ta arek itten baldin bazun zirt! zart! soñua itten bali'mazuen mutikua. Ta ezpazuen eitten, berriz, ixillik eotten baldi'mazen, nexka.

Ogia erortzen bazen

Ogiya erortzen baldi'maziun guri lurrera, andikan artu ta... beti musu man ta utzitzen genun mayin gañin. Ta, pazen zen beti aspeska ogiya, ez e... gotti begira. Patu beti aspeska.

Ta nabala re bai. Nabala re patzen bali'mazen gotti begira, erratten tzen Jangoikua... Jangoiko sufritzen tzagola, nabala gotti begira patuez keo, nabala patzko beti ziarka.

Ink.: *Eta ogia asitzeko ze in bar tzen?*

Aitaren, ta gurutzia i... beno... ogiyari gurutzia. Nabalakin gurutzia in, ta musu man, ta, ogiya autsi.

Zer erraten zieten hurrei suarekin jostetan aritzean

Ink.: *Eta gero, ze esaten tzaio aurrari sukin aritzen baldin badire... or?*

Sukin aritzen tzereliken, ola egurra artu ta eskukin a(r)at unat, arat unat do tenazakin brasa artua, ta, ola suri zirrikaka ta ola re... asizen zerenin aurrak, ordun erraten tzen: “Etzazuela, utzizue brasa ori, guatzin pix itten da bertzela”.

Ink.: *Eta, emakumeak bazkaria gazia itten badu ze pasatzen da?*

Ezkontzeko gogukin daola.

Ink.: *Biño gatz asko botatzen badio do ola pixkot gazia baldin bada?*

Pixkot gaziya baldi'mada, da geo gazixku baldi'mada, orra erratten zten: “Bai, gaur gure andria ezkontzeko (g)ogukin yok... zioken”.

Jesusa Alzaguren,
Mariana Alzaguren eta
Francisca Matxikote

Ogiak

(Arantza)

GURE HITZAK

Arrubia: Arrabio (*Salamadra sp.*). Muskerraren itxurako animalia urlehortar itsas-luzea; bereziki, azal hori-beltza duen *salamandra* espezieko animalia.

Zuazi: Zoaz. Auskalo erran nahi du.

Arrubiak ausiki eginez gero

Gero bazen, e... arrubia. Arrubia, salamandra, arru... arrubia. Bueno, arek autxiki iten baldi'mazun, eztakit zenbat erritako bedeixteko ate-ezkillia yo bar zen sendatzeko, ta berzenaz ilzen zela.

(Etxalar)

6.6. Musika

Karrika bueltan Tantirumairu jo sanferminak heldu direla errateko

Txistulariak
Lesakako karriketatik

Igantzikoko Seroneko karrika

Karrika buelta da, baizu, *siete de julio* zatten dira Sanfermiñak, eta, txistulariyak, au aitz aspalditik eldu dena, nik nee enboran jo dut. Ori da Sanfermiña eldu delkoseñale bat, ta señaile ori da *Pascua de Pentecostés*, biarren Pazko eguna. Egun artan asitzen da, m... ba... urtero ez da... este... tokatzen igual. Bazutan igual maion ere izautu ut, doze de maion ere, pentsazu, goiz zanen ziren iñautik, bai, ta gero, *aproxima(da) mente... último mayo, primeros de junio*. Ori, ori da este... señaile bat jendik errateko Sanfermiñak eldu direla. Berze tokitan Ondarribin ta igandero matten du, negun ta denin, miñon, ori Lesakan, karrika buelta ori... ori izandu da, Pentekostes igandetik, igandero do jaia, Corpus eguna artean, tokazen zenin San Fermiña bezpera bittartin, ori, gero... akabo. Eta,

karrika buelta ortan, San Juan igandia ayetzen zenin, ordun bazen pieza bat senzillua, baño ori yo bar zen: Tantirumairu. Ta ol... tolko da igual... e... este... San Juan euna jaia zenetik do... bol... **zuazi** noiztik Tantirumaiñ ori. Ta... ordun Tantiyumai uri igandin yo bar da. Berzia zortzikua, este... yotzen zen: lo, lo, le, ri, li...

Ola, *tiempo zorziko* [euskal ahoskera], berze igandetean, biño i... San Juan igandia, *veinticuatro de... junio*, tokatzen bazen igandia *ventiuno* do *ventidós* o *ventitrés*, ola itten tzen. Biñon, tokazen bazen el *diezinue* do ola ez, ondoko igandia. Izan dila San Pedro eguna, jaia zatten zen, San Pedro aurrek'aldeko igandia do... San Juana...ko igandia. Or, tarti artan, Tantiyumaiori or zen. Ta pieza zen: "La, ra, la, la, la...".

Ara, piez' senzillua, ura eztakit noizko urtetik eldu dela ori jo bar zen, bertzetan zortzikua Sa Fermi (b)ittartin.

Eta... pensazu noiz torko zen, este... emendik Ameriketa yuan zen mutil bat, emendik. Eta... Ameriketa yuan zenin, bazekien an tzaon arek igual oita amar urte do geigo izanen zittun, ordun berrogei urte ta pasazen zutzen, ez oain bezala iru urte pasatuta etorri. Ta mutill orik (sic), este... bazakin nora yuan bar zun, ongi... ordun bakizu, Ameriktik yuanezen tzen barkun do... nola yuaten tziren? Bueno, alletu zenin, presentu an, presentu omen zuten, eta...

- I lesakarra yaiz?

Ta:

- Bai.

- Ta noren semi ya(i)z?

- Ta olkuna.

Eta:

- Lesakarra yaiz? –Berriz ere, bi aldiz do repeti-

Da:

- Baiez, baiez...

- Aizak, xistulariyak karrika buelta ematten tenin, Sa Juan igandian, ze pieza yozen tek?

Ta arek seidun:

- Tantirumairu.

- Koño! Oaintxe s... ya siñesten dit lesakarra aizela. Ori ola t... ta karrika buelta ori ya Sanfermiñak arte, bai, gero... gero... etzun segitzen, señaia bestak eldu direla, kostunbria eldu dena.

(Lesaka)

Patxi Txoperena - Igantzi

Sanferminak hurbil direla errateko ttunttuna jo

Bai, bedetzi... uste dut bedetzi aste den, eztakit zein eguntik asita, ya...

Ink.: *Pentekostes.*

Bai, noski bai, ta eztakit zemat denbora den, bueno, ta asizn di ttu-ttu, ta:

- Koño! S... -aditzen baizen etxetikan, ta- Sanfermiñak ai ttuk urbiltzen, ara.

Ttin-ttirin-ttin! Denak pasazen zien, iru-lau ttunttunero o txistulari do bueno, geo bazien sail bat, biño bueno, ta ek matte uzten erriyari buelta, denin.

Ink.: *Nondik barna?*

Erriyari? Bueno, pues frontongo inguru ortik barna, gero auzu au, Legarra auzu au, e! Ta gero or, Albixtur akautzen zen leku ortan egiten zen, ixiltzen zen. Zerta(z) ixiltzen zen? Pues or yendia urkatzen...ko tokiya zelakoz, urkabi(a) zelakoz. Ta orrun errespetongatik etzen yotzen. (...) Ta gero berriz asizen zen Antoiuko... auzua asizen zen lekun, ta berriz torzen zien lengo lek... lekura.

(Lesaka)

Lesakako Banda

Ink.: *Bandan zenbat ziñeten? Zenbat lagun?*

Gu, *aproximadamente*, oeita bos do ola.

Ink.: *Denak gizonak? Denak mutikoak?*

Bu! Mutikuak? Ordun, ortan suerte izandu... eta asike re, ez tartin suerte neska bat, beti ilusia geio iten da, fandan. Bueno, bue... *Hasta el año setenta*, setentiunon leendik esan nizuen, ola Kasinoko alaba, bai, attak erran tzin erokeritan:

Lesakako musika banda

6.6. Musika

Haurrak Etxalarko eskolan

Amatxi ilobekin

- Nere alabari erautsi bar dik txistua.
- Ta, joño! ordun etzen ikusten emakume bat, neskatxa bat ola bandan, etzen in... etzen kusten.
- Au erokeritan ai duk!
- Ta:
- Baiez, baiez!
- Ta:
- Bialtzak biar bertan.

(Lesaka)

KANTAK

LO KANTAK

Haurra egizu lo

Aurr' egizu lo lo lo
Emanen dizut bi goxo
Orain bat eta bestia gero
La la la la la la
La la la la la la
Kusi nittunian
Bai zure begiya(k)
Idurittu zizaidan
Itzartzo argiya.

(Igantzi)

HAURREN KANTAK ◉

Ori attak erausten tziun, a... attak ola, ala ankan gañin patu, aurrak, kantazen ziun:

Arre-arre mandoko
Biar Iruñerako,
Etzi Tolosarako.
Andik zer ekarriko?
Zapata ta gerriko.
Nontzat? Nontzat?

-(Ordun erran bar tzun zeñentzat)-

Juanentzat.

Ta bertzia zatten tzun zare... "zare bat kukusu". Kanta berakin zare, "zapata ta gerriko"-n tokiyin "zare bat kukusu". Ta ola paratu ta:

- Zu, zuri "zapata ta gerriko" ta zuri "kukusu"...

Ta:

- Ez, ez nik eztut nai "kukusu", nik "zapata ta gerrikua".

(Igantzi)

Talo talo txin

Talo talotxin
Gure aurra[k] portz otxin
Atoz amatxi itxera
Opill aundi batekin.

Arri arri mandoko

Arri arri mandoko!
Biar Iruñerako
Etzi Tolosarako
Andi[k] zer ekarriko
Kolkoa bete kukusu
Eia zendako?
Iri ematteko

Euriaren kanta ◉

Uriya! uriya!
Aingeru buru xuriya
Gizon bizar xuriya
Uriya!

(Bera)

A, a, a

A, a, a maite, maite dut ama
A, a, a maite, maite dut ama
Agitz ona delako, agitz ona delako
A, a, a maite, maite, maite dut ama

Arre arre mandoko

Arre arre mandoko
Biar Iruñerako
Etzi Toloserako
Andi(k) ze karriko?
Zare aundi bat kukusu
Ek nontzat?
Lenbizko solas itn dunentzat!
(Arantza)

Talo talo txin ◉

Talo talo txin
Ator itxera Martin
Ogi puska aundi batekin
Talo[a] ziok adarrian
Bere alki nabarrian
Pirri, porru ta purru
Pirrip eta purrun
Ire bizkarrian!

(Igantzi)

Kikiriki

Kikiriki euskaraz egin
kakaraka euskaraz kanta
Ai ze kiriki karaka karaka
Auxen da mutil astradaria

Euria, euria ◉

“Euria, euria, azpiko Andre Maria
Txoritxoak kantari
Lañoz zerua estali
Baietz, ezetz, euri zapar otsez”

(...) Ori, ori nonaiko... nik pensatzen
du[t] nonaiko etxetan leiotik begira
kantatzen zirela, uste dut baietz.

Ama haurrarekin

Berako makil-dantzari gazteak

6.6. Musika

Neska-mutilak

Hiru txito

“Iru txitu izan eta ama galdu
 Iru txitu oien ama nor(k) yan du
 Iru txitu oien ama olloa
 Axeriyak yan diola lepoa
 Eta olloa, eta olloa
 Axeriak yan diola lepoa
 Eta olloa, eta olloa
 Axeriak yan diola lepoa
 Purra-purra egin nion atetik
 Kukurruku egin tziran atzetik”.
 Ta pentsatzen dut or bazagola bertze
 zerbait ere, go! miño enaiz oroitzen,
 ya enaiz oroitzen geigo.

Neska-mutilak

Atzo ttun-ttun

Atzo ttun-ttun
 Gaur ere ttun-ttun
 Beti ttun-ttun
 Gaitun gu

Zazpi librako
 Olo xuria
 Azeritxoak
 Yan digu

Atzo ttun-ttun
 Gaur ere ttun-ttun
 Beti ttun-ttun
 Gaitun gu

Azeritxoak
 Tripa beteta
 Otsoak yan du
 Mendian

Atzo ttun-ttun...

Jarraitzen du berdin; oiek gogoratzen naizena, igual bazitun
 estrofa geigo, ez naiz oroitzen.

Bolon bat eta bolon bi

Bolon bat eta bolon bi,
 Bolon putzura erori.
 Erori bazen, erori
 Ez da geroztik ageri.
 Bolon, bolon, bolona
 Gure aurra, aur ona
 Bolon, bolon, bolon, bolon, bolona.

Gure aurraren aur ona!
 Balio luke bai ona⁶
 Bai ona dirukin baño
 Naiago dugu aur ona.
 Bolon, bolon, bolona
 Gure aurra aur ona
 Bolon, bolon, bolon, bolon, bolona.

Aurra, egizu lo ta lo
 Eman zkizut bi kokollo
 Orain bat, gero bestea,
 Gauean txokolatea!
 Bolon, bo...

Lua-lua / Txalopin txalo

Ez naiz emen... “Lua-lua” bat emen ez naiz agitz ungi oroitzen asierako ori, e...
bañan... e... bazen:

“Txalopin txalo,
Txalo ta txalo
Katutxoa mizpera
Gañean dago.
Badago bego,
Badago bego⁷
Zapatatxo berrien
Begira dago.”

Ta nere ustez asitzen tzen “Lua lua kanta lua” meñon... “Zeruetako Yangoinkoa” ...
meño ez naiz oroitzen.

Patxiku Martikorena - Bera

Bat eta bi

Bat eta bi, iru eta lau
Amak uretan artu nau,
Bi ta bi lau ta beste bi sei
Amak etxetik egin di[t] dei.
Sei ta lau amar ta amar ogei
Nork kontu egin lore auei,
Ogei bosteko egun zuzen
Gure bildotxak denak gizen.

Katutxo bat xuri-gorriya
Kaletikan etorria,
Goxoro goxo, makur-makurra
Etxe barruan lapurra.
Txoriak kanta, katuak zai
Zeren ametsez dago ernai?
Goizean goiztik kaiola utsik
Egunak ez du kanturik
Katua kanpoan pozik
Etxean ixil-ixilik.

Dulun-dulun

Dulun-dulun yoale
Beiak eldu dire
Doniongo plazan
Iru atso dantzan,
Batak besteari
Bere graziari,
Latxikon, latxikon,
Giri-giri on

Talo talo txin

Talo talo txin
Gure aurra bortotxin
Atoz, atoz Martin
Opill aundi batekin

Neska motorraren gainean

7 Gu grabatzera iritsi baino lehen kanta batzuk paperean idatzi zituen memoria lantzeko; horretan *badago bego*, *bego badago* idatzi zuen, eta gero kantatzean aldatu zuen. Badirudi paperean zuen bertsioa dela ona.

6.6. Musika

Lesakako mojen
ikastetxeko ikasleak

Arre, arre mandoko

Aurra orrela belaunetan duzuna:

Arre, arre manddoko

Biar Iruñarako

Andik zer ekarriko

Zapata ta gerriko

Ek guztiya[k] norendako?

Ba “gure mutill ederrendako”, edo “gure neska politendako”,
edo orrela, bakotzak ejartzen tzion ba... ataxi o amatxik edo
nor[k] zeuken besutan aurra, pues, ejartzen tzion nai zuena
aurreri. Ori.

Ink.: *Bukaera librea.*

Bai, ori da.

Binbilin bonbolon

Binbilin bonbolon senda lo

Akerra Frantzian balego.

Astoak kanta,

Idiak dantza,

Auntzak danboliña yo.

(Etxalar)

Olentzerorekin

Haur ttikiei...

Unek kapelo bat arraultze karri

Une(k) prexitu

Une(k) gatza man

Unek probatu

Ta unek dena yan – aundiyak-.

Buruan yo ta, ori, asmatu ya ze... ze yan tzuen.

“Arre arre mandoko

Biar Iruñirako

Andi(k) zer ekarriko?

Mando bat kukuso

Ek nontzat?

Lemiziko, lemeziko

Irri itten dunantzat!”

Irri itten baldin bazunun, ba zuretzat.

(Bera)

Ba, ori... emen alabak kantatzen tzuen, ni(k) beti seaskan paratu aurrak ta ori kantatzen bainion:

“Ttiriki ttikittina
ttiriki ttikitti”

Ori goingo donu(a) da, bertsutkua.

(Arantza)

Kukurruku

Kukurruku!

Zer diozu?

Buruan min.

Zerk egin?

Axerkok.

Axerko nun da?

Errota azpiyan.

Zertan?

Baxakaranak biltzen.

Baxakarana(k) zertko?

Olluri mattko.

Ollu zertko?

Arrotzi ittko.

Arrotzi zertko?

Apezari mattko.

Apeza zertko?

Meza mattko.

Meza zertako?

Gu ta bertze mundu guziya salbatzko.

[osatua]

(Arantza)

Kukurruku!

Zer diyozu?

Buruan min

Zek egin?

Axeriyak

Non da axeriya?

Errota azpiyan

Zer ari da?

Irin pixar biltzen

Iriña zertako?

Olluri ematteko

Ollua zertako?

Arraultzia egitteko

Arraultzia zertako?

Apezari ematteko

Apeza zertako?

Meza matteko

Meza zertako?

Mundu guziya ta gu salbatzko.

(Bera)

Izozkiak saltzeko orgatxo Beran

Lehen jaunartze eguna
Etxalarren

6.6. Musika

BERTZELAKO KANTAK

Ikusten duzu goizean

Kusten degu goizean
Argiya y'asten danian
Menditxo baten gañean
Etxe ttipitto aintzin txuriya
Gabaitz (sic) ondoren erdian
Zakur txuri bat atean
Itturriño bat aldean
Antxe bizi naiz pakean

Badet andrea
Badet semea
Alaba ere badet nik
Ontasun ona batetik
Ontasun ona bestetik
Zer geiago bear det nik?

(Igantzi)

Pedro Lanz - Lesaka

Aldapeko

Or badago beste... ta nik eztakit bertzetan... nik uste dut bakarra Etxalarren edo beintzat nik... gure itxan beti kantatzen tzen ori. Ordun giten badiogu "Aldapeko sagarraren adarraren puntan..." bueno, ori berdin, ta ordun guk iten dugu:

"Bagerala, ez gerala, mutil eta neska
Nunaitikan biltzen dira egitera besta
Milla sorgin dantzari Zugamurdin
Txiruliruli..."

(Etxalar)

Etxalarko familia

Aldapeko sagarraren
Adarraren puntan
Puntaren puntan
Txoriya zegoen
Kantari
Txiruliruli
Txiruliruli
Nor[k] dantzatuko ote du
Soindutxu ori?
Txiruliruli
Txiruliruli
Nor[k] dantzatuko ote du
Soindutxu ori?

(Igantzi)

Batista Madariagaren bertsoak Piedadeko auzoari paratuak

Emengo auzuri nere attatik, attatik paratu[k] tziren, emen auzua, len ttigua, bueno, oaiñ etxe berri aunitz in dire, miño lengo etxe xarrari dena. Antsonkorda etzen egiña, zu[k] padakizu, Patri, ordun etzen egiña, gero in tzuten Antsonkorda, bai, ta oaiñ erranen dut nola auzuri paratu ixton atatik:

Argiñordatik [g]ora
Dago Iñarburu
Bersu berri batzuek
Para biar ttugu
Aesnekorda ere
Erdiyin or dugu
Exkerrenborda ere
Artu biar degu

Zamuinborda ya zuan
Azkeneko etxia
Akotriñak eztu merezi
Atzian uztia
Antxontxeberri eta
Loikorda bestia
Imendik eztu merezi
Atzian uztia

Iturrinborda dago
Maixterrik gabia
Mentatxon ikusten degu
Formalidadia
Antonembordak ere
Biar du beria
Atso koskor aundi bat
Patoren andria

Iruingordati[k] pera
Azten (sic) bagera gainbera
Laster sartuko gera
Bexinon itxera
Orra Piedoko auzoari
Bersu berriyak atera
Oitan iñor deskonten-
turikan bai ote da?

Berako bestak

Sanferminei buruzkoak

Aitak paratu eta
Alabak ikasi
Lesakara bersuak
Orla dijuazi
Etzuten kaskarrua
Besteri(k) merezi
Zezenik oberena
Joan tzaio igesi

Boletiñak zabaldu
Erritik errira
Aurten zezen ederrak
Lesakan badira
Entradako pezetak
Billetia[k] tira
Pillorik audienak
Baliatu dira
Sanfermin biamona

Arratsaldia zen
Zezenak ikustera
Jende asko juan tzen
Ederrak ziralakoz
Ni ere an nintzen
Irugarrena beintzat
Ezpaitzen mugitzen

Gero zer pasatu zen
Irugarrenian
Zezen ori plazara
Bota zutenian
Ataka zabalatik
Joan tzen zuzenian
Miandizko mendiyen
An dabil larrian

Lagun kuadrilla
akordeoiarekin
Berako bestetan

6.6. Musika

Emakumea akordeoia jotzen.

Lagun kuadrilla akordeoiarekin

Espainian pasatua

Deklaratzera noa kaso bat
Penagarrizko klasian
Españiako erri batian
Estremaduran pasia
Gazte askori gonbeni zaio
Kanta paperan jartzia
Norbera[k] prueba ein baño len
Eskarmentuan sartzia

Dama galaiak esposatzeko
Tratuan tziren konpondu
Gero mutilla soldado joanta
Y'an tzebillan munduz mundu
Ura il tzala adittu eta
Beste batekin ezkondu
Gaxuak eztu ondorenia
Suerte ona izandu

Deklaratzera joanda y'atian
Lau lagun tziraden jarri
Esanaz Antoniatxo
Atoz beraño zeorri
Notizi onik etzakerrala
Agudo zion iorri
Jose Frantzisku il tzala bañon
Orra bizirik etorri
Deklaratzera joanta y'atian
Lau lagun tziraden sartu
Aurra bularran tzaukan eta
Yeite mate ziyon artu (?)
Lepua moztu ta jarak egin
Eta prejitzen paratu
Apari on bat biar tzutela
Guztiyondako plantatu

Gañera agindu ziyoten
Ardua ekarritzeko
Dirua eman, bota ere bai
Mutill bat lagundutzeko
Itzik esaten asitzen bazen
Fuerte puñala sartzeko
Modu onian tratatu zuten
Biotza y'alimatzeko

Kolore txarrak zauzkan andriak
Eta pena biotzian
Eskua gogor estutu zion
Ardua pagatutzian
Tabernariya ikaratu zan
Ura y'ala ikusita
Alkatiari parte eman tzion
Zerbait bazela en itxian

Alkatia ta bere laguna
Joan tziren indarrarekin
Ate txolotik txelata eginta
Ze ari ziran zuten jakin
Antoniari desapiyoka
Aurra jantzazu gurekin
Edo bestela beste ainbeste
Y'egingo degu zurekin

Alkatia eta bere laguna
Arri ziraden oso
Apaltokiyan mugittu gabe
Y'an lotu zituzten preso
Antoniatxo koju aundi bat
Betor anim' onen billa
Pena gogorak eraman ditu
Zeruan gerta dedila

(...) Bai, ta in tzioten aurra... petxutik kendu ta puskatu ta prixitzten paratu. Ta mutill bat eman tzioten lagun dirukin ta zatukin, *bota*, zatukin, ta itzik izare... esaten asitzen bazen fuerte puñala sartzeko. Ta gero ura dena zetuta, pues, ama il tzen, ill. Ta orretaz ondarko zera ori.

(Igantzi)

Quisiera ser alcalde

Quisiera ser alcalde
Donostiyakua.

Quisiera ser alcalde
Donostiyakua.

Procuraría dar a los pobres
Ardua naikua, ja, jai!
Procuraría dar a los pobres
Ardua naikua, ja, jai!

En el barrio de Amara

Lulitan etxian (...)

Se sirven cayos y un cuartiyó
Erriel batian.

[bukatu gabe] (...)

Además hay derecho
merendatutzian

Además hay derecho
merendatutzian

Hazer un zirri a la criada
Sukalde atzian, ja, jai!
Hazer un zirri a la criada
Sukalde atzian.

(Arantza)

Roman Iparragirre - Arantza

Sei baso ardo atera

Sei baso ardo atera
Sei tragotan ustu
Bertze sei edateko
Lagun biarrik eztu.
Uztu korriente baño
Pagatziay'aztu
Ola tabernariya
Nola y'aberastu?

(Arantza)

Karrikan dantzan

Joan den igande arratsean

Yoan den igande arratsian
Baionan etxe batian
Yoan den igande arratsian
Baionan etxe batian
Neska batek lo iñ omen du
Bos mutillen erdian
Lararalala(i) lararalalai
Bos mutillen erdian.

Y'eztaki(t) bañan badakit
Badaki(t) bañan segurki
Ez daki(t) bañan badakit
Badaki(t) bañan segurki
Mutil batek bos neskari
Ez dezake isetsi
Lararalalai lararalalai
Ez dezake itseki.

(Arantza)

Etxalarko bestetan

6.6. Musika

Santa Agedako koplak

Laguna: Orra or goian sagua

Aren guardiyan katua

Itxi ontako limosnarekin

Bete nai nuke zakua.

(...)

Orrako or goian izarra

Errek(a) onduan aizarra

Etxe ontako nagusi jaunak

Urre gorrizko bizarra.

(Arantza)

Amaiurren gertatua

Amazazpi urte nittun ordun, eta... ango parrokkuk, este... erran zionen mengo parroku enteinttu zela batzirela men txistulai bastante onak, ta yuan nizen, ta guri erran ziun ta gu pozik, bai. Ordun ere... zeren dire, Ama Birjintan bestak, bai, bai, bion ordun ya... Etxalar geoztik asi giñan. Amazpi urtetik antziñera Itxalarrea ta... zera, lgantzi, lantzi re bai. Ta, yuan giñen, iru lagun: bi anaiak ta Martzel, ta bua... (ta) aitz ongi. Arratsaldian an pasatu ten ikaririk aundina pasatu ut, lemizko eunian, ta gero parrez man tzigun, karo, man tzigun, bai. Pues... txistu utsa, e! dena jota. Ddena jota. Ta, karo, txistu yotzen ta or ai giñen, ta maiordomuak erraten tzun... ango ba... zera batek karzen zun tragua, ardua do... magra puska batzuk ta, oi yan, ta nai bou zerbeza nai duna. Ta, klaro, orduan, ordua etzen oain bezala aurreratu zatten. Ordua, konpazio baterako, bueno, oaiñ aldatuko ute antziñera, e! Bueno, beno esanen dugu, eun konpazio bat(e)rak... este... ordu beta da, orduan zatten tzen amabik, amabik klaro, ta ordun, oaiñ amarta'mezala zortziik aldin illuntzen zun. Ta, jotzen ai giñan, fandu yotzen bezala, ta, lenootik, neskatxak *aproxima[da]mente* zuen adiñekoak, zuek bezain guapak ez, e! Ta, zera erdi mokosa batzuk torri ta txaketak, jersek ta patu zuten kioskua, beno... barandua izaten, eken gañian, dena, zabaldu gabe, geo enduki

yuateko, alko baten ya, illuntzeko bezala, jotzen giñen ta, bakizu plaza zatn da beti errixka orietan elizan onduan, eta, ola ai giñan, ortan asitzen da, kanpana: Tun! Tun! Tun! Tun! Tun! Ta leno kostunbratuk men itxik erretzen tzirenin, bai... ola señale matten tzuten kanpanakin emen, Lesakan benpin, ta nik nonbait ez nun bertzerik pentsatu, este... ura zera zela, erre-(e)zkillu erratten diogu. Ta pieza ori akautu biño lenogo, neska guziyek tra! eben zerak artu, txaketak, ta martxa. Ta gu geldittu, sandu nue:

- Ui! Eldu da maiordomua, eldu da.

Eta, ni... ni beti irutaik atrebittuna izandu naiz, e! Ori bai. Eta:

Amaiur

- Aixkia, zer pasatzen da gaur, errazkia [erre ezkila]?

- Ez, ez, on... o, tto, tto, tto! O kostunbri da, illun-ekzile yoze utenin neskaxa guziyek itxera jun bar te.

Mekauen la puñeta! Bueno, bueno! Ta, bai, ta pieza enugun, akautzen etzigun utziko ta geo seitu nugun, gero bai, yuan tziren yuan... uste ta e... itxia'mat erretzen edo a(r)i zen.

Gu kontent, bueno kontentogo, benpin akautu nuun, ta:

- Bueno, oain, torri –maiordomua- tragu ittera.

Yua yuan ta... gero, este... ostatu bat edo eztaik zer, an ospetu giñen iruek. An lo iñ, yan ta ean ta dena an itten nugun. Ta, afaldu nugunin, este... tortzen da maiordomoa eta... erratten digu:

- Oain to bar tzue? Este... ola... agarratua.

Agarratua? Badakizue zer tzen? E(z)tut batee gezurrik erratten, parrokun itxia, ta bazen komedore aun... komedore eo ez daki[t] zer tzen, au ainko iru balde ere, itxe aundiya, eta an, an, neska batzuk an eta mutil batzuk maiordomu aintziñin, eta:

- Oain baakizu no... este... jo... yotzen, txistukin yo tzezke agarrau?

Ta nik musika...kin, tronpetekin zera, tonua o artu do, ta yotze nuna ta... yotzin ttun baltsa batzuk: "lo,le,ri,le...". Bueno, ola, txotis, pasodoblik, mazurkak... mekauen! Parrokon txia zen! Lagunek esaten tet:

- Aizak, au ez al dek pekatu?

Ze, kanpun peka... e... ze... ta oañ ola? Ta bueno, seittu nugun. Eta erran tziun ordun maiordomuk:

- Zuek bertze instrumentu zue?

Ta:

- Bai, ni[k] tronpeta, ni[k] saxofoia eta onek klarinetia.

- (...) Biamunin lo, zuek trankil egon, yana e bai utziko, abistuko dugu.

Eta... ango maiordomua bertze laun batekin motobizikletan etor tziren Lesakara, guri yaus ere erran gabe. Tor tziren Lesakara, gure itxin agertu ta gure ama, Barbara erraten (d)ugun bezala, atia yo ta za...goizko zazpiyak do ola omen ziren. Ta ordun, goiz argitzen, torri baitzien ta, atia yo ta:

- Bai? Omitxen, Santiago eta Jose Maria Irigoien emen bizi da?

Ta:

- Bai, zeba, zeba? -aik, yakitua ai giñela au, aputua.

- Bai, este, kornetilla, eta, -orrun kornetiñ erret tzen... erratten tzen- ta saxofoia matteko.

- A! Ori ba ezpalik ez tuk yaus ere!

Musikariekin parrandan

Lesakako musikariak

6.7. Erran zaharrak

Instrumentuk karri, eurek artu bere maletan, bertzen itxia yuan ari... zeri... klarinetia, iruek artu, itxea yuan ta, beti oroitzen naiz zortzitako, eztakit zortziak-bedetzik o zer tziren, ta ne anaia nerbiosua:

- Joño! men yanek beandu yotzen tek, eztaki[t] zen...

Ta:

- Ba! Torko ittuk, bai, torko ittuk. Etzekela aputu.

Eta bertan, alajaña, eztakit erleburun o ze giñen, anketik tizen giñen ta ikusten ttugu istrumentuk an. Arrittua! Da baiez. Igual erran ziunten, erran izan bazun ez kartzeko, ta au ta au pentsatu ut, ta:

- Eerki in tzue, alajaña, bai, oaiñ aitz ongi tor[ko] da parrokon txin, este... agarrau yotzko. Kanpun yoko dugu txistukin jota.

Ta oiek, o... Amaiurren bai.

(Lesaka)

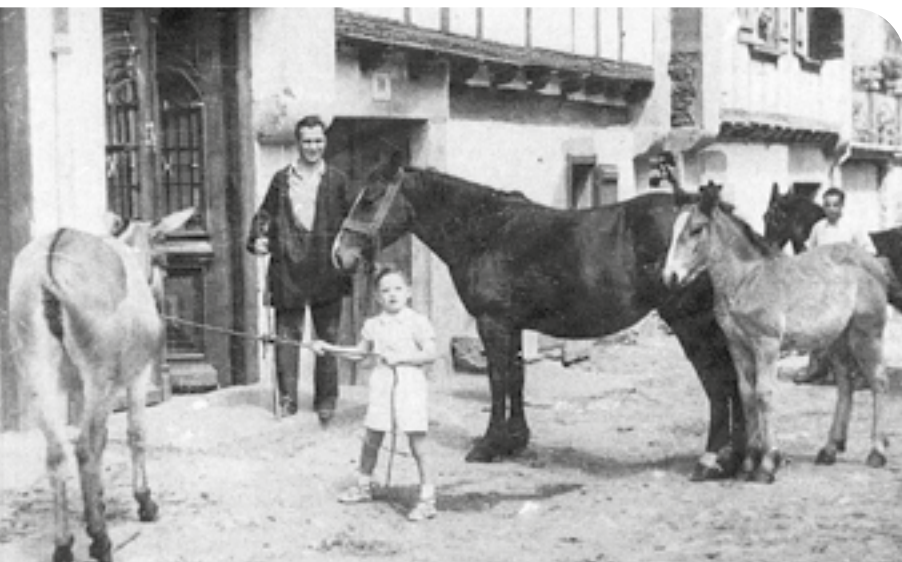

Amaiur

6.7. Erran zaharrak

“Goiz yeikiya goiz gose, berandu yeikiya loz ase”

(Arantza)

Zaldiak Lesakako karrikan

“Kanpotikan lili(y)a eta barrenetikan maialen”

Ink.: *Ta ze esan nai du orrek?*

Pues ori neskantzat o emakumintzat zatn zen, kanpotikan itxura eerrekua, miño itxea yuan ta dousetakua, osea... zikiña. Kanpotikan zernai iduri... iduri, konprentzen? Da igual barren zikiña, igual...

(...)

Ta gero berze bat emen, eztut iñon... iñori... iñori au oneri, osabari ta re izebari: “Gizon bizar gorri(y)a, andre zigorzallia”.

(Etxalar)

“Ongi nai duenak maiz gaizki”

Ola igual egon eziña do, e! Maixe! Egon eziña do ola tortzen bali'mada: “Infernuko diabruk sartu zkit barrenin!”.

(Arantza)

“Arrats gorri, biar egualdi”.

Ink.: *Eta zertaz, edo... zer?*

Ink.: *Esplikatu ori berriz...*

Pues, e... guri kontatukatu iute ua beti, ori... egualdi(k) erran nai zula, e... urrengo egunian, biar, egoa aldi, aize egua, aizegua, *viento sur*, ori. Ori [i] zanen tzela urrengo e(g)unian, aize egua.

“Goiz gorri, arrats uri”.

(Igantzi)

San Andres, goizian azaro ta arratsin ez.

Santa Luzia eguna, argittu orduko illuna.

(Bera)

Bera

Ink.: *Ta gero esaten tzenun beratarrek esaten zutela: “Ixili(k) dagonak...*

Uts bat bakarra itn tzula, ai denak aunitz”.

Beratarrek errandakoa

Beatarrak langillik bai, beti; fama aundia langillik, bai.

Ek erran tzuten gero: “I bezalkuk gutti zattn ttuk! Gutti izanik obia, ta bate ezpalitz kaltik ez! Ik ipurttik austen ttuk galtzak!”. Yarrita omen tzegon, e!

(Arantza)

...bada erranera bat : “Kanpuan uso ta itxian otso”.

Ink.: *Ta igual esplikatu pixko bat zertaz den ori?*

Ori pues, konportamientu kanbiatzen delakoz fuerte kanpotikan itxera. Itxian beti umore... umore txarrian ta kanpora yuan ta problemak akautuak. (...).

“Bi sosen pupua, ta amar sosen trapua”. Miña miño trapo geigo.

Ink.: *Oi aurrek izaten dute aunitzetan...*

(Bera)

Ibardin

Zirtoa

Ola, erran zuri ta zuk aditzen eztuz...nian:

- Ze?

- Gauz ona bein.

(Bera)

6.8. Istorio barregarriak

Berako mutil gazteak jostetan

Pazkotan dotrina galdetu

Tor da emakume bat txartel artzera, orun bear baizen txartela Bazkuk itteko; (ta) bear zen txartela ta apezak erran dio:

- Bai, bai, nik manen dizut xartela baño dotrin pixkot esan barko diazu, erran barko diazu dotrin pixkot.

Ta:

- Bai, bai, erranen tzaittut. Lasai, lasai. Bai Jauna, bai. Bai, bai, lotrina obekio dakiu!

(Ta):

- Bueno, erratten badiazu... nik galdetzen duena kontestatze'madiazu manen dizut txartela. Jesukristo non il tzen?

Ta:

- Ui ama! Jesukristo ill al tzen?! Ezkara meztan izandu!

(Arantza)

Ezkontzari buruzko txistea

Bat yuan tzen Donostira. Etzekin, beñ e zatteku(a) zen, Donostira. Arritturik [indarrez] dago, itsasuri begira, (mejauen). Ta alko batin olak pff! bazu nola yozeunten, pla! busti ta erratn dio: "Ai panparroia i! ezkondi, ezkondi, ba asantiki(i)z!".

(Lesaka)

Lapurra konfesatzera

Bazkalondoa

Ño! Gizajua yuan da bildotsa lapurtu bar dula ta, atiak itxiyak, ta leiuk ere bai, rejakin. Ta, bildotsa arrapatu du, da, tiro iñ, etzen ateatzen raja ate artatik. Ezin lapurtu ta utzi du bertan. "Yos!" Juan da kofesatzera ta, konfestera yuan da ta:

- Ta ze, zazpigarren mandamentun zerbait lapurtuik ola?

Ta:

- Ez Jauna, lapurturikan ez, lapurturik ez.

- Intenziau ola?

Ta:

- Bai, intentziua bai, intentziu izandu nun bildosa lapurtzeko.

- A bai, e! A, igual-igual pekatua da ori. Ori ordaindu bear dezu.

Da:

- Bai? Nola ordainduko et ba?

Ta:

- A, oi neri duro at ematen badiazu, barkatuta eongo da.

- Bueno, bueno. Ze ingo deu ba?

(Eskua), atea du durua ta, emakumik konfesatzeko tokitik:

- Artzazu. Tori.

- Ez, ortik ez, ortik ez, beste aldetik, ortik ezin dut artu.

- A, redios! Nik ere atia ideki izan bazen lapurtuko nien bildotsa!

(Arantza)

Lesaka

Apezak mezan neskatoari bazkaria prestatzeko eskatu

Apezak bazun neskamia, neskaturia: Kattalin. Ta apezak espero zun obispua, bazkaltzera. Ta artarako bakizu, ba[t] pertziri, ipurdia garbiza diote oiek ere nomaitt, aundiyak ttikiya... ttikiyari, ba aldrebek, ttikiyak aundiyari. Ta obispuri benpen apezak ta, eperrak gustatz zkion nonbatt, obispuri eperra, ta bi eper (e)karri zittuen egurdiko prestatze(k)o. Kattalinek prestatze(k)o, gañea prestatzen men zittun agitz ongi, leno apezak ere zann tzun Kattalinek nola prestatzen zun yakiñen zun eozein mouz eperra.

Ta meza (e)maten ai delik apeza, gotzen: "Mekaben! Nik etziot Kattalineri eperra(k) prestatzeko erran! Ta obispua egurdin, torri bar da". Ta, bere Introitu o zerbai(t) leitzen ai delaik erratn du, asizn da mezan, ta Kattalin eotz tzen beti kup... zean, korun azpiyin. Ttak, meza yuan antxe, ta ttak, ateri ta itxera. Elizko... urbillan bizi baitzen ba Kattalin ño... ori, Lesakan bezala, igual, elizko atian bizi da yi... zea, erretora. Ta, ordun eitn du "Kat..." urako altxatu zunin:

"Kattalin ttiki korupeku –oi da errezo apeza-
astin antzi zait esateku
astik antzi zait esateku
armaioan dauden bi eper gisatzeku –ta orrengun-
azafran y canelorum,
perou iña *secula seculorum*".

Ta, eta, kantariak: "Amen". Dena, eta Kattalinek bai aitu re, ta tak ateri ta eperra prestatzera.

(Lesaka)

Dornakuko eskolako haurrak
Angel Larruy apezarekin

6.8. Istorio barregarriak

Lesakako gazteak

Otsaila kendu nahi zuten artzainek

Artzaiak elkarrekin egin zuten billera, artzai kuadril... modan bat... zeren batek, ta erran zuten:

- I, illaute txar alu ori, otsalleku ori kendu bar diu. Ori ma'mar tziu bertziki denei partittuz ma'mar tziu. Ilbeltzari mane zkiogu bi do lau egun, ta martxuri bertze iru-lau, ta ola inen diu.

Ta ya koformat tziren. Ta batek erran tzion:

- Aizak, aizak, ta... ez al zkiuk orre[k] pertze ondoko illaute guzik izortuko?

Ta:

- Kaguen, ori al(a) uk.

- Ez al da obe izanen len bezala uztia?

Ta utzi uzten len bezala.

(Lesaka)

Piedadeko ermita

Eta lenogo, pues, eitten tzen... ola, denbora itsusia edo... yartzen tzelikan yotzen tzien beti, beko kanpanerak eitten xttun yo ezkillak eldu zela eraso... zera, erretiratzko. Ori denak oin utziya[k] tire.

Eta Arantzan, berriz, yuana zen San Kristoba[l] ta apezak ez... etzun... ta atei zien seroria, ola denbora beltz izugarriya ta eldu zela ikaragarritzko ekaitza ta, atei zen elizk' atera komulgurua botzera, alegia, urruti. Ta, arek in tzun... nola zen bada ura... A! "Guarda pan, guarda... vino, guarda... guarda zebolla, arri (g) uzi cebolla! Ekaitza, ekaitza cebolla!"

Lag.: Oi Arantzan?

Arantzan, bai, serorik [irriz]. "Guarda pan, guarda vino, guarda zebolla, arri [g]uzi cebolla! Ekaitza, ekaitza cebolla!". Klaro, salbatu xttion salbatz(e)ko zerak, ardua ta... ogiya ta zera(k), tipulak!

(Igantzi)

Lesakako Salbatore ermita

Mari Carmenen aitortza

Ori yoan tzen konfesterera, klaro, tor tzeren onat misio... misiyuk, misio... misiyuk; or zortzi gunez do matn tzeren, (ori), sermoiak, ta ori, yoatn tziñen ara(t), ta, gero konfesiuk, ta yoan tzen konfesterera, ta erran tzion:

- Ta, zer, zu zapatutik zapatura konfesten al tza?

Ta:

- Ez jauna, ni espartañekin!

Klaro, arek zapatutik zapatura enteintzen ya zapatakin yoatn tzen konfesterera [irriak], "Ez jauna, enaiz... ni espartañekin!" [irriz].

(Arantza)

San Pedrok ogia ebatsi

...Jangoiku ta San Pedro, bazuzin, taka-taka-taka bazabiltzan. Eta, gose antza ibilko z(i)en, nomaitt, biyek gabe biño... San Pedrok ebas zun ogi bat, nomatt e ogi bat kus zun (ta) taka! ebas zun. Ta, biyek o... tzuazin parin, ola zuazin, filan, e! Ta San Pedrok kazk! ogi(yari) autsik in ta... San Pe... andik Jangoikuk segittun solasa. “Kaguen la puta!”. Segi solasin berriz ere, ta berriz e Jangoiku ixildu ta kask! ta berriz e solasa, ta berriz e taka! Ta ogiya etzun ya ba. Ta noizpaitt e arratsa:

- Aizak, Pedro. Nik bait sorriya o kuku o serbaitt emen, beizak emen zer den.

Ta begit zun, ta:

- Meka(b)en! Zuk begiya bauzu or! –Jangoikuri.

Ta:

- Bai gizona, bai. Orrekin kusi aut ogiya ebasten.

(Lesaka)

Jainkoak eta San Pedrok ura eskatu ☉

Bazen, emakume bat, ari zen esne ontzi bat garbitzen itturri batin. Eta, erran tzion:

- Eman al diazu ur pixkat?

Ta... ta bertzik esne ontziya bate garbittu gabia, rak! Ta bee tapakin ta eman tzion.

Ta bertzik erantzun (...):

- Eskerrak. Senar on diozula –erran tzion, Jangoikuk.

Ta, bauzi. Andik nozpatt e, antzi ordu batin, berriz e kaso ber(a) iño bertze nonbaitt, ta eskatzin i ura. Ta bertzik esne ontziyakin zen an xuxen ura re. Ta garbi-garbi-garbi [indarrez] in ta tak, eman tzion ura. Ta eman tzion ta eskerrak, senar txar iuko zula, erran tzion. Ta gero San Pedrok, Pedrok, erran tzion:

- Zu, Jesus, biño, biño... biño nola zan tteke? Leno, ontzi zikin bate ura man ta “senarra on diozula” eman diozu, ean diozu eskerrak, ta oain, ontzi zikiñekin “ernas txaria zula” [senar txarra dezazula].

Ta:

- Bai, bai, orrek lan franko zanen dik senar onakin ere! Bertzik bizi(y)a atek ik txarrakin biño...

(Lesaka)

Jainkoa eta San Pedro apopilo

Apopilo zien. Ibilliz, ostatu artu zuten. Ta, añaen nekatuk zaozin, ta, Jangoikua yarri zen txokun. Biek oi ba... o... guatze batin zaozin biyek, xokun. Ta erran tzion:

- Aizu, gu iziñ yikiz ibilko gara, biyo zuk ez barkatu. Zuk egurra, e! Guk yeki bar duu nai ta nai ez.

Despertadoria zanen zen ura nomatt. Ta, atso... atso... atso flaka txar bat tzann zen ura edozein moduz.

GURE HITZAK

Apopilo:

Etxe batean ostatu hartu duen pertsona.

Aralarko San Migel Berako Dornaku auzoan

Zikiroa prestatzen Igantziko pilota plazan

6.8. Istorio barregarriak

Hiru mutiko
Igantziko plaza zaharrean

- Bega! Yekixte! Bega! Ordua (d)a, yekixte ortikan!
Bertzik:
- M?
Ta:
- A...
Ta, bapate arbazta batekin (...), dili-dale! [indarrez]
- Benga! Yekixte ortikan!
Ta bai agudo yeki re. San Pedro antziñin, paliza artu. Ta, berriz e ibillia ta berriz e ostatu artu zten, arratsa alletu zen, ta:
- Bueno, biar ee gauz bera izue gero, e! gu ais nekatuk gauzi.
Ta erran tzion Jesusek Pedrori:
- Bueno, Pedro, i yarri xokun gaur. Gaur... ni(k) artuko ttit biar ta nik yarri bia'ut bazterrin.
Ta, Jangoikua yarri zen bazterrin, ta atsua berriz ere:

- Yekixte.

Ta ez yekitzen, ta, eldu a arbaztakin ta:

- Atzo artu xin eskin... bazterkuk, gaur artuk ik zokokuk!

Dale! zokokuri berriz.

(Lesaka)

Belea

Beleak zertaz ez duen udan urik edaten

Ori bai:

- Karrankaz ai die, **agortia** eldu dik.

Ta:

- Ze ba?

Ta:

- Baatik ze in tzun belik? –nie amautxik, mutikuk giñelaik kontatzen.

Ta:

- Ze in tzun?

Ta:

- Belik badik kastigua, Jangoikuk emana.

Ta:

- Bai?

Ta:

- Bai. Jangoikua ai yun ura eaten, ta belik gaintik kaka in tzioken. Eta... geoztik kastigu dik, belik eztik urik edaten al, eztakit nola ta oain kastiguz ziok, ara, karrankaz nola daon, iarri ziok.

Ink.: *Uztallan ta abuztuan ezin du edan, ez?*

Bai, bai.

(Lesaka)

GURE HITZAK

Agortia: Agorte.
Euririk gabeko aldi luzea.

Ura atso bat tzen, bai. Ta u... eskatu zion zerbait ta eman zion ogi kozkor bat. Ta:

- Bueno, bizu, estimatzen tzut nik au, ta, eskatu nai duzuna, gaur zuretzat.

Ta erran tzion:

- Bueno, bai, einn dut.

- Eztuzu erran barrik, pentsatzia aski zu.

Ta atsuk pentsat tzun: "Dio! Pasat biar dit egun guziya dirua..." ta dirua kontat(u) ta kontatu abest(e)ku gogu(a) zun atsu arek, ta pentsat zun egun guziya pasatzia... biño pentsatu zun: "Mekauen, lemiziko piz in bar dit benpin", bertzañekun gero diru kontatzia akautuko baitzaion ba. Etzun geldittu bar. Ta, ra! Baduie piz ittera. Piz itten asi da da tarrata ez gelditzen, ta ez gelditzen, ta eun guziya piz itten. "Akabo nee dirua!".

(Lesaka)

Rosario Irazoki eta
Antonio Irazoki - Bera

Gaiarre eta Sarasate

Eta, fabrika zarrin, pentsazu noizko kontua iza(n)en den! Lemizikotarikan izanen zen. Sekulako [indarrez] erausi auntziy'omen tzen gizon ura, ta itxerat alletu [indarrez] orduko, kontatu biar zan xu... omen tzuen azkeneko txismia, ikasi zuen azkeneko txismia. Ta, alletzen omen da itxerat, eta, nunbait erran tzioten omenaldiya in bar tziotela Gayarre ta Sarasateri, biño arek burutan ez artu. Go! A... *a la traza* [euskal ahoskera] erratten omen zittuen gauzak! Eta alletzen omen da ta:

- Eztakizue ze pasatzen den!

Ta:

- Ze pasatzen da, bada?

Ta:

- Ze pasatzen da?

- Aiuntamentu guziyek yuan bar te... Nafarroko aiuntamentu guziyek, denak Iruñerat!

- Ta Iruñerat zerta(ra) yuan bar tek, bada? Zertarat? –erratten omen dio, ta: Zertarat?

- Omenaldiya egin bear omen diote, besta aundi bat ein bear omen te!

Ta:

- Nokin?

Ta:

- Egin bear omen diote Gaia... Gar... Garaiar ta Sigastari.

- Garaiar ta Sigastiri? Ongi kanbitu bide ttuk! Orikeri olko besta egitteko! Ze in biar ote gau?

Ta:

- Bai, bandera aundiyakin [indarrez] ta yuan bar omeunte, denak!

Ta orduan erratten tzuten Berako bandera zela aundina, Nafarroko aundina.

Asto lasterketa Etxalarren

(Bera)

6.8. Istorio barregarriak

Tio Genaroren zerrikumea

Ink.: *Eta tio Genarori-ta pastu zitzaien bein zerbait zerrikume batekin...*

A bai! Tio Genaro, bai! [irriz] ori gure osaba zen. Orrek erra(t)n tzun esto... zerrikumen bat, ni[k] eztakit, ori zann tzen igual azitzko do ola, bertzela illa eraunn tzuten, azitzko do ola zann tzen, norbait e eraum barra ta... An gottin erautn tzen, autobusan gañin, (ola) bazittun bi barrote, ta an erautn tzeren zarik ta orrela, ta dena kusten tzuten, zer tza... ze za(a)maten ta zer tzen ta dena, ta:

- ¿Y esto?

Ola arrautu, an gotti yoan tzen kustera ta:

- ¡Y esto qué! [irriz]

Xerrikutiña arrautu.

- ¡No, eso es un cer... eso es un cerdito pequeño! E... ¡Es un zerdito de menor de eda[d]! [irriz] ¡de menor de eda[d]! denak irriz.

Ta:

- ¡A, vale, vale, vale, de menor de eda[d]! [irriz]

Pasatu zun enpin tzeorra, o... zerriya.

(Arantza)

Ezkurra

Etxalarko asto lasterketaren sari-ematea

Ezkurrarrek mandoa nahi

Ori... Ezkurran zanen zen. Bi mutill zann tziren baserri'matin bizi zienak, ta omen tzuten mando bat eben laneako ta mandu ura zerbait gisa il izann zaion ta etzekiten mandua zertiken torzen zen, ta nai zuten berriz mando baten yabe in. Ta, an gizon batei galdet zioten:

- Manduk zer... nola torsn dire mundura? Zeatik torsn die?

Ta, gizonak erran zion:

- Oik arroltzitik.

Ta bertzik siñes zuten. Etzien arront... idea txarrekuk zanen gizajuk ta... gero:

- Ta non saltzen die... mando arroltzik?

Ta:

- Oik Iruñin –erran men tzion arek.

Ta ek dena siñetsi. Ta ek bokadilluk artuta ta yua omen zien, Iruñira, ta, arropa tienda batin sartu ta an galdet(u)ko zion ze nai zuten ta:

- Mando arroltzik.

Ta:

- Gizun, ez, ez, emen arropa tienda da ta or bertze... tienda at bada aitzinxio, ta an arraut(u)ko zue.

Ta, yuan tzen, fruteri bati bidali men xun. An neskatx bat ta, an e... ya ze... ze nai xten, ta:

- Mando arroltzik.

Ta, arek, ure... kalauza aundi bat man men zion, ta, ek kontent aekin. Ura artu ta paat zuten ta, geo bueltan, eldu zielikan, ya errira urbillin, zera... mendi punta batin do yarr(i) izanen tzien bokadillu yaten, ta kalauz ura ondun utziz... utzi me uzten da kalabaza mald(a) betti eskautu. Ta beko... errekan yo men zun arbol bat, ta, arbola yo zulikan, ondotikan erbiya ateri ta ondotik:

- Ara! Ate duk! Barrenin zann tzien mandokumia!

Ondotik biek laxterka potx! potx! potx! oiu iten ziotelik, eta erbi(y)ek martxa.

(Arantza)

Don Juan Bautista Saldiskoa: Don Juan Pollino

Aizu, eta bazittun, or izatn tzittun olluk. A! Au re zerriya da samarra duk kontatzko, biño egiya da; orren, Don Juan Pollinona da, e! Ta emen Lesakan geo aunitzek badakigu lenguk guk ori, or ze pasat zen. Eta zatn tzittuzten, ama xar batkin bizi zen, ta ementxen bizi zen... komentura prizin (?) eta baitire, ortxe eskiñ ortan bizi zen, eta ementxe etxe batean bizi ziren. Ta onatek'aldian ziren, berriz, abets batzuk, Loiartenak, (oi), abetsak, eta, orduko... ordun ziren a... señoiritak erratten tzien, es... Loiarten señoiritak ziren; ta iru neskazar ziren gañera, zartu zi(r)en orduko, biño... señoiritak errattn zaion, ta baziuzten bi neskato, ta interinak-ta zatten zittuzten. Ta olluk emen zatten zittuzten onek, apez orrek, ta bere amak, eta orratk'aldin berritikan zien abets orik, ta, ordun, pues e... arrautzik, abets oikiri, emengo arrautze frexkuk (...), emengo arrautze frexkuk apeza, ori... apezari erosten zittiozten abets orik. Ta, bueno, egun batin alletu zen, orrek ematten tzuen, emen bada San Antona goyin, an goyin, mendiyin, bada San Antona, auzo ba[t] pezala da, ta, bada ermita ta igandero yuaten da emengo apeza, an matten du igantan meza beti, gure den... oroitza guziyin. Eta, ori... arat apez oi yuaten tzen meza mattera, e... zea, beor gañean yuaten tzen igandetan ta tortzen zen. Eta arrautzik, pues, arat etorzn da, gañera Gipuzkuku yendik badu ikaragarritzko etorrera meza orretara, eliz orretara, ta etortzen tziren gipuzkuanuk orrat, eta... orreri eskatu zittiozten arrautzik, eta... ori, (...) eskazen zittiozten arrautzik, eta, orrera... ori... erran tzioten pagatuko ziola dozena arrautzia pezeta bat geigo, erran tzioten, ta, ordun, pues, apezak oño! pezeta bat geigo arrautzia Loiartenak, señoirita[k] piño, ta, torzen zien Loiartenak, yuaten tzien arrautzik eske ta erratn tzion:

- Geldittu zkigu! Olluk in zkigu geldittu! –atso xar bat zatn tzun ama-. Olluk in zkigu geldittu erruten!

Ta, ori:

- Beño erruten geldittu zela... ko... Beño ze pasatu da?

Behi parearekin lanean

Oiloak

6.8. Istorio barregarriak

Arrautzak

Alemanian lanean

GURE HITZAK

Aroxkun: Arozgo. Errementariaren lanbidea.

Ta:

- Eztakit, eztute arrautzerik iten, e... erruten geldittu zkgu!

Ta bueno, ola eguna(k) yuan ta eguna(k) torri, ta, benpin olluk, lengo olluk, ek ere eitn tzuten arrautza itten, arrautzia egin ta ateizen ziren kabiteta, kokokokokorok! kokokokokorok! eitten tzuten olluk denak, segittun, arrautza in ta seittun, bolada batin aizen ziren, eta klaro, an denak olluk libre biltzen ziren, ta, ori:

- Oi! –Loiartenak erratten omen diote- aizu, biño eztuztela arrautzerik itten? Pues arizen dire kokorokoka!

Ta:

- Bai, arizen dire biño ez diute arrautzik iten!

- Pues eztugu siñesten! –koletuk- eztugu siñesten! Zuek battuzue arrautzik, biño ez ttusuegu guri eman nai!

Eta:

- Bueno, nik e... esan... zueri esan dizuet egiya –ori itn zuen, Urrozku z... bera zen Oizkua, ño... Urrozkua zen, ta solasa guretik difeentiokogu zun, ta- bira señoritak, nik zueri esan dizuet e... egiya. Guri eztiu kontzientziak agintzen zueri errultze orik emattia!

Ta:

- Ze gertazen da ba? Ze bada? Ze bada?

- Bira! Bira! Ori... gure olluk, guk, itten dugu, itten dugu balderaik gorpuztik itn duguna, baldera, ta gero ura olluri ematten di(o)gu. Ta guri kontzientzik eztiute agintzen, orik, zueri emattia arrautze orik, zueri saltzia! Ta eztuula erratn dugu orretaz –miño pagazen zioten pezeta bat geigo San Antonan gipuzkanuk- orik yaten baitute guk [g]orpuztik eitn duguna, baldekin man itn diegu yat(e)ko!

(Lesaka)

Arotza eta bere semea

Gizon batek biali zun semia **aroxkun** ikastera. Ta arotza re gure modukoa zanen zen jenio txarra do, eztakit ba, raru xamarra zanen tzen, gu... gu ala gara. Eta, yuan tzen arotza, bial tzuen, eta erran tzion arotxak:

- Bueno, nola ikasi nai duk? Lanin, arita, o begira? –erran tzion arotxak.

Ta berziak:

- Ba! – ura re ernia zanen tzen nomait, ta- Begira.

- Bueno, ordun exeri or.

Ta, ala pasat zittun krixton denborak, begira arotxari, ta ortxe, kinki-kanka, yo ta, berotu ta, okertu ta, zuzendu ta, luzatu ta, laburtu ta... bakizu, suko lana, aittu zen ta bertzia beira. Ta nozpatt, atta re kontent, mutiku aren atta ura. Eta, patu zion aroxtegian, ba ortxe, sutegia patu ta, txinguria mallukin ta, asi zen ta, mutikuk arotza ikas zun arek, begira ikas zun arek, berotu zun burniya, ta, mallukin asi zen yoka. Ta erran tzion attak:

- Ze in bar dek semia orrekin?

Ta:

- Ba, bizu, luzatze'ma(a) gerrena, ta zabaltze'ma(a) pala, ta okertze'maa itagiya.

(Lesaka)

6.9. Eritasunak eta erremedioak

ERIAK, ERITASUNAK ETA MEDIKUAK

Txori kentzailea

Xori kentzalle bat zatten tzen, kredo alrebes errettuta kentzen tzuena. Goiztan barurikan etorri, ta kredo azpittik gotti errettuz sendatzen zittuenak.

(Bera)

UKENDUAK

Ukendua nola egin

Pues paratzen da zartage batin oliyua, ta areri ematten tzaio bi **txisterka** baratxuri, eta gero botatzen da, pues, errexifia, ta txagoia lagarto o... pix... xerratu pixkot, ta arat bota. Eta errexifia bota arat eta argizegiya re bai. Ta ek denak zartagin urtutzen direlikan... urtutzen direlikan, pues, egitten da basmo belarra ongi xanpatu trapo xuri batin, ta aren ur ura biurtu, eta botatzen tzaio areri ttantta batzuk, bos-sei tanta edo orrela. Ta gero ura dena egitten da trapo xuri batin edo pasadore fin-fin batin itten da pasatu, ta gero tarrutan paratu do katxarro batzutan paratu. Eta... eitten baduzu pasmo belarra idorrrakin ura prijittu bertzikin batin, mño eztu alko pro... zerikan, indarrikan eztu ainbertze berdikin tanta[k] potata bazala. Eta yasta, ori egiña dago. Ta orrek agoantzen du urtik agoantzen ttu, bakarrikan toki freskun paratuta. Ta orrek sendatzen ttu dibiesuk, eridak, denak, ateitzen dio zikiña dena, ta garbi-garbiya uzten du ta eztu uzten ez kangrenik ez zerikan deus ere, ongi garbitzen du ta orrela sendatzen da. Orrek zikiña dena ateitzen du, denari, zera guziyari, ta gero arpegin pixkot ematten bauzu re, es... zetzen da, fin-fiña yartzen da arrastan ola pixkot ematten baizu, ta onek auniz gauzt(a)ko. Errin a... errintzat ere bai, errette'malin'mada eskua do... anka edo... zera, orretikan paratu pixko (b)atzuk, eta ura segidan sendatzen da. Ta ein bar badire bendak, balin bada aundiya, pues egitten die bendak, ola igual pomada bezala egiñ, oliyukin ta, ta an busti benda urin, ta gero aretan pasatu, eta kaja garbi batin paratu, t'ura beti fresku egotten da, ezta idortzen. Ta arekin paratu, lotu denak, eta arekin sendatua gelditzen da.

Ukendua egiteko materiala eta neurriak

Pues e... erliak zetzen ttuztelikan, kendu eztiya, ta bedeska ura egosi urin paratuta ta gelditzen da aerian z... zera *virgen*, argizegiya gelditzen da. Ta argizegiya artika bota bar diozu litro erdi bat oliyori, pues, *doscientos gramos*, berreun gramo... ola, eta resina igual, igual. Eta txagoia egin xerratu pixko (b)at ta aretikan bos-sei puxka litro erdi batentzat, e! Eta gero pasmo belar ori pues kanpun izatten da, ta ori billu, ta, erran duten bazala trapun paratu, ta, egiña gelditzen da.

(Igantzi)

Familia argazkia

GURE HITZAK

Txisterka:

Baratxuriez mintzatuz, baratxuri pikorrak, aleak.

Ukendua

6.9. Eritasunak eta erremedioak

Aitatxi-amatxi ilobekin

GURE HITZAK

Padera: Zartagin.

Aztunpa: Sendabelar mota bat, erredurak sendatzeko balio duena.

Intsusa

Parrazen tzun txaboia. Leno... lea... leartu do lagarto do eztakit zer, txagoia... zatn tzen.

Ink.: Lagarto.

Lagarto. Xaboi bola... lodi bat zaten tzan. Ta, aren, txaboi aren erdiya parazen zun. Ta gero manteka, eta, gero bertzia... argizi(r)iyee. Ori denak elkarri...kin urtu, ta gero aretan... ni(k) eztait gero bertzerik e ze botatze... zatten xtto. Ori badakitt irurek nola paratzen xtton. (...) Manteka, ta oliyua, eta txagoia. Ta orik paratzen xtton berotzen ta... gero aretan, ura ya-ya oztuan, sartutzen zittun ola benda bezala... trapo xerrendak arizkuk, zatten zittun. Ta ek aretan buxti-buxti-buxti in, ta patzen xttun idortzen. Ta ek mantso-mantso-mantso-mantson e... seuro, txaboi ura ta goorzen dire oztu orduko ya ura gogorzn a, ta gero patzen xttun krixtal botil baten barrenin patzen xttun pixkot pleatuk, doblatuk, eta e... erria baldin bazenun numaitt ere, pazen xttion errin gañin ta erri aretan etzen itxektzen ura. Ta erri orreri itn tzion axala.

(Arantza)

Erre botika

Ink.: Eta erriantzako?

Erriantzako bai, e... ori, errien botika itten tzen. Ori, paratzen tzen sa... sa... zartai batian, bueno, **padera** batian paratzen gunuen oliyo pixko bat eta paratzen tzen oi, *zera virgen* eta... **aztunpari** kendu lemiziko... lemiziko... azala, ta bigarrena da berde-berdia, azala, eta ura itten tzunun kendu, eta dena prexitzten tzunun. Eta gero ba paratzen tzenittuen ori, trapuak eitten tzenittuen... bueno, zati batzuek eitten tzenittun trapuna, eta ura eitten tzenun an pres... an denak, busti ongi, eta... biñon bueno, gauza oiek kenduta, e! ori... an prexitu zenittun aztunpa ta oiek kenduta. Eta gero trapu oiek urifia... bueno, oliyu aretan-ta egiñak, bada paratzen tzenittun paperian, estraza do baldin bazunun, do berze paper bati(a)n bilddu ta bilddu, ta irauten tzuen denbora biñon... pilla ba(t) denbora irauten tzuen, arek eze-eze-ezia, e! irauten tzuen, bai.

(Bera)

Erre botika

Aztunpa azala prexittu, oliyuan. Ta gero argiziriya, *zera virgen*, bota eta... (ura). *Zera virgen* bota eta gero ura irazi, ta trapo... xuri ek pasatu aretan, ta arek artzen du berak bere ungendua, eta ura... paper xuri batein bilddu, ta...

(Bera)

SENDABELARRAK

Pixa egiteko

Bueno, pixa erañazteko ori... artobizarra, eta gerno... gerno belarra ere erratten te beñon eztakit nik zein den, e! Miñon ibiltzen dela erratten da yendiak.

Ardi mingaina

Ardi mingaña, ori... ebaki bat egiñ eta ura, ori, puntuk eman gabe etsitzen du, ardi mingaña(k).

Kolpe belarra

Kolpe belarra da ori, baldin bazu konjestiua edo katarro bat fuertia edo buruko miñantzat ere erratten te ibiltzen tela, ura itten da xetu, bueno, aren ostuak xetu-xetu-xetu egiñ, eta ematten diozu arraultze xuringua. Itten tzu batittu, eta paratzen tzu bi trapon tartian eta paratzen tzu. Ta zangua iraultzen baldin bazu, esginze bat eo zango irauliya, bada itten tzu ura paratu, eta itten du... be... bere bentajak itten ttu, e!

Lapaitz hostoa

Hoho! lapaitz ostua sartzen baldin ba(u)zu... ori, itze bat, edo eitten baldin bazu... alanbre batekin... zertaz alanbrian ebakiyak-ta txarra(k) dira agitz, ba paratzen tzu bi do iru ostu eta lotzen tzu. Eta, ori, arielko sukarra artzen du, bueno, arielko berotasuna, ba berriz berrittu, bertze ostu paratu eta... eta sendatzen da, biñon agitz agudo o... eitten da ondu, e!

Kalitxen kontra

A! karitxan kontra... karitxan kontra, ba unek... unek daki obeki, nabaitzen da.

Ink.: *Ba, zuk baita ere!*

Gorostian ostuakin eitten da. Gorostian ostua... ba gordetzen da, eta... ek ori, ya pasatu bear tzu... ta ori, urikan iñon pasatu gabe, gorosti ostuk artu, eta gorosti ostua e... ekarri bear tzu, ta pasatu bear tzu urikan ez pas... pasatu gabe etorri bear zu itxerat.

Ink.: *Eta gero txopo ostoa ere bai, ez?*

Ta txopo ostua gorde itten da, eta... eta ya, unemertze egunen buruan ya... eitten du...

Ink.: *Biño txopo ostu orrekin igurtzi bear da nonbait edo artu ta gorde ta listo?*

Ez; ez, ez, ez, ez, ez, ez, ez! artu eta gorde, artu eta gorde txopo ostua.

Ink.: *Eta zenbat gorde bear dira?*

Bueno, igual adaxka bat edo delakoa, ez?

Idi parearekin

Lapaitz hostoa

Pasmobelarra

Sain belarra

Sain belarrak e ori... ura ere esgintzentat eta ekintzat, bueno, zangu irauli ta... oikintzat da agitz ona. Da sain bat, bueno, du gotti... gotti ateitzen du o... oriya, ori... lore oriya, bera berdía da ta lore oriya, eta itten tzu aitzurrakiñ ori, eta ateitzen da olko koskorka-koskorka gauz bat, eta ura itten da martillukin... mallukin xetu-xetu, eta berriz ere bi trapon tartian, edo bi gasa do... leno etzen gasa aundirik izatten ta itten gunun, e! Ori.

(Bera)

Odola garbitzeko belarra

Orri belar gorriya erratten diogu, ori paretatan da ola gorri-gorri bat, itten da xurtena lore tiki-tiki bat, loria re zaziyen gisara itten do. Ori an karrikan bada, emen ezta.

Belarri belarra

Ta gero, Garbeko estrata ortan izatten da biarri belarra erratten diogu, pues, ori... sabañonak ta orik denak... axala kendu areri, ta battutzu *sabañones*, eztakit nola den euskaraz...

Lag: Suspelak, ez?

Eso [euskal ahoskera], bai, ori. Eta, paratu ura axala kenduta, ta lotu, ta segidoan sendatzen dire zerak.

Lag: Ta nola izena du?

Ink.: *Nola erran duzu?*

(...) Orririk erratten diogu... bearri belarra, ola... gixen-gixen batzu[k] tire ola...

Ink.: *A bai! Ola borobilak!*

Aro batzuk, bai, aro batzuk denin, or bada...

Ink.: *Ta belarriko mina kentzeko ez da ona, oi ere?*

Bai, tanta[k] potata, bai, tanta[k] potata.

Bestaberrin
Berako bandera dantzatzen

Pixa belarra

Pues giltxurdiñak garbitzeko, ta pixa ezin bazu egiñ, edo zerbatt ere balin bazu oztua, pixontxia edo ori, pues, ori... idortu ta eiñ kamamilla bezala, eta pixkot aretik artu.

Hertzeetako belarra

Ertzitako belarra erratten diogu guk. Ura, kakeria balin bada, arek kortatzen du.

Ink.: *Eta infusio moduan baita ere artua...?*

Miño ori urrutitik ekarri dugu, e! Pixko[t] padugu. Ola, ateri kotxikin.

Ink.: *A, eta artu...*

Ta kusten ttugunak artu.

(Igantzi)

Igantzi

Menda usain onerako

Belarrakin, pues bai, bueno ori re, guaiñ ere segitzen te: erromerua, zizare belarrakin zaiten zen; gero menta, menta ori bai, be... berak errandako andre batek, xarra, il tzen aspaldi. Menta, alako usai ona du orrek. Ura ibiltzen omen zuten kon... kolkun sartu eta xolo, usai ona zaiteko. Klaro, ordun etzen... etzen perfumerik ta usain txarreko, menta ibilzen omen zen, berak erran zidan, bai: "Jo, ori nexkaxtan ibilzen nugun kolkun sartu ta usai ona zaiteko", menta.

Gero... u... usiñ ura. Usiñ ura ori... kolpe'mat artu ta odola korriazteko. Ta ori oaiñ ere, oaiñ ere ibiltzen te, ta aiz ona omen da gañera. Usiñ ura, orrek mugiazten du dula ta koagulo, ze... gatzatzen delikan... odola gatzatzen baldi'mada ta ura mugiazteko ta ona omen da.

(Etxalar)

Guk e... golphintzat ibiltzen tugu emen belarrak, kolpe belarra, oraiñ e... berbena belarra, ori da guk ibiltzen duguna. Ta gero aparte pasmo belarra erratten tzaiona, ori... egosita artutzen da.

Ink.: *Eta zertako da pasmo belarra egosita?*

Oi da pues... infekzionin kontrakoa; konpaziota zuk estomakan do bauzu infekzione bat, e! ta ori artu ta orrek desaparezitzen do, sendatzen du. Orretarako da pasmo belarra.

(Lesaka)

Kukuso belarra

BERTZELAKO ERREMENDIOAK

Sugeak ausiki eginez gero

Ta gero sorgiñen istorio bazala, emen errezuak, errezuk iten tzien. Ta nik aitua gure amari bein zakurrari suik autxiki in, ta eztakit nungo andriak errezuak. Ta aren errezua zen Aita Gu... Aite Gur... Aita Guria bieltik antziña erreztia. Errezuak ta bueno, sendatu omen zen.

(Etxalar)

GURE HITZAK

Hertzeetako:
Hertze. Hestea.

Sugeen ausikien kontra ☉

Bai, emakumi batek eitin tzun subin errezua. Autsik in ta... errezua.

Ink.: *Ori ze erritan? Emen?*

Arantzan bertan, bai, Arantzan. Emakume bat tzen. Ta subin errezu ori e... eitin tzuna ura bakarra omen tzen. Eta, iñori etziola erautsi... subin errezu ori erran tzuten.

San Juan Xar

Tropesia

Ink.: *Eta, gero, tropesia, aittu duzu eritasun ori? Ori zer tzen?*

Ori tripa... tripa aunditzen omen tzen orrekin. Eta, gero, itten men tzun... iru... iru txikiko botillin moskatel... eta, zinta... kedartzu do ola, lokarren bat, etait zemat lau metro do eztaikit zer ere, eta ori, gero galletak.

Ink.: *Ta bedeinkatu...*

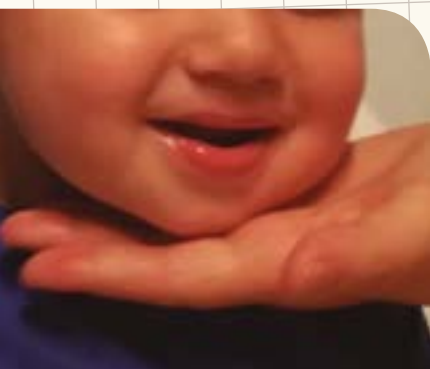
Eta orik denak bedeinkatu. Ta gero bedeinkatu ta... nik eztaikit zemat egun pasatzen ziren... orik ta paratuta. Gero gerriyin lotuzen zittun... gerrin lotuzen zun kuerda ura, ta eunero gox...

e... goiztan gosa(i) txiki(y)a ittko... ori, moskatel ta... galletatikan ni(k) eztaikit, bat t'ardi do eztaikit zemat ya'mar zate uzten.

GURE HITZAK

Ganbarabil:

Gingil, gongoil. Batez ere lepoko ganglio linfatikoen infekzioari deitzen zaio.

Ganbarabilak zinatzen

Gangarabilak ☉

Senarra: Beretzi gatz pikor (...) ta gere kontatu gotti(k) betti aldrebek, goittik asi ta betti torri (...): "Gangailak direde bedetzi, bedetzi zortzi, zortzi zazpi, zazpi sei, sei bo(r)tz, bortz lau, lau iru, iru bi, bi bat. Gangabillak yotn... nere gangailak yuatn dire sun zirt-zartz!". (...)

Ink.: *Eta ori zen in bar tzen, anar... arnas batin dena bota...*

Asna... arrasa batin, ta asnasia artze'mali'mazenun, berriz arz... asi bar tzenun. Ori asnasa bakarrin erran bar te ori dena.

(Arantza)

"Gangabillak die bedetzi, bedetzik zortzi, zortzik zazpi, zazpik sei, seik bortz" olako asna...

Ink.: *"Bortz, lau"...*

Bai, asnas baten errat bar zaten te orik.

Ink.: *Biño nola akautzen da? "Bortz, lau"...*

"Lauk iru, iruk bi, bik bat. Gangailik it...e ute sun zirt-zart!". Ta, sura bota.

Ink.: *Gatza.*

Bai.

Ink.: *Ta asnasi bakar batean?*

Bai.

Ink.: Bertzenaz berriz, asieratik asi?

Bai. Ua be... bedetzi aldiz itn tzun.

Ink.: Ori da. Eta iru egunaz?

Bai.

Ink.: Iru aldiz in barra zen?

Bai, iru eguntan noski itn tzen.

(Arantza)

Tropesia

Gero trupesia, Lesakan. Trupesia baldin bazu izatten omen da... likido bat formatzen (o)men da tripijan, eta gero santungana yuan, an emanen tzattuzte kordioa bezalko ba[t]; zinta bat [d]a, gerriyin lotu, erami bear tzu edaria ze nai duzun ta pastel batzue(k), ekei...

Ink.: Edariak ze izan bar du alkolduna edo ura edo ze?

Ura... aunitzek ura eramitteunte, bertze aunitzek eramitten du, pues, Jerez eo Kina o ola, zerbatt goxokia. Goiztan barurik artu bear tzu kopa bat, bi pastelekin, miño ura apezak bedekatua izatten da, e! An yuaten tzaren denborian eskaziua egittera ta nola zaren, pues, are[k] bedekitzen tzattue, kordioa yartzen tzattu gerriyian, edo eriyak ezpadu posible yua'mar du bertze batek, orde, eta arek paratu bear do, an, apezak erratn dun bezala gerriyian, yartzeko eriyari.

Ink.: Eta zenbat egunez egon bear da?

Bedetzi egun.

Ink.: Eta gero ya sendatzen da, bajatzen da tripa-ta?

Pixkan-pixkan, ez segidan, meñon egitten du efek(e)tua ya beila, e! bai. Aretikan, gure itxian bada nere amona bat ola sendatua, bai. Guri erautsi ziuten yuateko olko tokikat, Lesakan, pues, bettiko atetikan sartu eta aldarin antzinko eskiñan, ezkerko aldetikan antxe zen santu uri. Eztakit ze santo den, iruogei urte bada ori dela, e!

Senarra: Santo Estropakua nik aittuketua.

Eztaki[t], eztakit zer izen duen eztakitt, miño oroitzen naiz, ta goandikan beifi izanduketu naiz geroztikan Lesak'ko elizan, bein bakarrin iruogei urtetan, e! Eta, pues, oroitzen nitzen, pues ni orraxerat etorri nitzen. Miño etzen neretzako, nere amonantzako.

(Lesaka)

Barea ateratzean...

Nik eztakit, lasterka ibilli ta, Uai! [miñez], ori asten tzen kriston oñazia. Nik eztakit ze zatn tzen. Ta ura tak, artu arri bat ta pua! Listu bota ta tak, len bezala patu ta... pasatua. Pasatua. Ta txukuna re bai, txukuna... ikara at emanta do ola...

(Lesaka)

Nicolas Telletxea - Arantza

Arrosarioa

6.9. Eritasunak eta erremedioak

Kalitzak

Ink.: *Eta karetxak kentzeko zenbat modu daude, edo bueno, yendearena kentzeko eta gero animaliena, edo beiena, o...?*

San Juan Xarreko iturriak

Bueno, auniz modu badaude. Nik iba... iru do ola dazki[t] piño... lenbiziko bat [d]a baratxuriyakin. Baratxuria ed... ireki, puskatu, ta arekin igortzi, ta yuaten direla. Eztut arekin pruebaik in.

Biño bertzia da tipula. Tipula re ebaki, ta arekin karitzak ongi igortzi. Biño ori in bar da illargiya betti dagolikan, ta illargiyari begira yarrita, terrazan do kanpora ateri ta illargia nun den, aeri begira tipula arekin igortzi kaitzak. Tipul ura berriz bilddu, pa(r)atu len bezala, ta bota bar tzu bielara, zuk ez beitu non... nora eroizn e [den]. Ta karitzak yuaten dire.

Ta bertzia da patatakin igual. Patata re... ireki, puskatu, ta arekin, ur arekin denak, karitzak ongi igortzi ta patat' ura nik, zuk baldin batzu karitzak, zuk egin ziaunek patata arekin karitzak denak ongi igortzi, ta geo patata leno (b)ezala paratu ta man bar diazu niri. Ta nik eztut erran bar iñori re patat' ura non gordetzeunten. Nik gorde bar dut patat' ura, xi-xillikan ta zuri yuan zkitzu karitzak patat' ura ust... ustelten delikan, ura ni[k] nunbatt e gorde, ta ura bera usteltzen delik, ordun yuaten men dire karitzak.

(...)

Ink.: *Eta orbela... arri azpian patuta...*

A, karitxantzat (...). Ori ittn da, itten ten Sa Juana yuan ta an badire iru txorro ure, ura ta iru uretan ongi garbittu lenbiziko karitxa. Ta gero, orbel batekin igortzi ura, ka(r)itxak. Ta ostu ura, an bazterrinn, uran bazterrinn patu lurrin ta gero areri gañin arri bat. Lenbiziko arri bat azpiyin, ostuan azpiyin, ta gero berze... os... ura tartin ostu ura ta gero arriya gañin ta utzi. Ta akabo, karitxa yuan da.

Gizona idiarekin

Ta animaleiri berriz apua. Ze animalia (d)uzun karitxakin, aren parin patu bar (d)uzu, apua billatu kanpun, ta poto batin sartu, potu ura itxi, ta itza batekin animaleen parin apu ura. (...) Biar du animalik an eon, kuadran daolikan. Ta, akabo, zuk utzi ura, kasoik e geio, ta zeonek bate eztakizulikan, yua... yuana[k] zkio kaitzak denak, eztu izanen bakarrikan.

Ink.: *Ta apoa ze... idortzen da, o ze pasten zaio potean?*

Apua itten zann da beri artan kontsumtu, idortu, karo. Gero, kaitxa yuan tzionin zu(k) potu ura artu zu ta ezta aporikan, kontsumittu zatn da dena. Biño arekin seguro yuann zkiola.

Ink.: *Eta ori nork erakutsi zizun, edo... nork erran zizun?*

Ori... guri attak erran tziun, attak m... etakit nundik ikasi zann tzun.

Attak zaten tzun fede aundiya, ta... prueba aunitz ein tzun ta beti ongi atei zen.

Guk ezkunun bertze erremeioik ibiltzen kaitxa beiar kentzeko, apua.

Ink.: *Ta, normalean beiar ateratzen zaizkio? Karetxak?*

Bai, beia(k) zatten ttuzte titiyin, ta itzitza yuaten tziñelikan, ek an, pikorak an, ta nai nun, oain makinaz itn ie, biño nola itn tzen dena ola eskuz, itten tzen, beiak itten tzun miña artu, ta aitzen tzen ostikuka, ta eizteko gelditzen tzen aiz gaixtua. Ta ordun ori paratu ta etzen problemik zatten.

Ink.: *Eta bein ze pastu zitzaizun, bueno, aitari... zure aitari ze pastu zitzaion beorak bazuela karetxa ta...*

Pasa tzitzaion ana... anaiak bia... biazuten bior bat, ta anaiak erraten tzion, bueno, biorra zuten karitxakin, ta anaiak erraten tzion ura betenariuk kendu barko zula, aundiya zela ta... e, apukin etzela yuane. Ta attak erraten tzion bai, apukin yuane tzela. Ta, e! erranen tziotela betenariuri. Ta erran tzioten betenariuri, ta betenariuk man tzion remediua, ta arekin egin ta lotu ta eztakit zer, kendu zion karitxa ura. Biño ala egondu zen pixko atin, biño berriz tor zen karitxa, ta berriz ere aundiya. Ta attak nai zun apukin prueba in. Nozpatt e apua billat tzun attak, sartu zun potun, ta bior ura zuten **ixtegi** aundi baten barrenin, ta biorra zagon ixtegi aretan, paratu zion attak apua, ta (ola-ola) denbora aundiya yuan tzen, apu ura akautu bittarte, kontsumittu bittarte potun barrenin, ta yuan tzion karitxa. Ta gero semik ere ordun, lemiziko etzun ainbertze siñesten, biño gero siñetsi zun pues ttikia ta... karetxa ttikiya ta aundiya ere apuk bazuela remediua. Ta akabo, a(r)etikan etzen, geio etzitzaion etorri biorrari karitxikan.

(Igantzi)

Kataplasmak nola egin

Eta gero, egitteko zerak, kataplasmak erratten diot nik zera... egitten da, pues... oliyo pixkat paratu, ta an ere beti baratxuri pixka atekin. Eta, arat bota berbena pixko at eta basmo belar piskat, e! Eta, arrautzia, xuringua ongi batittu, eta arat bota, egin tortilla bazala ta ura gasan tartin paratu t'ura bero-berua paratu petxun, do zintzurin, o kopetin sinusitisentzat ta orikintzat, eta, orrela. Miño orik belarrak denak e... biltzen dire kanpun.

(Igantzi)

Labatibak

Gero... mediku bazala, bueno, mediku bazala, auniz zaitn, labatibak arzen gintun guk gaztetan.

(...)

Labatiba zen untzi bat. Ura ur epelakin paatu, arek bazun goma bat ta "canilla espesa". Ura ipurtik ateri, sartu, ta alturan pa(r)atu. Ori zen barren zikiñan da

Zaldiz egurra garraiatzen

Santiago Irigoien - Lesaka

GURE HITZAK

Ixtegi: Ukuilu.

6.9. Eritasunak eta erremedioak

Kamamila

garbitzeko. Bere alturan paratu, kanilla ireki ta ura urtu arte antxen, barrenera doa dena. Ta ura an akautzekin, bazterrian palangana bat. Ta aat puurrustin gasta... garbitzen tzen.

(Etxalar)

Kaka egiteko

Ink.: *Eta kontrakoa? kaka egiteko?*

Ha! ez dakitt!

Ink.: *Bi mixto...*

Bi mixto, eta aza xurtena oliyuan egortzita, eta...

Ink.: *Miño nola da bi mixtona?*

Bi mixtu sartu gotti, ipurditik [g]otti, e! Eta, aza xurtena ere bai...

Tripako minarendako

Ink.: *Eta tripako miñandako?*

Eztakitt e... tripako miñendako guk kamamillua, eta gure ama zenak itten zuen a... ontzi batian alkola paratu ta sua eman eta... aretan berotzen tzuen trapo bat eta... paratzen tzen orretan. Eta bein miño geigotan egin zertaz alkola bueno, su ura itzaltzen da, ori... trapua sartuta, eta ordun bero-bero-berua ta paratu tripan. Eta nik pentsatzen dut oraiñ, ura infekzio baldin bazu ff! txarra dela, biño!

Ink.: *Eta dibiesoak sendatzeko?*

Ori... eitten gunun enplastua(k), ori bai, aunitz aldiz, e! Ori... paratu s... e... padera batian ori, esnia, areri eman paper... oi... ogi papurra, eta bi trapon tartin paratu eta gañian ori... paratu manteka zerriyana. Urin geza, ura da urin geza.

Ink.: *Eta orrela kentzen ziren, ez?*

Orrela... orrela egitten tzuen arek e... biltzen tzuen, aunditsu(a) biltzen tzuen eta itten tzen lertu, zertaz lertzia... lertzi ura zen... gaixtua ez? ordun tzen min, ta arek itten tzuen ben... bentaja izugarriya itten tzun, e!

Zizareen kontra

Ink.: *E gero... zizare... zizariak kentzeko ze iten tzenuten?*

Zizariak kentzeko? Ori... guk aurrari paratzen ginion, e! Ori... m... ari batian sartu amar... ori, baratxuri ale oitikan, eta paratu soñan azpian, eta usai arek erratten tzuten kentzen tzuela ba... ori, e... bara... e...

Ink.: *Zizarik.*

Xixariyak.

(Bera)

Kalitxak kentzeko patatak, tipulak eta baratxuriak

Bai, bada eztulen erremeio bat... zera... karakola do barin lingirda artu ta yuaten dena... **kokolotxa** yuateko... kokolotxa da *tosferina*; kokolotxa yuateko... ematen zuten erremeioa ordun ori zen. Barian lingirda in bar zatten zen irazke batin pasatu, ta gero ura iretsi. Ta ura zen... ura zen erremeio bat... kokolotxa do eztula katarron eztula kentzeko.

(Arantza)

Dizipla

Ori... zera, dizipla. Unek [senarrak] e badazki ori(k), diziplan erremedia(k).

Lag.: Zer da dizipla?

Dizipla da infekziona.

Senarra: Dizipla ori intxatua, aundittua, intxa... intxat...

Erdaraz infekziona erratn di(o)gu, biño uskaraz lenao erratten genion dizipla.

Lag.: Dizipla?

Bai.

Senarra: Diziplatu! miña artu ta de... dena diziplatu da!

Bai, ta goain, goain e... infekziona ori da erderazko itz bat, guk e tartin erabiltzen duguna, geunek, gere artin, meño lenoko zarrek etzuten o... ori... infekzionerik erratten, dizipla.

Senarra: Agiñeko miña ta gero diziplatua! (...)

Eltze batin patu ura irakiten, bueno, nik gaizki baldin badut zuk alto, e! [senarrari]. Eltze batin ura irakitten, ta gero arara bota bedetzi illar pikor o artopikorra do... bederatzi arri koxkor, eta... gero azpikuz gañ itzuli palangana batera ur ura, eta a(i)xturra ta orraxia gañin guruz... guruztatu. Ta gero... ura, eriya ola, aren azpiyin patu manta batekin, ta... ura, ur ura dena itten da... berriz eltziaeren barrenara sartu. (...)

Senarra: Iru t' iru t'iru.

A iru! T(a) ni[k] bederetzi uste dut!

Senarra: Iru t' iru t' iru. Nik ikas nun ta ni ala arittu naiz.

Ink.: Iru ta iru ta iru, ta, baño zein?

Lag.: Iru illar pikor, iru arto pikor ta iru arri pikor.

Senarra: Ori. (...)

Lenbiziko ura irakire... irakin.

Ink.: Ori bota. Iru, iru eta iru.

Ori bota, ta gero... patu be... bera begira ta artan, bapori artan iduki...

Ink.: Eta aixturak ta orraxia?

Axturak ta orraxia gañin, burun gañin.

GURE HITZAK

Kokolotxa:

Kukutxeztul.

Kukurruku eztula.

Eritasuna.

Dizipla: Infekzio.

Baserriko atarian

Pazia

6.9. Eritasunak eta erremedioak

Behi parearekin lanean

GURE HITZAK

Nabarria: Nafarreri.
Baztanga, eritasuna.

Nafarreria kentzeko

Senarra: Zerrit(e)in iraulka!
Zerriteyin iraulka, bai.

Lag.: Zerriteyin iraulka ari?!

Ink.: *Biluxik, ez?*

Bai, bai, bilutsin, bai. Orre(k) nola izena du e... guaiñ? Erdarazko... dena pikorra atetzen baita.

Ink.: *Biruela!*

A bai! ola, ola, bai, biruel... bai.

Ink.: *Zuk nola errate uzu, euskaraz?*

Guk... guk **nabarria**, nabarria. Ta gero olako grano batzuk atetzen dire ta, oiek leertzen baldin badire geldizen d(i)re dena(k) markatuk.

Min-horia sendatzeko

Eztut adittu nik zenbat, biño zorriyak yan bar zirela bai.

Uspelak

A, uspelak? Uspelak bai (i)zatr tziaren leno azkarki. Ori... txapa berua emen berotu. ta arekin erretzen aitzen tziaren gue etxin, gure ama-ta.

Lag.: *Ankak erretzen, e!*

Bai, txapa berukin. Uspelak bai.

(Arantza)

Jendearen kalitxak kentzeko

Altzan azalakin. Altzan azala, izerditten dagoliken ura gorri-gorriya izatten da, ta arekiñ.

Ink.: *Igurtzi?*

Bai.

(Bera)

Haurren hernia sendatzeko

Ernia sendatzeko itten omen tzen, gaueko... amabiek jotzen asi, lemizikuak, eta biernak jo bittarte, ariz bat arraildu goitik bera, gero takuk sartu idekia uzteko, ta artzen tzuten iru lagunek aur ori. Ta, ordun pasatzen zuten aritz orren barrendik, alde bat(e)ra, ta bertzikitan bertzera. Ta erraten tzioten: "Tori, ekartzu, artzu", "Tori, ekartzu, artzu". Ori, bi amabi ori(k) yo bittarteko tarti orretan pasatu bar tzuten iru aldiz. Gero arbol ori berriz elkar banatu, lotu, ta arbol ori sendatze'mazen ernia sendat zen. Segun.

(Arantza)

Haltzaren azala

Ink.: *A, eta gero zuk baduzu bertze erremedio bat arantzak kentzeko, ez? Eta...?*

Bai, bia... biazuna. Arantzia do... zerriya, zerriyen biazuna idortu, ura zatn da guri-guriya, ta xinxilka patu ta idortu. Ta zuk balin bauzu arantza bat ezin ate duzuna do... arantzia do zerbatt ere bertze egurra muturra sartua do... ta miña artzen tzu, parazn diozu ura, ta lotu pixkot, ura puxka ttiki bat ebaki, gasa pixko atekin paratu, ta... lenbiziko paratu, ta ezpadu itten, pues ura kendu ta geo berriz paratu. Ta zuk ura bi d'iru aldiz paratu orduko... ura ateiko da, arantzi ura do zer tzun sartua, ta geldittuko da goxo-goxo. (...)

(Igantzi)

Kaltzioa lortzeko

Arroltzia garbi-garbi iñ, da baso batin patu, ta gero limoia, areri limoia, *zumo de limón* [euskal ahoskera], ori... limoiakin zumoa ateri, ta, ura. Are... gero ura edan biauñin, areri... arek kentzen dion zer ura, ba(i).

(Arantza)

Aurrantzat ta petxuk ta gaistuk zienin ollun gantza errate uzten ura, urtzen zuten ta papera... eztakit paper estraza errat zioten batan, ta aretan doblatu ta... or trapukin gaintiken ta...

Ebak' sendatzeko guk Ama Birjin belarra erratten nion, arekin lotu ta gaintik trapo bat paatu ta kurazen zun.

(Lesaka)

Ardiek hanka haustean

Ta, ardiyeri konpontzen genion kedarra ta arraultze xuringukin masa egin, ta arekin paratu lixtoiak, ta, gero lotu ta konpontzen genittion.

Azienden kalitxak kentzeko

Ink.: *Eta karitxak ola beiarri errapin ateriz kero? Ze patzen zioten?*

Zingar kalua. Zingar kalukiñ fuerte arraskatu ek, eta iñork eztakien tokian enter(a)tu.

(Bera)

Santiago Mitxelorena - Etxalar

Berako irazelaia baserria

7

Euskara/gaztelania harremana

BORTZIRIAK SOLASEAN
AHOZKO TRADIZIOAREN BILDUMA

Euskara/gaztelania harremana

7

Euskara-gaztelania nahasteak

Ordun zerbait bazenun yuaten zinen ara, ferrateriko urbill artara, ta, egun batin an gauzi Jerbasio ta ni ta... iru-lau an ta, Batista Simonkua, orkua ta, yor (?) zen beteteraniua [al baitaria] ta:

- *Que, ¿ha parido?*

Ta:

- *Sí.*

- *¿Qué pasa por aquí?*

Ta:

- *La vaca tiene ocho meses y no tiene calor.*

(...) Gero aundigua berriz, erran tzun perik (?):

Ta:

- *Si... pues nada, saque uste[d] el martes que viene, ya la reconoceremos y tal...*

- *No. No.*

Be... ordun yuatia nai zun ta:

- *La puebla tengo en casa.*

Erran nai zion erriyin bizi zela... "La puebla tengo en casa"...

(Arantza)

Ezin gaztelaniaz ulertu

Olan, e! gerra zandu zen, ze gerra baitzen ere. Eta, orrat torri men tzien *General Morriones* errattn tziun guri, eztakitt, Olara. Eta, bere soldaduk o, zerbait tzine Ola, gero Ola bazen baserri bat, Ola, eta gero baserria Ola izena zuna, ta an itten zaonzten ostatu modun o. Eta, kontazen zun nola an, egondu zain tzien, gerrako Morriones jeneral orrekin batin oiek, an bau... yan ta an itten zan uzten, eta, nozpatt ere yua'mar zuten ba, m? ta erratt dit:

- *Bueno* –kastillanu(a)k zanen zien, klaro-
Bueno, ya nos marchamos [euskal ahoskera].

Ta ango maia o... neskaturia do, an serbitzen do aizen zienak o, ta aditzen xi-xillik ta erran tzioten etxekandriri:

- *Aizu, ya nos marchamos* [euskal ahoskera]
erran du, ze erran nai ote zun?

Ta:

- Bai, martxun tor ttiela erran din, martxun tor ttiela.

(Lesaka)

Artzaina artaldearekin

Alorrean idi parearekin

7. Euskara/gaztelania harremana

Irina ehotzen

Karlisten denborakoa

Eta gero, pixko bat anekdota bazela, karlistak yuan zilikan, elkarrei bi emakume ori kontatzen zun, txiste bazala o ala zanen zen, aditua:

- Aizan, Karlistak yuan tun.

Ta:

- Bai, martxo arte.

- Ez, ez, alde batera.

- Etzez, a *nos marcharo... nos marchamos* erran te benpin. (...)

Ango erdara eta euskara nola...

(Etxalar)

Gaztelaniaz gaizki erran Patziku locok

Ori, Donezten pasatu zena da ori. *“En casa de la Señora Joaquina –tu... zera yo uzten, bandua o tutua o taula o... taula o*

- En casa de la Señora Joaquina, hay patata de siembra, no sé por cuánto el kilo. Y el que quiera tomar por saco que vaya a la Alhóndiga”.

Ta, arek erran nai zun *“el que quiera comprar por sacos”.*

(Lesaka)

Berako Alkatenea
etxeko estankoa

Karlisten denborakoa

Erraiten tzuten baserri batian, pasatzian, emen karlistak erraiten tzuten... bertze gerrak ya akautzen yoaki zanen tzien, akaberan, ari (i) zanen tziren karlistak menin artutzen liberalak, liberalak omen tzien kontrauiak eta artu zten, t(a) unat eldu zien beti gibelka-gibelka unat, ta emen ya... eta eskapoka eldu ziren unat ta emen gogor, emen akautu zen karlisten gerra! Emen akautu zen! Emen ta Baztanan ta... puntu untan akautu zen! Ta Itxelarran suertu zen

puntu (b)at franko gogorra, gure gurasuk erraiten tzuten forman. Ta... beti oroitzen naiz nola erraiten tzuten, t'ura aunitz aldiz erraiten tzuten, baserri baterat alletu ziela karlistak ta ordun yendia ere dena beldurka emen, ta atiak ta fuerte etsitzen zutzen! Eta hendia [aspirazioa atera da irri moduko bat egin baitu] euskalduna, bas... e... erdaraz etzakitenak, ni(k) neonek ere, amazapi urtetan ya ez naki(y)en erdaraz! Argin pion asi nitzelikan nagusik bialtzen tzian karabiñerun itxetaat ta ola ta... ta orduan oañikan euskaldun u(ts) tziren, etzuten itzik iten! Eta karlistak:

- *¡Queremos luz! ¡Queremos luz!*

Baserri batian, erraiten tzuten izena ta dena, ze baserrin ta dena, ta igual dut erraitia ere, Tonpalaneko borda, Tonpanleko bordan, (ta) baserriyan eta:

- *¡Queremos luz!* - (ta) - *¡Queremos luz! ¡Queremos luz!* [euskal ahoskera]

(Ta) bertziak nada!

- Ze arraio iten tek oiek?! -barrenian, eta- bai, ma(a)nen tziou, or tuk [g]aztañ usteko agaiak, ta or luziak oie[k] tuk! luziak oie[k] tuk! lu(z)... luzia, ori zann a, erran naiko tek!

Eta, leio bat ireki eta gaztañ usteko agaia(k) eman omen tzioten. Eta pentsatzen dut bertzia(k) ordun irri ein ta yuan zanen tzien, bee gaztañ usteko agaia artu do ez artu, eztaikit ze in tzuten! Ta ori kontatzen tzuten!

(Etxalar)

Inaxio kanpaneroa

- Inaxio, guk uste ginin ik obeki yakila, eztakik erdaraz!

- Ni ordi zuek obeki enteintzeko aitzen nauk ola!

Oi Patxiku Laukua zatn zen:

- *Qué, ¿vas a esquilar el macho?*

- *No tiene pelo.*

- *¿Qué tiene pues, lana?*

(Arantza)

Kinkea

Emakumeak Arantzan

Etika

Cook, S. W., 1980, "Temas éticos en la realización de investigaciones en relaciones sociales", in C. Seltiz et alii, *Métodos de investigación en las relaciones sociales*, Rialp, Madril, 277-344.

Etxebeste, I., 1998, "EHHA-ko soinudun artxiboa: eskatzen duen jokabide etikoa", *Euskera* 43-1, 203-211.

Landa lanerako metodologia

Companys, M., 1956, "Les nouvelles méthodes d'enquête linguistique (I)", *Via Domitia* III, 89-138.

_____, 1958, "Les nouvelles méthodes d'enquête linguistique (II)", *Via Domitia* V, 51-167.

Hammarström, G., 1976, "The use of tape recordings in dialectology", *Orbis* 25, 13-19.

King, R. & Ryan, R., 1988, "The Construction of Rural Sociolinguistic Corpus: The Prince Edward Island Study", in A. R. Thomas (arg.), *Methods in Dialectology*, Multilingual Matters LTD, Clevedon, Philadelphia, 95-108.

Linn, M. D., 1983, "Informant selection in Dialectology", *American Speech* 58, 225-243.

Moreno, F., 1990, *Metodología sociolingüística*, Gredos, Madril.

Rischel, J., 1985, "Fieldwork data as input to instrumental analysis_ a dilemma", in U. Pieper & G. Stickel, (arg.), *Studia Linguistica Diachronica eta Synchronica. Werner Winter sexagenario*, Mouton de Gruyter, Berlin-New York-Amsterdam, 709-722.

Thomas, P. W., 1998, "Locating minority language informants: a network approach to fieldwork", in A.R. Thomas

(arg.), *Methods in Dialectology*; Multilingual Matters LTD, Clevedon, Philadelphia, 510-522.

Wölck, W., 1976, "Community profiles: an alternative approach to linguistic informant selection", *International Journal of the Sociology of Language* 9, 43-57.

Lekuko edo informatzailea

- Barrios, G., 1996, "Marcadores lingüísticos de etnicidad", *International Journal of the Sociology of Language* 117, 81-98.
- Chevillet, F., 1991-3, "La communauté linguistique existe-t-elle?", *Orbis* 36, 5-19.
- Davis, L. M., 1983, "The elicitation of contextual styles in language: a reassessment", *Journal of English Linguistics* 16, 18-26.
- Dorian, N. C., 1982, "Defining the speech community to include its working margins", in S. Romaine (arg.), *Sociolinguistic variation in speech communities*, Arnold, London, 24-33.
- Elizaincín, A., 1979, "Métodos en sociodialectología", *Estudios Filológicos* 14, 45-58.
- Feldstein, S., 1972, "Temporal patterns of dialogue: basic research and reconsiderations", in A. W. Siegman & B. Pope (arg.), *Studies in dyadic communication*, 91-113.
- Giles, H., 1979, "Ethnicity markers in speech, C.U.P., Cambridge, 251-289.
- _____, 1980, "Accommodation theory: some new directions", *York Papers in Linguistics* 9, 105-136.
- Gimeno, F., 1987, "A propósito de comunidad de habla: *The social dimension of dialectology* de J. P. Rona", in M. Vaquero (arg.), 1987, *Actas del I Congreso Internacional sobre el Español de América*, Academia Portorriqueña de la Lengua Española, 689-698.
- Grootaers, W. A., 1964, "La discussion autour des frontières dialectales subjectives", *Orbis* 13, 380-398.
- Le Page, R. B. & Tabouret-Keller, A., 1985, *Acts of Identity*, C.U.P., Cambridge.
- Milroy, L. & Margrain, S., 1980, "Vernacular language loyalty and social network", *Language in Society* 9, 43-70.
- Moreno, F., 1986, "Intercorrelaciones lingüísticas en una comunidad rural", *Revista Española de Lingüística Aplicada* 2, 87-107.
- Reed, D. W. & Spicer, J. L., 1952, "Correlation methods of comparing idiolects in a transition area", *Language* 28, 348-359.
- Schouten, M. E. H. & van Reenen, P. Th. (arg.) 1989, *New Methods in Dialectology*, Foris, Dordrecht-Holland/Providence RI – U.S.A.

Thomas, A. R. (arg.), 1988, *Methods in Dialectology*, Multilingual Matters LTD, Clevedon, Philadelphia.

Underwood, G. N., 1988, "Accent and Identity", in Thomas, A. R. (arg.), *Methods in Dialectology*, Multilingual Matters LTD, Clevedon, Philadelphia, 406-427.

Antropologia/Etnografia

Agirre Sorondo, A., 1990, "Identidad y fiestas", *CEEN* 55, 9-14.

___, 1991, "Interpretación de las fiestas: propiciación y protección", *CEEN* 57, 7-28.

Alvar, M., 1955, "El fuego y el léxico con él relacionado en la Navarra Nord-Oriental", in *Miscelánea Filológica dedicada a Monseñor A. Griera*.

Apezetxea Zubiri, P., 1989, "Etxalarko usategiak", *CEEN* 53, 137-177.

Arantzako eskolako haurrak, 2000, *Arantza ezagutzen* (Gorostia izeneko haur taldeak eratu jokoak, autoedizioa).

Arpal, J., 1979, *La sociedad tradicional en el País Vasco*, Haranburu editor, Donostia.

Arrarás, F., 1971, "Danzas de Navarra", *CEEN* 8, 171-220.

Aurrekoetxea, G. & Videgain, X, 1993, "Euskal Herriko Hizkuntz Atlasa. Galdesorta", *Euskera* 38-3, 529-647.

Azpiazu, J. A., 1973, "Aspectos de la vida en la villa de Lesaca", *PV* 34, 337-361..

Barandiaran, J. M., 1921, "Breves instrucciones prácticas para el investigador folklorista", *Anuario de la Sociedad de Eusko Folklore* 1.

___, 1934, "Cuestionario para una investigación etnográfica de la vida popular", *Anuario de la Sociedad de Eusko Folklore* 14.

___, 1953-57, "Aspectos sociográficos de la población del Pirineo Vasco", *Eusko Jakintza* 7, 3-26.

___, 1961, *El mundo en la mente popular vasca*, Auñamendi, Donostia.

___, 1985, "Guía para una encuesta etnográfica", Cuadernos de Sección. Antropología-Etnografía 3, *Eusko Ikaskuntza*, 229-279.

___, 1987, *De etnografía navarra: modos de vida, casas, ritos funerarios, creencias, mitos, prácticas supersticiosas y brujeriles*, Txertoa, Donostia.

___, 1999, *Etnografía del pueblo vasco. Modos de vida tradicionales*, Etor-Ostoa, Donostia.

- Beattie, J. H. M., 1959, "Understanding and explanation in social anthropology", *British Journal of Sociology* 10, 45-60.
- Caro Baroja, J., 1944, *La vida rural en Vera de Bidasoa*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid.
- ___, 1946, "Representaciones y nombres de meses", *PV* 25, 629-653.
- ___, 1969, "Un estudio de tecnología rural", *CEEN* 2, 215-278.
- ___, 1969, "Sobre la casa, su estructura y sus funciones", *CEEN* 1, 7-34.
- ___, 1972, *Etnografía histórica de Navarra*, Aranzadi, Iruñea.
- ___, 1979, *Cuadernos de campo*, Ediciones Turner, Ministerio de Cultura, Madrid.
- ___, 1984 [1958], *Los vascos*, Istmo, Madrid.
- ___, 1995, "La casa en Lesaca", *PV* 206 (Homenaje a Julio Caro Baroja), 597-618.
- Donostia, J. A., 1972, "Oraciones, prácticas religiosas y medicinales populares", *CEEN* 10, 5-33.
- ___, 1974, "Médicos y medicina popular en el país vasco", *CEEN* 17, 229-243.
- Douglass, W. A., 1975, *Echalar and Murelaga: opportunity and rural depopulation in two Spanish Basque villages*, C. Hurst and Co., Londres.
- ___, 1977, "Borderlands influences in a navarrese village [Etxalar]", in Douglass, Etulain & Jakobsen (eds.), *Anglo-american contributions to basque studies: essays in honor of Jon Bilbao*, Reno, 135-144.
- Durand, G., 1982, *Las estructuras antropológicas de lo imaginario*, Taurus, Madrid.
- Duvoisin, J. P., 1858, *Laborantzako liburua*, Klasikoak 3, Kriselu, Donostia, 1986
- Esparza, E., 1972, *Noticia curiosa sobre Olentzero. La comparsa, la escena y la música en la navidad de Lesaca*, Cuadernos de la Cofradía Gastronómica del Pimiento Seco IV.
- Elizagoien, E. & Irisarri, M., 2010, *Etxalarko xoko eta jendeak erretratoetan*. Altxata kultur elkarte, Iruñea.
- Etxezarreta, M., 1977, *El caserío vasco*, Bilbo.
- Fagoaga, J., *Arantza* (argitaratu gabeko tesina)
- Fairén Guillén, V., 1955, "Sobre las facerías internacionales en Navarra", *PV* 16, 507-524.

- Garmendia Larrañaga, J., 1982, "La elaboración de la teja en Lanz", *CEEN* 39, 447-459.
- ___, 1983, *Artisanos de la regata del bidaso: Sumbilla, Aranaz y Yanci*, Txertoa, Donostia.
- ___, 1984, *Carnaval en Navarra*, Haranburu editor, Donostia.
- Gómez-Ibáñez, D., 1975, *The Western Pyrenees, differential evolution of the French and Spanish borderlands*, Clarendon, Oxford.
- Goya, A., 1990, "Danzas navarras", *CEEN* 56, 341-389.
- Hobsbawn, E. & Ranger, T., 1983, *The invention of tradition*, C.U.P., Cambridge.
- Imbuluzqueta, G., 1993, "Cuestiones infantiles en Todos los Santos y día de Difuntos en Baztán-Bidasoa", *CEEN* 61, 41-46).
- ___, 1994, "La celebración del año nuevo en Baztan, Bertizarana, Malerreka y Cinco Villas", *CEEN* 63.
- ___, 1999, "Pashaka, un juego de pelota perdido", *CEEN* 73.
- Iraola, F., 1978, "Cuchareros de la montaña pirenaica de Navarra", *CEEN* 30, 421-434.
- Irujo, K. & Ramos, J., 1993, "Aportaciones al repertorio de juegos rurales de Navarra. Extracto de la diagnosis de folklore realizado por Ortazar", *CEEN*, 293-308.
- Isazelaia, J., 1997, *Linua, ehuna, artilea*, Bergarako Udala, Bergara.
- Jimeno Jurío, J. M., 1988, *Calendario festivo: invierno*, Panorama 10, Príncipe de Viana, Iruñea.
- ___, 1990, *Calendario festivo: primavera*, Panorama 15, Príncipe de Viana, Iruñea.
- Kalzakorta, J., 1999, "Laratzaren gaineko esaera zahar, igarkizun eta sineskerak", *CEEN* 73, 355-368.
- Olañeta, A. & Urkiola, A., 1998, *Txondorrek, karobiak, elurzuloak*, Bergarako Udala, Bergara.
- Ormaetxea, N. [Orixe], 1976 [1934], *Euskaldunak*, Auñamendi, Donostia.
- Satrustegi, J. M., 1974, *Etnografía navarra. 1. Solsticio de invierno*, Diario de Navarra, Iruñea.
- ___, 1977, "Medicina popular vasca y ginecología", *CEEN* 27, 331-343.
- ___, 1978, "Medicina popular y primera infancia", *CEEN* 30, 381-398.
- Torregrosa, J. R. & Crespo, E. (arg.), 1982, *Estudios básicos de psicología social*, Hora, Bartzelona.

- Tuduri, E., 1933, "Cuestionario sobre artes textiles y sus aplicaciones", *Anuario de la Sociedad de Eusko Folklore* 13.
- Velasco, H., 1981, "Textos sociocéntricos. Los mensajes de identificación y diferenciación entre comunidades rurales", *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares* 36, 85-106.
- Zudaire, C., 1982, "Consanguinidad en Baztán, Santesteban y Cinco Villas", *CEEN* 40, 723-751.
- Zudaire Huarte, E., 1967, "Facerías de la cuenca de Baztán-Bidasoa" *PV* 106-107, 61-96 eta *PV* 108-109, 161-241.

Ahozkoatasuna

- Azkue, R. M., 1922, *Cancionero popular vasco*, Euskaltzaindia, Bilbo, 1990.
- _____, 1935-1942-1945-1947, *Euskalerrriaren Yakintza*, Espasa Calpe, Madril.
- Apalauza, A. & Lakar, M., 2005, *Malerreka solasean. Ahozko tradizioaren bilduma*, Nafarroako Gobernua & Malerrekako Mankomunitatea, Iruñea.
- Azurmendi, M., 1993, *Nombrar, embrujar. Para una historia del sometimiento de la cultura oral en el País Vasco*, Alberdania, Irun.
- Biguri, K., 1990, «Euskal ahozko literatura tradizionalari buruzko ikerketa XX. mendean», *ASJU* 24-1, 63-92.
- Bruner, E. (arg.), 1984, *Text, play, and story*, D. C.: American Ethnological Society, Washington.
- Cerquand, J. F., 1985, *Ipar Euskal Herriko legenda eta ipuinak*, Anuntxi Aranaren edizioa, Txertoa, Donostia.
- Connerton, P., 1989, *How societies remember*, C.U.P., Cambridge.
- Ercoreca, A., 1979, "Laminak (recopilación y leyendas)", *CEEN* 31, 65-124.
- Etxebarria, J. M., 1989, «Herri ipuinak», in Tradiziozko ipuingintza, Labayru, Bilbo, 73-113.
- _____, 1995, *Gorbeia inguruko etno-ipuin eta esaundak*, Labayru, Bilbo.
- Fernández, J., 1977, "The performance of ritual metaphors", in J. D. Sapir & C. Crocker (arg.), *The social use of metaphor*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.

- Garmendia Larrañaga, J., 1995, *Mitos y leyendas de los vascos*, Haranburu editor, Donostia.
- Inza, D., 1974, *Naparroa-ko euskal-esaera zarrak*, Príncipe de Viana, Iruñea, 111-117 [Bortzirietako esaerak].
- Irigaray, A., 1962, "Para un diccionario vasco de modismos", *PV* 88-89, 489-494.
- _____, 1964, "Modismos del idioma vasco", *PV* 94-95, 127-131.
- Iribarren, J. M., 1943, "La literatura de lo maravilloso", *PV* 10, 99-106.
- Jung, C., 1982, *Psicología y simbólica del arquetipo*, Paidós, Bartzelona.
- Kalzakorta, X., 1989, "Herri ipuinen hasiera eta amaierako formulak", in *Tradiziozko ipuingintza*, Labayru, Bilbo, 11-32.
- Lakar, M. & Ana, T., 2007, *Baztan solasean. Ahozko tradizioaren bilduma*, Nafarroako Gobernua & Baztango udala, Iruñea.
- Lakarra, J. A., Biguri, K. & Urgell, B., 1984, *Euskal baladak. Antologia eta azterketa*, Hordago, Donostia.
- Larringan, L. M., 1989, "Ahozko ipuingintzaren egitura eta baliabideak", in *Tradiziozko ipuingintza*, Labayru, Bilbo, 33-71.
- Lekuona, J. M., 1982, *Ahozko Euskal Literatura*, Erein, Donostia.
- Lévi-Strauss, Cl., 1984, [1962], *El pensamiento salvaje*, Fondo de cultura económica, Méjico.
- Ricoeur, P., 1971, "The model of the next: meaningful action considered as a text", *Social Research* 38-3.
- Samarin, W.J., 1971, "Appropriateness and metaphor in the use of ideophones", *Orbis* 20, 356-369
- Sanlins, M., 1981, *Historical metaphors and mythical realities*, The University of Michigan Press.
- Satrustegi, J. M. 1986, "A propósito del mecanismo de la memoria en las tradiciones populares", *CEEN* 48, 213-229.
- Zavala, A., 1970, *Bidasoa aldeko bost bertsolari*, Auspoa, Tolosa [Axura eta Pedro Maria Etxarte Lasaga bertsolariak].
- Zia taldea, ____ *Berako erranera zaharrak*, Berako Euskara Batzordea.

Orokorra

Anitzen artean, 1990. *Gran Enciclopedia Navarra*, Caja de Ahorros de Navarra, Iruñea.

Elhuyar, *Elhuyar Hiztegia* (2019). Sarean: <<https://hiztegiak.elhuyar.eus>>

Euskaltzaindia, *Hiztegi Batua* (2019). Sarean: <<https://www.euskaltzaindia.eus>>

Historia

Azpiazu J. J. & Goya, J., 1974, "Historia socio-económica de Vera de Bidasoa en la primera mitad del siglo XVII", *PV* 35, 211-279.

Casas, J. M. & Abascal, A., 1948, *Mercados geográficos y ferias de Navarra*, Zaragoza.

De la Torre, J., 1986, "Miseria en la Montaña Navarra: secuelas de la guerra contra la Convención y años de malas cosechas. (1793-1807)", *PV*, 4. eraskina, 331-343.

Elkarren artean, 1995, *Zubieta 1931-1936*, Luma, Donostia.

Esparza, E., 1945, "Sobre la representación, en Lesaca, en 1566, de la Pasión trovada de Diego de San Pedro", *PV* 20, 487-493.

_____, 1948, "Pequeña y curiosa historia de dos retablos del siglo XVIII", *PV* 32, 407-409.

Humboldt, G., 1923, "Diario del viaje vasco, 1801", *RIEV* 14, 205-250.

Idoate, F., 1973, *Documentos sobre agotes y afines en Navarra*, Diputación Foral, Iruñea.

Mikelarena Peña, F., 1988, "Demografía y Economía de las Cinco Villas de la montaña navarra en el siglo XVII. El sentido de la crisis", *PV* 183, 127-153.

Minas de Irún y Lesaca S.A., 1901, *Memoria sobre las minas de Irún y Lesaca*, Bilbao.

Zudaire, C., 1987, "Notas para una demografía de Lesaca (s.XVII)" *PV* 181, 409-439.

Hizkuntzalaritza

Apezetxea, P., "Etxalarko etxe eta baserrien izenak (1625-1983)", *FLV* 45, 183-203.

Arbelaitz, I. et alii, 1989, Bera lurraldeko mapa. Bera udal mugapearen ondare eta leku izenak, Oiartzun Bailarako Izadi Elkarte.

Aranzadi Zientzia Elkarte, 1983-1990, *Euskalerriko Atlas Etnolinguistikoa*, Donostia [Lesakako datuak].

- Bonaparte, L. L., Biblia, A. T. (*Canticum trium puerorum*). *Traduction du Benedicite en basque de Vera, corrigée par le P. Fidèle, capucin*. 57. eskuizkribua, 2 C 6 mikrofilma.
- ___, *Doctrina en vascuence, del lugar de Vera*, 28 orrialde, 79. eskuizkribua, 2 C 7 mikrofilma.
- Camino, I., 1998, "Hitzaurrea", in *Nafarroako hizkerak. Nafarroako Euskal Dialektologiako Jardunaldietako Agiriak*, Udako Euskal Unibertsitatea, Bilbo, vii-xi.
- Echaide, A. M., 1984, *Erizkizundi Irukoitza*, Iker 3, Euskaltzaindia, Bilbo [Berako datuak; Lesaka eta Etxalarkoak galdurik daude].
- ___, 1989, *El Euskera en Navarra: Encuestas lingüísticas (1965-1967)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia [Lesaka, Arantza, Etxalar eta Berako datuak].
- Esparza, E., 1964, "De toponimia navarra", *PV* 25, 67-125.
- Euskalerrria Irratia & Múgica, M., 1990, *Nafarroako euskaldunen mintzoak I*, Nafarroako Gobernua, Iruñea.
- Euskalerrria Irratia, 1994, *Nafarroako euskaldunen mintzoak II*, Nafarroako Gobernua, Iruñea.
- Euskaltzaindia, 2008, *Euskal Herriko Hizkuntza Atlasa*, Bilbo; [Etxalarko datuak].
- ___, 1987, *EGLU I*, Bilbo.
- Fernandez, M., 1981, *Las plantas en la medicina popular*, Eusko Ikaskuntza, Iruñea.
- Gaminde, I., 1985, *Aditza ipar goi nafarreraz*, Udako Euskal Unibertsitatea, Iruñea [Arantza, Bera, Etxalar, Igantzi eta Lesakako datuak].
- ___, 1985b, "Nor-en ahalezko oraina eta Joan, Ibili eta Egon aditzen alokutiboak (Nafarroan)", *FLV* 46, 215-264.
- ___, 1990, "Nafarroako barietate batzutako perpaus denborazkoez", *FLV* 56, 165-204.
- ___, 1993, "Nafarroako nominalizazioez", *FLV* 62, 75-94.
- ___, 1994, "Nafarroako menperagailuez", *FLV* 66, 227-250 [Bera, Etxalar eta Lesakako datuak].
- ___, 1996, "Lesakako azentu eta intonazioaz", *FLV* 71, 45-70.
- Holmer, N. M., 1964, *El idioma vasco hablado*, Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia, 134-146 [Arantzako testuak].

- Hualde, J. I., 1997, *Euskararen azentuerak*, Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia [Arantzako datuak].
- Idoate, C. & Villanueva, J., 1981, "Unas ordenanzas de Vera en vascuence", 37, 275-281.
- Iñigo, P., 1981, "Bortzirietako erakusleez", *Euskera* 26, 43-46.
- Irigaray, A., 1972, "Cinco cartas eusquéricas del Ayuntamiento de San Juan de Luz al de Vera de 1788", 12, 345-351.
- _____, 1981, "Berako gizon ospetsuak euskararen inguruan", *Euskera* 26, 47-50.
- Lacoizqueta, J. M., 1888, *Diccionario de los nombres euskaros de las plantas*, Nafarroako Gobernua, Iruñea, 1994.
- Mitxelena, K., 1976, "A note on Old Labourdin accentuation", *ASJU* 6, 110-120 [115-120 bereziki].
- Nafarroako Gobernua, 1997, *Nafarroako toponimia eta mapagintza [NTM] IL*, *Bortziriak*, Iruñea.
- Pagola, R. M., 1984, *Euskalkiz euskalki*, Eusko Jaurlaritza, Gasteiz.
- _____, 1992, *Euskal fonetika Nafarroan*, Nafarroako Gobernua, Iruñea [Arantza eta Etxalarko datuak].
- Salaburu, P. & Lakar, M., 2005, *Baztango Mintzoa: gramatika eta hiztegia*, Euskaltzaindia & Nafarroako Gobernua, Bilbo.
- Sánchez Carrión, J.M., 1972, *El estado actual del vascuence en la provincia de Navarra (1970)*, Príncipe de Viana, Iruñea [Bortziriak 108-114].
- Satrustegi, J. M., 1981, "Bidasoaldeko zenbait berezitasun", *Euskera* 26, 35-41.
- _____, 1986, "Textos dialectales de documentos dialectales vascos. 1. Lesaca. 2. Zugarramurdi", *FLV* 48, 289-314.
- _____, 1997, "Lesaca eta Luzaideko euskal testu parekatuak", *FLV* 74, 99-126.
- Txillardeggi, 1984, *Euskal azentuaz*, Elkar, Donostia [bereziki 342-349].
- Yrizar, P., 1992, *Morfología del verbo auxiliar alto navarro septentrional*, Nafarroako Gobernua-Euskaltzaindia, 361-485.
- Zuazo, K., 1998, "Euskalkiak. Gaur", *FLV* 78, 191-233.

